DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13973

Šahy Memorial Book

Örökmécses

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Örökmécses : Sáhy-Ipoolyság [i.e. Ipolyság] és környéke / szöveggondozás, Asher S., Gartenzaum Gy.
IMPRINT	Kfar Vradim : A.I. Gidron, 1994.
DESCRIPT	212, 194 p. : ill., map ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Slovakia -- Šahy -- History.
	Šahy (Slovakia) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Slovakia -- Šahy.
ADD'L NAME	Asher, S.
	Gartenzaum, Gy. György)

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

רשימת חברים המשתתפים בהוצאת ספר הזכרון ותרומתם

Kadvas Barátaink névsora, akik adományaikkal hozzásegitettek a könyv kiadásához

Eichbaum Gyula	200.-	איכבאום יצחק
Ascher Sanyi	1,000.-	אשר אברהם
Bandler Frici	800.-	בנדר שמחה
Gartenzaum Gyula	1,000.-	גדרון יצחק (גארטנצאום)
Weiler Aliz	1,000.-	דויטש עליז (וילר)
Dekner Tibi	1,000.-	דקנר אריה
Goldstein Lanke	100.-	וייס לנקה (גולדשטיין)
Weiler Edus	500.-	וילר יחיאל
Weisz Ervin	250.-	ליבנה יהושע (וייס)
Weisz Bandi	300.-	ליבנה משה (וייס)
Lányi Imre	1,000.-	לאני אמריך
Langer Laci	300.-	לנגר לדיסלב
Szücs Pista	500.-	סוץ פרץ
Rosenberg Pista és Ági	1,000.-	רוזנברג אגי ופשטה
Rosenberg Imre	200.-	רוזנברג יצחק
Rosenberg Patyo	200.-	רוזנברג פרץ
Rosenberg Jozsko	800.-	רוזנברג יוסף
Susitzki Misi	1,000.-	שביט מאיר (שושיצקי)
Schneller Pepo	500.-	שנלר יוסף
Roth Tibi	1,000.-	שני בנימין (רוט)
Reisz Pali	800.-	רביב מנחם (רייס)
Stekler Sanyi	300.-	שטכלר אלכסנדר
Dr. Weinberger	250.-	ד"ר וינברגר אליעזר
Stelker Blanka	200.-	רוט בלנקה (שטקלר)
Ehrenthal Zsuzsi	200.-	קבינה שושנה (ארנטאל)
Dr. Lányi Pista	500.-	ד"ר לני גבריאל
Biber Otto	500.-	ביבר מרדכי
Ádler Vili	500.-	אדלר וילים
Kalmár Pista	300.-	קלמר שמעון
Arieli-Wertheimer Ági	200.-	אריאלי זהבה
Weslár-Stekler Csibi	200.-	ואסלר יהודית (שטקלר)
Weisz-Deutch Eva	100.-	וייס חוה (דויטש)
Glökner Tibor	100.-	גלוקנר משה
Rosenfeld Sándor	300.-	רוזנפלד אלכסנדר
Ruhig Magda és Naftali	200.-	לבאי מרים ונפתלי
Dr. Ganzel Tibor	300.-	ד"ר גנזל טיבור
Neuvitch Bözsi	200.-	יחזקאל ליביה
Knöpfler Robi	200.-	כרמון ראובן

Michel Jakov	180.-	מיכל יעקב
Büchler David	300.-	ביכלר דוד
Deutsch Béla	200.-	דויטש מאיר
Dr. Pick-Oblat Elza	500.-	ד"ר פיק–אובלט אלזה
Perl-Oblat Irén	500.-	פארל–אובלט אירן
Steiner István	100.-	שטיינר ברוך
Fischer-Szügyi Elza	300.-	פישר–סוג'י אלזה

Köves József	- Németország	DM 100.-
Weiler Lili	- Italy	ש"ח 3,000.-
Widder Tibi	- Guatemala	$ 400.-
Liling Misi	- Australia	$ 500.-
Kurtis Kati szül. Ganz	- Australia	$ 1,000.-
Fräser Klari szül Löw	- Australia	$ 200.-
Ganz Pali	- Australia	$ 200.-
Best George- Berzeller	- Australia	$ 60.-
Kürtis (Schück) Livia	- U.S.A	$ 100.-
J & R Michel	- U.S.A	$ 250.-
Wilheim Éva - Fenyö	- Australia	$ 100.-
Weiler - Vidal Tibor	- U.S.A	$ 200.-
Gary E. Ganzel	- U.S.A	ש"ח 450.-
Dr. Edinger Mgda-Halász	- U.S.A	$ 100.-
Breiner Ernö	- U.S.A	$ 100.-
Kallan - Szölös Magda-Vera	- U.S.A	$ 100.-
Ruhig Alexander	- U.S.A	$ 100.-
Hartmann - Vig Márta	- Swis.	ש"ח 297.-
Kotona Ili - Zsadányi	- Németország	DM 100.-

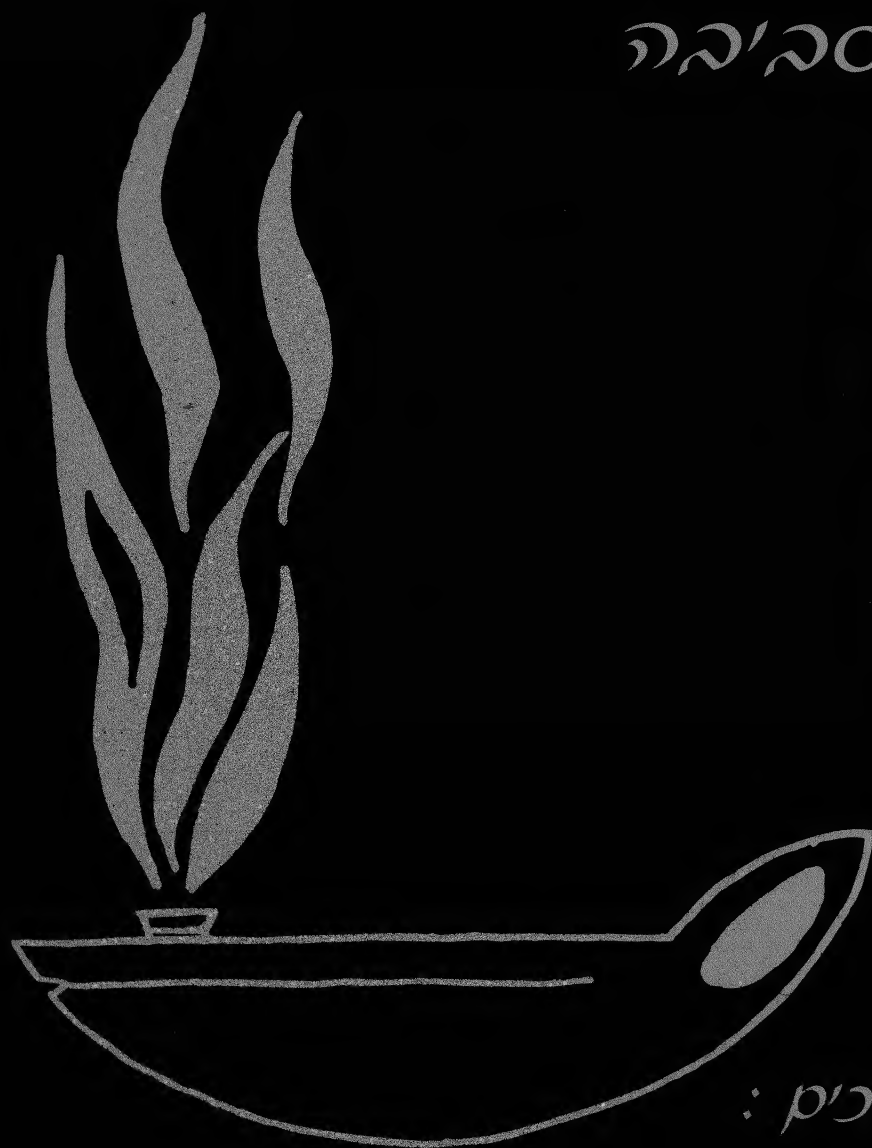
A könyv kiadása több mint ש"ח 30,000 S"h הוצאת הספר מעל

בברכה,

רוזנברג ע.	לאני א.	גדרון י.	אשר א.
Rosenberg P.	Lanyi I.	Gartenzaum Gy.	Ascher S.

נר תמיד

לזכר יהדות איפוישאג והסביבה

עורכים:
אשר אל. - גדרון י.

נר תמיד

לזכר יהדות איפוישאג והסביבה

עורכים:
אשר א. – גדרון י.

נר תמיד

לזכר יהדות איפוישאג והסביבה

ליוצאי איפוישאג והסביבה רוב תודות
על עזרתכם בהוצאת הספר להנצחת זכר יקירינו שניספו בשואה.
מפעלנו זה התאפשר בזכות השתתפותכם
בכתיבת הספר ובתרומתכם הכספית.

תודתנו המיוחדת **ללאני אימרה ולרוזנברג עזרא**
על עזרתם הרבה בהוצאת הספר.

שער: **א. סגל**
הגהה: **צ. רון**
עורכים: **א. אשר - י. גדרון**

הודפס בדפוס "רוניל" נהריה, תשנ"ד - 1994

פתח דבר

מדברי הרב פנחס זינגר ז"ל *

רבה האחרון של קהילת IPOLYSÁG - איפוישאג

"ברגש של חרדת קודש ויראת כבוד, מזועזע, ובדמעות הזולגות חרש מעיני אני עומד להתייחד עם זכר קדושינו היקרים והטהורים זצ"ל. אני מתקשה לבטא את רגשותי הסוערים, מנסה אני למצוא מלים מתאימות המסוגלות להדליק בנו את נר התמיד כדי להנציח את זכרון קדושינו, קדושי איפוישאג והסביבה. הלא הם הורינו הקדושים, סבינו המכובדים, אחינו ואחיותינו היקרים, נשים ואנשים אהובים, חמדת לבבינו הילדים הטהורים כיונים חלק אלוקי עלי אדמות שהוצאו באכזריות מביתם החם, רוכזו בצפיפות בגטו, הובלו בתנאים תת-אנושיים בקרונות מסע לחצר-המוות אושוויץ ושם נהרגו או נחנקו בתאי גזים. באימת מוות על פניהם ובזעקת "שמע ישראל" על שפתותיהם עלו על המוקד וקידשו שם שמיים, החזירו נפשותיהם הטהורות לבורא עולם ומצאו מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה.

אנו נדליק נר תמיד גם לזכרון בנינו ואחינו הצעירים שגויסו לחזית הרוסית ובשדה מוקשים קיפחו את חייהם הצעירים. לא נכבה אף פעם את נר התמיד לזכרון צעירינו, שרוכזו במחנות עבודה ונאלצו לבצע בכפיה ובהשפלה עבודות כה קשות, שכתוצאה מהסבל והעינויים האכזריים, איבדו את צלם אנוש ומתו או נהרגו ונקברו במקומות בלתי ידועים ברחבי-רוסיה.

קדושים הם לנו, קדושים הם לעמנו וכקדושים יכנסו הם לתולדות עם ישראל. כי מסרו נפשם על קדושת השם ויצאה נשמתם על מזבח עמם בלי עוון בכפם ורק בגלל היותם יהודים.

אמנם, כדי להנציח את זכרם אנו לא זקוקים לנר תמיד. הלא הם חיים עוד בנו, חקוקים בזכרוננו ואפילו אם נרצה לא נוכל לשכוח אותם. בקוראנו את שמותיהם בספר הם צצים פתאום לפנינו, מופיעים לפני עינינו הרוחניות, קמים מאפרם לתחיה ובעיניים עצומות אנו רואים אותם מסביבנו, את אבא, את אמא, את הבעל, את האשה, את הילדים — הם קשורים לליבנו, חיים בנפשותינו, הם מהווים חלק מחיינו ונשארים איתנו עד סוף ימי חיינו, עד שנתייחד איתם בעולם האמת.

בכל זאת אנו צריכים להדליק נר תמיד לזכרון קדושינו אבל לא בשבילנו, כי אם בשביל הדורות הבאים אחרינו. אנו צריכים למסור את המסר על האסון הגדול ביותר שנפל בחלקה של היהדות בכל הזמנים. עלינו לזכור ולהזכיר את אשר עשה לנו עמלק. אסור לשכוח איך התעללו בנו הגרמנים ואיזה אסון המיטו עלינו ההונגרים ואיך העולם הנאור והתרבותי כולו התייחס למעשים זוועתיים אלו.

עוד מצלצלת באוזנינו זעקת ה"שמע ישראל" האחרונה של קדושינו מהמשרפות באושוויץ. הזעקה הזאת שפלחה את חלל העולם וסובבה את כדור הארץ, אבל לא נקלטה באוזני אף אחד מהעמים והארצות. העמים הקשיחו את לבם ואטמו את אוזניהם. הארצות סגרו את גבולן בפני היהודים ומאנו לנקוט בצעדים או להראות נכונות למאמץ כלשהו למען הצלתם. כך

הופקרו יהודי אירופה וביניהם קדושינו בלי התנגדות של העולם התרבותי לציפורני הנאצים, להתעללויות, להשפלה, להריגה ולהשמדה.

אנו, שרידי השואה, קלטנו את צעקת קדושינו ונתייחס אליה כצוואה, כבקשה אחרונה שעלינו לקיימה בכל כוחותינו. לא נרתע ממתן ביטוי פומבי לזוועות. נזכור ונזכיר את אשר עשה לנו עמלק. מי שלא זוכר את העבר יגרום לכך שיחיה אותו מחדש. השיכחה — ממשיכה את הגלות. בזכירה — טמון סוד הגאולה.

אנו העדים האחרונים שראינו את הזוועות במו עינינו וחשנו על בשרנו את העינויים הנוראים, אנו המסוגלים ביותר לתאר לדורות הבאים את הכאב הנעכר, את עוצמת השיברון ואת עומק התופת של אסון בית ישראל, אשר לא יאומן כי יסופר. אנו חייבים לדבר, חייבים לתת ביטוי בפומבי על הזוועות. אנו צריכים לספר לילדינו את כל מה שקרה וגם להוכיח את אומות העולם על קרירות ליבם ועל שעמדו מנגד בזמן שדם יהודי נשפך לעיניהם בחוצות. לנו אסור לשתוק ואסור להרתע, ואם נשתוק ונדום חוטאים אנחנו כלפי קדושינו וחוטאים אנחנו כלפי ילדינו, נכדינו וכל הדורות הבאים אחרינו.

לכן נדליק נר תמיד לזכרון קדושי איפוישאג והסביבה בצרוף ספר זה, בו אנחנו משלמים חוב של כבוד כלפי יקירינו ז"ל באופן אישי על ידי ציון שמותיהם. ספר זה מהווה איפה גם מצבה גדולה ומשותפת לקדושינו, שאפרם פוזר לארבע רוחות העולם. בקריאת שמותיהם אנו מתייחדים עמם בחרדת קודש ומקיימים את צוואתם להדליק את נר התמיד בעבורם ולעילוי נשמתם.

נר תמיד זה ישמש כזרקור, אשר יפיץ אור מלא על האכזריות ועל העינויים. בספר זה אנו נעביר את הלפיד המאיר על זוועות העבר לדורות הבאים אחרינו. אנו מצווים לתאר את ההתרחשויות האלו בפרוטרוט כדי להסעיר את רוח הנוער היהודי ולהשאיר רושם עז בליבם, אף אם נזרה בזה מלח על פצעינו ונוסיף כאב על כאבינו. יזדעזעו ויתעוררו הדורות הבאים מעובדות נוראות אלו ויתייחסו בפרופורציה נכונה לסכנות הנשקפות ליהודים בגלות, ויסיקו את המסקנות הנכונות. אלפיים שנות הגלות הוכיחו, כי כל גלות שהיתה, אם באפריקה או בספרד, אם בגרמניה, פולניה או הונגריה, הסתיימה בגירוש, ברציחות ובשואה.

היהודים, וביניהם קדושינו, שמו למרבה הצער את מבטחם במולדתם המדומה, כי שם נולדו, שם גדלו, דיברו את שפתה, חונכו בתרבותה ואהבוה, השקיעו בה את אונם וכשרונותיהם, ביצרו את כלכלתה, הרחיבו את גבולות תרבותה ופארו את שמה על פני תבל. הם חשבו והאמינו, שהמולדת תגן עליהם בעת צרה. אך לדאבוננו הרב המולדת גמלה להם שנאה תחת אהבתם. היהודים נטו להטעות את עצמם. הם אטמו אוזניהם לסיפורי הזוועות מפי משרתי פלוגות העבודה שחזרו מאוקראינה, לאחר שהיו עדי ראיה לרצח המונים שבוצע ביהודים ע"י הכובש הגרמני. הם גם לא האמינו (או לא רצו להאמין) לאזהרותיהם של בני הנוער, אשר יצאו ממקום מחבואם בבודפשט ואחדים מהם הצליחו להתגנב לגיטאות. הם לא האמינו שיגורשו מארצם. ואם האמינו, לא האמינו שיגורשו לאושוויץ, ואם לאושוויץ, לא האמינו שירצחו שם.

גם האנושות הנאורה הטעתה את היהודים בהצהרות האמנסיפציה. אירופה זאת, אשר בה שולטת הדת הנוצרית המטיפה לאהבה ולחמלה, אירופה זאת, המטרופולין של התרבות

והקידמה, שהניפה את דגל החופש, השוויון והאחווה, התכחשה – על כל זרמיה ושכבותיה – ליהודים לעת שברם הנורא ועשתה את כל תורותיה פלסתר.

זאת הסיבה העיקרית להצלחת הגרמנים בהשמדת היהודים בכלל ובהשמדת יהודי הונגריה בפרט, כי זכו להסכמה מלאה ובמקרה הטוב לשתיקה של רוב ההונגרים ורוב עמי אירופה.

הוי יבשת הדמים אירופה שבלעה את יהודיה! קול מליוני אחינו צועקים מן האדמה. בגוד בגדה בנו אירופה!

שרידי השואה, לרוב צעירים ששרדו כיחידים ממשפחתם, ראו בהלם את בית הוריהם בחורבנו. בזכרונם ראו את הבית בתפארתו, מלא חיים ומלא חום. עכשיו – ריק הוא, קר וחרב. הסיקו מהר שהגלות אוכלת את בניה וליהדות הגולה אין כוח להבטיח את קיומה. נפקחו עיניהם ודרך הדמעות ראו אור, אור חדש אשר על ציון יאיר. אז הפכו את כאב החורבן – ללהט של תחיה, ואת זעקת השואה – לכוח הדוחף לפעולה. לקחו נפשם בכפם ומיהרו להימלט לחוף הנכסף, אל התקווה החדשה. הפנו את פניהם לציון, עלו ארצה בדרכים עקלקלות, השתלבו במלחמת השחרור ומילאו את שורות הלוחמים הדלילות בארץ ישראל.

בכיבוי אורם של קדושינו נדלק אור חדש, "אור חדש על ציון תאיר"
במותם של קדושינו קם לתחיה עם ישראל.
העם הזקן שנטה למות מצא את נעוריו בארץ האבות.

התקווה כי ליכודו של עם ישראל כולו או רובו בארץ ישראל יתגשם עוד בדורנו ואנו נדליק את נר התמיד הזה לזכרון עולם של קדושינו זצ"ל, אשר במחיר חייהם זכו בניהם למולדת העתיקה בארץ אבותיהם, שלעולם לא תבגוד בבניהם.

ובא לציון גואל בב"א.

---

* הרב פנחס (Fülöp) זינגר נבחר לרב הקהילה הסטטוסקי באיפוישאג ב–1936 וכהן בה עד לגירושו לאושוויץ ביחד עם כל תושבי הגטו. איבד שם את אשתו ואת בנו הקטן וחזר לאיפוישאג. עלה ארצה ב–1949. נפטר בירושלים בשמחת תורה בתש"ן – אוקטובר 1989. בטרם מותו הספיק לכתוב הקדמה זו לספר הזכרון, שכבר אז חשבנו להוציאו.

"נר תמיד"

לזכר יקירינו מק"ק IPOLYSÁG - SAHY והסביבה
אשר ניספו בשואה

מבוא

המטרה העיקרית של ספר זה היא להנציח את זכרם של יקירינו, יוצאי קהילת Ipolyság-Sahy והסביבה שניספו בשואה. אך בנוסף לכך אנו רוצים גם באמצעות ספר זה להבהיר בפני החוקר בדורות הבאים לא רק מי שנרצח, אלא גם מה שהושמד, כלומר להראות מה היה במקום לפני השואה, את המוסדות הקהילתיים של יהודים בעיירה קטנה יחסית אשר התגבשו ופעלו לתפארת באופן וולונטרי. כל זאת כדי להבין טוב יותר את גודל האסון שפקד את יהודי אירופה, שהיו מורכבים מאלפי קהילות קטנות וגדולות בדומה לקהילתנו.

מטרה נוספת, שהיא פועל יוצא מתוצאות השואה הנוראה, לשמש אצבע מאשימה כלפי עמי אירופה, ששיתפו פעולה עם מנגנון הרשע הנאצי.

עד היום טרם נמצאה תשובה הגיונית איך יכלו להתרחש מעשים כאלה בעולם התרבותי, בהם לקחו חלק בהתלהבות עמים רבים, וכמעט לא נמצא מי שהרים קולו נגד המעשים הנוראים ומעטים יותר, שהיו מוכנים להושיט יד נשענת לנרדפים. כל זאת על אף השתלבות היהודים בחיי הכלכלה והתרבות ותרומתם הרבה בתחומים אלה.

על כן, אנו הקומץ הקטן ששרדו חייבים להיות פה ליקירינו הבאים אחרינו, שיוכלו ללמוד מהארועים שקרו ולהסיק מסקנות לעתיד.

ספר זה נכתב באיחור רב. רוב המבוגרים בינינו ששרדו בשואה, כבר לא בחיים. הם היו יכולים להשלים פרטים רבים שנשכחו מזכרוננו, אך את חסרונם אין להשיב. ואנו שעודנו בחיים, חייבים למלא את חובתנו כלפי יקירינו ולכתוב את הזכרונות הקשים בחיינו. מעצורים נפשיים מנעו מאיתנו את כתיבת ספר ההנצחה, אך הגענו למסקנה, שאם לא נעשה את הדבר מהר, בעוד פרק זמן לא יהיה מי שיתעד את הארועים. הכתיבה התחילה כבר לפני שנים רבות, אך זכרונות העבר הם כה כבדים וקשים, שההתמודדות איתם נמשכת עד היום.

עברו כחמישים שנה מהתרחשות הארועים הטראגיים. בספר נעשה נסיון לשחזר קטעים מן העבר בכתבות ובמכתבים של החברים. בוודאי חסרים הרבה פרטים חשובים, יש יסוד להניח, כי רק חלק קטן של הטראגדיה בא לידי ביטוי בספר, אך הברירה היא בידינו – לכתוב מה שנשמר בזכרוננו או לא לכתוב כלל. – כך אנו כותבים את הספר בכאב ובדמעות ובהתנצלות מראש על הפרטים החסרים.

חמישה פרקים בספר:

א. התקופה עד השואה

ב. תקופת השואה

ג. לאחר השואה

ד. לזכרם: 1. רשימת הניספים בשואה (לצערנו לא מושלמת)

2. מפעלי הנצחה (לוחות זכרון)

3. שמות הלוחמים שנפלו במלחמת העולם ואלו שנפלו על אדמת ישראל, לרבות הבנים והבנות של יוצאי קהילתנו.

ה. תמונות מן העבר.

הכתבות של החברים לא שונו בסגנונן ובתוכנן, הקטעים מובאים בד"כ כלשונם, עם תיקונים קלים בלבד.

הספר לא נכתב בצורה כרונולוגית. הוא כתוב בשתי שפות, עברית והונגרית, ובאמצעו תמונות. תקוותנו, שישמש זכרון וגל-עד להנצחת זכרם של יהודי איפוישאג והסביבה. ספר זה בוודאי יתרום להשלמת התמונה בהיסטוריה של השואה, וישמש את הדורות הבאים כמקור ללימוד ולהפקת מסקנות לעתיד.

א. אשר – י. גדרון

פרק א

התקופה עד השואה

SAHY-IPOLYSÁG – 1237–1987

כתבה מטעם עירית שאהי–איפוישאג בשנת 1987

Sahy-Ipolysag היא העיר המזרחית ביותר של מערב סלובקיה. בשנת 1987 מלאו 750 שנה מאז הוזכר שמה לראשונה באופן רשמי.

היא משתרעת בצד המערבי של עמק ויפול (Ipoly) בגבול סלובקיה–הונגריה. לפי ממצאים ארכיאולוגיים היתה סביבה זו מיושבת כבר בימי קדם, בגלל האקלים הנוח ותנאים לפיתוח החקלאות.

אחרי הקמת מדינת הונגריה היה לאיפוישאג תפקיד חשוב בפיתוח מחוז הונט (Hont). במאות 11–13 היתה למשפחת הונט–פזמן (Hont-Pázmán) השפעה רבה באזור. אז היתה איפוישאג כפר–צמיתים השייך למבצר הונט (Hont).

במשך הזמן התרחב המקום וגם השפעתו גדלה, בעיקר אחרי בניית המנזר הפרמונטראי (Premontrei) בשנת 1238, כי למנזר היה תפקיד לא מבוטל בהפצת ההשכלה. עד הפלישה התורכית במאה ה–16 פסק המנזר גם במתן זכויות שונות. איפוישאג שליד המנזר התפתחה בתקופה זו, למרות אי השקט ובשנת 1226 כבר היו לה זכויות לגביית מכסים. ב–1275 שוחררו תושבים מתשלום מסים ומן החובה לשכן את הצבא. ב–1405 ו–1407 קיבלה העיר גם קרקע וזכות לשוק מהמלך זיגמונד.

במאות 16–17 הסבו את המנזר למבצר צבאי. הנזירים עזבו אותו והמסדר הפרמונטראי לא חזר יותר לאיפוישאג.

בין השנים 1552 עד 1593, וגם בשנים 1626 ועד 1685 היתה העיר תחת שלטון תורכי. המלחמות וההתקוממויות נגד השלטון הזר וכן מגיפת החולירע עיכבו מאד את התפתחות העיר. לפי מסמכים מן המאה ה–18 היה מצבם של הצמיתים שכשלו תחת עול עבודת הפרך קשה מאד. במשך המאה ה–19 הוחזרו לה זכויותיה ואף נוספו זכויות. עד סוף המאה הזאת איבדה איפוישאג את אופיה הכפרי, ובעלי מלאכה, סוחרים ופקידי ממשל היוו את רוב תושביה. נוסדו גם מוסדות ממלכתיים תרבותיים וחברתיים.

פרק מעניין בהיסטוריה של העיר מהווים האירועים של מלחמת השחרור בשנים 49–1848. רבים מתושבי העיר נטלו בו חלק.

לקראת סוף המאה חלה עוד התעוררות. נוספו גם מוסדות פיננסיים ועיתונות איזורית. ב–1886 חוברה איפוישאג לרשת הרכבות הארצית. גם מספר תושביה הלך וגדל. ב–1900 היא מנתה 3,710 תושבים וב–1910 הגיע מספר תושביה ל–4,206. נוספו גם בתי ספר חדשים כמו בי"ס אזרחי לבנות. מאוחר יותר גם גימנסיה ואחד השיאים מוזיאון הונט, שנפתח ב–1913.

אחרי ארבע שנות מלחמת העולם הראשונה הפכה שאהי (Sahy) לעיירת גבול במדינה החדשה צ'כוסלובקיה, אך עד 1923 נשארה בירת מחוז הונט. אז נלקח ממנה התואר, אך העיר המשיכה להתפתח ולגדול.

למהפכת אוקטובר היתה השפעה רבה על העיר והארוע המרכזי של האוירה החדשה היתה תקופת הדיקטטורה הפרולטרית, שנמשכה חודש ימים. המפלגה הקומוניסטית הצ׳כית, הצ׳.ס.ק.פ. (C.S.K.P.), שנוסדה בעיר בשנת 1924, היתה פעילה מאד. הם לחמו בעד שכר גבוה יותר ולמען שיפור תנאי העבודה. זכורה ההפגנה הגדולה של כ-300 מובטלים במרכז העיר, בשנת 1932, שפוזרה ע״י המשטרה. היא גם נלחמה נגד הפשיזם הסלובקי בשנים 1938—1939.

אחרי הסכם מינכן נמסרה איפוישאג לשלטון הורטי ההונגרי. בעיר שלט ממשל צבאי, שרדף את הכוחות המתקדמים, את הקומוניסטים ואת כל אלה, שהביעו בצורה כלשהי את אהדתם לצ׳כוסלובקיה. כ-900 צ׳כים וסלובקים עזבו את העיר.

במלחמה שניהלה הונגריה לצידו של היטלר נפלו רבים מבניה ולבסוף גורשו כ-900 יהודי איפוישאג. רק מעטים שרדו. המצב בעיר היה קשה. חסרה אספקה בסיסית, והטרור הז׳נדרמי וההסטריה המלחמתית הכבידו מאד. מצב זה הגיע לשיאו כאשר באוקטובר 1944 עלתה לשלטון בהונגריה תנועת ״צלב החץ״, בהנהגת סלשי (Szálasi). שלטון האימים של תנועה זו נפסק ב-13.12.1944, כאשר הצבא האדום שיחרר את העיר. הגרמנים ניסו לחזור, אך לא הצליחו ואיפוישאג הפכה למקום יציאה של הצבא הרוסי לכיוון גרם.

ביוזמת הצבא האדום, ובעזרתם הפעילה של תושבים בעלי השקפה דמוקרטית והקומוניסטים הוחזר לעיר השלטון האזרחי. הוקם הוועד האנטי-פשיסטי וגם הוועד לניהול העיר, ולמרות הקשיים החיים התחילו לחזור למסלולם הרגיל. התחבורה התחילה לפעול, המסחר התקיים ונפתחו שוב בתי הספר הסלובקיים. אחת ההצלחות היתה ארגון חגיגות האחד במאי בשנת 1945, בהן גילו את הלוט מעל שתי אנדרטאות לזכר הנופלים למען שחרור העיר.

אחרי השחרור לחמו הכוחות המתקדמים באיפוישאג למען הגשמת תכנית קשה (קושיצה) לטיהור החיים הציבוריים, למען החרמת רכוש האויב ולמען ההלאמה.

מתוך: הלקסיקון היהודי ההונגרי - בודפשט, 1929

SAHY - IPOLYSÁG

מספר אוכלוסין: 4,206

הקהילה היהודית נוסדה ב–1850 ע"י Winter Fülöp ו– Glück Zanvel. בהנהלה הראשונה של הקהילה כיהנו: Weiszberger Mór, Glück Mór, Glück Adolf, Winter János ו–Herzog Gábor. בו זמנית נוסדה החברה קדישא בהנהלתו של Rosenberg Miksa ומנתה 126 חברים. הרב הראשון היה Deutsch Salamon, אשר הגיע לקהילה ב–1851 ולאחר 20 שנות כהונה במקום, נבחר לרבה של Nitra. ב–1878 נבחר לרב הקהילה Grossman Gyula, אשר כיהן בתפקידו 50 שנה. בית הכנסת נבנה ב–1852 בסיוע של יהודי מחוז הונט. ב–1874 נוסד בית הספר היהודי והיו בו 67 תלמידים. המורים היו:,Spitzer Jakab, Kopasz Armin Liszovics Mór. מאוחר יותר נוסד ארגון הנשים, אשר מנה 139 חברות ובראשו עמדה אשת Schmidel Zsigmond.

ב–1876 פרשה מהקהילה קבוצה, אשר יסדה את הקהילה האורתודוקסית, כאשר קהילת האם נשארה במעמד של סטטוס–קוו.

בתקופת מלחמת העולם הראשונה שרתו 46 גברים שירות צבאי, מתוכם 10 נהרגו מות גיבורים.

ב–1921 נוסד "תלמוד תורה" עם 37 חניכים. מספר חברי הקהילה הוא 597 נפש, 113 משפחות, 286 משלמי מס לקהילה. ההתפלגות לפי מקצועות: 43 סוחרים, 22 בעלי מלאכה, 10 רופאים, 9 עורכי דין, 9 פקידים, 9 פנסיונרים, 8 מנהלים בחוות חקלאיות או בעלי משק חקלאי, 3 סוחרים סיטונאים, 2 מורים, 1 עובד ציבור, 1 תעשיין ו–1 מהנדס.

תקציבה השנתי של הקהילה Kcs 100,000 מתוכו כ–10% מוקדשים למטרות סוציאליות.

הנהלת הקהילה היא: Grossman Gyula רב ראשי, Váradi Jakab נשיא, Lengyel Dávid סגן הנשיא, Kinszki József גזבר, Weinberger Mór ו– Kulka Miksa גבאים,Vámos Béla יו"ר ועד בית הספר ו– Somogyi Miksa מזכיר.

רבה האורתודוקסי הראשון של הקהילה הוא Weisz Antal. ב–1893 נבנה בית הכנסת בנוסף לבית התפילה החורפי. בתלמוד תורה מבקרים 14 תלמידים. התקציב השנתי הוא Kos 48000. מספר חברי קהילה: 150 נפש, מתוכם 50 משפחות (ב–Sahy בלבד). 43 משלמים מסים לקהילה. התפלגות החברים לפי מקצועות: 5 סוחרים סיטונאים, 1 בעל משק חקלאי, 15 סוחרים, 2 פועלים, 1 רופא, 2 קבלנים, 6 בעלי מלאכה ו–13 אחרים. הנהלת הקהילה:Weisz Antal רב, Schmidel Manó נשיא, Breiner Sándor סגן נשיא, Berceler Zsigmond גזבר, Dekner Mihály ו–Frankfunter Emanuel גבאים.

(בית התפוצות – ת"א)

שאהי (Šahy)

(בהונגרית Ipolyság)

עיירה בדרום סלובקיה, צ'כוסלובקיה.

שאהי שוכנת על מפגש הנחלים איפל (Ipel) ו–קרופינה (Krupina), סמוך לגבול הונגריה, באזור שדות חיטה וכרמים. עד שנת 1918 השתייכה להונגריה ומאז לרפובליקה הצ'כוסלובקית, מלבד בשנים 1938–1945, בהן היתה תחת שלטון הונגרי.

את יסודות הקהילה היהודית בשאהי הניחו ב–1850 פיליפ וינטר וזנוול גליק. אז נוסדה "חברה קדישא" וקודש בית עלמין. בית כנסת נחנך כעבור שנתיים, בסיוע יהודי המחוז.

ב–1869, אחרי הקונגרס הכלל ארצי של יהודי הונגריה, השתייכה קהילת שאהי לקהילות "סטאטוס–קוו–אנטה" (Status Quo Ante, שלא נקטו עמדה בוויכוח בין הנאולוגים מחייבי רפורמות בהלכה היהודית לבין האורתודוקסים). יהודים מכל 68 ישובי הנפה היו מסופחים לרבנות שאהי.

רב הקהילה הראשון, הרב שלמה דויטש, בא לעיירה בערך ב–1851 וכעבור 20 שנה הוזמן לכהן בעיר ניטרה (Nitra). ב–1878 התמנה לרב של שאהי דיולה גרוסמן, והוא מילא את התפקיד במשך 50 שנה. אחרי מותו, ב–1937, ישב על כס הרבנות הרב פנחס זינגר, וכיהן עד לחיסולה של הקהילה במלחמת העולם השניה.

בית ספר עממי יהודי נפתח ב–1874, ב"תלמוד תורה" שפעל מ–1921, למדו ילדי היהודים, בעיקר של האורתודוקסים, אחרי שעות הלימוד בבית הספר העממי. כן נוסדו: "אגודת נשים", "אגודת תרבות" ו"אגודת בנות".

ב–1876 פרשו היהודים האורתודוקסים מהקהילה והקימו קהילה נפרדת. רבם היה אנטאל וייס, וב–1893 בנו לעצמם בית כנסת.

כשליש מיהודי שאהי היו סוחרים, שליש היו בעלי מלאכה ושליש בעלי מקצועות חופשיים: עשרה רופאים, תשעה עורכי דין, מהנדס אחד, חקלאים, פקידים ומורים. כמה מבני הקהילה היו אמידים, ביניהם בעל טחנת קמח מונעת בקיטור, בעל בית חרושת ללבני–בניין, בעל מפעל לייצור מלט ובעלי חוות חקלאיות.

אמנם כבר באמצע המאה ה–19 השתדלו היהודים להתקבל לחברה ההונגרית, אבל זכויות אזרח מלאות הם קיבלו רק בעקבות הסכם הפשרה בין הונגריה לאוסטריה ב–1867. במלחמת העולם הראשונה התגייסו לצבא 46 מיהודי שאהי ועשרה מהם נפלו בקרבות.

אחרי המלחמה, בתקופת הרפובליקה הצ'כוסלובקית, הוענקה ליהודים אוטונומיה תרבותית–לאומית. אז היתה בקרב שתי הקהילות פעילות חברתית ופוליטית ערה. נפתחו סניפים של "השומר", של תנועת הצופים היהודים ושל "מכבי הצעיר", והנשים יסדו סניף של "ויצ"ו".

ב–1930 חיו בשאהי 848 יהודים (המספר אינו כולל את היהודים בכפרי הסביבה).

תקופת השואה

עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השניה (1 בספטמבר 1939), בעקבות "בוררות וינה" השניה (נובמבר 1938), סופח החלק הדרומי של סלובקיה, לרבות שאהי, להונגריה.

"החוקים היהודיים" של ממשלת הונגריה הפרו–גרמנית חלו גם על יהודי השטחים המסופחים. היהודים הוגבלו במוסדות חינוך ובמקומות עבודה, פרנסתם נפגעה והם הורחקו בהדרגה מעמדות כלכליות ומחיי התרבות והחברה.

בין השנים 1942–1944 גוייסו גברים יהודים לפלוגות עבודה ורובם נשלחו לחזית הרוסית כיחידות מסייעות לצבא ההונגרי, שלחם לצד הגרמנים. באוקראינה עבדו היהודים עבודות כפייה ורבים הועסקו בפינוי מוקשים ונהרגו במהלך עבודה זו. אחדים הצליחו לעבור את קו החזית לברית המועצות או נלקחו לשם כשבויים עם התקדמות הצבא הסובייטי. בעלי אזרחות צ'כוסלובקית, ביניהם יהודים משאהי, הצטרפו לצבא הצ'כי הגולה בראשותו של הגנרל סבובודה (Svoboda), ובתום המלחמה שבו לצ'כוסלובקיה כ"בעלי זכויות".

גורל היהודים שנותרו בשאהי היה כגורל יהודי הונגריה. ב–19 במארס 1944 נכנס הצבא הגרמני להונגריה. בחודש מאי רוכזו יהודי העיירה והסביבה בגטו שנתחם במקום, וכעבור ארבעה שבועות הועברו לגטו אזורי ליד העיר באלאשאג'ארמאט (Balassagyarmat). ב–12 וב–13 ביוני 1944 עברו דרך העיר קושיצה שתי רכבות משא בדרכן למחנה ההשמדה אושוויץ שבפולין, ובהן 4,677 יהודים שגורשו מגטו באלאשאג'ארמאט. באושוויץ רצחו הגרמנים את רובם.

ב–1945, בסוף המלחמה, שרדו כ–180–200 יהודים בני שאהי והסביבה (מתוך 1,000 בקירוב). הרב זינגר, ששרד, ניסה לשקם את החיים היהודיים במקום. בשנת 1949 עלה הרב, עם רוב בני עדתו לישראל והקהילה חדלה להתקיים. בראשית שנות התשעים למאה ה–20 נותרו בשאהי שלושה או ארבעה יהודים בלבד.

מחוז ברש והונט: מספר היהודים והיחס בין האוכלוסיה

מס'	חלוקת המחוז לפי ניהול בשנת 1944	סה"כ		יהודים					
		1880	1941	1840	1880	1910	1920	1930	1941
	Bars és Hont k. e. e. vm.								
1.	Ipolysági járás								
1.	Alsószemeréd	422	613	-	10	4	-	-	-
2.	Bernecebaáti	1347	1818	-	33	25	30	24	17
3.	Deménd	630	1239	-	54	37	-	-	8
4.	∂régelypalánk	1147	1906	-	26	43	40	36	34
5.	´Egeg	513	677	-	13	9	-	-	7
6.	Felsószemered	615	643	-	6	11	-	-	27
7.	Felsótór	474	682	-	8	8	-	-	2
8.	Garamsalló	936	1021	-	10	9	-	-	4
9.	Gyerk	514	554	-	4	6	-	-	-
10.	Gyürki	167	306	-	-	6	-	-	2
11.	Hévmagraád	311	393	-	20	10	-	-	4
12.	Hont	665	976	-	33	11	7	8	6
13.	Horváti	297	394	-	7	4	-	-	11
14.	Inám	517	590	-	21	6	-	-	4
15.	Ipolybël	460	552	-	7	12	-	-	14
16.	Ipolyfödémes	398	709	-	9	-	-	-	-
17.	Ipolyhidvég	793	1011	-	20	15	-	-	17
18.	Ipolynagyfalu	325	465	-	17	15	-	-	-
19.	Ipolynyék	1350	2070	-	25	49	-	-	35
20.	Ipolypásztó	937	1038	-	22	18	-	-	16
21.	Ipolyság	2755	5027	6	331	660	-	-	773
22.	Ipolyszakállos	1016	1283	-	31	31	-	-	14
23.	Ipolyszécsényke	352	534	-	8	7	-	-	-
24.	Ipolyvece	676	1019	-	16	30	21	17	16
25.	Ipolyvisk	792	1081	-	16	21	-	-	3
26.	Kelenye	356	592	-	11	4	-	-	4
27.	Kemence	1145	1722	-	19	18	36	17	16
28.	Kisölved	454	386	-	15	4	-	-	5
29.	Kistompa	175	255	-	18	27	-	-	5
30.	Kisitúr	231	414	-	5	9	-	-	-
31.	Kökeszi	211	303	-	4	9	-	-	3
32.	Középtúr	246	466	-	7	4	-	-	-
33.	Lontó	648	914	-	23	24	-	-	23
34.	Palást	1441	2011	-	40	20	-	-	7
35.	Pereszlény	595	614	-	12	9	-	-	-
36.	Perócsény	1020	1173	-	28	16	10	9	6
37.	Sirak	294	357	-	18	2	-	-	-
38.	Szalatnya	375	507	-	2	6	-	-	3
39.	Százd	562	767	-	18	19	-	-	4
40.	Szelény	226	363	-	31	5	-	-	-
41.	Szete	562	722	-	25	36	-	-	12
42.	Terbergec	279	315	-	7	14	-	-	16
43.	Tésa	198	329	-	12	5	4	4	4
44.	Tesmag	675	819	-	21	14	-	-	2
45.	Vámosmikola	1332	1974	-	86	171	133	133	104
46.	Zalaba	394	324		4	-	-	-	-
	Trianoni összesen	7530	10917	-	253	319	281	248	203 } +
	Elcsatolt összesen	22298	31011	6	901	1144	-	-	1025 }
									1228

** Szob, Helemba, Maria Nosztra, Kovacs Patak, Ipoly Magyar

** אין נתונים

מתוך פנקס הקהילות – הונגריה, הוצ' יד ושם

ואמושמיקולא (Vámosmikola), כפר במחוז בארש–הונט (Bars-Hont), נפת איפוישאג (Ipolyság). אוכלוסיה (1941): 1,974.

אוכלוסיה יהודית:

שנה	מספר
1930	133
1945	11

עד מלחמת העולם השניה

אין פרטים על תחילת הישוב היהודי ב–ו'. נראה שהיהודים הראשונים הגיעו אליה בתחילת המאה ה–19. משהפכה ו' למרכז הנפה, נמשכו היהודים אליה יותר. רוב יהודי ו' היו סוחרים ובעלי מלאכה. מיעוטם היו בעלי משקים וכורמים, שייצרו וייצאו יין כשר. גם **טחנת הקיטור ותחנת החשמל** נוסדו בידי יהודים. היו ביניהם גם כמה רופאים ועורכי דין. אחר מלה"ע ה–1, משסופחו רוב ישובי הנפה לצ'כיה, אבד לו' העורף הכפרי, שחשיבותו הכלכלית היתה מרובה. דבר זה השפיע גם על יהודי המקום, שהתרוששו מאד. אחדים אף המירו את דתם, כתוצאה מן המצב.

הקהילה היתה כפופה תחילה לאיפוישאג. משנספחה זו לצ'כיה, אחר מלה"ע ה–1, נעשתה ו' עצמאית, וכפופות לה הקהילות: נאג'בו'רז'ו'ן' (Nagybörzsöny), איפויבאל (Ipolybél), איפויפאסטו (Ipolypásztó), סאקאלוש (Szakálos).

במקום היו בית כנסת, שנבנה ב–1901 (קדם לו בית תפילה), חברה קדישא ואגודת נשים. בשירות הקהילה היו רב, שוחט, מורה ושמש. משנת 1934 ועד השואה כיהן בו' הרב מנחם צבי דויטש (Deutsch), שהחזיק ישיבה בו'.

לביה"ס שבו' יצא מוניטין הודות לרמתו הגבוהה, וגם נוצרים שלחו את ילדיהם ללמוד בו. במשך תקופה מסוימת היו בו גם כמה כיתות תיכון.

חוקי ההפלייה, שנתקבלו ב–1938, בוצעו בו' במידה מסוימת של התחשבות מצד השלטונות המקומיים.

השואה

ב–1941 גויסו הצעירים לעבודות כפייה, ורק מעטים מהם חזרו עם תום המלחמה.

עם הכיבוש הנאצי, ב–1944, נערכו מאסרים וחיפושים בקרב יהודי ו'. במאי, שבועות מספר אחר הפסח, הועברו כל יהודי ו' לגטו איפוישאג, ועמם גם יהודי ישובים קטנים שבסביבה, כגון נאג'בו'רז'ו'ן, מאריה–נוסטרא (Mária-nosztra) ועוד. הם שוכנו שם בצפיפות גדולה. למזלם הותר להם להביא עמם מזון, כי השלטונות לא סיפקו להם דבר. השוטרים התעללו בעצורים, בכוונה לסחוט מהם הודאות על חפצי ערך שהטמינו.

3 ימים אחר חג השבועות הועברו 113 יהודי ו', יחד עם יתר העצורים, ל–אילאשיפוסטא (Illésipuszta), ומשם לאושוויץ.

עם הנספים באושוויץ היה גם רבה של ו', ר' צבי מנחם דויטש.

אחר המלחמה חזרו מעטים לו', חלקם מאושוויץ, וחלקם מעבודות הכפיה. החוזרים מכרו את ביה"כ ובכסף שקיבלו בנו גדר לביה"ע.

בתי ספר ומורים ב– Sahy Ipolyság

1. תלמוד תורה – בבעלות הקהילה היהודית

2. א. בית ספר יסודי יהודי בבעלות הקהילה היהודית
ב. – ״ – הונגרי התלמידים נוצרים
ג. – ״ – סלובקי התלמידים יהודים–נוצרים

3. א. בית ספר תיכון Polgari בלי בגרות – הונגרית
ב. בית ספר תיכון Polgari בלי בגרות – סלובקית
ג. בית ספר תיכון גמנסיה Real Gymnazium

רשימת המורים:

תלמוד תורה			סלומון בלה	Shalomon Béla
בית ספר יסודי יהודי			ליסוביץ משה	Liszovics Mozes
– ״ –			שפיצר יעקב	Spitzer Jakab
– ״ –			קופאס ארמין	Kopasz Ármin
– ״ –			פופר רוזה	Poper Rózsi
– ״ –			פישר גיורא	Fischer Gyuri
– ״ –	סלובקי		פפר לילי	Pfeiffer Lili
– ״ –			פרידמן ארון	Fridmann Aron
בית ספר תיכון Polgari			בלה משה	Balla Mozes
– ״ –			גולדנברג מאיר	Goldenberg Meir
– ״ –			הגסי רוזה	Hegyesi Rózsi
– ״ –			סאס אנה	Szász Anna
– ״ –			(ד״ר קאלאינה) גולדנברגר יולנה	(Dr. Kalaine) Goldenberg Jolan
בית ספר תיכון גימנסיה		<u>שנת לימוד:</u>		
– ״ –		1917–18	בראון אדם	Braun Ádam
– ״ –		1922–26	ד״ר מג׳יאר אמיל	Dr. Magyar Emil
– ״ –		1924–35	סלומון גזה	Shalamon Géza
– ״ –		1929–41	פירדי הוגו	Füredi Hugó
– ״ –		1931–32	רוזנטל וילמוס	Rosenthal Vilmos
– ״ –		1933–34	בראון הילדה	Braun Hilda
– ״ –		1935–36	אופמן אילנה	Oppman Ilona
– ״ –		1936–37	הובה קלארי	Huba Klári
– ״ –		1936–40	סיץ׳ ליוש	Szücs Lajos

עם כניסת ההונגרים לעיר בשנת 1938 נוצרה אוירה אנטישמית, חלק מתלמידי בתי הספר התיכוניים הפסיקו את לימודיהם ועברו ללימוד מקצוע. עם מחשבות בעתיד – לעלות לארץ ישראל.

למעשה, אחרי השואה המשיכו בודדים את לימודיהם בגימנסיה ומ–1948 כמעט לא נשארו תלמידים יהודיים באיפוישאג.

הקהילה האורתודוקסית

ברצוני לציין עוד פרטים השייכים לעיירה:

עם פרישתה של הקהילה האורתודוקסית מקהילת–האם היו זקוקים מיד לשוחט ושליח ציבור עד שיגיע רב. סבי יהושע זאב ויילר ז"ל הוזמן לעיירה עם היווסדה – בתור שו"ץ ומו"ץ. פירוש המילים שוחט, שליח ציבור ומורה צדק ובודק (את הוושט ואת הריאות לאחר השחיטה) טרם הגיע הרב יוחנן וייס ז"ל לכהן כרב העיירה, כדי שהקהילה האורתודוקסית תוכל לתפקד כקהילה. הוא נשאר בתפקידו עד לפני הגירוש. בגיל 70 יצא לפנסיה, אחרי שתיפקד 40 שנה.

לאחר מותו של הרב יוחנן וייס ז"ל, שחי 91 שנה, כיהן במקומו הרב יחזקאל שרגא פייבל ז"ל. עד אז מילא תפקיד דיין לקהילה האורתודוקסית במשך כ–10 שנים והוא נספה עם אשתו, בנו משה וכל משפחתו.

השוחט שמונה לקהילה היה ר' בנימין מילר ז"ל. גם הוא נספה עם אשתו ובנו.

(נמסר ע"י **ויילר יחיאל**)

זכרונותיו של תושב לשעבר, לינק פאל, על עיר הולדתו

לינק פאל, שמואל – נולד ב–1903 באיפוישאג. בתום לימודיו היסודיים והתיכוניים למד בוינה וקיבל שם תואר מהנדס טכסטיל, וכן באוניברסיטה לידס (אנגליה), שם קיבל תואר "בוגר" בבלשנות.

אחר–כך היגר לארגנטינה ונהיה מרצה באוניברסיטה בבואנוס–איירס ויועץ לגידול צאן וצמר במשרד החקלאות של ממשלת ארגנטינה.

עלה ארצה בשנת 1958 וניתמנה למנהל בית הספר המקצועי "שבח". נפטר ברחובות בשנת 1989.

החברה האנושית מושתתת על "אהבה", שהיא מרכיב תמציתו של חלב האם ועל "כבד את אביך ואת אמך". באהבה ובכבוד באים אנו היום להקים גלעד צנוע זה להנצחת הורינו, אחינו, אחיותינו, קרובינו וידידינו שבקרונות משא הועברו לאושוויץ להשמדתם בתאי הגז.

שם נולדנו על שתי גדות הנהר איפולי (Ipoly), בו התרחצנו בקיץ ועליו החלקנו בחורף. העיירה שאג (Ság) בנוייה על גבעות עליהן רצנו ונהגנו את מזחלותינו. שם למדנו ללכת ולעמוד על רגלינו, ברחובותיה טיילנו ובסמטאותיה נחבאנו, במגרשיה שיחקנו, בחנויותיה קנינו ומכרנו, בבית–ספריה נתחנכנו ובבתי–הכנסת שלה התחננו וביקשנו רחמים מאלהי אבותינו. היינו מיעוט זעיר, אבל חוליה אמיצה בשרשרת הארוכה בת ארבעת אלפים שנה. כל אלה חרוטים עמוק על לוחות ליבנו, הם מופיעים בחלומותינו. אין אנו מפסיקים לשוחח עם יקירינו, לטכס עצה איתם על דאגותינו ובלי לראותם אנו מזהים אותם על אורח דיבורם ועל צליל קולותיהם.

משתי קהילות שאג (Ság) ומכפרי מחוז הונט (Hont) בסביבתה (כ–1500 נפשות) חזרנו ממחנות שונים כ–280 נפשות, מהם כמחצית עלינו ארצה והיתר היגרו לארה"ב, לאוסטרליה ולארצות שונות. בארץ השכלנו בדרכינו. יש בינינו אקדמאים, קציני צבא ומשטרה, רבנים, סופרים, טכנאים, תעשיינים, סוחרים, חברי מושבים וקיבוצים ואף אחד לא נצרך לסעד. אנו מאושרים שילדינו הולכים בעקבותינו, אנו כולנו משפחה אחת.

בתור מורה הנני פונה בבקשה לצאצאינו, שעבורם כתבתי חיבור זה בשפתם הם, שלא יניחוהו בקרן זווית אלא ידפדפו בו מדי פעם ויקראוהו לפחות במועדי הזכרון ליקיריהם, כדי לזכור מניין באו ולאן פניהם פונות.

נצח ישראל לא ישקר!

שמואל (פאל) לינק – רחובות, תשמ"א (1981)

היהודים הראשונים התערו בה משנת 1860 בערך. המשפחות באו מבאלאשאג׳רמאט (Balassagyarmat), וואץ (Vác) ודונהסרדהייל (Dunaszerdanely). מן העיר האחרונה באו גם אבות אבי. הוא ואחיו היו הילדים הראשונים שנולדו במקום. הקהילה אז היתה אחידה, ללא כינוי מיוחד. פילוג התרחש בה אחרי הכנס הגדול (1868). הרוב התאגד בקהילה ״סטטוס–קוו״ והמיעוט נפרד וייסד את הקהילה האורתודוקסית. הרב יהודה גרוסמן, יליד פרסבורג ובוגר הישיבה של אותה העיר התמנה רב בקהילת ״סטטוס–קוו״ והרב יוחנן וייס נבחר בקהילה האורתודוקסית. שניהם כיהנו בתפקידיהם יותר מיובל שנים. שתי הקהילות גדלו במספרן בעקבות צמיחה טבעית ואף על–ידי הגירת משפחות מן הכפרים. שאג נהפכה למרכז יהודי המחוז הונט במרחק 30–40 ק״מ לארבע רוחות השמיים. היתה מרכז דתי ומסחרי כאחד. במספר כפרים התאספו מניינים בשבתות, אבל כולם בילו את החגים אצל קרוביהם או ידידיהם בשאג.

שתי הקהילות היו מאורגנות היטב, לכל אחת בית כנסת ובית קברות לחוד. בית ספר עממי יהודי של 5 כיתות היה אחיד, ילדים למדו שם משתי הקהילות. לא התחולו התקוטויות ואף לא נישואי תערובת בין משפחות של שתי הקהילות. לא היו בין יהודי המקום תלמידי חכמים ולמדנים רבים. לא הגיעו למניין מספר היהודים בכל שאג, שהבינו ספר עברי. כל האורתודוקסים ומרבית חברי הקהילה ״סטטוס קוו״ היו מהדרים במצוות תעשה ולא תעשה, אף במנהגים שחשבו לתומם כעיקריים. גמרו כולם את בית ספר העממי היהודי, חלק קטן מהם בית ספר תיכון הונגרי בערים שונות עד שנוסדה הגימנסיה בשאג (1910). בכל בתי הספר התיכוניים היקנו לתלמידים רוח לאומית הונגרית, תפיסת עולם בהתאם לדרישות ושאיפות ההונגריות. מחונכים לפי דגם זה ורק עם השפה ההונגרית בפיהם, נטו היהודים לתרבות ההונגרית כמו ההונגרים עצמם.

רגילים היו אז לשפוט כל יהודי אגב דבקותו לדת, על פי המידה ששמר את המסורת. האורתודוקסים התהוו מקשה אחת. בקהילת ״סטטוס–קוו״ 95% שמרו על דיני כשרות, 70% היו שומרי שבת וחגים, בימים הנוראים לא חסר אף אחד מן התפילות. היהדות ההיא היתה מושתתת על יסודות יציבים ועמידים, שהתדלדלו אחרי מלחמת העולם הראשונה. הדור של המאה הזו הושפע מזרמים פוליטיים–כלכליים, ממלחמות ומהפכות שהתרחשו בכל אירופה וביחוד במרכזה. אחרי עשרות שנים של שלטון סלובני היו היהודים מבוהלים לא פחות מן הגויים מהחלפת השלטון של ההונגרים בן 1000 שנים. עבר זמן רב עד שהשלימו עם גורלם החדש. בהערכת מצבם טעו משתי סיבות:

א. חשבו את עצמם כהונגרים, ששפתם ותרבותם עולות בהרבה על אלה של הכובשים הצ׳כים.

ב. נשארו דבקים בהונגריה אחרי המאורעות הטראגיים של הטרור הלבן (1919). חלפו שנים עד ששינו לאט לאט את דעתם.

יהודי שאג נשארו חסינים כאזבסט באש נגד זרמים חדשים מבחוץ ולא התעניינו במה שקרה אז בעולם היהודי. מצבם הכלכלי היה טוב והאמינו, ששגשוגם ימשך לאורך ימים. בני ארצם הרצל ונורדאו היו להם בלתי–מוכרים. לציונות התייחסו כדבר הנוגע ליהודים עניים, רוסים

ופולנים או לזקנים, שירדו לארץ ישראל לבלות שם את ימיהם האחרונים. אחרי הקונגרס הציוני ה–13 שהתקיים בקרלסבאד (1924), נסע הפרופסור ברודצקי עם אשתו לשאג להכיר את אבי ובני משפחתי. הייתי אז תלמידו באוניברסיטת לידס שבאנגליה. בחזרו מביקורו סיפר לי בדאגה רבה על יהדותם חסרת התוכן הרוחני של בני עירי, על אדישותם ועל חסימת ליבם. בעת ביקורי בשאג (1929) הסתכלו בי כטיפש חסר הבנה, משום שחזרתי לארגנטינה, לשם – לפי דעתם – בורחים רק הגנבים.

אחרי חתונתי (1931) ביקרתי בפעם האחרונה בשאג. לא הרגשתי שינוי בתפיסה הכלל–עולמית של אחי, בזמן שגורל עם ישראל תפס כבר מקום רציני בכל ירכתי התבל. שקועים בעסקיהם מצאו את פורקנם במשחק קלפים, "עשו חיים" מאחורי הגדר המבהילה והמטעה שהקימו לעצמם. בשנים הללו גדל בשאג מספר היהודים ב–20%. יהודי הכפרים נהרו לעיר, בה הרגישו יותר בטוחים. בשנת 1918 היו שם בערך 500 נפשות בקהילה "סטטוס–קוו" ועוד 150 בקהילה האורתודוקסית. 150 יהודים השתתפו במלחמת העולם הראשונה (1914–1918), כ–15 מהם נפלו בחזיתות או נעלמו בשבי.

היו בשאג שני בתי מלון בבעלות יהודית. אחד מהם מילא תפקיד חיוני בחיי היהודים. בשני האולמות של בית הקפה "לנגיל" (Lengyel) התאספו בשעות אחרי הצהרים והערב מספר רב של יהודים למשחק קלפים. אולם אחד התמלא עם "עמך" ובאולם השני שיחקו האמידים והעשירים, אקדמאים ובעלי חוות, גויים מן ה"ג'נטרי" האצילים המיוחסים. משחק קלפים של ארבע שעות ליום הוריד את הרמה האינטלקטואלית, הפחית את התפוקה ופריון העבודה. שחקני קלפים אינם שואפים לרוחניות יהודית וכלל–אנושית. המשחק הרס מִדי פעם משפחות שלמות. מכה זו של משחק קלפים לא היתה מקומית, סבלה ממנה כל יהדות הונגריה לא רק בארצה אלא גם בכל מקומות המצאותה. אז התקיימו המשחקים בבית קפה והיום גם בבתים פרטיים, אז שיחקו רק האנשים והיום גם הנשים.

אוכלוסיית שאג הגיעה ל–2000 תושבים (1860). הודות למיקומה המרכזי בחר בה המימשל לבירת מחוז הונט. יהודית פיתחו בה את המסחר. מ–34 חנויות, איטליזים ובתי מרזח 26 השתייכו ליהודים (1921). יהודים היוו 12% של האוכלוסיה ושילמו 75% של המסים. מ–8 רופאים בעיר 6 היו יהודים ו–2 מומרים. מ–11 עורכי דין 9 היו יהודים.

החנויות היו פזורות בכל העיר, מרביתן בארבעה צדי הכיכר הגדולה. הסוחרים התחרו בינם לבין עצמם אבל באופן הגון וללא ריבים רציניים. ברחובות משניים היו גם חנויות קטנות, שבעליהן התפרנסו בקושי רב. עניים נעזרו על ידי המשפחות וקופות שתי הקהילות. לא היו בשאג פושטי–יד. לא חסרו שניים–שלושה שוטים וחצי שפויים בדעתם. חוץ מ–3 חייטים ו–4 סנדלרים לא היו בעלי מלאכה יהודיים. בכפרים יהודים היו הבעלים הבלעדיים של החנויות ובתי המרזח, פה ושם בעלי חוות. 4–5 כפרים העסיקו שצמ"ש (שליח–ציבור, מלמד ושוחט). בודדים עזבו את שאג לחפש את מזלם בערים יותר גדולות, ביחוד בבודפשט.

לכל קהילה היה מקווה משלה וגם בית–מרזח. בימים הללו לא היו עדיין חדרי אמבטיה בבתים,

צינורות מים או ביוב טרם היו קיימים.

הועמדו במטבח אמבטיות טלטל בהן התרחצנו. מים נמצאו בשפע בכל העיר בעומק של 10 מטר, אך הם לא היו ערבים לשתיה. בארות פרטיזניות ציבוריות ופרטיות סיפקו מים לשתיה. בפינת המטבח עמדו על ספסל שני דליים עם מי שתיה, דלי שלישי על הרצפה שימש לנטילת ידיים. בארות נחפרו כמעט בכל החצרות, מימיהן נטלו לבישול. היה עוד מקור שלישי למים. תחת המרזב הראשי בחצר עמדה חבית גדולה, לתוכה זרמו מי הגשמים מן הגגות, מיועדים לחפיפה. כשנקפאו פני המים בחבית שברנו את הקרח בגרזן לרחיצה; אלו היו הטובים ביותר למטרה זו. בכל חצר ובית נבנה צריף מחראה. בחצרות של בתים משותפים הצטופפו צריפים אלה יד על יד. בית שימוש ו.צ. עם מים שוטפים היא המצאה אנגלית מן המאה ה–19. השיטה נתפזרה במהירות בכל ארצות אירופה ואמריקה, אך הגיעה לשאג אחרי מלחמת העולם הראשונה.

איכרי הסביבה ושני הבנקים נתנו פרנסה לעורכי–דין. יהודים לא הסתבכו עם החוק. זוכרני אך ורק שני יהודים שישבו בבית–הסוהר. ליהודי בשם רות היה בית–מרזח בכפר הסמוך הונט. אסור היה למכור משקה חריף לשיכור. גוי מבוסם כלוט דרש מבעל בית המרזח הנ"ל יין–שרוף וכשסרב לשרתו השיכור התקיפו. רות נתן לו סטירת לחי כה עצומה, ששבר את עורפו. השיכור נפל מת על הרצפה. למזלו של רות היו עדים בבית המרזח והוא נשפט לשנת "ישיבה" בבית–כלא. המקרה השני היה חשבונאי רווק שבא לשאג מבחוץ והועסק על–ידי יהודי בעל טחנת קמח. המסכן סחב סכומים קטנים מן הקופה. הז'נדרמים אסרוהו באמצע דרך בריחתו. יהודים השתדלו לסדר את העסק–ביש ואף היו מוכנים לפצות את בעל הטחנה כדי למנוע תקדים מכוער ומביש בבית המשפט. בעל הטחנה דחה בעקשנות את ההצעוֹת. החשבונאי הגנב ישב חצי שנה בבית–הסוהר.

סופר לי אחרי עלייתי ארצה (1958), שבשנות השלושים משפחת שמידל מעשירי הקהילה האורתודוקסית, חוכרי יערות ממשלתיים, הסתבכה יחד עם מספר יהודי האזור במשפט חמור עם משרד המסים הצ'כי. תהליכי המשפט היכו גלים גבוהים באוכלוסיה כולה, שהפיל את צילו המעומעם על כלל ישראל.

היה בשאג יהודי תלמיד חכם ואיש אשכולות, הדוד קובי (יעקב) ניימן, שבא לביתנו מדי שבת בשבתו ל"תורצן", להתעסק בדברי תורה עם סבי. הנני רואה אותו מתפלפל שעות ארוכות עם סבי. הסבא היה חירש וכל מי שרצה לשוחח עמו עשה זאת דרך אפרכסת של קנה שמע, שהגבירה את הקול. סבא הכניס את קצהו השני של הקנה לתוך אוזנו. הוא נשא תמיד את הקנה על צווארו, דבר זה אפיינו. לפיכך לא שמע את פטפוטינו אבל חי עימנו והתעניין בכל מעללינו. דוד קובי וסבא רבו את ריבם שעות על שעות בשדות הגמרא באמצעות קנה השמיעה. סבתא, בחדר אחר עם "צאנא וראנא" בידיה, שמרה בקפדנות פן נפריע את המתפלפלים; כך החדיר בליבנו את קדושת לימוד התורה. בעת חורף מוטל עלי להביא להם מיץ של כרוב מוחמץ מחבית שעמדה באחד המחסנים. שני הזקנים הללו היו היחידים והאחרונים בקהילה המסוגלים ללמוד דף גמרא.

אדם משונה היה הגבאי, שתחת שפמו המאדם והסביך לעולם לא הוציא מפיו שמץ של חיוך או צחוק. לא היו לו חברים, לא התיידד עם איש מן העיר. היה בעל "פיאקרים", כרכרות שעשו את התנועה בעיר. התרגל לתת הוראות לעגלונים, דרש מהם ציות מוחלט. באותה צורה גסה ניהל את ענייניו כגבאי. כשנכנס לבית-הכנסת השמש נרעד ושאב רוח כשנעלם מן האופק. אמת היא ששרר סדר תחת שלטונו ואולי משום שלא היו לו חברים נבחר לתפקידו, שנשא בגאווה רבה. האיש ההוא והגבאות שלו היו גוף אחד מוצק ובלתי נפרד. כרכרותיו עמדו לשרות הנוסעים משך כל יום לפני בית-הקפה Lengyel, בדרך כלל לתחנת הרכבת, מרחק 3 ק"מ מן המקום.

ברצוני לתאר את השמש בבית-הכנסת, טיפוס מוזר, קר ועצבני שרדף תמיד אחרי עכבר ולא שם לב, שהפך או שבר את החפצים בדרכו. נולד זקן ורווק ושמר על צביונו משך כל ימיו. היה רזה כי לא אכל, לא אכל כי נשרו שיניו, חי על קפה ועל מרק. שערות אולי מעולם לא צמחו על גולגלתו. קרוא וכתוב ידע הרבה יותר טוב מעמיתו ה"סקריסטן", שמש כנסיה שהיה אנאלפבית גמור. אדם זה יחיד במינו היה מסוגל לגלגל עם עצמו שיחה ארוכה ואף לריב את ריבו בעלמא. רגיל היה לשבת במקומו בבית-הכנסת חצי שעה לפני התפילות. מסקרנות של נער פעם התגנבתי אחרי גבו כדי לגלות את סודו. שפך את חמתו על אשתו כאילו היתה עומדת על ידו והיא התגרשה ממנו עוד במאה הקודמת. שיטה פשוטה של התפרקות, שראוי להמליץ עליה לא רק לגרושים אלא גם-כן לנשואים.

כשהגיעו הבחורות לפירקן ההורים דאגו להשיאן. מהסימנים הראשונים של התבגרות הנערה, התחילו בבית עבודות תפירה בלתי פוסקות להכנת ה"שטפירונג" נכסי מלוג, רכישת ציוד וחפצים נחוצים לתשתית של בית יהודי חדש. סכום הנדן היה מוכר למפרע כדי שהמועמדים ידעו על מה מדובר. הנוער קיבל בביטחון שיטה זו, מבוססת על יסודות כלכליים יציבים ומובטחים. ההורים לא התנגדו שאידיליות והתאהבויות יסתימו בנישואים כל עוד ראו, שהבנים מתאימים זה לזו. גירושים היו נדירים מאד. היו עגונות בודדות שבעליהן עזבון או שהתאלמנותן במלחמת העולם הראשונה לא הוכחה די צרכה. אשר לכלות - זמן רב רובן הלכו בתולות לחופה. זכורים לי אך ורק שני מקרים שחרגו מהכלל. שתי בחורות שנלאו לרסן את ייחומן ועל חשבון של כמות יותר גדולה אחרי-כן נתנו לבחוריהן את חסדן והתעברו. השתיים ילדו בנים, שעודם בחיים. המשפחות באו לעמק השווה לפני הלידה. במקרה אחד העסקה סודרה בנימה שקטה, כי שתי המשפחות השתייכו לקהילה "סטטוס-קוו". במקרה השני היתה בעיה חמורה, מפני שהבחור היה אורתודוקסי והכלה סטטוס-קוואית. הבחור הסכים לחופה בתנאי, שמיד אחריה הזוג יחתום גם על גירושין. הגרוש הטרי נשאר גלמוד לכל ימי חייו; הגרושה הושאה מחדש וקיימה את מצוות "פרו ורבו" מספר פעמים.

הבחורים התחתנו בגיל די מאוחר, בין 30 ו-40. אי אפשר לומר שלא עמדו על רגליהם לפני כן. הם עבדו אצל אבותיהם ועם הנדוניה יכולים היו להרחיב את פעולותיהם. היה מקובל, שהבחורים יצברו נסיון רב לפני חתונתם. חיו בנפרד בדירות, בהן החליפו את פילגשיהם לפי טעמם. כל זה התרחש קבל-עם בשתי הקהילות, איש לא מצא בזה שמץ של רבב. החיים הללו

בחיקה של גויה נחשבו חטא ולא נכללו לכפרה בתוך "ועל חטא שחטאנו לפניך". אחרי נישואיהם אמרו הבחורים הללו "על עבר עפר" ונהפכו בין-לילה לבעלי בתים נכבדים ואדוקים למופת. הנשים היו צנועות ולא יצאו מעבר לגדר. זה היה המצב בשתי קהילות שאג ואף בכל הקהילות של שלושת הזרמים של יהדות הונגריה. נישואי תערובת כמעט שלא התרחשו. מומרים היו בשאג פחות מבאצבעות יד ימיני. ביניהם רופא שבא לשם להשתקע. רופא שני בן העיר יצא כיהודי ללימודים ושב לשאג כגוי מושלם.

לפי חוק המדינה כל יהודי חוייב לשלם מסים לקהילתו. היו בעיר כחמש משפחות ורווקים מספר שלא השתייכו לקהילות, אבל נשארו יהודים והתחתנו עם יהודיות. בודדים הלכו לתרבות רעה.

לכל מטבע יש שני צדדים, כך גם יש לחיי האדם. לכן מצאתי לנכון לצייר את מעלות יהודי עיר מולדתי ואף את חסרונותיהם. אם קורא אני ספרים היום על מעידות ועבירות של אנשים דגולים כמו לויד ג'ורג', רוזוולט או קנדי, במיוחד את הרפתקאותיהם עם נשים שונות, אין אני מוריד אף ציון מגדולתם. יצירתם והשפעתם הן הן החשובות והמכרעות בכף המאזניים. המשפחה היהודית המטריאכלית שלנו היתה מיקשה אחת, מבצר של יהדות שכתליו היו מושתתים על יסודות מוצקים ואיתנים, אבניו מחוברות במלט. המסורת היהודית היוותה את המלט, תרמה ליציבותה והנציחה את קיומה. המשפחה היתה מיקשה אחת מהודקת, ההשתייכות אליה היתה מעורה בלבבות כל בניה. בעת דחק כל אחד השליך את יהבו על משפחתו, שללא היסוס תמכה בו. הבית היה מחסה בו האדם חש רגש של בטחון.

משפחתי נספתה כליל בשואה אולם חזרו לשאג מתי מספר של קרובים, שפנו אלי לישועה לבואנוס-איירס. לי היו בקשותיהם טבעיות, מובנות מאליהן, הייתי מאושר שיכולתי לשקמם. חוש זה של השתייכות למיקשה אחת נשמר כמעט ללא שינוי אצל משפחות שומרי מסורת. התפוררות המשפחה עומדת ביחס ישיר עם הסתלקות מן המסורת. לאמיתו של דבר היו להתפוררות זו גם סיבות חמורות אחרות, כגון: התפצלות המשפחות בעקבות התיעוש וריכוז האוכלוסיה בערים גדולות, מהפכות, מלחמות וכד'.

ואמושמיקולא והסביבה / רוהיג נפתלי

הנני כותב שורות אלה לזכר תושביהם היהודים של **ואמושמיקולא** - כפר מדרום לעיר איפוישאג במרחק 20 ק"מ בערך על שפת נחל איפוי - ושל הכפרים המסונפים לקהילה זו: בורז'וני, פרוצ'ני, קמנהץ, ברנצה בראטי טשא. (Vamosmikola, Ipolyság, Börzsöny, Peröcsény, Kemence, Bernece Barati - Tesa, Ipoly Folyo)

אני מתנצל מראש אם שכחתי שם של מישהו מן הרשימה המצורפת.

קהילת ואמושמיקולא היתה בנויה לפי הדגם האופייני ליהודי הונגריה בערי השדה ובכפרים: עולם ומלואו בזעיר-אנפין, שנמצאו בו כמעט כל שכבות החברה היהודית הכללית, מעני עד עשיר, מבעלי מלאכה עד סוחרים, ממוכר-עיתונים עד עורך-דין. בשנות השלושים, לאחר שחלה ירידה במספר יהודי האיזור, נמנו בו למעלה מארבעים משפחות. יהודי מיקולא היו רובם ככולם ילידיהמקום ובוגרי בית-הספר היסודי היהודי של הקהילה. בימי ילדותי (שנות השלושים) כבר לא היתה אפשרות לקיים בית-ספר יהודי, אני ובני דורי למדנו בבית-הספר הקאלוויניסטי (Reformatus).

על אף כל אהבתנו ונאמנותנו למולדת ההונגרית ושירות בצבאה, נחשבנו לאזרחים ממדרגה שניה, בפשטות: יהודים, Zsidók. אבל מילה זאת היתה הגורם המלכד את הקהילה והובילה עד הסוף המר.

החיים היהודיים התנהלו בבית-הכנסת ומסביב לו, ובעיקר במשפחות.

בית-הכנסת: בנין יפה ומרווח בן קומותיים. אולם התפילה התאים לקליטת מספר רב של מתפללים; עמודים החזיקו את הגג ואת יציע עזרת-הנשים. באמצע הבימה, ליד כותל המזרח מדרגות אחדות הובילו אל ארון-הקודש, שהיה מקושט בוילון רקום; בצידו האחד של הארון הרב, בצידו האחר החזן, וכן מושבי המכובדים, עם הפנים אל הקהל. חלונות מקושטים איפשרו חדירת אור רב, שהאיר את הקירות דמויי השיש. שורות המושבים הכילו כיסאות מתקפלים ושולחנות קטנים עם מגירות לטליתות ולספרי התפילה. בקצות שורות המושבים עמדו פמוטות; אור הנרות, שהתמזג באורן של הנברשות שיווה לטקס-התפילה אוירה מיסטית וחגיגית, טעם וריח, לגאוות קהילתנו.

בארון הקודש עמדו כמה גלילי תורה בלבוש רקום בכסף, עם כתרים ואצבעות קריאה.

ליד הכניסה לבנין בית-הכנסת היה ה"חדר", שהילדים למדו בו אלף-בית, תפילות ו"חומש". על הקיר בחדר זה – שהיה גם בית-הכנסת הקטן – שחיממו אותו בחורף לשעת תפילה, היו חקוקים בלוח שיש שמותיהם של שני התורמים הגדולים, פייגל גרוסמן ונפתלי רוזנבאום.

בית-הכנסת היה מוקף חצר גדולה, שסיפקה מקום בשפע לפגישת אנשי הקהילה עם אורחיהם-קרוביהם שבאו מרחוק לחגים הגדולים. כאן אמרו קידוש לבנה, ובחצר זו הסתופפו הצעירים שחמקו מהתפילה, ובעיקר היה זה מגרש-המשחקים לילדי בית-הספר, שהשתעשעו כאן בכל מיני משחקים מקובלים כגון מחבואים, תופסת, תחרויות ריצה ועוד. שער החצר נפתח לשפת הנחל, כך שבחום הקיץ יכלו הילדים להשתכשך במים ובחורף להחליק על הקרח.

בתוך החצר נמצאו גם המקווה, משחטת העופות ודירתו של החזן, שהיה בעת ובעונה אחת גם שוחט, מוהל ומורה לדת.

"דוד יונגרייס" (Jungreisz Bacsi) הזקן היה "רב-הקסמים" (Csodarabi) שלנו – לא רק של הקהילה, אלא של כל הכפר כולו, שעזר לפתור את בעיות היום-יום ולרפא את המחלות של יהודים וגויים במעשי ניסים, בתרופות עשויות מצמחי מרפא, ובעיקר באמירת תפילות. בערוב ימיו התקשה לנהל את טקסי התפילה בשבת, ובמקומו נבחר והוכנס לתפקיד ברוב כבוד הדיין מבאלאשאג'ארמאט, מאנו דויטש (Deutsch Mano, Balassagyarmat). הוא היה אב צעיר לשבעה ילדים, מפליד בחוכמה, חביב וידידותי מאד, שרכש במהרה את אהדת כל תושבי הכפר; בימי ראשון שטופי שמש היה מטייל עם ה"גלח" (Galoch, כוהן-דת נוצרי) ודן איתו בפסוקים של כתבי הקודש. במוצאי שבת ערך בביתו "שלוש סעודות" (Sale-Szudesz), שגם אנחנו הילדים היינו רשאים להשתתף בהן, ולאחר נטילת הידיים והברכה על הלחם ששנו להשביע את רעבוננו בחלה (Barchesz) מאפה ידי אשת הרב (Rabi Neni). לאחר הבדלה ערך הרב ערבי מלווה-מלכה, שהרבנית הגישה בהם כיבוד קל, ובין המבוגרים קלחה השיחה על עניני דיומא ועל שאלות דת. בכל אלה הרבו הרב ורעייתו לתרום לחיי החברה ולשמירת המסורת בקהילה.

חזננו הדוד כץ (Katz Bácsi, Kantor), הרביץ בדורות רבים את האלף-בית ואת סודות הדת, לאחר מכן נטל בנו לייזר את שבט-החזרן של ההוראה. הדוד כץ ניהל את המקווה לגברים ואשתו – לנשים; הוא היה השוחט שסובב גם בכפרי הסביבה לשחוט עופות ליהודים שומרי כשרות, שהתכוננו לשבת. כמוהל הוא הכניס בחלף שלו דורות רבים של תינוקות בבריתו של אברהם אבינו. אך גדולתו האמיתית התגלתה בקולו המתרונן, שצלילו הערב והמלא הדהד בחללו של בית-הכנסת בימי שבת ומועד. הוא היה גם אמן הקריאה בתורה.

על תפקיד השמש (Samesz) היה מופקד במשך שנים רבות הדוד הרש (Hersch Bacsi). עם שחר הוא העיר את המאמינים לסליחות, והוא מכר את כיבודי העליה לתורה בתפילת מוסף. עבודתו העיקרית היתה אחזקת בית-הכנסת על תשמישי הקדושה שבו.

בימי חול היה קשה להשלים מניין לתפילת שחרית: רוב האנשים כבר יצאו לעבודה. לתפילת מנחה-מעריב כבר התאספו די מתפללים. אבל היפים שבזכרונות מתקשרים אל ימי החג בבית-הכנסת וסביבו. ראש השנה ויום כיפור, הכל באים בתכריך לבן (Kittel); רבים האורחים, קרובי משפחה, ילדים החוזרים מבית-ספרם בעיר – באים ונהנים מן השהייה ביחד, מתבשמים מהוד החג ומדבקות הקהילה החוגגת. מתרוננת התפילה, הבקשה לסליחה ולמחילה, ולשנה חדשה שתביא יותר אושר ותרבה בריאות. בתחינות אלו נהגו להשתתף גויים מבוגרים רבים, שמצאו זאת כדבר טבעי לשבת עם היהודים עד סיום טקסי התפילה בחגים הגדולים על הספסלים שהוכנו להם מבעוד מועד, באומרם ש"לתפילות שלנו (של היהודים) כרויות יותר האוזניים במרומים".

גם **החגים** השמחים יותר היו יפים: ססגוניים, מסורתיים, נחרתים בזכרון.

סוכות: מלבד הסוכה המשותפת בחצר בית הכנסת הקימה סוכה כל משפחה ומשפחה. הצטיינה במיוחד הסוכה של משפחת שנברגר, שהוקמה מדי שנה וקושטה כדבעי בידי ילדי

המשפחה, ושאר ילדי הקהילה באנו להתפעל. ארוחות החג הוגשו בסוכה המשפחתית, ואנחנו הילדים המתנו בקוצר-רוח לפרוסה הטבולה בדבש מחלת-הפרג (כלומר חלה קלועה, שגרגירי פרג פוזרו עליה לפני האפיה). פרוסה מתוקה זו קבעה את צביון החג ונועדה לסמל את "השנה החדשה שתהיה מתוקה יותר", אבל אנחנו החשבנו אותה בעיקר בשל טעמה העילאי.

בימי סוכות הנוער קישט את בית-הכנסת בענפי עצים מכוסי עלווה, בפרחים, במיוחד בזרי דגניות, שקלעו הבנות לכבוד החג ועיטרו בהם גם את גליל התורה. בשמחת-תורה סבבנו בבית-הכנסת עם דגלים ביד, ומעזרת הנשים זרקו עלינו אגוזים וסוכריות. בגיל קצת מתקדם כבר ניתן לנו לשאת בתהלוכה גלילי-תורה קטנים, לאושרנו ולגאוותנו ללא גבול על "גבורתנו".

בימי פסח היינו ילדים רעים: מדי שנה בזזנו את חבילות המצות שאוחסנו מבעוד מועד בקומה העליונה של בית-הכנסת ובכך החמצנו את המצה. בו בזמן עסקו בכל בתי היהודים בגעילת הכלים ובניקוי הבית לפסח, והלהיטות להבטיח משק-בית כשר לפסח הגיעה לשיאה — למי היה זמן להשגיח עלינו, גנבים קטנים ומחללי קודש? אבל לא התחרטנו עד עצם היום הזה, גם אם נענשנו לאחר מעשה. קיבלנו את ה- Knedli (כופתאות) היומי שלנו, וכיבדנו במצות את ילדי הגויים המביטים בנו בקינאה. אפשר היה למלא ספרים בתיאורי ליל-הסדר, טעמיו ומהלכו.

לילות חנוכה החביבים: הדלקנו נרות מאחורי תריסים מוגפים למחצה, שרנו "מעוז צור", בהינו אל זיוום של נרות הצבעונין, שהאירו לזכר הסיפור הידוע של ניצחון אבותינו במלחמתם לחירות, ושחרור בית המקדש. אנחנו הילדים התאספנו מדי ערב באחד הבתים ושיחקנו בסביבון (Trenderli), בתקווה לזכות באגוזים אחדים. כל המבוגרים התכנסו מדי ערב למשחקי קלפים לשמחת החג.

לא רק לחגים — גם לכל יום שבת עמדו טעמו ומסורותיו. למשל, פגישה בשעת הצהריים לפני תנור-החמין במאפיית רוהיג, דיון בחדשות השבוע שחלף וברכילויות הטריות, תוך המתנה באי-סבלנות לפתיחת המנעול בידי הגבאי, כדי שנוכל לראות איזה חמין (Solet) נאכל: חרוכים, סמיכים או דלילים מדי.

אלף תמונות, אלף זכרונות: לידה — הלוויה, חתונה, בר-מצווה, בחירות להנהגת הקהילה, ואירועים ללא ספור שנחרתו בזכרון כולנו. כל זה נעלם מזירת חיינו בקהילת ואמושמיקולא. את בית-הכנסת הגדול שלנו הפכו לאורוות סוסים, אחר-כך הרסו הרוסים. עוד לפני כן נלקחו ה"שחקנים", המאמינים בידי התליינים ההונגרים-הגרמנים. זקנים וצעירים, נשים וגברים, בלי לחוס על איש, אפילו לשמחתם לאיד של חלק מתושביו הגויים של הכפר, שקיוו להיפטר מן היהודים ולזכות ברכוש שנותר אחריהם. למרבה הצער משאלתם של אלה נתמלאה: תשעים וחמישה אחוזים מבין המגורשים נספו במחנות-המוות השונים. אחדים מן הניצולים חזרו לאחר המלחמה, המתינו זמן-מה לשובם של בני-משפחה נוספים וניסו להשיג בחזרה את רכושם שנגזל. אחר-כך עזבו את מיקולא, ולא גר שם עוד אדם ממוצא יהודי — פרט לאשה אחת, שאמה היתה נוצריה.

בעבר, "בימי שלום", יוצגו כמעט כל רובדי החברה בקרב יהודי הכפר: חמישה חנוונים, סוחרי

בקר ותבואות, בעל מחסן-עצים, ארבעה פונדקאים, בעלי חנויות לטקסטיל ולסדקית, לעורות ולנעליים, בעל חנות טבק ואביזרי עישון (Trafik), בעל חנות למוצרי ברזל, לצורכי כתיבה ולתמרוקים; בעלי מלאכה: שען, פחח, חייט, אופה וקונדיטור (Cukrasz), קצב, שני בעלי טחנות-קמח, בעל מפעל למי-סודה, בעל קולנוע, מנהל תחנת-חשמל, מנהל עבודה במשק חקלאי חכור (Ispan); חוכר משק, רוקח, עורך-דין, מקבלי רנטה, פקיד, בנקאי – אלה היו הפרנסות של יהודי מיקולא. מלבד זאת תמכה הקהילה בכל יהודי נזקק והבטיחה לו לפחות קיום צנוע.

בהיות ו' מרכז נפה (Járasi Székheli), נמצאו בה בית-משפט נפתי, משרד מס-הכנסה, קסרקטין לשוטרי מכס (?) (Financ), קסרקטין לז'נדרמריה, ובשל הקירבה לגבול (עם צ'כוסלובקיה) – גם קסרקטין גדול של משמר הגבול. כל אלה הרחיבו את מקורות הפרנסה, וקידמו בכך את התפתחותם של חיי קהילה מסודרים.

בין היהודים היו אדוקים יותר, שלא ויתרו על לימוד הדף היומי (בצד פרנסתם הרגילה). אחרים הגיעו לבית הכנסת רק בחגים הגדולים או בימי הזכרון (Jahrzeit); בודדים בלבד לא שמרו על כשרות. כך חיו יהודי מיקולא והסביבה, מורגלים בתופעות האנטישמיות שצצו בכל עת תמיד. היו שנדדו לערים הגדולות – לצורך פרנסה, הצעירים לשם לימודים. המבוגרים יותר נשארו בכפר הולדתם, עד שהוחל בביצוע "הפתרון הסופי". גברים גוייסו קודם-לכן לשירות עבודה בצבא הונגריה (Munkaszolgalat). מי שנמצאו במקום באביב 1944 רוכזו בגטו בעיר איפוישאג (Ipolyság) ומשם הובלו למחנות המוות. כאמור, מרביתם ניספו, בתוכם משפחות שלמות.

בהכירנו היטב את תולדות השואה, אנחנו הניצולים מחוייבים להנציח ולמסור לדורות הבאים את תולדות יהודי איפוישאג והסביבה. יהי שם הניספים מבורך.

רשימת היהודים החיים היום קצרה מאד. כיום אף יהודי אינו חי במיקולא. האתר היחיד שנותר הוא בית-העלמין המוזנח. בתים אחדים העומדים ללא שינוי, וגויים אחדים זוכרים את יהודי הכפר (A Falu Zsidajai) מלפני השואה, עשויים להעלות בפני המבקר את זיכרה של קהילת מיקולא, שידעה ימים יפים בעבר המתרחק.

הנוער והמוסדות באיפוישאג / ד"ר קליין קרול

איפוישאג (גם "שאג" בקיצור – בסלובקית "שאהי"), עיירה לאורך עמק הנהר איפול, מוקפת מצפון ע"י גבעות סלובקיה הדרומית ומדרום ע"י רכס הבורז'וס שבצפון הונגריה.

בעמק, שדות פוריים ועל הגבעות כרמים ויערות. כל הסביבה חקלאית מובהקת ואין כמעט תעשיה מלבד כמה מפעלים המשמשים לצרכים אישיים של האוכלוסיה (טחנת-קמח, תחנת-חשמל ומפעל לייצור כוהל).

התחלת הישוב היהודי בעיירה חלה בתקופה של לפני כמאה וחמישים שנה, דהיינו באמצע המאה התשע-עשרה.

ברור, שכבר לפני כן גרו יהודים בכפרים שבסביבה, אך ריכוז משמעותי בצורת קהילה מאורגנת החל בעיירה מאז שנות החמישים של המאה הקודמת.

כמרכז וכבירת המחוז קיבלה העיירה אופי עירוני יותר (בתי-ספר, בנייני ציבור) ונוצר כעין מרכז מסחרי למען איזור רחב ידיים, שבו היהודים מוצאים פרנסתם.

הקהילה שנתהוותה בעיירה היתה אחידה בתחילה, אך לא לאורך ימים. משנת 1868 נוצרו בעיירה שתי קהילות, דהיינו: אורתודוקסית ו"סטטוס-קוו", בהתאם למגמות הכלליות שהפרידו חלק גדול מיהדות הונגריה.

שתי הקהילות היו מאורגנות היטב. היו בתי-כנסת, בתי-קברות, מקווה ומוסדות דת נחוצים אחרים. נבחר רב נפרד לכל אחת משתי הקהילות והרבנים הראשונים, דהיינו הרב וייס בקהילה האורתודוקסית והרב גרוסמן בקהילה השניה כיהנו במשך שנים ארוכות בתפקידם וראו כעיקר עבודתם שמירה של כללי החיים לפי דת ישראל, כשהרב וייס היה כמובן שמרני יותר והרב גרוסמן, נואם טוב ובעל השכלה כללית רחבה.

ממוסדות התרבות יש להדגיש את בית-הספר העממי היהודי שפעל, כמובן, בשפה ההונגרית, אך בהעדר מוסדות אחרים, היה במשך זמן ממושך המסגרת היחידה שהקנתה לילדים גם ידיעה מסויימת של עברית ויסודות התנ"ך.

בית-הספר התיכון, שפעל גם כן בעיירה, היה בית-ספר כללי אך לא היו רבים מהיהודים שביקרו בו לפני מלחמת העולם הראשונה. חלק מן הנוער למד מחוץ לעיירה ואלה שביקרו בבתי-ספר שונים בפרסבורג, יכלו לרכוש גם ידיעות רחבות יותר בתורה ובתלמוד.

מעטים למדו בישיבות ולמרות שרוב הציבור בשתי הקהילות היה שומר שבת ודינים אחרים לא התבלטו הקהילות בידענות יהודית.

פרנסות היהודים נקבעו במידה רבה ע"י הנתונים הטבעיים של המקום והסביבה. חלק ניכר מהם עסק במסחר ובכל זאת לא היו חסרים בעלי המקצוע במקצועות שהיו נחוצים בעיירה קטנה כזו, דהיינו חייטים, סנדלרים, נגרים, שענים וכו'.

היו גם בעלי מקצועות חופשיים כגון רופאים, עורכי-דין ומהנדסים, כמו-כן גם בחקלאות נתנו היהודים את חלקם ואף יותר מחלקם, משום שהיו מספר בעלי אחוזות בעיירה

ובסביבתה ויערות הרי סלובקיה משכו יהודים למקצועות הקשורים בקניית יערות ומכירת עצים בקני מידה שונים.

מלחמת העולם הראשונה מצאה במקום ציבור יהודי של כ–700 נפשות, שהתפרנסו והשתלבו כחלק אורגני של החברה הכללית בעיירה. לא נוצר מקום, שאפשר היה לציינו כ"גיטו" והיהודים גם לא חיו כאילו היו שייכים למיעוט. לפי הכרתם אמנם היו מדת יהודית אך דיברו הונגרית טובה וראו את עצמם כבני התרבות והחברה ההונגרית. הם התגייסו כפטריוטים למלחמה, שנטלה מספר קורבנות מבין הקהילה היהודית בעיירה. היו גם נפגעים בקרבות שהתפתחו בסוף המלחמה, בין הצבא האדום ההונגרי והשלטון החדש שבא במקומו. אחדים עלו במלחמה בדרגות הקצונה וחזרו עם אותות הצטיינות שקיבלו על לחימה בחזיתות.

שינוי יסודי חל בחיי העיירה עם נפילת הממלכה האוסטרו–הונגרית בתום מלחמת העולם הראשונה. תחת המשטר הצ'כי החדש, איפוישאג, שנקראה בשפה הסלובקית שאהי, לא היתה כבר בירת המחוז החדשה וכתוצאה מכך משרדים חשובים הועברו לבירת המחוז החדשה, לעיירה קרופינה הקטנה, שיתרונה היה שנמצאה בטריטוריה דוברת סלובקית ומרוחקת מן הגבול.

ברם, הגבול על העיירה גם בצורה אחרת – הוא הפריד בין הכפרים שמדרום וממערב לאיפול ולכן הוקטן הפוטנציאל הכלכלי של כל התושבים, כולל, כמובן, של היהודים.

בעיה נוספת היתה שינוי השפה הרשמית. מעטים מיהודי העיירה דיברו סלובקית וכתוצאה מכך התקשו לבוא במגע עם המינהל החדש, שמטבע הדברים היה לאומני ונטה לדרישות שוביניסטיות.

מאחר ובבית הספר היהודי נשארה שפת הלימוד ההונגרית, עבר זמן די ממושך עד שהדור הצעיר הגיע לידיעת השפה הרשמית.

יש לציין, שהמשטר החדש לא נטר כל טינה מיוחדת לגבי היהודים והיה ליברלי מיסודו, לכן לאחר תקופת מעבר ותקופת הסתגלות נכנסו יחסי האוכלוסיה עם השלטונות למסלול מקובל ונוח.

השלטונות החדשים כיבדו את עצמאות הקהילות היהודיות ואיפשרו את מלוא פעולתן. חשובה היתה במיוחד זכות הקהילות לגבות מס לצורך קיום השירותים הדתיים. מס זה נגבה בהתאם להחלטת הנהלת הקהילות באופן יחסי ליכולתם הכספית של היהודים, בדומה למס ממשלתי.

המדיניות הכלכלית הנבונה של הרפובליקה הביאה לכך, שהעיירה ובמיוחד היהודים התאוששו מהתוצאות הכלכליות של המהפך הפוליטי. הקהילות גדלו כתוצאה מריבוי טבעי ובעקבות קליטת חברים חדשים שבאו, חלקם מן הסביבה, דהיינו מהקהילות הכפריות הקטנות ובחלקם כתוצאה מקליטת יהודים, שבאו מן המזרח בחיפוש אחר מקום פרנסה.

גורם חשוב בעזיבת הכפרים היתה הנטיה לשלוח את הילדים לבית–הספר התיכון שבעיירה.

הקהילה האורתודוקסית שברשותה היה בנין בית–כנסת קטן, בנתה בהשקעה ניכרת בית–כנסת רחב ידיים. חנוכת בית–הכנסת החדש נערכה בהשתתפות רוב יהודי העיירה.

למרות שהבניין החדש היה גדול, התמלא בשבתות ובחגים במתפללים.

למצב הכלכלי היו, כמובן, השלכות גם על ההתפתחות התרבותית. הזכרנו כבר את בית–הספר העממי היהודי בשפה ההונגרית. בית–ספר זה נחשב לבית–הספר העממי הטוב ביותר בעיירה ובני משפחות מכובדות של העדות הנוצריות למדו בו בצותא עם הרוב היהודי.

הבעיה היתה, שבית הספר היה של חמש כיתות בלבד ולצורך השכלה תיכונית נאלץ היה הנוער היהודי לעבור לבית–הספר התיכון הכללי.

בשנות העשרים של המאה בלט כבר המספר הגדול יחסית של תלמידים יהודים בגימנסיה. המוכשרים ביניהם המשיכו את לימודיהם באוניברסיטאות.

לאור המלגות ושחרור משכר לימוד לא היה קשה גם למעוטי היכולת להמשיך בלימודים גבוהים והנוער היהודי נהנה באוניברסיטאות גם מהטבות, שהוענקו ע"י ארגונים ומוסדות יהודיים.

יש לציין, שבבית הספר התיכון אמנם התקיימו הלימודים גם בשבת אך היהודים היו משוחררים מכתיבה ופעולות אחרות שנגדו את דתם.

בשנות השלושים הוקם ארגון הסטודנטים היהודיים, שלמדו בבתי ספר גבוהים, שתרם גם לפתרון הבעיות הכלכליות של הנזקקים והשתדל לארגן מופעי תרבות בגדר האפשרויות הצנועות.

במרכז חיי היהודים עמדו, בשנת ה–20 וה–30 של המאה גם מסגרות הקהילות שהיו מלאות בתוכן דתי, שבהן השתתפו השתתפות פעילה רוב היהודים, בלי הבדלי מקצוע, מעמד וגיל.

גם הדור הצעיר ביקר בתפילות והרגיש שייכות. לא היתה מוכרת כמעט התופעה של יהודים המבקרים בבית–כנסת רק בימים הנוראים.

הנטייה למסורת היתה גורם בולם בכיוון אחר. היו נסיונות חוזרים ונשנים של התארגנות במסגרות ציוניות אך התפתחה תופעה מוזרה; אין להגיד, שראו בציונות דבר בלתי חיובי, והקופסה הכחולה היתה מצויה בהרבה בתים, אך מאידך היתה רתיעה מסויימת מפני התארגנות ציונית, לה התנגד הממסד הדתי. כתוצאה מהתנגדות זו לא הגיעו המסגרות הציוניות למימדים דומים לקהילות אחרות של סלובקיה.

לפתרון מקורי הגיעו בעיירה ביחס להתארגנות הנוער. בלתי רצוי היה שיקום ארגון נוער, שיהיה מצורף לאחד מארגוני הנוער הציוניים הגדולים, שהיו קשורים ברובם לזרמים פוליטיים ובחלקם פעלו בכיוון שהיה מנוגד לערכים המסורתיים של חיי העיירה.

בכל זאת, הבינו כולם שאי אפשר להשאיר את הנוער ללא מסגרת המתאימה לו, משום שאחרת יביא הדבר להשתלבות הנוער במסגרות לא יהודיות. מצב זה בוודאי לא היה רצוי, משום שהביא באופן טבעי להתבוללות והתנגשות עם מסגרות דתיות מקובלות.

לכן הוקמה אגודת הצופים היהודיים, שאמנם מבחינה פורמלית היתה שייכת לארגון הכללי של הצופים, אך נהנתה מאוטונומיה גמורה ביחס לסידורי הדרכה וניהול פנימיים. אפשר היה למלא את המסגרת הצופית תוכן יהודי שלא הצטמצם רק לשמירת המסגרת החיצונית

היהודית, אלא איפשר גם ללמד קשת רחבה של ידיעות על יהדות, כולל ידיעת הארץ והתנועה הציונית.

כאמור, בשנות השלושים, למרות המשבר הכלכלי שפקד את העולם, אשר תוצאותיו הורגשו גם במרכז אירופה, הגיעה יהדות העיירה למצב כלכלי מבוסס. לא היו חסרים, כמובן, מעוטי יכולת, אך פרנסה היתה לכל ובמידה והיו מקרים אשר דרשו עזרה, היו מסגרות שדאגו לכך. אלה היו ארגוני הנשים, ששקדו על מעשי הצדקה לפי הקוים המקובלים בעולם היהודי.

מוסד יחיד במינו הוקם בעיירה קטנה זו. מאחר ושביל מקובל של מקבצי נדבות ומחפשי פרנסות, אשר באו רובם מן המזרח והשתדלו להגיע לחלקים המערביים של המדינה, הוביל דרך דרום סלובקיה בכיוון ברטיסלבה (פרסבורג), היה צורך להבטיח להם לינת לילה.

לא התעוררו בעיות של אספקת ארוחות, כי חברי הקהילה נידבו ברצון מזון לאורחים, אך לצורך הבטחת לינת לילה הוקם מעון מיוחד בכניסה לעיירה לשם הבטחת גג ומיטה לאנשים שבאו מן המרחקים. הובטח לאורחים הנזקקים גם סיוע כספי לשם המשכת דרכם.

יחד עם כל סימני הביסוס ולעיתים השגשוג של שנות השלושים נראו באופק הרחוק וגם הקרוב ניצוצי הברקים של הסערה המתקרבת.

מהונגריה השכנה הגיעו קולות, שהיוו הד לצריחה הנאצית. באוסטריה השתלטו הנאצים ופתאום נזכרו בספרו המפורסם של הוגו בתאור על "העיר בלי היהודים". לפראג הגיעו פליטים מגרמניה, שסיפרו סיפורים בלי צנזורה על גרמניה המאיימת.

אות האזהרה היה רשום על הקיר. ראו אותו אך לא האמינו, משום שלא רצו להאמין שהגיעה השעה לעזוב את גדות האיפול.

מספר קטן של משפחות וחלוצים בודדים עלו ארצה. הרוב האמין שאפשר בצורה זו או אחרת לעבור את תקופת הרדיפות שתבוא.

החלטת מינכן בספטמבר 1938 מסרה את העיירה לשלטונות הונגריה.

מייד השתנתה האוירה. ברור היה, ששויון הזכויות שהיה מובן מאליו בזמן הרפובליקה נגמר לתקופה בלתי ידועה. התחילו רדיפות, ביטול רשיונות עסק, חקירות ומעצרים. בשנת 1940 החלה העברת היהודים למחנות עבודה והיה כבר ברור לכולם, שימים נוראים ירדו על חיי יהודי העיירה.

זכרונות נעורים / ד"ר גנזל טיבור

מוקדש לזכרו של הדור הצעיר היקר שהושמד

(קטעים מהתרשומת אשר נכתבה ע"י ד"ר גנזל טיבי, יליד איפוישאג, ניצול השואה ומחנה שבויים סובייטי — רופא ותושב חיפה. את הכתבה המלאה ראה בחלק ההונגרי של הספר).

הרהרתי רבות כיצד עלי להגשים משימתי, לתת תמונה נאמנה על תקופת נעורינו בעיר הולדתנו. רצוני, שתמונה זו תשיג את מטרתה הכפולה: מצד אחד יעורר את זכרונותינו המשותפים בלב כולנו, שחווינו את החוויות ועדיין חיים היום ומצד שני, שהדורות הבאים יפיקו את הלקחים המתחייבים מכך...

תקופת נעורינו החלה למעשה בשנותיה הראשונות של הרפובליקה הצ'כוסלובקית, שנולדה באותן השנים. השלכתה הישירה לעובדה היסטורית זו היתה, שינוי רדיקלי בחייהם של אנשי הדור הקודם בכל שטחי החיים, למרות שבהתחלה הם לא תפסו את משמעותו ואת המשתמע מכך.

מלחמת העולם הראשונה, אשר נמשכה 4 שנים הסתיימה, כידוע, בהתמוטטותה של המונרכיה האוסטרית–הונגרית, ובסיומה באו האירועים של המהפכה האדומה וכריאקציה על כך המהפכה הלבנה. כתוצאה מכל הארועים הנ"ל נהרסה התשתית הכלכלית, הבטחונית וגם החברתית של האוכלוסיה. העיירה, אשר שימשה בעבר בירת המחוז נהפכה לעיירת גבול מוזנחת והוקפאו כל תוכניות הפיתוח. היו גם קרבות עקובים מדם באזור. בין הקורבנות בחזיתות השונות היו גם לא מעט יהודים. בקרבות של המהפכה ומהפכת הנגד גם נפלו קורבנות יהודים. אלה הוטמנו בקבר אחים משותף בבית העלמין הנוצרי בעיר. בין הלוחמים רבים הגיעו לדרגות קצונה וגם בעלי אותות הצטיינות. עובדה זו לא מנעה את שליחתם לפלוגות העבודה היהודיות — אם כי בהתחלה היתה להם הרשות לענוד את דרגותיהם — אך לבסוף גורלם היה כמו גורל כל הציבור היהודי.

יש להדגיש, שהרפובליקה הצ'כוסלובקית הראשונה נבנתה על בסיס דמוקרטי ועפ"י חוקתה הובטחו זכויותיהם של כל התושבים ללא הבדל לאום, דת וכו', וכל מיעוט לאומי היה זכאי לחיים לאומיים, תרבותיים לרבות חינוך בשפת האם בבית הספר וכו'. גם לגבי היהדות חל מפנה רציני, צ'כסלובקיה היתה המדינה הראשונה בעולם אשר הכירה ביהדות גם בתור לאום ולא רק בתור דת, וכפי שהדבר נודע לנו אחר כך, הנשיא מסריק הביע דעתו בפגישות ובהתבטאויות שונות את נחיצותה של מדינה יהודית עצמאית, וזה עוד לפני הצהרת בלפור המפורסמת. לקח זמן רב עד שיהודי עירנו תפסו את משמעותה של הדמוקרטיה החדשה... חשבו שיתכן ומדובר בתופעה חולפת... היהודים נמנעו ממעורבות בתנועות לאומיות ארידנטיות, כי באותו הזמן בהונגריה השכנה היה משטר לאומני אנטישמי. כבר היו שם בתוקף חוקי הגבלות שונות כגון: נומרוס קלאוזוס במוסדות להשכלה גבוהה ורדיפות שונות. (את כל אלה הכרנו אחר כך על בשרנו ב–1938, כשההונגרים "שיחררו אותנו"). בכל זאת היהודים בעירנו נשארו נאמנים מבחינה אתנית לתרבות ההונגרית והזדהו כהונגרים בעלי אמונה יהודית.

השפה המקובלת בקרב האוכלוסיה כולל יהודית, היתה הונגרית. בבית הכנסת התפללו מסידור עברי ובצידו תרגום הונגרי. דרשות הרבנים בביה"כ נערכו בשפה הגרמנית – למרות שרק חלק קטן מהקהל הבין שפה זו, במיוחד בעלי המשפחות המיוחסות יותר. יותר מאוחר, בקהילת הסטטוס-קוו, עם הבחרו של רב צעיר יותר, הדרשה ניתנה בהונגרית. גם בבית-הספר היהודי שפת הלימוד היתה הונגרית והשפה הסלובקית נלמדה כשפה זרה חובה החל מהכיתה ה-2.

הזהות היהודית באה לביטוי גם באורח-החיים של המשפחות. מרביתן ניהלו מטבח כשר, חנויות היהודים נסגרו בשבתות ומועד וגם בחינוך הילדים היתה דאגה שהילדים יספגו את היהדות לתוכם עוד מהגיל הרך. ברוב המשפחות הילדים השכימו עם תפילות "מודה אני" והלכו לישון עם "המלך הגואל". ידעו גם בע"פ את רוב הברכות... בלילות שבת, בשבתות ובמועדים הלכנו עם הורינו לבית-הכנסת כדי לספוג את האוירה. הילדים נעמדו ליד הש"ץ בתפילת "הקידוש" בערבי שבת וחג ולאחר לגימה מהיין המתוק הלכנו אל מושבו של הרב, איחלנו לו "גוט שבס!" ונשקנו את ידו, ובדרך כלל שיחקנו בחצר בית-הכנסת.

... האמהות היהודיות היו עפ"י רוב עקרות-בית וגידלו את ילדיהן.

התחלתי ללכת לביה"ס היהודי ב-1923 ובכיתה השלישית חגגנו 30 שנה ליסוד ביה"ס. ז"א, שגם הורינו כבר הלכו לבית-ספר זה. גם אותם לימד המורה הוותיק שפיצר יעקב, אשר בזמנו היה כבר המנהל ולידו לימד המורה קופס ארמין עד לשואה וניספה שם. כאן למדו ילדי היהודים מהעיר וכפרי הסביבה ומאחר וביה"ס היה מוכר ברמה טובה נשלחו לשם גם ילדים ממשפחות נוצריות אחדות, שהיתה להם חשובה רמת הלימודים... בבית הספר בנוסף ללימודים הכלליים עפ"י התוכנית הממשלתית המקובלת למדנו שיעורי דת, הכל כמובן בשפה ההונגרית. מספר התלמידים לא היה רב – סה"כ היו 2 אולמות ובכל אולם 2-3 כיתות וכל כיתה עפ"י התוכנית שלה (מדובר עד 5 כיתות). אולם התעמלות לא היה... היום החופשי כמובן היה שבת כ"כ כל מועדי ישראל... לאחר שעות הלימודים הכלליים היה שיעור "עברית". כאן למדנו את אותיות האלף-בית, בעיקר לקרוא. קראנו את התפילות וכן למדנו "תורה", אשר התבטא בלימוד תרגום להונגרית וקצת הסבר על משמעות הטקסט ע"י המורה... כך זה נמשך עד שהגיע לבית הספר מורה נלהב, אשר בנוסף לשעורי תורה לימד אותנו שירים וזמירות עבריות (בין השאר את "התקווה" ו"ברכת העם"). ממנו שמענו לראשונה על טרומפלדור וחבריו.

תלמידים יהודים בבית-הספר התיכון היו פטורים בשבתות מכתיבה, ציור ובחגים היו חופשיים – זה היה נוהג מקובל בכל בתי הספר הממשלתיים.

מועדי ישראל נחגגו בצורה הולמת ובמיוחד אני נזכר בחגיגות חנוכה בבית הספר העממי היהודי. דיברנו על הנס, ועל גבורת המכבים. שיריהם של פטאי, ביאליק, גיסקלאי שתורגמו להונגרית דוקלמו בחגיגות, כ"כ היה נהוג לקראת כל חג להרבות במצוות גמילת חסדים לעניים, חלוקת בגדים לנצרכים וכו'.

לקח זמן עד שרעיונות הציונות נקלטו בעירנו... בתחילה היו אמנם הרצאות וערבי תרבות עם צביון ציוני. הקהל שמע את המרצים הנלהבים אך רובו המשיך באדישות. גם מאוחר יותר,

כשהמשורר הנודע אביגדור המאירי מא"י ביקר בעיירה – אם כי היה מוכר, כי שהה זמן מה לצידו של רב הקהילה, הרב גרוסמן – קהל השומעים היה ביקורתי מאד כלפיו, כי העיז לגנות את ההשקפה הגלותית של החברה בעיירות בהן ביקר.

ב–1925 נוסד סניף לתנועת "השומר קדימה", אשר פעל יותר בכיוון הצופיות ופחות בכיוון החלוציות.

יותר מאוחר התחלפו התנועות ונוסד קן של "השומר הצעיר", אך עקב האידאולוגיה השמאלית של תנועה זו לא הצליחה להחזיק מעמד. לגורל דומה זכתה גם תנועת "בית"ר".

בתחילת שנות השלושים נוסדה בגימנסיה המקומית תנועת צופים ובמקביל מייד הוקמה גם קבוצת צופים יהודית, אשר היתה פעילה מאד. התנועה היתה א–פוליטית, עסקה בפעולות חברה ובכל קיץ יצאו חבריה למחנות, שזכו להצלחה רבה. מרבית הנוער היהודי השתתף בפעילות הצופים.

בתחילת שנות השלושים, עם כניסתה של המורה, הגב' רוז'י פופר לבית הספר היהודי הביאה עמה רוח חדשה בחינוך היהודי. כבעלת רקע ציוני קודם, וגם דוברת עברית וכן כאישיות מתקדמת בכלל גרמה לשינויים חיוביים בדרכי החינוך. שקדה רבות על טיפוח האישיות של התלמידים וקשרה קשר הדוק ופורה עם ההורים. בנוסף ללימודים הכלליים פיתחה את נושאי הלימוד בתחום התרבות והספרות היהודית המודרנית. פעלה עד 1938 ובהיותה מאזור סלובקי, השלטונות ההונגריים גרשו אותה לסלובקיה ביחד עם רבים אחרים, שלא יכלו להשיג אזרחות הונגרית.

במרוצת שנות השלושים נוסדו 2 ארגונים ציוניים: חוג תאודור הרצל בהנהגתו של ד"ר עדי נוימן וארגון ויצ"ו, בהנהגתה של אלה רוזנברג. אחר–כך נוסדה גם תנועת נוער "מכבי הצעיר". תנועות אלו נהיו פופולריות יותר ויותר עם התגברות הגל האנטישמי בארצות השכנות, הונגריה וגרמניה. לאחר סיפוח האזור להונגריה ב–1938 ועם הפעלה הדרגתית של החוקים האנטישמיים קבוצת הצופים היהודיים חדלה להתקיים ונשארה רק התנועה הציונית "מכבי הצעיר", אשר פעלה גם ללא אישור השלטונות ובתנאי מחתרת למחצה. ברצוני לציין, שמקרב חניכי "מכבי" היו אחדים פעילים במחתרת החלוצית בבודפשט, שעסקו בהצלת יהודים בשנים 45–1944. ידידנו קרפטי פלי נתפש בעת פעולות אלה ונרצח. גם ניצולי השואה מחניכי "מכבי הצעיר" היו בין הראשונים אשר מייד לאחר המלחמה עלו ארצה בעליות המעפילים. שניים ממנהיגי התנועה המקומית החברים הבשי פלי ורעיתו איבויה ו–וירנ'י לצי עם אשתו בוכלר מגדה עלו עוד לפני השואה וכן כל משפחת וייס פרי, שהיו פעילים ציונים ותיקים בעיר.

שינוי דרסטי חל בחיינו בסתו 1938 עם סיפוח עירנו והסביבה להונגריה. באותה עת לא הייתי בבית, למדתי באוניברסיטה בפראג והתכוננתי לבחינות. הפכתי שם לאזרח זר ורק באישור מיוחד ניתן היה לי לבקר בביתי באיפושאג. גם חילופי המכתבים עם הבית היו בלתי סדירים והיינו צריכים להיות זהירים מאד בתוכנם של הכתובים. משפחתי הסתירה ממני ארועים שונים שקרו עם השחרור כביכול ע"מ לא להשפיע על לימודי...

בבית ציפתה לי כבר הפתעה. אמי נעצרה עם הרבה יהודים בעיר כתוצאה מהלשנות שונות והוחזקה במעצר מספר שבועות. היה חשש די מבוסס שיגורשו מעבר לגבול הסלובקי.

השלטונות החדשים ההונגרים רמסו את כל הזכויות האזרחיות. החרימו רשיונות העסקים מסוחרים ובעלי מלאכה, מעורכי-דין ומרופאים וגירשו יהודים רבים, אשר היה ספק לגבי אזרחותם ההונגרית. הפחידו ואף פגעו ביהודים בכל אתר ואתר ובכל תחום שרק יכלו לעשות כן. על כל חשד, שהיה מבוסס על הלשנת שוא הגיבו מייד על איסור יציאה ועל פיקוח משטרתי. לא התאפשר לנו המשך הלימודים באוניברסיטה.

היינו במתח רב והמתנה מתמדת לפרסום חוקים וגזירות חדשים. על אף הכל הלימודים בבית-הספר היהודי נמשכו כסידרם. המורה של אז, ג'ורי פישר עודד את תלמידיו ומילא את שליחותו במסירות רבה. הוא היה המורה היהודי האחרון. אחרי המלחמה שב לאיפוישאג והמתין לשוא לתלמידיו, רובם הושמדו ואלה שנולדו אחר כך, מספרם לא הגיע אפילו לשבריר של כיתה. אח"כ עלה ארצה, נפצע במלחמת השחרור ולבסוף נפטר בירושלים.

תקופת נעורינו הגיעה לקיצה. המשך הלימודים באוניברסיטה התחלף בשירות עבודות כפייה משפיל, קודם בתחום המדינה ואחר-כך בחזית הרוסית ליד נהר הדון. מטרתם של ההונגרים היתה, כי נושמד שם תוך תנאי העבודה והחיים הקשים שהועמדנו בהם במתכוון, ואכן ניספו רבים מאד מקירבנו. הצבא ההונגרי היהיר ספג מכה ניצחת בחזית ליד וורונז' ובחודש ינואר 1943 הרוסים שבו אותנו ביחד עם חיילי צבאות גרמניה, הונגריה ויחידות מאיטליה שניסו לנוס על נפשם. כאן היתה לנו אכזבה נוספת, במקום השחרור המצופה התחיל גהינום חדש מלא סבל, רעב, קור ובהעדר תנאים סניטריים מינימלים, סבלנו ממחלות קשות. הרוסים לא הבדילו בין היהודים אשר הובאו לחזית לאחר שנשברו ברוחם והיו תשושים בגופם, לבושים בגדים שמזמן בלו כבר ובין הלוחמים הפעילים של חיילות האוייב. כולם נחשבו בעיניהם לאויבים. בדרך זו ניספו גם במחנה השבויים רבים מעובדי הכפייה היהודים, ביניהם גם חברים מאיפוישאג אשר שרדו ממחנות העבודה ההונגריים. במהלך שהותנו במחנה השבויים נודע לנו, כי קיימת יחידה צ'כוסלובקית לוחמת בצד הצבא הסובייטי. מכתבה בעיתון אשר הגיעה לידינו ובה שמות החיילים שזכו לאותות הצטיינות נוכחנו לדעת עפ"י שמותיהם, שמדובר בחיילים יהודים רבים. פנינו לשלטונות ולאחר טיפול של כמה חודשים, הצלחנו להצטרף ליחידה של הצבא הצ'כוסלובקי במסגרת הצבא הסובייטי, וכך לצאת ממחנה השבויים. בספטמבר 1944 נפגשנו עם חיילים אחרים אשר הוצאו כמונו ממחנות, ביניהם היה גם ד"ר ברק לצי מאיפוישאג אשר הגיע לא מזמן מהונגריה. ממנו שמענו לראשונה מה ארע בחודשים האחרונים באיפוישאג. סיפר לנו על הגטו ועל גירוש יקירינו לגרמניה. את האמת לאמיתה ידענו רק לאחר שחרור של המחנה אושוויץ.

כולנו ששרדנו מהגהינום של הימים ההם ועדיין אנו בחיים לעולם לא נוכל לשכוח... חובה שהדור הבא יכיר את כל הדברים האלה ושידע להעריך מה המשמעות להיוולד במולדת חופשית, לחיות ולהתחנך בה.

מבית הספר עד לגירוש / שני בנימין

בסוף שנות העשרים ותחילת שנות השלושים היה בעיירה רק גן ילדים אחד. היה זה גן ממלכתי ופירוש הדבר, כי הגננות דיברו עם הילדים בשפה הסלובקית או הצ'כית. רוב הילדים באו לגן זה ממשפחות הפקידות הצ'כית שהיו – יחסית – תושבים חדשים בעיירה. היו גם מספר ילדים יהודיים והמעניין הוא, שדווקא ילדים שהוריהם השתייכו למשפחות מהקהילה האורתודוקסית.

מספר לא קטן של המשפחות היהודיות המבוססות לא רצו לשלוח את ילדיהן לגן זה וכתחליף לקחו מחנכת שתטפל בילדים בביתם הם.

המחנכת באה מהאזורים הצפוניים של צ'כיה ומורביה, שבהם השפה המדוברת היתה גרמנית. רוב המחנכות היו עלמות בנות 20–30, נאות בהופעתן, ובדרך כלל לימדו אותנו לדבר ולכתוב גרמנית (כתב גוטי), העניקו לנו נימוסים מקובלים ואפשר לומר, כי כל זמנן היה מוקדש לילדים שבהשגחתן. מעמדן היה מעל לעוזרות הבית: אכלו ליד השולחן המשפחתי, גרו בחדר נפרד או בחדר הילדים ובדר"כ נמנעו מלהבליט היותן נוצריות. מספר מחנכות עבדו שנים רבות אצל אותה משפחה ונחשבו לבנות–בית.

שלושה בתי"ס יסודיים היו בעיירה:

1. בי"ס לילדי האוכלוסיה ההונגרית הנוצרית. שפת הלימוד בו הונגרית והחינוך – נוצרי–דתי. מקומו היה ליד הכנסיה וכן היתה עליה החזקתו.

2. בי"ס יסודי ממלכתי. שפת הלימוד בו סלובקית, ולמדו שם בעיקר ילדי הפקידות ומספר לא רב של תלמידים יהודים, בעיקר מהאוכלוסיה היהודית הדתית שהשתייכה לקהילה האורתודוקסית.

3. בי"ס יהודי בן 5 כיתות, בתוך 2 חדרי לימוד ושני מורים, אחד מהם המנהל שלימד כיתות א' ב' באותו החדר ומורה, שלימד כיתות ג' ד' ומספר תלמידים מכיתה ה'. שפת הלימוד היתה הונגרית פרט לשיעורי הדת היהודית ולימוד הקריאה, שהיו בעברית מתוך ספרי החומש עם תרגום לשפה ההונגרית.

בבי"ס זה, עד שנת 1943, למדו תלמידים ממשפחות מבוססות ונחשבו לתלמידים פחות או יותר מצטיינים. (עכ"פ לפי התעודות שהביאו איתם). בד"כ למדו 4 שנים ואח"כ עברו ל"גימנסיה" המקומית. התלמידים בני המשפחות העניות היו ברוב המקרים תלמידים חלשים בלימודים ועברו לאחר 5 שנים לבי"ס על–יסודי.

שם מנהל ביה"ס היה מר שפיצר יעקב, שיצא לפנסיה עוד ב–1933 ושם המורה היה קופס ארמין, שירש את הניהול ובמקומו באה מורה לא מקומית, פופר רוז'י, שהנהיגה סדרים חדשים ונתנה ציונים לא רק לפי המצב הכלכלי של מש' התלמיד. בשנים האחרונות כיהן בבי"ס זה עוד מורה בשם פישר ג'ורי.

בית הספר היה קיים גם במשטר ההונגרי, היינו לאחר 1938.

יש לציין עוד מוסד חינוכי דתי – "תלמוד תורה", בו למדו ילדים מגיל 4 ועד לבגרות. חומש, רש"י, משניות, גמרא ועוד. הכל בחדר אחד בראשותו של המלמד בלה שלמון. החדר הזה היה בחסותה של הקהילה האורתודוקסית ובהשגחת הרב האורתודוקסי, הרב וייס זצ"ל ולאחר מכן הדיין של קהילה זו (שמו נשמט מזכרוני). מאחר והחדר לא היה מוכר ע"י השלטונות, למדו בו בעיקר בשעות אחה"צ ועד שעות הערב המאוחרות ובשני חודשי החופשה הגדלה בבתיה"ס למדו הילדים בחדר מהבוקר עד הערב. הבחינות היו כל שבוע בשבת אחה"צ, לאחר תפילת "מנחה" והבוחן היה הרב הדיין או, לפעמים, למדן מופלג מחברי הקהילה. תפקיד המלמד היה גם להכין את הילדים לבר-מצווה, כולל דרשה. למדנו חומש, רש"י וגמרא ע"י קריאה בעברית ותרגום לשפה הגרמנית. גם הפירושים ותורה שבע"פ ניתנו בשפה הגרמנית.

בתי-ספר על-יסודיים היו שניים: א. בית-ספר אזרחי בן 4 כיתות לימוד מקבילות בשתי שפות – הונגרית וסלובקית. התלמידים באו רובם מכפרי הסביבה, הרמה היתה נמוכה ולמדו בעיקר כדי לצאת ידי חובת "חוק חינוך חובה". ב. גימנסיה בת שמונה כיתות, שלרוב ב-4 הכיתות הנמוכות היו כיתות מקבילות מפאת מספרם הרב של התלמידים. שפת הלימוד היתה הונגרית, אך ניתנו שיעורים רבים בשפה הסלובקית וכמו כן למדו לטינית וצרפתית. אוכלוסית התלמידים בבי"ס זה היתה מורכבת מבני משפחות נוצריות מבוססות מהעיירה ומהסביבה הכפרית ומבני המשפחות היהודיות, שהיוו אחוז ניכר שגדל בעיקר לקראת הכיתות הגבוהות, עקב נשירת התלמידים החלשים.

רמת הלימודים היתה גבוהה ונדרש מהתלמידים מאמץ לא קטן כדי לזכות עם סיום הלימודים בתעודת בגרות, שהיוותה כרטיס כניסה לאוניברסיטה.

המנהל והמורים בגימנסיה, שנקראו "פרופסורים", היו נוצרים, פרט למקרים ממש חריגים. ומבין צוות המורים זכור לי מורה למתמטיקה בשם ליוש סוץ' ומורה לספרות הונגרית, שהיו היהודים היחידים בכל צוות המורים.

בשנת 1938, עם הכיבוש ההונגרי, עזבו רוב התלמידים היהודים את הגימנסיה ופנו ללמוד מקצועות כגון: נגרות, חשמלאות, סנדלרות, ספרות וכד'. בין העוזבים היו הרבה תלמידים מצטיינים ומצטיינים ביותר, דבר שצויין כל שנה בספרון שפרסמה הנהלת הגימנסיה מדי שנה בשנה. (על יד שם התלמיד המצטיין הדפיסו כוכב).

כבר בסוף שנות העשרים היו קיימות בעיירתנו שתי תנועות צופים: לנוער הנוצרי ולנוער היהודי ולא היה ביניהן כל קשר. בגדוד הצופים היהודים התארגנו בעיקר נערים ונערות מהקהילה המתקדמת והפחות דתית, אם כי בראשם עמד שמידל לסלו, מי שהיה בן למשפחה דתית מאד שהשתייכה לקהילה האורתודוקסית. רוב הצופים היו תלמידים בגימנסיה. שפת הפיקוד במסדרים היתה עברית, אולי קצת משובשת, אך בכ"ז עברית. היו מפגשים שבועיים ללימוד צופיות, הרבה טיולים ומדי שנה בשנה, בזמן פגרת הלימודים היה מחנה ל-3 שבועות שמקומו השתנה מדי שנה. מדים, סמלים, דרגות וכד' היו ברשות כולם.

בתחילת שנות השלושים נוסד גדוד מטעם תנועת "המכבי הצעיר". התארגנו בו בעיקר נערים עובדים, שלא ביקרו בבתי הספר העל יסודיים ועסקו בעבודות שהזכרנו לעיל, אך היו גם יוצאים מכלל זה. המגמה בתנועה זו היתה חלוצית-ציונית. מייסדיה הם הח' אברהם ילינק

ובוגרי התנועה מסלובקיה. ואמנם, עם עלייתם ארצה הקימו רוב חברי התנועה נקודות ישוב במסגרת התנועה הקיבוצית.

תנועת הצופים הנ"ל התקיימה עד 1938 ותרמה רבות לנוער. עם הכיבוש ההונגרי, תוך פרק זמן קצר ביותר, חוסלו הפעולות וכל הרכוש – מועדון, ציוד מחנה, ציוד ספורט וכד' – הוחרם ונלקח לתנועת הנוער ההונגרי הלאומי.

עקב חיסולה של תנועת הצופים היהודים הצטרפו רוב הנערים והנערות ל"מכבי הצעיר". היות והם לא נספגו בתנועת "המכבי הצעיר" היו מריבות ולאחר מספר שנים קמה תנועה נוספת בשם "הנוער הציוני". הפעילות בשתי התנועות היתה רבה ואינטנסיבית ורבים מהחברים והחברות יצאו לפלוגות הכשרה.

כשהחמיר מצב היהודים בהונגריה, היה צורך להפסיק את הפעילויות הגלותיות ולמצוא דרכי מחתרת. כתוצאה מכך קמו מספר חוגים להשכלה עצמית כגון לימודי השפה האנגלית והעברית, וכך הצליחו שתי התנועות להמשיך בפעילויות ללא הפוגה, תוך שמירת קשר עם ההנהגה בבודפשט. אפילו בימים שיהודי עיירתנו היו כבר סגורים בגטו, נשמרו הקשרים ושליחי המרכז הסתננו לתוך הגטו, הדריכו, חילקו ניירות מזוייפים ועשו מלאכתם זו בכשרון רב. עם חיסול הגטו – בא, כמובן, גם קיצן של שתי התנועות.

"עליה לפני השואה" / ליבנה משה (וייס בנדי)

עזבנו את שאהי ב–1939, או אפשר לומר ברחנו כל עוד נפשנו בנו, כאשר הותרנו אחרינו את כל מה שהיה לנו, ברכוש, בבטחון כלכלי ובנוף המשפחתי והאנושי בו חיינו.

אבי ז"ל היה איש חכם והציונות שלו היתה שכלתנית, כלומר ראיית הנולד ותחושת הסכנה המרחפת על יהדות אירופה, ובנוסף, כאיש חילוני שגדל על ברכי היהדות המסורתית, כבן של רב, היתה בו כמיהה לצאת מהגולה מבחינה רוחנית ורגשית ולהגיע אל ארץ היהודים, פלסטינה דאז.

אנו, שני הבנים, נולדנו לתוך האוירה הזאת ואני זוכר מראשית ילדותי, שנושא העליה לא ירד מסדר היום המשפחתי והרבה מאמצי סרק וכספים שירדו לטמיון הושקעו בהשגת סרטיפיקט.

כניסת ההונגרים באוקטובר 1938, ובלילה ההונגרי הראשון, ניפוץ זכוכיות חלונות הראווה בחנות הדרוגריה שהיתה לנו ב"בית אדלר", שמה קץ למאמצי השגירה המתסכלים והוחלט על חיסול מיידי של הרכוש, חיפוש קשרים לעליה בלתי ליגלית, העברת המשפחה לבודפשט כתחנת יציאה והמתנה לאניה שתוציא אותנו מאירופה.

כאשר פרצה המלחמה ב–1 בספטמבר 1939, היינו בלב הים השחור, שמחים שאנו בדרך לארץ החלומות, עייפים ותשושים מתלאות הדרך ועצובים על כך שנטשנו מאחורינו הכל – הכל – הכל.

אז עוד לא העלינו בדעתנו את המושג שואה, כי זה היה מעבר לדמיון האנושי של אותם הימים והשמש שעלתה ממזרח מילאה את ליבנו שמחה.

אבי היה לא רק ציוני נלהב, אלא גם "חלוץ" וסוציאליסט בתפיסת עולמו ואנו, שני הבנים, חונכנו על ברכי תנועת נוער חלוצית ובארץ מצאנו את דרכנו אל ההתישבות העובדת, בברכת ההורים, וברכה זו ליוותה אותנו עד סוף חייהם.

חיי הורי בארץ היו קשים מבחינה כלכלית, במיוחד בשנים הראשונות, כאשר אבי חלה במחלה ממושכת, ולמרות זאת בכל דרכם חיו בהרגשה, שעשו את הדבר הנכון.

במבט לאחור, אחרי השואה וחורבן יהדות אירופה העולמית, קהילות יהודיות שלמות – וביניהן קהילת יהדות שאהי, אנו, הבנים, מלאי הערצה לתבונה ולאומץ הלב של הורינו, שברגע האחרון הוציאו אותנו אל הגאולה.

הורי קבורים בבית הקברות בקבוץ כפר רופין, שם חי אחי יהושע (ארוין). אבי, חזקיהו ליבנה (וייס פרי); אמי, חוה ליבנה (וייס אלה).

למרות שעזבתי את שאהי כנער בן 14, אני רואה את העיירה לנגד עיני, זוכר את רוב המשפחות היהודיות ובדמיוני יכול לתאר את מיקום הרחובות והבתים, את החנויות, בתי הכנסת ובמיוחד את בית הכנסת האורתודוקסי, בו כיהן סבי במשך עשרות שנים כרב הקהילה.

מה שיש בליבי ובזכרונותי, זה השריד שנותר לי, ואינני רוצה לחזור לשם כדי לראות שהיתר איננו.

פרק ב

תקופת השואה

מ–1938 עד 1945 — סקירה כללית / שני בנימין

בחודש אוקטובר 1938, כתוצאה ממו"מ בין המעצמות של אז החליפו שלטונות הונגריה את השלטון הצ'כי בעיירתנו. הפקידות הצ'כית עזבה בעוד מועד והיגרה לסלובקיה או צ'כיה. אוכלוסיית עיירתנו דוברת ההונגרית גילתה התלהבות גדולה לקראת חילופי השלטון ולא רק בין הנוצרים אלא גם בין היהודים, בעיקר בקרב משפחות שהיו ביניהן לוחמים ממלחמת העולם הראשונה וזכו באותות הצטיינות, היתה התעוררות פטריוטית הונגרית עוד לפני שאחרוני נציגי וחיילי המשטר הצ'כי עזבו את עיירתנו. ביום שבת, במזג אויר סתווי נהדר נכנסו צבאות הונגריה ואיתם גם הפלוגות הפשיסטיות שהיו מאורגנות ומצויידות כפלוגות צבאיות לכל דבר ו"כבשו" את עיירתנו המקושטת בדגלי הונגריה.

הנוער היהודי, שהיה מאורגן בתנועת הצופים היהודיים חשב גם כן לקבל את צבאות הונגריה בחגיגיות — במדים לצידי הדרך, אולם ממש ברגע האחרון נרמזנו להוריד פרופיל ולא להתבלט יותר מדי.

בצבא ההונגרי, אז, עוד שרתו יהודים, מהם גם שהגיעו לדרגות סמלים. בודדים, בעיקר מקרב עשירי המשפחות היהודיות וממשפחות שבמשטר האוסטרו–הונגרי זכו לקבל תארי אצילות, קיבלו גם דרגות קצונה. המשטר ההונגרי הביא פקידות וביסס מהר את שלטונו. אנשיו התנפלו על החנויות, שהיו בעיקר בבעלות יהודים וחטפו סחורה טובה במחירים אפסיים.

רוב התלמידים היהודיים בגימנסיה המקומית עזבו לימודיהם לאחר חופשת חג המולד של שנת 1938 ובאין אפשרות להמשיך בלימודים גבוהים חיפשו אפשרויות ללמוד מקצוע. בעלי המלאכה אצלנו היו רובם נוצרים, שניצלו את ההזדמנות לקבלת חניכים לא רק ללא שכר אלא הם דרשו וגם קיבלו תשלומים גבוהים בעד לימוד מקצוע לנוער היהודי — כגון נגרות, מסגרות, סנדלרות, ספרות וכו'.

בקרב הנוער היהודי פעלו תנועות נוער: הצופים היהודים, "המכבי הצעיר" ו"הנוער הציוני." הראשונים לחיסול היו הצופים, שמועדונם הוחרם ע"י השלטון ההונגרי, שניצל את הבניין היפה, הציוד למחנאות ואת החצר הגדולה למועדון תנועת הנוער הטרום–צבאית, בהונגרית "לבנטה". כל הנוער הנוצרי והיהודי היה חייב להשתייך לארגון זה — לקבל פעם בשבוע במשך כ–5 שעות אחרי הצהרים חינוך צבאי ובימי ראשון לפני הצהריים להשתתף במסדר חגיגי ולקבל חינוך פטריוטי. היינו מאורגנים בכיתות - מחלקות - פלוגות עם מפקדים, שקיבלו הכשרה מיוחדת לכך.

האוכלוסיה היהודית התחילה בלחץ השלטונות לחפש "שורשים" כדי להוכיח, לפחות שלושה דורות אחורנית לידתם בתחומי הונגריה ולזכות באזרחות הונגרית. האחרים השתדלו ונדחפו לעזוב את עיירתנו ולחפש אפשרות של הגירה. במשך כ–4 שנים מהתבססות המשטר ההונגרי האוכלוסיה היהודית לא נפגעה בצורה רצינית בפרנסה או באפשרויות של עבודה. כמו–כן נהנתה מתנועה חופשית בהונגריה ללא כל הגבלה. אין זאת אומרת, שלא היו גילויים של התעללות ביהודים — פגיעה גופנית ועוד, בעיקר לאחר שגם בעיירתנו הקימו סניף של התנועה הפשיסטית, שסימנה צלב החץ.

בשנת 1941 הוצאו כל החיילים היהודים ששרתו בצבא ההונגרי, כולל המש"קים והקצינים מיחידותיהם – והנוער שלפני גיל הצבא הוצא מהארגון הטרום-צבאי – שלטונות הונגריה הקימו להם במקום שרות צבאי רגיל גדודי עבודה ללא נשק בכל תחומי הונגריה. לגדודים גוייסו חייבי שירות סדיר וגם חייבי שירות מילואים. גדודי העבודה הועסקו בעבודות שונות, בתחילה בעיקר בעבודות חקלאיות ולאחר שגם הונגריה הצטרפה למלחמה העולמית השניה וצבאות הונגריה לחמו בעיקר בחזית המזרחית האירופאית נגד רוסיה הועברו גם גדודי העבודה של היהודים לחזית והועסקו בהנחת ובפינוי מוקשים, בבניית גשרים ודרכים ומיום ליום רבו הנופלים והנפגעים, גם מקרב בני עיירתנו ששרתו בגדודי עבודה אלה.

ציינתי כבר חיסול תנועת הצופים אך גם תנועות הנוער "המכבי הצעיר" ו"הנוער הציוני" פעלו פחות או יותר במחתרת. תקופה מסויימת פעל גם חוג להשכלה עצמאית בחסות רב העיירה – הרב זינגר. חברי החוג נפגשו פעם בשבוע בבית-הספר היהודי ושמעו הרצאות בתחומים שונים. תוך זמן קצר נתגלה הדבר ע"י השלטונות ולאחר חקירה לא נעימה, כולל חקירת הרב זינגר, בא הקץ לפעילויות מסוג זה.

החיים נעשו קשים, עם זאת שני בתי הכנסת ומוסדות החברה-קדישא, הכנסת אורחים וכו' פעלו. בבית-הספר היהודי היסודי ובתלמוד תורה נמשכו הלימודים – החנויות של היהודים המשיכו לשרת את אוכלוסיית האיזור גם לאחר שהשלטונות אולצו לפתוח החנויות גם בשבתות. היחסים עם האוכלוסיה הנוצרית, פרט לקבוצה לא גדולה של פשיסטים קיצוניים, היו נסבלים פחות או יותר. היה רק פחד תמידי מפני הבאות. כך נמשכו החיים בעיירה הקטנה עד חודש מרץ 1944.

לאחר חיסול היהודים בכל מרכז ומזרח אירופה – נשארה הונגריה כאי בודד ללא גירושם וסגירתם של היהודים בגטאות. במרץ 1944, כשהגרמנים ספגו מפלות קשות בחזיתות הגיעו להחלטה לחסל גם את יהדות הונגריה, להפעיל את החוקים הקיצוניים ביותר נגד האוכלוסיה היהודית במהירות האפשרית בכל הונגריה וכל זאת בעזרתם הפעילה של השלטונות ההונגריים, שבין רגע הראו את פרצופם האמיתי – כל הסכרים נפתחו והרדיפות התחילו במלואן: הטלאי הצהוב, מסירת כל כלי הרכב לשלטונות לרבות אופניים, איסור האזנה לתחנות רדיו של בנות הברית ולאחר זמן קצר גם מסירת כל מכשירי הרדיו לידי השלטונות. האיסור להשתמש בכלי תחבורה ציבוריים ולעזוב את מקום המגורים. הוקם הוועד היהודי, נערך מיפקד האוכלוסיה היהודית. גזירה רדפה גזירה והחיים נעשו קשים מיום ליום יותר ויותר. יהודים (עדיין לא רבים) נתפשו ללא כל סיבה וגורשו. היו שמועות, שכדאי להסתדר בעבודה חקלאית, לאחר גיוסם של הגברים הנוצרים חסרו עובדים לביצוע עבודות חקלאיות בוערות. על ידי קשרים עם בעלי חוות באיזור הצלחנו לארגן 2 קבוצות גדולות של בחורות ובחורים שטרם גוייסו לגדודי עבודה ולקבל מהשלטונות אישור לצאת את העיירה לכפר בשם לונטו לביצוע עבודות חקלאיות דחופות. בשתי הקבוצות, נוסף לעבודה, שלא היתה קשה ביותר נתנו לנו תנאים נוחים, יחסית. הצלחנו לקיים גם פעילות תרבותית וציונית. הנהגת התנועה "המכבי הצעיר" מבודפשט קיימה איתנו קשר תמידי וגם הצליחה להעביר לנו ניירות ותעודות זהות מזוייפים, שמחוסר ודאות לצפוי לא נוצלו על ידנו.

החיים הנעימים בכפר נמשכו זמן קצר בלבד ולאחר הקמת הגטו בעיירתנו אולצנו להפסיק את

העבודה החקלאית – לחזור לעיירה, להסתגר בגטו וזאת בחודש מאי 1944. לשם הקמת הגטו נקבע האיזור המוזנח והקיצוני ביותר של עיירתנו. הנוצרים יצאו מבתיהם הדלים ולרשותם עמדו בתי היהודים שנתרוקנו מיושביהם היהודים, שהשאירו את כל הרהיטים, מלאי בגדים ואוכל. כל החנויות נסגרו ומעט היהודים שעדיין עבדו במקום כלשהו פוטרו. הצפיפות בגטו היתה גדולה ולמרות זאת לאחר מספר ימים הובאו גם כל היהודים הכפריים מכל האיזור ללא חפצים או אוכל לגטו הצפוף בלאו הכי. המחסנים, המרתפים, עליות הגג ובית-הכנסת האורתודוקסי, שהיו בתחומי הגטו שימשו למגורים גם הם ועם זאת היתה נוראה הצפיפות בימי הקיץ הראשונים. מחסור באוכל וחוסר אפשרות לארגן עזרה הדדית מינימלית רק הוסיפו לסבל.

לאחר תקופה קצרה – ימים ספורים – הוכרז עוצר בגטו והובאו חוקרים מיוחדים, שתפקידם היה לחקור בראש ובראשונה את עשירי עיירתנו, ובעינויים קשים, שמא הסתירו רכוש, כסף, ניירות ערך, תכשיטים ועוד. כבר בקבוצה הראשונה של הנחקרים, שאת צעקותיהם אפשר היה לשמוע בכל הגטו – אחד הנחקרים – פולגר איגנץ – מת מהעינויים. יתר הנחקרים שוחררו לאחר יומיים ומהם אף אחד לא היה מסוגל לעמוד על רגליו. הם הובאו לבתיהם במצב קשה ביותר על ידי נערים בני 17–18, שטרם נלקחו לגדודי העבודה. נערים אלה גוייסו בגטו כשליחים-סדרנים ועוד על ידי הוועד היהודי ובראשם עורך-הדין הוללו. בטרם נלקחה הקבוצה השניה לחקירה התאבדה משפחת הרופא ד"ר נוימן כולה.

באחד הימים, כל הגברים מגיל 14 ועד 65 קיבלו הוראה להתייצב באחת הכניסות לגטו וניתנה להם אפשרות להתנדב לגדודי עבודה. אפשרות זו נוצלה ע"י רבים – למרות שהפרידה מהמשפחה לא היתה קלה.

בגטו נשארו רק הילדים, הנשים והזקנים שלאחר זמן קצר הועברו לגטו איזורי גדול בבאלאשאג'ארמאט וביוני 1944, שלושה חודשים בלבד לאהר הפעלת תוכנית השמדת יהודי הונגריה, פרט ליהודי בודפשט, התרוקנה הונגריה מיהודיה. יהודים, שבעלותם על הרכבות לא ידעו עדיין ולא שמעו על מחנות ההשמדה ועל הגורל הצפוי להם, וזאת בתחילת קיץ 1944.

הגטו / רוזנברג (מרקשטיין) אגי

הזמן: חודש אפריל 1944. לפני פסח – וכך זה התחיל.

בשעות המוקדמות של השחר – Szillér Károly סרן ה"ז'נדרמרי" ההונגרית, נתן פקודה לאנשיו לאסוף 80 מיהודי איפוישאג, גברים, זקנים, צעירים וחולים ללא אבחנה ולהעבירם למחנה ריכוז בשם Garany ומשם מאוחר יותר נשלחו לאושוויץ.

Markstein Endre שחזר לא מזמן ממחנה עבודה באוקראינה, ראה מה עושים עם היהודים שלא היתה להם אזרחות הונגרית. הם העבירו אותם לאוקראינה והוציאו אותם להורג ביריות, הפצועים נזרקו לקבר אחים בעודם בחיים. אף אחד בעיירה לא רצה להאמין לסיפורו וחשבו שיצא מדעתו. כאשר הז'נדרמרים רצו לקחת גם אותו הוא התאבד. כך היה חסר איש אחד משמונים היהודים שנאספו. במקומו לקחו את אחיו – את אבי Markstein Gábor, וזאת היתה הפעם האחרונה שראינו אותו.

אחרי חג הפסח הופצו שמועות שהצעירים יכולים לצאת לעבודה חקלאית בכפרי הסביבה. למבצע זה התנדבו רבים כי חשבו שיפתרו את בעייתם, בעיקר ההטרדה של השלטונות. בעגלות, עם חפצינו האישיים הגענו לכפר בשם Lonto. כמקום מגורים קיבלנו את מחסן האחוזה. מעלות השחר עד החשכה עבדנו קשה בעבודות חקלאיות, אך אף אחד לא התאונן על כך.

אחרי שבועיים הופיעו הז'נדרמרים והעלו אותנו על עגלה ולקחו אותנו חזרה לעיירה, כי התחיל ריכוז היהודים בגטו. הזמן: תחילת מאי, 1944.

את הגטו הקימו על שטח קטן בפרברי העיירה, שהיה מאוכלס בענייי העיר ואותם העבירו לבתי היהודים. הגטו כלל את הרחובות U. - Taban - Malom ושכונת Vida. בכניסה לגטו שכן ביתו של Vikulenszki, ששימש כמקום לעינויים ליהודים כדי לקבל מידע על רכושם. את המלאכה הזאת ביצעו אנשים מאומנים לנושא, מהז'נדרמריה ההונגרית.

העברת היהודים לגטו ארכה יומיים (כולל גם את יהודי הסביבה). שתי משפחות קיבלו חדר אחד. כל הרכוש נשאר בבתים של המתפנים וכל אחד לקח בעיקר מעט בגדים וכמה שאפשר דברי אוכל. בהתחלה אפשר היה לצאת לשוק בין השעות 10–11. המוכרים לקחו מחיר כפול מהיהודים. לשבועיים איפשרו לצעירים לצאת לעבודה, אחר–כך החזירו אותם לגטו. אולי פחדו שנסתתר? אך לא היתה אפשרות, כי לא היה מקום בו היו מסתירים אותנו.

ערב שבועות לקחו את הגברים מגיל 16 למחנות עבודה. בגטו נשארו רק ילדים, נשים וזקנים. המצב הדרדר מיום ליום. ברחובות העיירה הופיעו כרוזים המזהירים את האוכלוסיה: מי שהסתיר דברים של היהודים צפוי לעונש חמור ביותר. רוב הגויים לקחו את החפצים שקיבלו מהיהודים, הביאו אותם לגטו והחזירו אותם ליהודים (חלק גדול נשדד על ידם). נאסרה התקהלות בגטו ובבית Vikulenszki התחילו עינויים ליהודים שהיו מוכרים כעשירים. את המלאכה ביצעו אנשים (חיות פרא) שקיבלו אימון מיוחד לתפקיד זה. האנשים שעברו את החקירות, הוחזרו חצי מתים. בין המתים היה Polgar Ignac, שאת גופתו זרקו לפני הכניסה של הגטו. אחת האצבעות נכרתה כי לא יכלו להוריד את טבעת הזהב.

למחרת הפיצו כרוזים בגטו שזוהי ההזדמנות האחרונה להעביר רכוש (תכשיטים ודברי ערך) לשלטונות בעילום שם בלי הענשה ואם לא יעשה הדבר, את עונש המכות יקבלו הילדים. זמן קצר הז'נדרמים בלבוש אזרחי עברו מבית לבית לאסוף את הרכוש. כל אחד מסר בפחד את מה

שנשאר. אחרי איסוף הרכוש המצב התדרדר משעה לשעה.

חיילים סגרו סביב הגטו ואי אפשר היה להכנס ולצאת מהגטו. המזון אזל, עם רדת החשיכה נשים של איכרים הסתננו לגטו והביאו גבינה וחלב במחיר פי חמש מהמקובל. לרוב לא היה כסף לקנות את המזון. רעב ממש עוד לא היה כי בחצר בית הכנסת (שהיה בשטח הגטו) נשים בישלו מזון שנאסף קולקטיבית.

תוך ימים ספורים הוכפל מספר החיילים בגטו. הוכנס צבא לגטו וכל חמישים מטר עמדו חיילים עם נשק. יציאה מהבית היתה אפשרית רק במקרים של מחלה. כך נודע לנו כי ד"ר נאימן, אשתו ובתו ניסו להתאבד בבליעת רעל. במצב קשה נלקחו לבית החולים ושם נפטר ד"ר נאימן, אך את אשתו ואת בתו הצילו, והם ניספו באושויץ. בין המתאבדים היה גם Olga Bartos.

בגטו שרר שקט, המשפחות, בצפיפות ובפחד, חיכו למתרחש – היתה לנו הרגשה שעוד זמן קצר יקרה משהו, משהו לא טוב, אבל לא רצינו להאמין. לאחר מספר ימים, בתחילת יוני הודיעו לנו כי למחרת בשש בבוקר כל אדם חייב להתייצב לפני בית "ויקולנסקי" ואיתו מזון למספר ימים ובגדים להחלפה. בעיני האנשים היה פחד – לאן לוקחים אותנו? – מה יהיה איתנו? חשבנו שלוקחים אותנו לעבודה, אך למה לוקחים את הזקנים והילדים.

בשש בבוקר התייצבנו לפני בית "ויקולנסקי", שורות של אנשים, אמהות בידיהן התינוקות ועל ידן עומדים הילדים הגדולים יותר, על גבם חבילה קטנה (אוכל ובגדים) שהכינו. לאחר מספר שעות עברנו בדיקה נוספת. כן לקחו את טבעות האירוסין של המבוגרים, והנשים עברו בדיקה גופנית מבישה ע"י מיילדות, שבדקו אם לא הסתירו תכשיטים בחלקי גופן. בדמעות בעיניים, בבכי ומבויישים עברנו את התהליך.

שורות שורות התחיל הציבור העלוב בהליכה לתחנת הרכבת. מהגטו עד תחנת הרכבת החנויות והתריסים של הבתים היו סגורים, הרחובות היו ריקים מאדם. (לפי פקודת השלטונות). בתחנת הרכבת חנו הקרונות ועל ידם ז'נדרמריה עם מפקדם, סרן Sziller Károly עם מקל ביד. (לפי מיטב ידיעתי האיש חי עד היום בארצות הברית).

אחרי מספר שעות של נסיעה הגענו לאחוזת Illes Puszta לא רחוק מהעיירה Balasagyarmat, ושם הכניסו את כל אנשי הגטו למבנה אחד ששימש לייבוש תירס. חלק מהאנשים לא נכנסו למבנה ומצאו מקום בחצר המגודרת. המבנה היה כל כך מלא, שאחד דרך על השני. באחד הלילות הדוד Rozenberg Miska התעלף, לקחו אותו ויותר לא שמענו עליו.

מספר ימים אחרי כן שוב לקחו אותנו לתחנת הרכבת. בקרונות של בהמות הכניסו בין 80–90 נפשות לקרון. המזון אזל והרגשנו צמאון והמים – במשורה. הריחות היו בלתי נסבלים מהצרכים של האנשים. כך הגענו לעיר Kassa. כאן העבירו אותנו לפיקוד לחיילים גרמניים. הם שדדו את הדברים האלמנטריים (תרמוס, אולר ומעט המזון הנשאר), פתחו את הדלתות של הקרונות, נתנו לנו 2 דליים עם מים ודלי אחד ריק, והרכבת התחילה לנוע.

עברנו דרך תחנות רכבת ועמדנו שעות על מסילה צדדית, עברנו את הגבול הסלובקי והפולני. אחרי נסיעה של מספר ימים הגענו למקום, שבכניסה היה כתוב באותיות גדולות: "Arbeit macht frei". חשבנו שהביאו אותנו לעבוד, אך טעינו, כי מה שחיכה לנו לא ניתן לתפוס בשכל הישר. למקום זה קראו אושוויץ Ausvitz.

(תרגום לעברית: י. גדרון)

קטע מזכרונותיה של הגב' אליזבט גנזל-גארי, אשר הועברה אלינו מארה"ב על גבי קלטת. הטקסט המלא נמצא בחלק ההונגרי של הספר.

עדות עבור הדורות הבאים

בעקבות נישואי הגעתי לאיפוישאג מבודפשט. מצאתי במקום אוירה נעימה מאד. למעשה, יהדות המקום יצרה משפחה אחת גדולה על אף ההבדלים שהיו בין שתי הקהילות המקומיות. כל זה הסתיים עם "השחור" ההונגרי בשנת 1938 וחיינו השלווים נהפכו בהדרגה לעלובים.

מייד בהתחלה נופצו שמשות חלונותיהם של היהודים בבתיהם ובחנויות, בהמשך נעצרו יהודים רבים באשמות שונות ומשונות והוחזקו במעצר זמן ממושך. אחר כך באו חוקים וצווים רבים במגמה לפגוע בפרנסת היהודים ובזכויותיהם האזרחיות.

עם כניסת הגרמנים להונגריה ב-19.3.44 הגזרות הלכו וגברו. שמו קץ לפעילותן של שתי הקהילות היהודיות. מונתה "ועדת היהודים" - Judenrat. בעלי גנזל אלדר (איון) וד"ר הולו יוז'ף מונו כאחראים.

החנויות של היהודים הוחרמו. אני מתארת כאן ארוע אחד הקשור לחנותנו: דירתנו היתה קשורה לחנות ודלת חצתה ביניהן. החנות והסחורה בתוכה כבר הוחרמו והשלטונות החתימו בחותם גדול את דלת החנות. לילה אחד הופיע בדירתנו ז'נדר אחד וביקש לקבל מהחנות שטיח. הראינו לו את סימן ההחרמה אך זה לא הפריע לו להסיר את החותם במקצועיות רבה. כמובן הכל ללא תשלום, כי הרי הסחורה כבר הוחרמה.

זמן קצר אחר-כך הגיעה ההוראה לרכז את כל היהודים בגטו. על בעלי הוטל התפקיד לחלק את הדירות שהועמדו לרשות הגטו בשכונה קטנה, שהיתה קודם שכונת עוני.

הקמתי מטבח עממי. זה היה נחוץ, כי הובאו למקום גם כל המשפחות מכפרי הסביבה בעגלות וכמעט ללא כלום. ארגנתי מקרב הבנות הצעירות "יחידת עזר". אחר-כך שלחנו אותן לעבודות חקלאיות לכפרים בתקווה להצילן. לדאבוני לא הצלחנו, כי בסוף גם הן הוחזרו לגטו.

לא האמנתי שנישאר בגטו, לכן גייסתי את כל מכונות התפירה שבגטו וארגנתי תפירת תרמילי גב ממגבות המטבח, כדי שבעת הצורך יהיה במה לקחת עימנו את המטלטלין.

אחר-כך באו הימים הקשים ביותר. נצטווינו לפנות את הבית הגדול ביותר בתחום הגטו. קצין משטרה אחד פנה אלי אישית לנקות היטב את הבית, היה מאד מנומס, הודה לי על עבודתי ואף פנה אלי בשם "גבירתי הנכבדה". זה היה לפני הצהריים. בערב נקראו ע"י הז'נדרמריה רבים מהגברים הנכבדים להתייצב בבית הזה בצירוף מסמכיהם האישיים ואישורים על תשלום מיסיהם. בעלי שכב חולה בבית ואני הלכתי במקומו. לדברי הנימוסים לא היה זכר יותר, כולם נצטוו להפנות גופם ופניהם בכיוון הקיר. אחר-כך נקראו האנשים לפי שמות לחדר הסמוך, אולם לא ראינו מה ארע שם. כשהגיע תורי הקצין לא רצה להכיר אותי ופנה אלי בקול חזק: "היכן בעלך?" בלי להתחשב במחלתו עליו היה להתייצב במקום. חיכיתי לו בבית כל

אותו הלילה. בבוקר הלכתי לשם בלווית עוד שתי נשים. הז'נדר הזקיף לא הרשה לנו להיכנס. כשהמפקד הבחין בי אמר "טוב, את יכולה להיכנס". חזרתי לביתי כדי להביא לו דבר מה לארוחת בוקר. מה שנתגלה בפני בפנים היה איום ונורא. אנשים שכבו על הרצפה מוכים, פצועים ומדממים. חלק מהם אף לא הצלחתי לזהות. בעלי ישב מולי, נשען לקיר עם עיניים נפוחות וסימני מכות בכל פניו. כאן נודע לי שפולגר הוכה עד למוות. יצאתי – יותר נכון התנדנדתי החוצה, המפקד יצא אחרי ואמר לי כי אלך הביתה ושאגיד לכל היהודים כי הוא כאן המפקד על החיים והמוות, "לפי ההוראות שלי אני יכול להעמיד פה כל אחד ולירות בכל מי שיסתיר דבר מה ולא יהיה מוכן להודות ולענות על השאלות". אחרי כל אלה משפחתו של ד"ר נוימן התאבדה בעליית הגג.

כעבור מספר ימים העירו את כולנו בשעה 05:00 בבוקר ולאחר חצי שעה של הכנות נצטווינו לעמוד למיפקד. משם הובלנו לבית הספר החקלאי ובמקום זה נערך עלינו חיפוש גופני מדוקדק ומשפיל. חיפשו כסף ותכשיטים. גם נודע לנו, שעוד שניים התאבדו באותו לילה. אחר-כך הובלנו דרך העיר ולבסוף הגענו לחווה "אילש" ליד העיר באלשג'רמאט. שיכנו אותנו בצפיפות רבה בבית חרושת ללבנים למשך שבוע ימים. עד כאן אודות איפוישאג.

בירקנאו – אושוויץ. לאחר השחרור כעבור מספר שבועות, בטרמפים וברגל הגעתי עם ביתי אנושקה לעיר ליבה. לאחר יום המתנה לרכבת, כעבור יום הגענו לאיפוישאג. אנו היינו הנשים הראשונות שהצליחו להגיע הביתה, היו במקום כבר מספר גברים. לאט לאט התקבצו במקום עוד מספר בחורים, גברים בעיקר, כי הרי המלחמה טם הסתיימה.

ביתנו היה במצב איום, קירות שבורים, כמעט כל אביזרי הבית נעלמו, ריק מכל ריהוט.

אך החיים התחילו להתעורר מחדש. תקוותנו היתה לעולם טוב יותר, חיכינו למשפחותינו שישובו הביתה. לצערי, לא בעלי ולא בני פטר חזרו.

אושוויץ – ברגן בלזן / לנקה גולדשטיין

לאושוויץ הגעתי מהגטו של בלשה–דירמט. שם בגטו הוכנסנו, יותר נכון נדחסנו לקרונות רכבת משא, המיועדים בעצם להובלת בקר. אחרי נסיעה מלאת סבל, שנמשכה יומיים הוצאנו מן הקרונות בלווית צעקות ומכות, כפי שנוהגים בבהמות.

הגענו, אך לא ידענו היכן אנו נמצאים. גם לא נשארנו שם. הובילו אותנו בשורות כמו חיילים מרחק ניכר, ברגל, עד לשער גדול שמעליו שלט בצורת קשת ועליו כתוב: אושוויץ, ובאותיות קטנות יותר: בירקנאו.

מייד הפרידו בין זקנים וילדים שהובאו לצד אחד וצעירים לצד השני. את הזקנים והילדים העמיסו על משאיות ולנו, לצעירים, "מכרו" סיפור יפה: אתם – נאמר לנו – יוצאים לעבודה ולהם יהיה קשה לצעוד בעקבותיכם. יותר מאוחר תוכלו לפגוש אותם. מובן שאז עוד לא ידענו, שילדינו וזקנינו הובאו ישר לתאי הגזים.

אותנו הובילו למחסן גדול, שם הופיעו מייד חיילי ס.ס. וציוו עלינו להתפשט עד עירום. כאן גם גילחו את שערותינו מכל מקום בגוף. אחר–כך זרקו לעברינו שמלה וזוג נעליים, בלי כל התחשבות במידות הדרושות לנו. מובן, שכמעט כולם קיבלו בגדים לא מתאימים, שניסינו להחליף בינינו.

אחרי זה הושיבו אותנו בשורה על הרצפה, והביאו סיר גדול של "מרק" שהכיל שעורה בקליפתה וקליפות תפוחי אדמה, ושדמה מאד לאותו מאכל בהמות בבית, שנקרא בהונגרית מושלק Moslék. הראשונים עוד זכו לקבל משהו אכיל אבל האחרונים קיבלו רק מין נוזל מימי ובו קצת שעורים.

אחרי האוכל הכניסו אותנו לצריף עץ ובו תאי שינה בני שלוש קומות. בכל קומה התמקמו שלוש–ארבע נשים. בימי גשם כולנו נרטבנו.

עברו עלינו כמה ימי בכי וחיפוש קרובים ואז הגיעה גרמניה מרושעת, הצביעה בלעג על ארובה עשנה ואמרה: הנה, שם נמצאים אלה שאתם מחפשים. כך נודע לנו מה עלה בגורל יקירינו. את מה שהרגשנו תוכלו לתאר בדמיונכם.

למחרת פקדו עלינו לצאת ואז חרתו לנו בעור הזרוע מספר, כי נשלחנו לעבודה – מספר זה לא נמחה ונשאר לתמיד על זרוענו. בעזרת קורנסים כבדים שברנו אבנים, ומי שלא הניף את הקורנס לגובה הנדרש, הצליפו בו בשוט. (גם מנצ'י שלנו קיבלה). לקחו אותנו לקרקאו וגם שם עשינו אותה עבודה. האוכל היה מועט מאד. רבע לחם לשלושה אנשים, ובמזון זה נאלצנו לעבוד.

כעבור זמן הוחזרנו לאושוויץ ושוב הוכנסנו לקרונות משא, הפעם לקרונות פתוחים, וכך נסענו יום ולילה בסופת שלג. הורידו אותנו באמצע הלילה במקום לא מוכר, יחפים, בשמלה דקה ואולצנו לעמוד בשלג. מי שהעז לשבת נורה למוות. כך נדדנו ממקום למקום. אנו בנות איפוישאג נשארנו לעת עתה ביחד. רק מאוחר יותר הפרידו בינינו, ונפגשנו שוב בברגן–בלזן. שם מתו אנשים רבים. כשישים מבני עירנו נשארו שם.

מאיפוישאג עד גונסקירכן (מטהאוזן) / אריה דקנר

עברו חמישים שנה, אבל הדברים שקרו אז, בזכרוננו כאילו קרו אתמול. שנים רבות לא דיברנו על זה. כל אחד ששרד, חי עם הפצעים האלה לעצמו. אבל ככל שהתבגרנו והזדקנו, עולים הזכרונות מאותה תקופה ומעסיקים אותנו. אפשר להגיד שכל הזמן.

אינני כותב היסטוריה. ידוע מתי התחילו הייסורים והתלאות של יהודי הונגריה וביניהם הקהילה שלנו, קהילת יהודי איפוישאג. אבל מוכרחים כמה מילות רקע: הכיבוש הגרמני במרץ 1944, גיוס הגברים לעבודות כפיה עבור הצבא ההונגרי, הגטו, גיוס הנערים מגיל 14 והצעירים שעוד נשארו בגטו והשארת הנשים, הילדים הקטנים והזקנים בגטו לפי תכנית ההשמדה.

אני הייתי אז בן 15.5 ונלקחתי עם יתר בני גילי לפלוגת עבודה של הצבא. היות ואבי גוייס כבר מזה זמן, נשארה משפחתי – אמי וחמשת אחי הקטנים (שתי בנות ושלושה בנים) בגטו. הפרידה הזאת היתה גורלית. אני בתור הבכור הייתי אחראי למשפחה ועזבתי אותה (אפילו שלא באשמתי). מאז אני כואב את הפרידה הזאת. אילו הייתי מסתתר ונשאר, לא מתייצב לגיוס, הייתי הולך איתם עד הסוף, אך הייתי עוזר להם. ככה צריך היה להיות. אבל הגורל רצה אחרת. מי חשב שיכולים יצורי אנוש לעולל דברים נוראים כמו אלה שקרו?

סיפרו לנו שפינו את הגטו של איפוישאג לתחנת רכבת, את הנשים, הילדים הקטנים והזקנים. מי שראה את הצעדה הארוכה הזאת לתחנת הרכבת, לקרונות הבקר, לא ישכח זאת לעולם. לא הייתי שם אבל אני רואה את התמונה הזאת בלי להיות שם: את הצועדים, את אמי עם הילדים הקטנים ואת כל בני הגטו שהלכו אל הלא–נודע.

אחרי שגוייסנו העבירו אותנו דרך Hatvan ל–Jolsva. היינו די הרבה מאיפוישאג, למרות שחלק נשלח מ–Hatvan למקום אחר. מצבנו עוד היה די נסבל, רובנו עבדנו בבית החרושת למגנזיום ובחקלאות. בסוף אוגוסט 1944, במסדר במגרש הכדורגל של Jolsva, שוב חילקו אותנו לגדודי עבודה. אני הייתי עם דודי Géza. העבירו אותנו בקרונות בקר לשדה התעופה Vesprem במערב הונגריה, מעבר לדנובה. עבדנו בבניית מסילות ובבונקרים ומצבנו היה די בסדר, עבדנו די קשה אבל קיבלנו מזון.

באמצע אוקטובר, לאחר שעלה Szálasi לשלטון – הוכנס הגדוד כולו לבור ע"י שדה התעופה. מוקפים ארבע מכונות יריה מכל צד ישבנו יומיים והיינו בטוחים שיחסלו אותנו, אבל זה לא קרה. בנובמבר, כשהתחילה המתקפה הרוסית על בודפשט, הצעידו אותנו לעבר הגבול האוסטרי דרך Pápa ו–Szombathely. לפני Pápa, באיזה כפר לפנות ערב, ניתקנו שישה מאיפוישאג את עצמנו מהקבוצה והחלטנו להסתתר בשדות ובאסמים ולחכות, שאולי תשיג אותנו החזית, בתקווה להשתחרר. שמענו את רעם התותחים די חזק וראינו שהצבא בנסיגה והדרכים סתומות. אחרי יום, החלטנו כולנו, דודי Geza, Misi Glokner, Ehrenreich Sándor, Ungar Gyula ,Sznidersz Mojse ואני שלא נוכל להישאר בשדות. הדבר היה מסוכן, עריקים שנתפסו דינם היה מוות והאיכרים, לו היו מגלים אותנו היו מוסרים אותנו לצבא. היה קר מאד וגשום. התפצלנו לשלוש קבוצות, בכל קבוצה שני אנשים

לגורלם. מאז לא נפגשתי עם האחרים יותר, רק עם Sándor Ehrenreich ב–Wels, אחרי השחרור.

דודי Géza ואני הגענו בלילה ל–Pápa ובאורח נס פגש דודי חייל מחיל הפרשים ההונגרי, ששירת איתו יחד בצבא. הוא הרשה לנו לישון לילה אחד באורווה, למרות שהסתכן במתן מקלט לעריקים. בבוקר עלינו על משאית צבאית ריקה שנסעה ל–Vesprém. הגענו למחנה שהיינו בו לפני הפינוי ומצאנו כמה אנשים תחת פיקודו של רב–סרן Varga. מפקד יחידה קטנה, שגדלה עד לכדי 50 איש.

הצבא נסוג אך החזית נעצרה. בשדה היו מאות אוירוני קרב מסרדשמיט. שם ראיתי את הקורבן הראשון. בחור בגילי, שנשלח לעבודה מחוץ לשדה, במחנה הצבא Jutas הסמוך. כשחזר תפסו אותו נערי Nyilasok בחורשה, קשרו אותו לעץ, העמידוהו כמטרה ורצחו אותו.

שמו עדיין חרות בזכרוני, Imre Brauer, אינני יודע את מוצאו, שורות אלו אני מקדיש לזכרו.

בתחילת ינואר 1945 שלחו צבא, סגרו אותנו והועמסנו בקרונות בקר סגורים ל–Szombathely. מתחנת הרכבת הצעידו אותנו למקום שהיה פעם גטו. השאירו אותנו רק בבגדים שהיו עלינו והפכו לסמרטוטים. במקום נעליים הלכנו על קרעי צמיגים, הוצעדנו תחת שמירה חזקה לגבול אוסטריה והגענו ל–Sachendorf.

המקום היה פעם חווה ובכניסה אליו ראינו אנשים רבים תלויים על מתקן לייבוש תירס. זה היה העונש המקובל במקום: לתלות אנשים עם ידיהם מאחור על קורות מחסן הייבוש עד שהתעלפו. סבלנו הרבה במקום הזה, בו הועסקנו בחפירת שוחות וקו הביצורים של "החומה הדרום מזרחית". מהקור, התשישות וחוסר המזון חלו רבים. מבוקר עד ערב עבדנו באתים ובמכושים, תחת שמירה של אנשי .S.S הורבטים (שהוחלפו אח"כ בהיטלר–יוגנד). היינו מורעבים וחלשים, קיבלנו קערת מרק וקצת לחם ליום. שם חליתי מאד והוסתרתי שלושה ימים בעליית גג מתחת לסמרטוטים, כדי שלא ימצאו אותי בזמן הביקורת לאחר היציאה לעבודה. מי שהלך למרפאה לא חזר יותר (נעלם). מאיפוישאג אני זוכר את Gartenzaum Gyula שהיה אתי והיו עוד כמה שאינני זוכר את שמותיהם. הלכתי לפגוש כמה פעמים את G. Gyula, שגם הוא היה חולה מאד.

כשהתחיל פינוי המחנות שעל גבול אוסטריה היינו בטוחים שכל מי שישאר בחווה (במחנה) יוצא להורג לפני עזיבת הצבא. G. Gyula אמר לי שהוא לא מסוגל ללכת ומה שיהיה יהיה. מה שקרה היה, שהשומרים, אנשי היטלר–יוגנד ברחו, כששמעו שהרוסים קרובים ואחרי שלושה ימים Sachendorf שוחררה ואלה שנשארו ניצלו. אנחנו המשכנו את הסבל הנורא שאין לתארו.

היה סוף פברואר 1945, חורף קשה ללא בגדים חמים. בתנאי תת–תזונה צעדנו רגלית בחמישיות לכיוון Grac, הגענו לשלב חדש של סבל. מי שכשל ולא יכול היה להמשיך ירו בו וזרקו אותו לצד הדרך. אחרי שכנדורף היה לי נסיון בריחה לתוך היער, בסיבוב של הכביש בקטע שהשומרים לא יכלו לראות. בתוך שניות התנפלו עלי כלבים והסתבר, שהיער היה מלא ביחידות משטרת שדה של האס.אס. למזלי חילץ אותי מפקד השיירה, רב–סרן קיטע–יד, שהוציא אותי מידי האס. אס. והיכה אותי במקל עד שנפלתי לתוך שורות הצועדים.

הגענו ל-Grac לפנות ערב, תשושים ומורעבים, במספר שהלך ופחת. חנינו במגרש לפני שער בית-חרושת לאופנועים, שהפך להיות מחנה שבויים לטייסי בנות הברית. המחנה היה ריק והודיעו לנו, שהכניסה אליו אסורה ושמי שיכנס אליו דמו בראשו. אני נכנסתי דרך פירצה בגדר לחפש מזון. הצריפים היו ריקים, הצלחתי למצוא רק שפופרת של משחת שיניים עם מעט משחה. משחת שיניים זו כמעט עלתה לי בחיי.

אצל הגרמנים היה סדר, כל קבוצת אנשים מנתה מאה. כשהאנשים נעלמו או נרצחו והיו חסרים למאה בקבוצה, השלימו אותם מהמאות האחרונות. היה גם עוד דבר חשוב שנקרא Kiszúrás. לכל קבוצה היה מפקד, שניהל פנקס לפי סדר רשימת האנשים. כשהגרמנים ביקשו מספר אנשים זה היה לפי הרשימה, שנוהלה בקפדנות לפי התור. אחרת אי אפשר היה לדעת מה קורה עם מספר האנשים שביקשו אותם. הם היו פשוט יכולים להעלם ולא לחזור.

בעלות השחר ביקשו מהקבוצה שלי שישה אנשים ואני הייתי ביניהם, לפי התור. ירד שלג, לקחו אותנו למחנה השבויים הריק, ע"י השער וקיבלנו אתים ומכושים. העמידו אותנו לפני בור שנפער לאחר הפצצה והכל הלך במהירות.

אנשי אס. א. .S.A במדים שחורים הביאו חמישה אנשים ערומים מהמותניים, קשורים בידיים והעמידו אותם לפני הבור. זאת היתה יחידה מאומנת להוצאה להורג. ירו ברקה של הקורבן עם אקדח ובאותו זמן בעטו בו מאחור והפילו אותו לבור. קברנו אותם באיומי האקדחים שלהם, את החמישה תפסו במחנה שהכניסה אליו היתה אסורה ודינם היה מוות.

מהעיר Grac החמיר מצבנו. כבר לא נתנו לנו מזון. בצעדה אסור היה לצאת מהשורות. אנחנו כבר לא היינו בני אדם. השלמנו עם הגורל. זה היה כבר מצעד מוות. המטרה שלהם היתה Mauthausen. היום אני יודע, שהמטרה שלהם היתה לרצוח כמה שיותר בדרך. אכלנו עשבים מהשדות וחלזונות, אוכל לא קיבלנו יותר בדרך. על יד עיירה אחת הצעידו אותנו לראש גבעה ומשם גירשו אותנו למורד הגבעה, לשם נאלצנו לרדת בריצה באמצע הדרך, מאחורי עמדות מוכנות, ירו באנשים וטבחו מאות מהם. היום אני יודע שזה היה ליד העיירה Eisenercc. את יתר הדרך ל-Mauthausen אני לא זוכר, כנראה הייתי במצב שבו לא נקלטים במוח רשמים ומחשבות. גם הרעב כבר לא הציק והיתה השלמה עם הגורל. הכל נעשה באופן אוטומטי בלי לחשוב. מורעבים וחלשים הגענו ל-Mauthäusen. כמובן שקיבלנו מכות בכניסה, כפי שהיה נהוג במקום הזה. שוכנו במחנה האוהלים הענקיים. כבר לא נחשבנו לבני אדם גם לפי המראה, שלדים מהלכים. היתה שם תמותה גדולה, אני זוכר את ערימות הגוויות בכל מקום. כבר לא היה שום רישום ודאגה לאסירים.

היו שם ילדים ממפוני Auswic וחיפשתי את אחי רוברט. אולי זה מה שהחזיק אותי בחיים, כי היתה לי מטרה. שמעתי שאבי היה כאן עם חברו הטוב Bandler Sándor ושניהם הלכו עם מצעד המוות מספר 2 ל-Gunskirchen. פינו את Mauthausen מהיהודים והיו שלוש שיירות ל-Gunskirchen. שם רצו הגרמנים לרכז את כל היהודים שנשארו עוד מהמחנות ולהספיק, עוד לפני התמוטטות הרייך, להשמיד אותם.

הייתי בשיירה 3 (שנקראה מצעד המוות 3). הליכה של שלושה ימים. ברוב הדרך ירד גשם, בלילה נשארנו בצידי הדרך בבוץ ובגשם. עם הגוויות המפוזרות, לכל מסלול הצעדה עוד מהשיירות הקודמות.

כבר לא היה זמן לאסוף את הקורבנות. הרייך עמד להתמוטט וידענו שסוף המלחמה קרוב, אבל לנו כבר לא היה כוח או שמחה בלב. בגשם שוטף הגענו למחנה Gunskirchen. חילקו אותנו ודחפו אותנו לצריפים. אני נדחפתי לתוך צריף מספר 5. פתאום הרגשתי, שמישהו תופס אותי וסוחב הצידה. זה היה אבי.

כל זה קרה שבוע לפני שחרור המחנה. בארבעה במאי, ביום שישי בערב הגיע הג'יפ הראשון של הצבא האמריקאי ולמחרת שוחרר מחנה Mauthausen.

לנו המלחמה לא נגמרה, עוד רבו הקורבנות. אנשים היו מאד חולים בדיזנטריה וטיפוס ומתו באלפים לאחר גמר המלחמה, ולנו, שהצלחנו להגיע הביתה? רק אז התברר גודל האסון הנורא שקרה.

זיכרונות / אריה דקנר

כל בן אדם זוכר את ילדותו, את הסביבה שהוא גדל בה,
את הגן, את בית–הספר, את החדר שלמד בו את האלף–בית,
את המורים שלימדו ונתנו לו השכלה, את בית הכנסת ובית המדרש
שנוסף לבית התפילה היה מקום מפגש חברתי, את נרות השבת והחגים,
את רב הקהילה והדיין, את קרובי המשפחה ומשפחות הקהילה
את הארועים: ברית – בר–מצווה – חתונה וכמובן את בית העלמין
שקבורים בו קרוביו ומכיריו.

האדם לעולם לא ישכח את חבריו.

האדם גם זוכר את ריח השדות, את הבית שהוא גדל בו, את הסביבה,
הבתים, הרחובות, הנהר והגשרים.
הדברים האלה שייכים לכל אדם עד מותו ואי אפשר לקחת את זה ממנו.

וקרה, שקם רשע מהשאול, ובמהרה קדרו השמים והתכסו בעננים שחורים.
וסערה גדולה העיפה, עקרה והשמידה את הכל משהיה,
אבל... דבר אחד היא לא יכלה לעקור – את הזכרון.
כי זה הזכרון השמור בלבב.

מפרוצ'ן עד השחרור / וייס-דויטש חוה

– Peröesény – כפר מולדתי.

כפר קטן עם 1200 תושבים. עם משפחה אחת יהודיה, כלומר אנחנו: אבא, אמא, שני אחים ואני. היתה עוד אשה מבוגרת בכפר שנשארה לבד ממשפחתה. זאת כל הקהילה.

באביב 1944 לפני פסח, לקחו את אבא למחנה ריכוז – אושוויץ. היינו צריכים להתרגל להיות בלי אבא, אבל לא חלף הרבה זמן ולקחו גם את אחי הצעיר.

נשארתי עם אמא לבד. האח הגדול עבד בעבודה חיונית ב-Ipolyság והיה עדיין די חופשי.

תוך ימים ספורים, נכנסנו אני ואמא לגטו ואז גם האח המבוגר הצטרף אלינו. אמא היתה מאד מבוהלת. אני חושבת שהיא ניבאה את כל המתרחש, כי תמיד היה לה רצון להיות ביחד, וזה התאפשר לה בגטו באמת, כי שם היו כל אחיה ואחיותיה כולל סבתא. היא בילתה איתם כל הזמן, הרגישה שזה אולי הבילוי האחרון שלהם ביחד.

בגטו היינו משפחה מאד גדולה. היו עוד כמה בני דודים שלא הכרתי, מכיוון שכבר היו מבוגרים ממני, אבל אני יודעת שהם היו שייכים למשפחתי.

בגטו גרנו בחדר, שהיה בו מטבח קטן. סבתא הצטרפה אלינו והאשה המבוגרת מהכפר שלי – Jzügji Néni. במשך היום אמא לא היתה איתנו. היא רצתה להיות בין המשפחה לאחר שהפסידה כל כך הרבה שנים.

מ-Ipolyság העבירו אותנו ל-Balassgyarmat.

מכל הסביבה ריכזו אותנו ואז יצאנו לדרך, ממנה הרבה מאיתנו לא חזרו.

לא עבר זמן רב, והכניסו אותנו לרכבות. הגענו לאושוויץ. מהזמן הזה – לא זוכרת כלום.

לא ברור איך לא היינו ביחד עם סבתא באותו הקרון. כשירדנו מהקרונות – אמא ואני – סבתא כבר היתה לפנינו עם דודה. אמא רצה לעזור לדודה לתמוך בסבתא. זה קרה כל כך מהר, ועד שאני הגעתי לפני מנגלה – אמא היתה בצד הלא נכון עם סבתא והדודה. נשארתי לבד.

שמעתי עוד שאמא קוראת לי, אבל בחרתי ללכת אחרי קולה של בת דודתי – לילי, שהיתה בצד הנכון. וככה נשארנו ביחד עד הסוף כולל את האחות הצעירה של לילי – מגדה.

אושוויץ – רושם ראשון: אנשים, צעקות, גדרות, צריפים. הרבה אנשים – מראה שאי-אפשר לשכוח: עם קרחות, בגדים אפורים, כמו בית-משוגעים. דבר שקשה לתאר בדמיון.

לא ידוע לי יום, זמן או תאריכים – הזמן לא שיחק אצלי תפקיד.

היה לנו מזל, שהיו כמה אנשים בעלי כושר מנהיגות והם ארגנו אותנו מיד, אחרי הגילוח ומקלחת ראשונה.

לילי היתה המנהיגה, והיא ארגנה את Ipolyság לקבוצה מגובשת שלא ניתן היה להפרידה. ההתארגנות הראשונה היתה התארגנות לפי חמישיות – שורות, שורות, כדי שלא יפרידו בינינו. הקבוצה הזאת היתה שם דבר.

הקבוצה שלנו בכל תנאי – נשארה ביחד (זה היה במחנה הצועני). לפני היציאה מהמחנה הצועני שוב עמדנו לפני מנגלה. יצאנו לקרקו – כשעדיין אנחנו ביחד כל הקבוצה. עבדנו במחצבה ובבניין. זה היה בחודשי הקיץ והלילות היו מאד קרים. בבוקר – קמנו מוקדם מאד.

פולין משתקפת בעיני רק בצבע אפור – אין צבעים. הכל כמו רישום בשחור.

המצב נתן את אותותיו, בקבוצה התחילו להתעייף והאנשים כבר לא היו בכושר מלא, כך שבחזרה לאושויץ מקרקו – כבר היו חששות שהרבה אנשים לא יחזיקו מעמד – כי היו חולים עם צהבת. כמה מהטובים שלא היו חולים – נפלו כי בחרו ללכת עם יקיריהם.

מנגלה שוב לפנינו. הקבוצה הידלדלה. היה קשה על ידידות שנפסקה כי חשבנו שנעבור את זה ביחד. מיד מלאנו את השורות והמשכנו הלאה, עם כל התקווה שזה לא יחזור, למרות שלא כך היה.

כשחזרנו לאושוויץ – קיבלנו מספרים על היד. היינו שם די הרבה זמן – לא עבדנו. היינו די חלשים אבל עדיין בריאים. מדי פעם לקחו אותנו למקלחות, שהם גם המקלחות של הקרמטוריום, סגרו את הדלתות וכולם קיבלו היסטריה. כשראו שהמים זורמים – החלו להרגע – עד כמה שהיה אפשר.

חזרנו למחנה, הזמן לא היה דבר שהתייחסנו אליו, אבל ידענו שיש יום ולילה. הלילות היו קשים מאד. אני לא מספרת על כל מה שהיה כי על זה כבר שמעו מספיק. ההתרשמות שלי לא היתה כמו התרשמות של אם, מכיוון שהייתי ילדה והתמונה לגמרי אחרת משל אמא או סבתא.

במחנה הזה, המצב היה שונה כי היה מאד קשה לשמור על הקבוצה, כי היו כל מיני פטנטים. הוציאו מהשורות אחד או שניים, ואז היה צריך למלא את השורות, וזה כבר היה קשה לשמור שלא ניפרד. אבל גם לזה היה פתרון: פשוט לא הסכמנו, התחלנו לעשות בלגן ובזה נגמר העניין – נשארנו ביחד. שוב היה משלוח ולצערנו כבר לא כל הקבוצה היתה ביחד, כי מנגלה שוב הופיע.

עברנו למחנה שני לכמה ימי הבראה, כדי שנקבל צורה אנושית. גם שם היו כמה הפתעות. למשל, מקלחת חמה ומיד אחר כך הוציאו אותנו לשלג – לעמוד קצת.

אחרי זה יצאנו לגרמניה, לליפציג – לעבוד בבית-חרושת לאוירונים. עבדנו 12 שעות בכל משמרת. היה לנו מזל שקיבלנו כלכלה מבית-החרושת, וכך היה לנו מובטח אוכל מינימלי.

גרנו לא רחוק מבית-החרושת, כך שיכולנו ללכת ברגל כל יום לבית-החרושת. זאת היתה תקופה מאד מאורגנת.

נשארנו 11 איש ביחד מ-IPolyság. גרנו בחדר אחד ובבית-החרושת נפגשנו עם בני לאום אחרים וקיבלנו קצת אינפורמציה – על מה שמתרחש מעבר לגדר. היתה לנו תקווה שזה יגמר, כי היו הרבה התקפות-אויר רצופות מאד.

לקראת הסוף, לקחו אותנו לטיול שנמשך חודש ימים. לא ידעו איך להיפטר מאיתנו. השמירה של הגרמנים נשארה במסגרת רגילה. אנחנו הקבוצה, החלטנו לברוח. הצלחנו, אבל לא לזמן ארוך, כי נתפסנו. הוסיפו אותנו לקבוצה אחרת, שגם הם חיפשו את הפתרון.

ביוזמתי, נשארתי בצד הדרך כי כוחותי לא עמדו לרשותי, וכך גם לילי ומגדה, וכמובן כל

הקבוצה. משם ברחנו ליער הקרוב מעל איזה כפר, ושם נשארנו לילה שלם.

בבוקר עם שחר, שמענו התפוצציות מקרוב מאד, וממבט ראשון בדימדומים הבחנו שבכל החלונות בכפר יש סדינים לבנים. אני ציינתי והתפלאתי, שהגרמנים מרוב סדר אולי מאווררים את המצעים... אז נודע לנו שזה סוף המלחמה, שזה היה ב–8.5.1945 מוקדם בבוקר. כמובן שהרוסים כבר היו בכפר. אנחנו לא היססנו הרבה והיינו בדרך מיד, ותוך שבוע היינו בבית בהונגריה. הגענו הביתה דרך פראג.

בפראג פגשתי נער בגילי ושאלתי אם הוא הכיר דוד בשם דויטש, שהיה אבא שלי. קיבלתי ממנו מידע, שאבא בא בעגלה עם סוסים וכמובן שמחתי מאד.

הגענו ל–Vamosmikola, שזה הכפר השכן, ושם כבר ידעו שאנחנו באים. אחי כבר היה בבית בכפר שלי, והוא לא ידע ששאנחנו מגיעים. באותו זמן הוא היה בכפר הזה, וכשנפגשנו הפגישה היתה מרגשת מאד. נפרדתי בפעם הראשונה מהקבוצה. הלכנו לכפר שלנו. באותו יום היה חג לגויים. קיבלו אותי בשמחה גדולה עם כל התבשילים והעוגות, ובלילה הזה אבא הגיע לכפר שכן אחר – Ipolyszakalos, ושם שמע שהאח בבית. אבא הגיע בלילה ודפק בחלון, וקרא בשם של השכנה – אסתר, ואני זאת שעניתי לאבא. אין מילים לתאר את הפגישה הזאת. בלילה אחד – שלושתנו נפגשנו. האח הצעיר בלה נלקח לרוסיה בתור שבוי מלחמה עם בן–הדוד שלי מיקי – לשנתיים.

אנחנו עלינו לארץ תוך שנה, כשהראשון היה טיבי האח המבוגר, אני דרך קפריסין, אבא דרך קפריסין. בלה הגיע אחרינו לארץ.

אבא ובלה כבר לא פגשו את האח המבוגר – טיבי. הוא נפל בקרבות לטרון. אבא לקח את זה קשה מאד. היינו ביחד אבל כל אחד במקום ובהרכב אחר, בלי אמא וטיבי.

מכתבו של ד"ר לוסטיג

שאהי, 20.7.1946

ידידי החביב פלי!

קיבלתי בשמחה מכתבך החביב. אני שמח שהגעת למעמד מכובד ונאה וזוכה לכבוד רב וחופשי מדאגות פרנסה ושחייך מתנהלים על מי מנוחות בחוג משפחתך.

על התעניינותך אודותינו, על מצבנו ועל דרך הישרדותנו, ברשותך אני מציג במכתבי זה, תאור סובייקטיבי כולל ותוכל להקיש בעצמך לגבי כולם, שחיו כאן ואינם עוד.

בסיום אני גם מפרט את הידוע לי על גורל קרוביך.

ניתן לציין כנקודת מפנה להתגברות התעמולה הנאצית המאסיבית את מועד התמוטטותה של צרפת במלחמה. השנאה כלפינו הלכה וגברה. באמצעות מערכת חוקים ענפה, נשללו בהדרגה זכויותינו, נסתמו בפנינו מקורות פרנסה רבים ובאופן כללי ניתן היה לומר, שההתייחסות אלינו היתה כאל אויבים, שנוכחותם במדינה נסבלת לעת-עתה, אך יש להמתין להזדמנות מתאימה ע"מ להוציאם.

ידידים הפנו לנו עורף, מכרים נעלמו, אלה שנחשבו "טובים" נהיו אדישים, אך הרוב המכריע של האוכלוסיה הזדהה עם כל הצעדים שננקטו נגדנו. המתינו רק לרגע בו יוציאו אותנו והם יוכלו להשתלט על רכושנו.

היינו מודעים לעובדות אלו ועקבנו בהתמדה אחר ההתרחשויות.

בחודש מאי 1942 נשלח לי צו גיוס. הוצבתי בפלוגת עבודה ובליווי צבאי הוסענו לחזית המזרחית ברוסיה.

פלוגתנו הוצמדה ליחידת הנדסה גרמנית ובפיקוחם הוטל עלינו לבצע עבודות כפייה שונות, כגון: סבלות, בניית גשרים, עבודות תחזוקה ולבסוף שימשנו "בשר זול לגילוי ופינוי מוקשים ע"מ לפתוח שטחים בפני הצבא". טלטלו אותנו ממקום למקום. בדרך זו עברתי באזורים של ברסט – ליטובסק, מינסק, קייב, ברדיצ'ב וחרקוב.

תוך התנסויות אין ספור ובעינויי גוף וייסורי נפש שקשה לתארם, שהיתי 19 חודשים ברוסיה. לוויתי בכאב את הטרגדיה הגדולה של יהדות אוקראינה. הייתי עד ראיה להשמדתם של עשרות אלפים. עמדתי נדהם על האדמה הרוויה בדם אחינו וליד קברותיהם של מאות אלפי יהודים. התבוננתי בדאגה בשמים המתקדרים ובעננים השחורים שחולפים וחשתי, שהם מתקרבים כבר בכיוון אהובי בבית.

היינו ברוסיה במסגרות של פלוגות עבודה 70,000 בחורים. במהלך 19 חודשים ניספו מהם 50,000. בדצמבר 1943 שוחררתי והגעתי הביתה. הרגשתי עצמי מאושר להמצא שוב בקרב משפחתי ויכולתי לראות את אמי היקרה.

חיינו בצניעות, מסתגרים בחיק המשפחה בלבד, תוך הגבלות אין ספור ובציפיה לחלוף הרעה ובתקווה לימים טובים יותר. המתנו לשוא!

לאחר כניסת הצבא הגרמני להונגריה במרץ 1944, החל כדור השלג להתגלגל. הייתי בחרדה ובפחד, שהמחזה שהתרחש בפני עיני ברוסיה יתרחש גם כאן. הרהרתי אחרי פתרון. לא היה בנמצא אדם מהימן, בעל העזה, שהיה מוכן להסתירנו. איומים נשמעו בכל אתר, קבלת פנים קרירה. לא נמצא מוצא.

ב–4.4.1944 הופיעו בביתנו אנשי ז'נדרמריה והודיעו על מעצרי. הובלתי תחת משמר וברובים מכודנים ופניה המבוהלים של אמי חרוטים בזכרוני. כאן ראיתיה אחרונה.

אימה ופחד נפלו על יהודי העיירה. כמעט מכל משפחה נעצר איש. חשו וידעו כולם, שהחל השלב המכריע של דרך הייסורים ויתכן אף הגיע הקץ.

הנעצרים הובלו לתחנת הרכבת. ליוו אותם בני המשפחה, אמהות, רעיות וילדים. נפנופי ברכה אחרונים לדרך. הוסענו לבית מעצר מרכזי בבודפשט ומשם למחנה מעצר. כאן רוכזו כל הנעצרים מכל הארץ. כולם אינטלקטואלים יהודים, השכבה התוססת בקרב יהודי הונגריה. הממונים היו אנשי ז'נדרמריה–שדה. החל עידן האלימות הברוטלית. הופיעו גם אנשי אס. אס. גרמניים מצויידים ברובים אוטומטיים. נותק הקשר עם הבית, מלבד שמועות בלתי בדוקות על זוועות.

ובינתיים מה קרה בבית? להפכם לאביונים! זו היתה המטרה הראשונה. נגזל רכושם של היהודים, כולל תכשיטים אישיים וכסף מזומן שהיה ברשותם למחיה היומית. אחר כך בגדים, רהיטים ולבסוף המשפחות הוכרחו לעזוב את ביתן וצופפו לאזור מצומצם, לגטו, אשר נשמר ע"י אנשי ז'נדרמריה.

קשה לתאר את יסורי הנפש שעברו על האנשים אשר צופפו בגטו. מושפלים עד עפר, משוללים מכל זכויותיהם האזרחיות, על סף אובדן צלם אנוש. הגברים בגילאי עבודה (18–55) הוצאו לפלוגות עבודה. נותרו הנשים, זקנים וילדים. דירותיהם נגזלו, פרי עמלם של דורות, המקדש החם הביתי עם אביזרי הבית, אשר צמחו יחד עם דייריהם והפכו חלק אינטגרלי מהם.

ומנגד ציפה ההמון בתאוות–בצע לרגע, שבו יפול לידיהם רכושם של היהודים כפרי בשל.

באוירה זו חיו המשפחות, כ–10 נפשות בחדר ובאי–ודאות מוחלטת, מבודדות מהאוכלוסיה הכללית.

כעבור זמן קצר הגיעה לגטו יחידת ז'נדרמריה מיוחדת במטרה לגלות ולהחרים רכוש יהודי שהוסתר. בעלי משפחות שנחשבו אמידים נלקחו לחקירה. כולם מבוגרים ולא חסו אף על קשישים ובשיטות אינקויזיטוריות שונות, מכות, ניסו להוציא מהם היכן מוסתר רכושם בגטו או מחוצה לו, או נמסר למשמרת למשפחה נוצריה כלשהי. חלק מהאנשים הוחזר לאחר חקירה על אלונקה, היו אף מקרים בודדים שלא עמדו בלחץ ובעינויים והתאבדו.

אך כל זה היה רק התחלה. בתחילת יוני החל פינוי הגטו. כל האנשים עם מטלטלים זעומים, תרמיל גב או יד בלבד, הובאו לתחנת הרכבת והוסעו למחנה זמני ליד העיר בלשג'רמט ומשם כעבור זמן קצר הוכנסו לקרונות משא סגורים, שנועדו לבהמות, 80 איש בקרון, חלונות ודלתות אטומים ובליווי משמר כבד, בשיירה — עד אושוויץ.

זה היה גם גורלנו אנו, שרוכזנו במחנה מעצר ליד בודפשט. בנסיעה ברכבת שנמשכה 5 ימים,

ללא מזון, כשהיינו משוכנעים שנוסעים להוצאה להורג, הגענו ב–22.5.1944 ביום אביבי קר – לאושוויץ.

עם פתיחת דלתות הקרונות "נשפכנו" מתוכם תשושים. בו זמנית מנגד, הגיעה רכבת נוספת ובקרונותיה מגורשים מגטו נג'וארד (טרנסילבניה), במצב דומה.

כל הבאים סודרו בשורות ארוכות. אמהות, אבות, ילדים, ישישים, טף וחולים.

הוחל במיון. המצעד העגום ביותר שידעה ההיסטוריה, בפני רופאי האס.אס.

התבוננתי סביבי. גדר תיל מחושמלת, כל 50 מטרים מגדל שמירה מאוייש בשומר מזויין. בצדדים ארובות, מהן מזדקרות לעיתים להבות אש (מאוחר נודע לי, שהיו אלה הקרמטוריונים). בתוך המחנה בולטות דמויותיהם המאיימות של חיילי אס. אס ואנשים מתרוצצים בבגדי אסירים. במרחק–מה שורות אינסופיות של צריפים. באויר ניתן לחוש ריח של עשן וריח של בשר בערבוביה. מאוחר יותר נודע לנו, שהקרמטוריונים לא הספיקו לקלוט את הגופות והעודפים נזרקו על שיפודים והבעירו אותם שם.

בתחילה מויינו הנשים. בחורות בעלות כושר עבודה הופרדו מהאחרות. מחזות מזעזעים, כגון זעקת אמהות וצרחות ילדים שהופרדו מאימותיהם. ההכרעה נפלה בין רגע. תנועת יד קלה קבעה: חיים או מוות. כך גם בקרב הגברים. קבוצה של מסוגלים לעבודה וקבוצה של בלתי כשירים. עבדות או תאי גזים.

בכל אחד מאיתנו התעורר יצר החיים ושמח מי שנדון לעבדות. נפשו המיוסרת אשר התקהתה כבר במהלך אימת המוות, נענתה וסערה שוב, בראותנו את השואה האינסופית של בני אדם במצעדם לעבר תאי הגזים. מחשבותי נסבו אל אהובי, אל הדור הבא ואל המובחרים שבעמנו.

לא האמנתי ולא תארתי לעצמי לאיזו דרגה של שפלות וחייתיות מסוגל האדם להגיע. קשה להעלות על הדעת ביצוע רצח המוני כזה בכוונה תחילה ונתוכנן המבוסס על אידאולוגיה מדעית כביכול. עמדתי שם חסר אונים. שוב חלפו בזכרונותי אהובי. נדמה היה לי, שכדור הארץ מסתובב עימי. הבטתי לשמים. חיפשתי את האלהים. העננים חלפו ביעף, כמי שלא רוצים לשמש עדים לזוועות אלה. חשתי עצמי מבוייש ועלוב בין אלה הצועדים לבית המטבחיים ללא התנגדות, ללא מאבק על חירותנו. כפי שהלוחם ביוון העתיקה גילה מאוחר מדי, רק לאחר פציעתו בשדה הקרב, את הפתרון הנכון לחיזוי הדו–משמעי. כך גם אנו. התוודענו רק כעת לתמימותנו, כאשר האמנו שאנו חיים בקרב בני אדם, שיכול היה להיות מקומנו גם במקום אחר, כגון ארץ ישראל, כאשר האמנו שחלפו הימים החשוכים של ימי הביניים, כאשר האמנו בתרבות ובציוויליזציה והאמנו בשקריו של הימשל. אחרנו את המועד! הצטערתי שלא אוכל להעביר מסר זה ותאור מפורט אשר נתגלה בפני, לדורות הבאים. חרה לי, שכל המתרחש כאן יעבור ללא תגובה והעם היהודי לא יסיק את המסקנות הנכונות והסופיות משואה זו.

אנו, שנדונו לחיים, דמינו לעדר של עבדים. טולטלנו ללא רחמים. הוציאו אותנו בלילות מהצריפים. הועמדנו שעות ארוכות בחוץ, ללא מטרה, בקור, בלבוש דליל ביותר. השומרים הצעידו אותנו ממקום למקום בתוך המחנה. נפשית היינו כבר מוכנים למות. כל רגע. פה ושם נשמעו מקרב העבדים קריאות המוכרות של "שמע ישראל" והוידוי "אשמנו, בגדנו...". באוירת

אימים זו נשמעו גם צווחות מחרידות ביותר, שגרון אנוש מסוגל היה אי פעם להוציאם. היו אלה הצווחות המוות של אלפי אמהות וילדים מתאי הגזים. זעקות אלו לא ניתן לשכוח לעולמים ולא ניתן גם לחקותן.

הדם קפא בגופי. מהו גבול הרשע? היכן האלהים, אשר העניק חכמה לאדם ומנהיג את התבל? האם אבדה האמונה הנחוצה ע"מ לקיים את שיווי המשקל הנפשי או האם הלימוד והחינוך לאמונה בטעות יסודה או שמא אבד עליהם הכלח?

כל מי שנותר בחיים הוצב לעבודה במחנה מיוחד. החיים במחנה דמו לגהינום עלי אדמות. גברים ונשים נאלצו לעבוד מעל לכוחם, בעבודות קשות וללא הפסק וללא רחמים. כח אדם היה זול. בשר עם מספר חרוט על הזרוע ואיש לא היה חייב למסור דין וחשבון על חייהם. הימים היו ארוכים וחלפו באיטיות. סבל, השפלה, מהלומות גופניות היו מנת חלקנו, והעתיד... ללא תקווה. באוירה קודרת ומדוכאת נהפכנו במרוצת הזמן אדישים לכל. אך הגרוע מכל, על זה לא יכולנו להתגבר, היה: הרעב. אף פעם לא ידענו משמעות המושג "רעב ממושך". פרושו: לחתוך בבשר החי יום-יום. משמעותו לאבד את כבוד האדם, משמעותו לאבד את החושים ואת הרגשות כלפי משפחה ואהבה בכלל. להפוך לחיית אדם, ללא אהבה וניכור כלפי הזולת. להיות נדחף ע"י אינסטינקט יחידי בלבד: להשתחרר בכל מחיר מסבל נוראי זה, מעינויי הרעב המכאיבים, ולאכול ולאכול, לא חשוב מה וללא התחשבות במחיר שיש לשלם בהשגת האוכל. כך עלינו לשפוט את תופעות הקניבליות שהתרחשו במחנות.

סדר היום הכללי במחנה היה בלתי נסבל. משעה 4 בבוקר עד 9 בערב, בתנועה מתמדת, ללא מנוחה, תוך עינויים ומכות. מצבם הגופני של האסירים הלך והתדרדר. הנחלשים הוצאו מהמחנה ונשלחו לתאי הגזים. מלבושנו היה חליפת אסירים עשויה כותונת פסים. אחד בקיץ ובחורף. בגשם ובשלג ובסערה החזקה ביותר נצטווינו להשאר במקומותינו. כך הושמדו רוב רובם של האסירים במחנות.

עבדנו בברסלב. בעקבות התקדמותו של הצבא הסובייטי בחזית, החליטו על פינוי המחנה. ב-2.2.1945 התחלנו במצעד רגלי מערבה. בחליפת הכותנה הדקה בעיצומו של החורף, צעדו האסירים בתורים ארוכים, שבורים ועצובים, כ-70,000 נפש. מהם נשארו בחיים בסוף המלחמה 500 בלבד. המצעד קיבל את הכינוי "טוטנמרש" (מצעד המוות). להשמיד את כולם! — היתה הפקודה. הפסיקו גם את אספקת המזון הסדירה. קיבלו ליום 4-5 תפוחי אדמה. המכסה היומית לצעדה היתה 30 ק"מ. הוצעדנו בשורות של 5. מי שלא היה מסוגל ללכת או יצא מהשורה מחמת חולשה ע"מ לנוח — נורה. השומרים שיסו בנו את כלביהם, אשר טרפו את קורבנותיהם. האיצו בנו ללכת מהר יותר תוך מכות בקתות הרובים. השורות יושרו ע"י צרור יריות מנשק אוטומטי. גופות האסירים היו פזורות בצידי הדרך. "מלאך המוות השתולל!" כך ניתן להבין את היקפו של הרצח ההמוני.

הישרדותי בחיים גובלת בנס. במהלך הפצצה אוירית של בנות הברית באזור בו עברנו, הועפתי ע"י הדף אויר על ערימת שחת ונשארתי במחבוא עד שנהיה שקט בסביבה. יצאתי והסתובבתי בשדה וכעבור זמן לא רב הגעתי ליחידה צבאית אמריקאית שהתקרבה לאזור. נאספתי על ידם לבית חולים צבאי, חולה במחלה "פלק-טיפוס". בחודש יוני 1945 הגעתי הביתה, עדיין חלש מאד.

בבית התגלתה תמונת מצב עצובה מאד. בתיהם של כל היהודים נשדדו. כל הרכוש נגנב, מדירות רבות אף פורקו הדלתות והחלונות.

הישרדות בחיים היתה עפ"י רוב בזכות המקרה העיוור. חלקם זכה להשתחרר בפלוגות העבודה שהיו בכפיפות לצבא ההונגרי, תוך התקדמות הצבא הסובייטי בחזית המזרח. אחרים השתחררו במחנות הריכוז בגרמניה ובאוסטריה במצב גופני ירוד, על סף המוות. בכל העיר לא נמצא ילד יהודי או נער, גם זקן לא. נותרנו רק אנו ערירים מעורערים, חצאי יצור אנוש. משפחות חצויות, אב לבד או צעיר–צעירה ללא הורים, אשה ללא בעל וכד'.

מה אנחנו עושים וכיצד חיים? התרכזו כאן גם יהודים מכפרי הסביבה. אנו נמצאים כ–120 עד 150 נפש מיהודי שאהי והסביבה עד קורפונה ולביצה. הצעירים, עזבו כבר רובם ונמצאים בדרך לארץ ישראל. הנותרים כאן מתחתנים זה עם זה ומשתדלים להתחיל בחיים חדשים, מקווים שהזמן ירפא את הפצעים. לאחר התחלה קשה מבחינה כלכלית, לאט–לאט המצב מתייצב ומוצאים פרנסה.

באשר לגורל קרוביך, לצערי הושמדו. רעייתו של זולי, בנו ובתו הושמדו. גיסתך עם בנה נשלחו לאחר מיון לתאי הגזים. הילדה נספה בברגן–בלזן באפריל 1945. לינק אילונקה ולינק אנה נמצאו באוגוסט 1944 בלתי כשירים לעבודה ונפחו את נשמתן בתאי הגזים. אנה היתה בהריון, ואף ילדה באושוויץ.

אנחנו ששבנו הנה, לא מסוגלים להתרפא מפצעי העבר ולא מוצאים מנוחה. מי שחי כאן שואף לעזוב, אך אנו לא בטוחים שזה יהיה יותר טוב. אנחנו כבר לא נחשבים לצעירים. עבור צעירים כמובן המקום הוא ארץ ישראל. זהו הפתרון היחידי. עליכם מוטלת החובה לעמול בכיוון זה ואני מציין בשמחה ובסיפוק שאתה תמיד היית החלוץ לרעיון זה ואנו, ששילמנו מחיר כה יקר, מסוגלים כרגע רק להודות בצדקת רעיונותיך.

אנו ראינו את נשמת העמים בשלום ובמלחמה וחיינו כאן במהלך כל שלביה של התפתחות איומה וגם כעת בחלוף הסבל הרב, הגענו למסקנה חד–משמעית שהדיאספורה (פזורה/גלות) היא לא פתרון עבורנו. רק מדינה לאומית ועצמאית מסוגלת להעניק לעם היהודי את מקומו שהוא ראוי לו ואשר תבטיח לו בטחון חיי אנוש.

אתה הנך עסקן ציבור וודאי קראת וכתבת רבות בנושאים כגון אלה. את מסקנותי סיכמתי בפניך בקיצור נמרץ ובפשטות, אולם את כל אלה חוויתי ואני מעביר לך מחשבותי ואת מחשבותיהם של אלה אשר יחד עימי היו שותפים לגורל בתקופת אימים זו. יתכן ותמצא שימוש נאות במקום כלשהו או בהזדמנות כלשהי לשורות אלו.

אנו גם מהרהרים כיצד להנציח את זכרם של יקירינו שנספו. בבית הכנסת או בבית העלמין, טרם החלטנו דבר.

דרישת שלום לרעייתך, לאחותך ולכל משפחתך.

בידידות

ג'וסי.

מחתרת חלוצית – כנסיון הישרדות / שלמה כהן

את דברי אתחיל בגוף ראשון, אך בלי ספק – קרה דבר דומה למספר רב של בחורים יהודיים באותה התקופה בהונגריה.

בסתיו 1942 התגייסתי לצבא ההונגרי (Rimaszombat). בתחילה קיבלנו אימון צבאי תיאורטי במשך כחודש ואחר-כך סודרנו לפלוגות עבודה. לא ארחיב על היותנו במחנה עבודה (מחנה כפייה צבאי), כי עניינוו הוא ההתארגנות לקראת התקופה ה"אי-ליגלית". ציינתי את הגיוס רק כדי להמחיש את הרקע והמועד.

בסוף 42 – תחילת 43, שלחה התנועה "מכבי הצעיר" אזהרות סודיות לסניפים. ההנהגה בבודפשט הציעה גם לנו בסניף איפוישאג לרכוש תעודות מזהות אמיתיות או מזוייפות בזהות נוצרית כמובן. זאת – לתקופה שנצטרך לשוות לעצמנו זהות חדשה. אני השגתי ניירות מבחור שעבדתי איתו. כמובן הייתי צריך להחליף תמונות וגם מצאנו דרך לתיקון החותמות. מאחר וגוייסתי – הסתרתי תעודות אלו בבית – לשעת צורך. בתקופה זו (תחילת 43) רוב האוכלוסיה היהודית לא היתה מודעת לסכנה המתקרבת, אבל התנועה למדה מנסיונם המר של חברים שהסתננו מסלובקיה ומפולין. הם העבירו מסר חמור וקשה ויעצו לנקוט בכל הדרכים האפשריות ע"מ להישרד.

בינתיים אנחנו במחנה עבודה. עובדים מבוקר עד ערב ומעבירים אותנו ממקום למקום (כרגע – בתוך הונגריה). וכך קרה שב-44, כאשר את משפחותינו הובילו לגטו, לא יכולתי להציל את הניירות שהכנתי שנה וחצי קודם. בינתיים גם אותנו התחילו להוביל מערבה, במטרה לעבור לאוסטריה-גרמניה. בשלב זה – קרוב לגבול – החלטנו לברוח מאיר קארפטי (Karpati Pali) ואנוכי. כבר בליל הבריחה הגענו ברכבת המהירה לבודפשט. סיפור ההכנות והבריחה וכן העלייה לרכבת כמו לקוח מהדמיון וקצרים הדפים מלפרט – אך שוב לענייננו.

לאחר שקבלנו תדרוך מראש על מקום משרדי הנהגת התנועה – ניגשנו לשם והתייצבנו. ראשית – להצטייד בניירות מזוייפים, שנית – להשתלב בפעילות. תהליך זה היה קצר מכיון שהחבר'ה היו מאומנים, כי כל יום הגיעו חברים לאותה מטרה. קיבלנו תעודות מזוייפות, כסף ומה שהיה מאד חשוב – כתובות למפגש או קשר. היינו צריכים לדאוג לעצמנו למזון, בגדים ומגורים. מאחר וכסף היה כמעט בלתי מוגבל (תנועת ההתנגדות קיבלה כל מה שהיתה זקוקה לו) הצטיידנו ושכרנו חדר תוך שאנחנו – מאיר ואנוכי – מתחזים לפליטים שזרמו באותה תקופה מאיזורי הצפון והמזרח. היינו מוכרחים להגיד שאנחנו מאיפוישאג כי לשנינו היה מבטא מאד חזק. הימים הראשונים הוקדשו להתארגנות ובמיוחד הכרת האיזורים הרגישים מבחינה בטחונית. מאיר התחיל לעבוד באחד ממשרדי הנהגת התנועה. אני הצטרפתי לקבוצת חברים שחפרה בונקר – מקום מסתור והגנה לחברים, שמסיבות שונות לא יכלו להסתובב בחוץ. הבונקר נחפר מתחת לבית ב-Érdliget – אחד מפרברי בודפשט הדלילים יותר באוכלוסיה. הבית הבודד נקנה ע"י גוי ששיתף פעולה עם התנועה. העבודה היתה קשה. ביום חפרנו בתנאים לא אנושיים ובלילה העלינו את האדמה ופיזרנו כך שלא יורגש שקורה כאן משהו.

אחרי סיום בניית הבונקר חזרתי לבודפשט ועסקתי באיתור חברים במחנות הכפייה, הוצאתם

והבאתם לבודפשט. הצלת נפשות זו בעצמה, היא כמו לקוחה מעלילות אלף לילה ולילה ושוב קצרה היריעה מלפרט.

עיסוק אחר שהיה לי – הוצאת ילדים מהגטו למחסות בחוץ. אני קיבלתי רשימות של הילדים בני כ–8 עד 14, הברחתי אותם מהגטו (סיפור בפני עצמו) והעברתי אותם לדירות שהוכנו מראש להסתרתם. מאוחר יותר – בנובמבר 44 הצטרפתי לצוות, שדאג להביא מזון מהמחסן המרכזי (Wekerle U.) ולחלקו למקומות מסתור אלו. כאן נעזרנו גם בגויים טובים אנשי איפוישאג. לדוגמא – נודע לי שלאחד (Marcsány - Pék) יש בן בבודפשט ובבעלותו מאפיה גדולה ב–Üllöi út. ניגשתי אליו, סיפרתי מי אני ומה בקשתי. האיש הופתע והתרגש והיה מוכן לתת מיד עשרות ככרות לחם – תקופה מסויימת ללא תשלום ואח"כ בלי תלושי לחם, כלומר מעבר להקצבה. נוסף לכך גם הציע לי כסף אם אנחנו זקוקים. הודיתי ולא לקחתי. ודוגמא נוספת – איש איפוישאג שנהיה שחקן כדורגל בנבחרת הונגריה Kemény Tibi נתן לי ניירות אמיתיים וחתומים מראש. המסמכים אישרו שאנחנו עובדים במפעל בו עבד (Gamma-gyár) המייצר עבור הצבא (Hadi-üzem). דבר זה איפשר לנו להסתובב חופשי (לא מגוייס) ונתן הרבה בטחון. וסיפור נוסף – בן איפוישאג Dr. Vida Ernö שהיה רופא צבאי, נתן לי תעודות שחרור צבאיות חתומות כדין. תודות לגויים יקרים אלו היה לנו כיסוי מלא, והדבר היה חשוב. מכיון שלחמנו גם נגד הזמן. הרוסים התקרבו לבודפשט ועלינו היה להישרד עד הגעתם. אגב, בשלב מסויים עלתה השאלה – האם עלינו להילחם נגד הנאצים באופן פעיל או לעשות הכל כדי להישרד ולהציל אחרים מכליה. קיבלנו מסר מהמוסדות דרך איסטנבול האומר: "עשו הכל ע"מ להציל כמה שיותר נפשות!" וכך פעלנו. לכן, כל עזרה שקיבלנו סייעה להצלת אנשים–חברים ובנוסף העלתה גם את המורל, שגם בתנאים אלה לא כולם איבדו צלם אנוש.

ובכן, עיסוק נוסף היה לנו, לחברי ולי: לחלק "שוץ–פאס" לפי הוראות מהמרכז. ה"שוץ–פאס" היה מעין כתב חסות של מדינה או ארגון בינ"ל לנושא התעודה. הפעולה התנהלה כך שאני חילקתי אישית את התעודות לאנשים שעל שמותיהם הוצאו התעודות. היה בכך סיכון גדול לי ולבעלי התעודות לו נתפסתי עם עשרות תעודות כאלו עלי. אך חשוב לציין: כתבי חסות אלו הצילו אלפים ורבבות. מעניין היה לראות, שהאספסוף שהרכיב את המליציה "צלב החץ" (Nyilas Kereszt) ולא היה מוכן לשום הסבר בע"פ – את ה"שוץ–פאס" כיבדו. כנראה השפיעו עליהם הכתוב בשפות זרות וסמלי מדינות וארגונים שונים: שוויצריה, ספרד, שבדיה, פורטוגל, "הצלב האדום הבינלאומי", הוותיקן וכו'. העובדה היא שהם לא בדיוק ידעו איך להתייחס לזה וכדי לא להיראות בורים גמורים – השאירו את נושאי כתב החסות במקומותיהם ללא פגע.

התפקיד האחראי והחשוב ביותר שהוטל עלי (ואני גאה בו עד היום): הייתי המקשר לבונקר שלפנים השתתפתי בחפירתו. הממונה עלי היה צבי גולדפרב ז"ל – חבר פרוד – ממנו קיבלתי הנחיות ואליו הייתי מעביר דין וחשבון. בפועל היה עלי לספק מזון ל–8–7 בחורים בבונקר ולא פחות חשוב – למסור מידע על המתרחש בחוץ. בין המסתתרים בבונקר זה היה גם אחי משה ז"ל (Kohn Pali), שבלט בחיצוניותו היהודית. עלי הוטל התפקיד הזה מכיוון שהיכרתי טוב את מיקומו ודרכי הגישה אליו. הגעתי לשם רק בלילות כמובן וגם זאת עם סיכונים רבים.

בסוף נובמבר 1944 קיבלתי פקודה להוציא משם את החברים, בגלל סיכונים בטחוניים שהחמירו, ולהעבירם למסתור אחר שהתמקם בשגרירות השוויצרית (Vadász utca). שם הם הסתתרו עד כניסת הרוסים לבודפשט (13–18.1.45). כל הבחורים האלה ניצלו ורובם – אולי כולם – עלו אח"כ ארצה.

אינני יכול לגמור תיאור תקופה מטורפת זו מבלי להזכיר אחד האבסורדים שקרה לי ולולא הייתי מעורב בו – לא הייתי מאמין. וסיפור שהיה כך היה. אני מהלך לי באחת השדרות המרכזיות של בודפשט בתקופת השיא של החיפוש אחר יהודים והשתוללותם של שונאינו. פתאום באים מולי שני אנשי "צלב החץ" במדיהם המצוחצחים והמאיימים, ומזויינים מכף רגל ועד קודקוד. כשהייתי כ-5 מטרים מהם זיהיתי, שאחד מהם הוא ביטמן מאיפוישאג (אחד מבניו של החייט). באותו רגע המבטים שלנו נפגשים. אני מכיר אותו, אבל גרוע מזה – הוא מכיר אותי! כמו במצבים כאלו, עוברים בראשי מבזקי מחשבות – זה סופי! איך לברוח?! לרוץ לכיוון הנגדי זו התאבדות! להיכנס לאחת החנויות – לא מרויח כלום! אין לי ברירה – אני אפגוש בו! בינתיים אנחנו כבר עומדים זה מול זה. אני אומר לו משהו – הוא קורא בשמי הפרטי ומושיט יד. אני מחזיר ונותן יד. הוא שואל: "מה אתה עושה פה?" "עובד!" עונה אני. והכל – הוא כאילו לא יודע שאני יהודי וכאילו הוא עצמו שונא ישראל מקצוען. הוא מזמין אותי לבית קפה ועוד מציג אותי בפני החייל השני כבן העיירה. הוא שולח את החייל השני לבסיס "ובקרוב הוא יבוא בעקבותיו". וכך התיישבנו. הזמין קפה והתחיל לשוחח. רק על העבר. לא שאל שאלות מביכות וכמובן גם אני לא. להיפך – התעניין אם אני זקוק לעזרה כספית ומוכן לעזור לפי יכולתו. כל מי שראה אותנו משוחחים על יד כוס הקפה לא יכול היה לתאר שזהו קטע השייך לתיאטרון האבסורד ולא יכול היה לחוש את הדרמה המתחוללת בתוכי מלווה במתח עצום. אחרי כ-20 דקות נפרדנו והלכנו איש לדרכו. שיתפתי בחוויה חברים ועוד ימים רבים ליוותה אותי ההתרגשות של הפגישה. להסביר את מה שקרה שם בהגיון – לא אוכל.

לסיכום. לפי הערכות החוקרים ניצלו כ-100,000 יהדים בבודפשט (ביניהם פליטים מסלובקיה ומפולין) ע"י הפעולות השונות של התנועות החלוציות. חלקם ניצלו בעזרת ניירות נוצריים, חלקם הסתתרו במחבואים שונים וחלקם נעזרו ב"שוצ-פאסים" הרבים שהפצנו בעשרות אלפי עותקים. לאלו יש להוסיף את יהודי הגטו ששרדו הודות למזון שהארגון החלוצי סיפק להם.

להתרחשויות שם היו פנים נוספים אותם לא הארתי כי לא לקחתי בהם חלק באופן אישי. בהסתכלות לאחור, יש לי סיפוק רב על חלקי במאבק להצלת כל נפש יהודית בדרך להגשמת חלומותינו בארץ ישראל.

מצובה, מאי 1986.

"פלוגת עבודה 107/21 יוצאת שוב לדרך"

קטעים מיומנו של ד"ר ויג שני — תורגם מהונגרית ע"י אברהם אשר

היומן נמצא ברשותה של הגב' פירי ויג, אלמנתו של ד"ר ויג שני ז"ל אשר נפטר בנתניה. תודתנו לפירי, אשר העמידה לרשותנו את היומן לעיון ולפרסום בספרנו זה. קטעים מיומנו נבחרו ע"י העורכים.

ברצוני לתאר ולכתוב אודות שירותי בפלוגת העבודה. הכתוב ביומן זה מתייחס בעיקר לתקופת הימצאותנו באזור החזית ועד לשחרור... אנו נמצאים זמן מה אחרי ההתרחשויות וכבר נשכחו מזכרוננו ארועים היסטוריים אחדים וכדי שהדברים לא יישכחו לגמרי, אני מוצא לנכון להעלות את הדברים בכתב והם מיועדים עבורי בלבד כי הרי גם לאחרים ישנם זכרונות כאלה או דומים.

1.6.44: עבדנו בהכנת מקלט עבור מפקדת החטיבה במישקולץ. העבודה היתה דחופה מאד כי הרי מטוסי בעלות הברית כבר "ביקרו" תכופות בשמי הונגריה. קצב העבודה וזירוז הביצוע היה על-אנושי. בשעה 04:00 השכמה ועבדנו עד 19:00 בערב. להפסקה היחידה במשך היום זכינו רק בזמן ארוחת הצהריים אשר הובאה אלינו. הייתי במצב רוח מדוכא מאד, אשר נבע בין השאר מידיעות אודות גורל יקירינו בבית וכן כתוצאה מהעבודה הקשה והמפרכת. גם נשמעו הערות מפי הקצינים כי אל לנו לתכנן תוכניות לעתיד, כי גורלנו יוחתם בקרוב. ממישקולץ הועברנו ללילהפורד. כאן עברתי את המשבר הקשה ביותר בימי חיי ואת הימים הנוראים ביותר, כשנודע לנו על גירוש המשפחות. לא ידענו בדיוק מה מתרחש בבית, היינו מנותקים מהעולם. רק ידענו שהיהודים רוכזו בגטו. מצבם שם היה קשה, אבל אם במצב זה ניתן היה לעבור את תקופת המלחמה — גם זו לטובה.

בסוף מאי, לפני שהגענו מהיוצ'בה, קיבל אדלר אוסי גלויה מקרוביו באיפוישאג וכתוב עליה בקיצור שלא ימתין יותר למכתבים, כי יהיה בלתי אפשרי לכתוב. העלינו מחשבות רבות וקשות אבל לא תארנו ולא העזנו לחשוב על מה שהתגשם במציאות. אחר כך ההתרחשויות התקדמו בקצב מהיר והקץ הטראגי כבר היה קרוב מאד. כעבור כמה ימים הגיעה אלינו עוד גלויה מפירי עם הידיעה האחרונה, כי נכנסים לקרונות הרכבת ותושבי גטו קומרום מועברים למקום בלתי ידוע. כשהתקבלה הגלויה במקום עבודתי, ללא התחשבות בפקודות ובתוצאות, קמתי, נשענתי על ערימת עצים שהיו בסמוך ופרצתי בבכי גדול ונפרדתי מיקירי כמו שנוהגים בבית קברות בטרם מורידים את המת לקבר. נפרדתי מפירי אשתי וממשפחת טרביטש. אודות קרובי באיפוישאג לא היה ידוע לי כלום ואז עוד לא ידעתי, שזהו גורלה של כל יהדות הונגריה.

לא היו לנו ידיעות מדוייקות אודות יהודי איפוישאג. הגיעו אלינו שמועות רבות ומנוגדות. היתה ידיעה, כי נמצאים בבאלשג'רמט. ידיעה אחרת סיפרה כי בליבה וכד'. בשלב זה עדיין חשבנו שהם בארץ, אך כשהגיעה הידיעה שמוסעים למקום בלתי ידוע ניתן היה לצפות לגרוע ביותר. בכאב וביגון התגלגלנו בלילות על משכבינו ובבכי מר נפרדנו מכולם אשר אהבנו.

הרגשתי היתה, כי אני לבדי בעולם, אין אף אחד שאוהב אותי ואין מטרה לחיי.

בלילפורד היה עמי לנג'ל לצי מאיפוישאג. יחד בכינו על יקירינו (בסוף גם הוא נספה). בזמן הזה הייתי בדעה, שכל משפחתי וקרובי גורשו ולא ידעתי, שאחדים מהם נמצאים בארץ בשירותי עבודה כמוני.

הגיעו שמועות, כי הפלוגה תועבר לחזית, ואמנם הדבר גם בוצע. הפלוגה התארגנה בהיוצ'ף. מפקד הפלוגה היה ד"ר בלז' בנדק, קצין מילואים ששימש מנהל נפה בעיר שלגוטריאן, איש רשע, אנטישמי ופחדן. סגנו היה סבו לסלו, איש הגון אך בהשפעת החזית נהיה מבולבל. סגל הפלוגה מנה 14 אנשים, ביניהם היו גם רשעים וגם אנשים הגונים. פלוגת העבודה מנתה 213 אנשים.

ב-14.7.44 הגיעה לתחנת הרכבת למישקולץ עוד שיירה עם 2 פלוגות עבודה, מיולשבה. היו ביניהם בחורים מאיפוישאג כמו למשל רוט טיבי, מושקוביץ, לנגר אוטו, קלמן אוטו ועוד מכרים רבים.

הרכבת זזה, עברנו על פני תחנות פולניות קטנות. בכל מקום רק חיילים, לא נראה אף אזרח. בתחנת הרכבת של דלטין הוציאו אותנו מקרונות הרכבת, כי הם היו נחוצים לצבא הגרמני הנסוג מהחזית. את המשך הדרך עלינו לעשות רגלי.

היה זה ביום א' בערב. המפקד אסף אותנו והודיע, כי אנו נמצאים כ-23 ק"מ ממקום היעד שלנו ליד החזית. עלינו להשליך חפצים מיותרים כדי להקל על ההליכה. דרך זו עלינו להשלים עד הבוקר ובמשך הלילה נמשיך ללכת. עברנו דרך כפרים רוסיים והשקט הופרע רק ע"י רעש תותחים אשר נשמע ממרחקים. כעת נתגלתה בפנינו החזית ממש. רעם של תותחים ומכונות יריה במחזוריות. בכל אתר ואתר עמדות מוסוות. חשבתי על הרוסים המסכנים שכמה קורבנות יהיה עליהם להקריב כדי לכבוש כל אלה. כעבור מספר ימים נוכחתי לדעת, שעמדות אלו קרסו לאחר הרעשה של ירי מרגמות והתקפת חיל רגלים.

למחרת בבוקר יצאנו לעבודה. צורפנו לחיל הנדסה. הם צעקו ללא הרף בין שהיה צורך ובין שלא. תפקידנו היה לשקם את הדרך לחזית. עסקנו בעבודות חפירה וסבלות, תחת מטר של גשם. בלילות התחבאנו במבנים שהיו בשטח, מכוסים בשמיכות שלנו. לידי שכב צוקרמן אימרה. נרדמנו, אך זמן קצר אחר-כך בשעה 10 בערך רעם אדיר של תותחים העיר אותנו. עוד באותו הלילה ארזנו את חפצינו החיוניים ולפנות בוקר עזבנו את קוביובה והלכנו לכיוון בלתי מוכר. לא איפשרו לנו לנוח, אך לעזרתנו באו המטוסים הסובייטים שהתקיפו את קו החזית. קיבלנו פקודה "שכב!" נשכבנו בקצה היער ושם הספקנו לנוח.

בתום התקפת האויר המשכנו ללכת. 4-2 ק"מ מנבורמה פרצו למקום משוריינים סובייטים, אם כי מעטים במספר. החיילים ההונגרים נבהלו ולא שמו לב למספרם המועט של המשוריינים והתחילו במנוסה. ביציאה מן העיר עמדו סגן אלוף גרמני והונגרי ובאיומי אקדח שלוף ניסו להכריח את החיילים הבורחים לשוב לעיר. חלק ציית אבל חלק ברח לכיוון השדות. לצערנו, הרוסים לא המשיכו בהתקדמות, לכן לא יכולנו להמתין במקום ונאלצנו להמשיך ללכת.

לפנות ערב הגענו למקום בו התמקמנו שבועיים. שבועיים אלו היו השבועיים הגרועים ביותר

של שהותנו בחזית. המקום היה "מיצרי לגיו".

כתוצאה מהתקדמות הצבא הסובייטי לא התאפשר ליחידות ההונגריות לנוע ולעבור במיצרי ההרים בדרכי המלך כדי לבצע את הנסיגה בצורה מסודרת. למקום הנ"ל למיצרי הלגיו הגיעו אלפי עגלות ואמצעי תחבורה אחרים. תפקידנו היה לדחוף את העגלות האלו במרומי ההרים למעלה למעלה אל הרכסים של הרי הקרפטים.

ליל שבת אחד לא נשכח מזכרוני. החל מיום ב' היינו בהליכה מאומצת ללא הפסקה, עבודה ומתח רב וגשם שוטף. בחצי שעה מנוחה הדתיים שבינינו אירגנו תפילת שבת. לאט לאט מרבית אנשינו, תשושים, עלובים, רעבים, מצטרפים למעגל המתפללים. באווירת היאוש מנסים למצוא רגיעה באוירה של התפילה. אנו מבקשים מה' כי ישים קץ בצורה זו או אחרת לסבלותינו, במהלך התפילה אחדים פורצים בבכי. אני אישית קינאתי באלה אשר הצליחו להתמסר לתפילה ותוך כדי כך לשכוח את כל צרותיהם.

התותחים והעגלות הגיעו ללא הרף, לא היה לנו לא יום ולא לילה. הסוסים לא יכלו למשוך אך העגלות ובמקומם "רתמו" לעגלות 40–50 יהודים וכך משכנו בחבלים מעלה מעלה את התותחים לפסגת ההרים. אפשר לתאר תמונות אלו, כשאנו דורכים בבוץ עד לברכיים בגשם בלתי פוסק ללא מנוחה, רק פה ושם הצלחנו לנמנם למספר שעות. שמחנו להפוגות בגשם והלילות היו קרים. את הבגדים לא פשטנו מעלינו זה ימים מספר.

על הפרות משמעת נענשנו בכל החומרה באופן הסדיסטי ביותר. בדיר כבשים בגובה 5–6 מטרים היתה קורה. אל הקורה נקשרו ידיהם של הנשפטים וכל גופם נתלה והתנדנד באויר. כשהנתלה התעלף הסירו את החבלים מידיו, נפל, שפכו עליו מים כדי לעוררו. כל אנשי הפלוגה נאלצו לעמוד באותו הזמן ליד הדיר בעמידת דום ולחזות בביצוע פסקי דין אלה, ע"מ להרתיע אחרים מלעבור "עבירה". במסדר משפיל זה בו ראינו את סבלם של חברינו עמדנו במתח עצום, חלקנו עצמנו את עינינו, חלק אחר מלמל תפילה בלחש וחלק קילל את ה' על שמרשה לעשות מעשים אלה.

יום הכיפורים היה היום העצוב ביותר. כל הלילה ירד גשם ובמשך היום אף התגבר. התנועה היתה יותר מהרגיל. באותו היום חיל התותחנים נסוג. נאלצנו למשוך את התותחים במקום הסוסים, אשר לא הצליחו למשוך את התותחים הכבדים. בכל פינה הוצב חייל, אשר בצעקות ובמכות אילץ את היהודים השבורים לעמול מעל כוחם כדי למשוך את המשא לפיסגה. יום עצוב כזה לא היה בחיי. גשם למעלה, בוץ מלמטה, חלקם הגדול של האנשים עוד לא אכל באותו היום. המרחק בו עלינו היה לבצע את העבודה נמשך כ–2 ק"מ עד לפיסגה ובמשך כל הדרך צלפו בנו במכות. בכינו וקיללנו את ה', אשר ביום הכיפורים עושה לנו מעשים אלה. נרטבנו עד לעצמות, ללא מנוחה אף לרגע. בשעה 3 כבר לא יכולתי לצום יותר ואכלתי פת לחם שהיה ברשותי. זהו יום הכיפור היחידי שלא צמתי. בשכל הישר לא ניתן להסביר כיצד עמדנו בזה, אך היתה לנו תחושה בראותנו את נסיגת צבאות שונאינו כי הנה הגאולה מתקרבת וזה נתן לנו כוח לאסוף שארית כוחנו ועמדנו בסבל הנורא הזה.

15.10.44 בצהריים חזרנו מהעבודה, כולם דנים בארועים. אנו מלאים התרגשות ומתח, בכל מקום דנים ומתווכחים ומחליפים דעות. כשהגיעה הידיעה שהונגריה יצאה מהמלחמה, השלום

הגיע, אנו נלך הביתה, האנשים התחבקו וקפצו משמחה. מחשבותי – למרות השמחה המוקדמת לדעתי – עבדו, כי אם ההונגרים יוצאים מהמלחמה הגרמנים יתפסו את השלטון ויהיה גרוע יותר. למחרת נודעה לנו האמת לאמיתה. סלשי עלה לשלטון. כל תקוותינו ירדו לתהום ואנו נמשיך את מאבקנו וסבלותינו למען ההישרדות.

לאחר סבל רב ומתמשך, עבודות והליכות רבות ובאמצע חודש דצמבר 1944 הגיעה פלוגתנו לאזור איפוישאג לכפר נג'פלו, כפר הולדתי. בתחילת הכפר ליד הבית בו נולדתי, גדלתי ובiליתי את תקופת ילדותי נעצרה הפלוגה.

במוחי עברה המחשבה, שבכפר זה או שאני אוולד פעמיים או פעם להיוולד ופעם למות... לא התאכזבתי ממכרינו הטובים. החביאו אותי ולאחר כמה ימים של מתח ופחד הצבא הסובייטי המתקדם כבש את הכפר. חלומי הבלתי יאומן התגשם. השתחררתי חי מהגהינום הגרמני.

מחנות עבודה / מאיר שביט

אני מרשה לעצמי להתחיל את זכרונותי מימי ילדותי בעיירתנו Sahy, למרות שסופר כבר על השנים הללו מפי חברים אחרים. הן עברו בשלווה יחסית לזמנים ההם. היהודים המבוגרים וגם הנוער חיו חיי בטחון אישי וכלכלי לפי יכולתם.

ב–1938 הועברה העיר לרשות השלטון ההונגרי. אין צורך לספר על האכזבה והייאוש שהיו מנת חלקה של הקהילה היהודית. אחרי הדמוקרטיה של צ׳כוסלובקיה עמדנו בפעם הראשונה מול האנטישמיות הלא מוכרת לנו. אנו, התלמידים והנוער הרגשנו את השלכותיה על עורנו ובשרנו, היות שהמורים והתלמידים שהגיעו מהונגריה הביאו איתם את השנאה והטינה ליהדות. כתוצאה מכך נותרו חלק מהמבוגרים ללא פרנסה והנוער היהודי התאגד, בעיקר בחוגים ופעילויות ציוניות.

ב–19 במרץ 1944 תפסו הגרמנים את השלטון בהונגריה וכך התחילו הסבל, ההשפלה וגירוש הקהילה. בראשית פעולותיהם היתה חובת ענידת הכוכב הצהוב ואחרי–כן נלקח הרכוש. אחרי מספר שבועות ניתנה הוראה על ידי השלטונות הנאציים לרכז את היהודים בגטאות – ברחובות ובבתים מסויימים. אי אפשר לתאר במילים מעטות אלו את סיבלם הגופני ובעיקר הנפשי של היהודים, מזקניהם ועד טפם. חלק מהגברים והנוער בגילאי 18 עד 45 נדרשו להתגייס למחנות עבודת–פרך. כולנו נפרדנו מיקירינו וממשפחותינו בחטף, כי לא שיערנו שזו תהיה פגישתנו האחרונה ולא נראה אותם לעולם.

גוייסנו ב–Szécsény וחולקנו לשתי פלוגות: 107/309 ו–107/310. בגלל מרחק השנים אינני זוכר מי גוייס ולאיזו מחלקה, כי היו בינינו גם אנשים מערים אחרות. איתרע מזלנו, ואבי ז״ל ואני נפלנו בחלוקת הפלוגות לפלוגה 107/310 אשר כל אנשיה חזרו לבסוף בשלום הביתה. שהינו במקום כשבוע עד עשרה ימים בתנאים קשים ומשפילים, שכללו לקיחת דברי הערך והמזומנים שהיו עדיין ברשותנו על ידי הז׳נדרמים.

מכאן הועברנו ל–Kiskunlacháza ועבדנו בבניית שדה תעופה. המגורים היו בקרבת מקום בחווה בשם Szent-Istvan-Puszta. גרנו ברפתות, אבל תנאי המחנה היו טובים יחסית לאותה עת. הודות לרס״ר Tormási ובעזרת Garas היהודי מ–Balassa-Gyarmat אורגן מטבח כשר כולל שחיטה כשרה. כל זה נעשה על חשבון דמי הכיס ששולמו לנו ע״י השלטונות. הודות לאנשים אלו, נסע יהודי פעם בשבוע עם הגרמנים לבירה כמתורגמן. המלווה היהודי הספיק להביא עבורנו מקרובינו או ממכרינו כסף, מצרכים וכדומה. זו היתה עזרה גדולה עבורנו בימים הקשים שבאו עלינו.

בבניית שדה התעופה – מסלול באורך 5 ק״מ – עבדו חוץ מאיתנו גם עובדי כפייה צ׳כים, שהשתדלו לחבל בעבודה. רוב הסגל שפיקח על העבודה היו גרמנים, שהתנהגו כלפינו יפה פרט לכמה אנשי .S.S.

בחודש יולי 1944 נזרקו ממטוסי בעלות הברית כרוזים, שהבהירו לכולנו את גודל האסון שנעשה מחוץ לגבולות הונגריה ב–Auschwitz, היינו כליאתם והשמדתם של יקירינו.

בכאב-לב קראנו את הכרוזים הללו, ובכל זאת לא האמנו לנעשה כי קשה היה לתפוס את עובדת הריגתם של אהובינו.

את העבודה על המסלול סיימנו בחודש אוקטובר. נחתו עליו 5 פייפרים ואחרי כן הרוסים השתלטו על שדה התעופה. בכך התגשם הסיפור של הסגל הגרמני על כך שנבנו 5 שדות תעופה ובאף אחד מהם לא השתמשו הגרמנים.

באמצע אוקטובר, ביום המהפך בהונגריה, הועברנו לשדה התעופה Ferihegy. המעבר היה רגלי עם כל הציוד האישי שלנו. בדרך פגשנו אזרחים וחיילים, שסיפרו לנו בשמחה על הנעשה בתוך הונגריה ועל הודעתו של Horthy על הפסקת לוחמה לצד הנאצים.

בהגיענו ל-Ferihegy שיכנו אותנו בשכונה הרוסה. מאחר שבאותו לילה פרצה המהפכה ואי הוודאות שלט בכל, לקח רס"ר Tormasi את הנשק מהסגל ההונגרי ונתן אותו לנו כדי שנשמור על עצמנו, וביקש מאיתנו שלא להתפזר. לדאבוננו, למחרת היום תפסו ה-S.S את השלטון במדינה בעזרת הרודן Szalasy ומפלגתו. כמובן שהתנאים שלנו הורעו בהרבה והמשך העבודה נעשה בלב קשה ופחד מהעתיד לבוא. ההפגזות התרבו: ביום הפציצו אותנו בעלות הברית, ובלילה הפציצו אותנו הרוסים. ההפגזות הליליות היו קשות במיוחד מאחר שעבורנו לא היו מקלטים או מקומות מסתור ולא יכולנו לישון. העייפות מהעבודה והלילות הארוכים השפיעו עלינו לרעה פיסית ומוראלית. הרוסים התקרבו לבירה ובכל כמה דקות הושלכו עלינו פצצות. לא שהינו במקום זה זמן רב. מכאן יצאנו לנדידה ארוכה לפני הכוחות הרוסיים. הובילו אותנו על שפת הדנובה צפונה עד ל-Vac. זה היה בחודש נובמבר וסבלנו היה רב וקשה מהצינה ומהרעב. אחרי מספר ימי נדידה חצינו את הדנובה על דוברות. הנדידה נמשכה עד Szent Kiraly Szabadja. התנאים הקשים ידועים לכל אחד שהיה במחנה העבודה הזה. במקום זה בנינו שדה תעופה על רמה סלעית, ואת הסלעים שברנו בפטיש ואיזמל.

כאן נפגשנו בפעם הראשונה עם ניצולים מהשמדה המונית ממחנה Bor. המחנה ההוא היה ידוע בתנאים הקשים והבלתי נסבלים במכרותיו. את רוב האנשים הרג הסגל הקרואטי בדם קר ורק יחידי סגולה ניצלו משם. אלה שפגשנו היו במצב גופני ירוד ביותר, שלדי-אדם. הם סיפרו על הזוועות שעברו עליהם.

המקום בו עבדנו השקיף על העמק ועל הימה Balaton. משם צפינו בקרבות הקשים שהתנהלו בין הרוסים לגרמנים. עם התקדמות הצבא הרוסי המשכנו בנדודינו למקום בשם Vép. כאן חטבנו עצים ובנינו צריפים עבור פליטים הונגרים. התנאים שלנו השתפרו מאד במקום זה לעומת החודשים הקודמים. כנראה שהסגל ההונגרי הרגיש בהתקרבות כוחות הרוסים ובתבוסת הגרמנים הקרבה. מכאן המשכנו את נדודינו עד St. Gotthard בגבול האוסטרי, שם שיכנו אותנו בחווה.

בתאריך 6.4.45 בשעה 8 בערך, נתן הקצין האחראי פקודה להעביר את כולנו לאוסטריה להשמדה. הרס"ר של הפלוגה Tormasi, סירב למלא את הפקודה תוך סיכון חייו, ובכך הציל את חיי כל הפלוגה. באותה שעה, הגרמנים שהיו בסביבה הציתו מרוב פחד את כלי רכבם על נשקם ותחמושתם, וברחו לכיוון הגבול האוסטרי.

באותו הלילה הרוסים תפסו את המקום. למחרת, אחרי שיחה עם הקצין הרוסי שהזהיר כי

המקום עדיין מסוכן מאד עבורנו – התחלנו ללכת לכיוון Ipolyság. הלכנו ללא הפסקה עד שהגענו ל– Szekes-Feher-Var, שם נתפסנו ע"י הרוסים. הוכנסנו למחנה עם שבויים גרמנים וחיילים מעמים אחרים ללא כל הבחנה וללא מזון. אחרי מספר ימים הועברנו רגלית, כ–5000 איש, לבודפשט. יכולנו לברוח אילו רצינו. חשבנו שישחררו את כולנו עם מסמכים מזהים בבודפשט. בהגיענו לבודפשט התברר, שכל האנשים עמדו להישלח למחנות כפייה ברוסיה. בשעת החלוקה של האנשים לפי לאום נותרנו אחרונים – קבוצה ללא לאום. כשהתברר לקצין הרוסי שאנו יהודים התחיל לקלל באידיש וגרש אותנו מהמחנה ובכך הציל את אלו מהקבוצה שהתוודו על יהדותם מהרבה שנות סבל ברוסיה, אם לא ממות. היהודים שהצהירו כי הם הונגרים נשלחו עם כל השבויים לעבודות כפייה ברוסיה.

אחרי השחרור מהמחנה הרוסי סידרנו את ענייננו האישיים ובעיקר רצינו להיוודע על קורות יקירינו. בבודפשט, ה–Joint הלביש אותנו כי בגדינו שהבאנו מהבית בלו והיו מלאים כינים. הידיעות ששמענו לא היו מעודדות ובכל זאת לא רצינו להאמין שרוב רובם אינם בין החיים. בהזדמנות הראשונה בה יצאה רכבת לכיוון Ipolyság הצלחנו לעלות עליה ולהגיע לעירנו. הדרך היתה ממושכת ומייגעת בקרונות משא.

עם הגיענו ל–Ipolyság, לקחו אותנו הרוסים עוד בתחנת הרכבת לעבודות כפייה עם הפשיסטים של עירנו. בנסיון להציל את עורם אמרו לנו הפשיסטים שראש ה–.N.K.V.D בעיר הוא Vig Bandi.

לאבא רייס ז"ל נודע, שבנו מנחם כבר נמצא בעיר והודענו לו על קיומנו. מנחם פנה ל–Vig Bandi והודות לו שוחררנו מייד. Vig Bandi זכה במשרתו הרמה הודות לתושייתו אחרי שברח ממחנה העבודה. הוא הצטרף לפרטיזנים ושם קיבל את הצל"ש הגבוה ביותר בתום המלחמה מהרוסים.

ב–Ipolyság הוא כלא משתפי פעולה רבים, בעיקר את מנהיגיהם. אם נודע לו שמישהו מסתתר במקום כלשהו, השתדל להחזירו ולכלאו. Vig Bandi עבד קשה כדי להעמידם לדין ולהביא עדים נגדם. בין האסירים היה גם Turek, שגיסו הסלובקי Kramer העליל על Vig Bandi שהוא מרגל לטובת ההונגרים. Vig Bandi נכלא, אך מאחר שלא יכלו להוכיח את ההאשמות נגדו, גורש להונגריה. שם הצטרף למשטרה והמשיך לרדוף את הפשיסטים עד שנת 1956. בזמן המרד ההונגרי ברח לחו"ל.

אנחנו, שארית הפליטה, לא יכולנו להתרגל ל–Ipolyság , כי כל אבן וכל פינה וכל מקום שראינו הזכירו לנו את יקירינו שלא נותרו בחיים.

רוב רובנו הגענו לארץ ישראל, הקמנו משפחות והשתדלנו להשתתף בכל ליבנו בבניין הארץ.

פרק ג

לאחר השואה

ממורנדום

סניפי איגוד נרדפים ע"י שלטונות פשיסטיים בשאהי ואיגוד מקומי של אסירים ופעילים בלתי חוקיים אנטי-פשיסטיים בסלובקיה בשאהי.

בעניין: נאמנותם הלאומית והעממית- דמוקרטית וכלפי המדינה - של אנשים ממוצא יהודי.

כאשר אנחנו, סניף איגוד הנרדפים ע"י שלטונות הפשיסטים בשאהי ואיגוד האסירים והפעילים הבלתי חוקיים האנטי-פשיסטיים בסלובקיה בשאהי פונים אל המקומות המוסמכים בממורנדום זה, רוצים אנו להדגיש שאנו מודעים ברצינותו וחשיבותו של צעד זה. אנו קובעים שעלינו לעשות כך, מכיוון שכל הנסיונות שלנו כדי להשיג את הדרישות הפשוטות שלנו להשתלב בצניעות יתירה אל תוך החיים הכלכליים וכך להבטיח לעצמנו אפשרות של קיום, נתקלנו בכל המקומות לא רק באי-הבנות מטעם הפקידים והמשרדים, אלא בדחיות ברורות שרירותיות של תביעותינו עם כוונה זדונית בצורה הצינית ביותר מטעמם.

את העוול הגדול שנגרם לנו, הרגשנו בקשר לעניין הבקשות למתן אישורים או תעודות על נאמנות לאומית ופוליטית.

העובדה כשלעצמה, שאנשים שנרדפו בצורה החמורה ביותר ע"י שלטונות זרים, כובשים ופשיסטיים, כאשר הם בסבל ובקושי רב הצליחו לחזור אל בתיהם לשעבר מתוך מחנות הריכוז ומתוך הגירוש, באבדם את יקיריהם שבמשפחתם, נאלצים להעלות על הדרך של מינויים משרדיים כדי להוכיח את נאמנותם, כל זה הוא בניגוד חד לרוח הדמוקרטיה ולבסיס השיטה הדמוקרטית הלאומית.

ברוב האזורים של השטחים המוחזרים, כגון קומרנו, נובה-זמקי, דוניססה-סטרדה, פרקן, ז'ליאזובצה, לוצ'נץ, רימבסקה-סובוטה וקושיצה – הוצאו ליהודים – למעט מקרים בודדים של אנשים שבלטו בהונגריזם שלהם – תעודות על נאמנותם הדמוקרטית-לאומית ע"י הוועדים הלאומיים, בלי בחינות בלשון ובלי הצורך לצבור אישורים נוספים או אחרים על הלאומנות או של משרדי הסטטיסטיקה ובלי דרישות שרירותיות נוספות.

ובדיוק היהדות בשאהי סובלת מקשיים בלתי נסבלים כאלה, כדי שתוכל להוכיח את נאמנותה וכנותה הדמוקרטית-העממית. יהדות הישוב בשאהי, אשר היתה מתמיד ובלי הרף נתונה לטענות מטעם שלטונות הכיבוש, שהיא מייצגת את הרוח השמאלית של בנש, כמו כן שלא היה בשאהי אף יהודי שהיה חבר ב"מפלגה הלאומית ההונגרית בצ'כוסלובקיה".

ההונגרים התחילו ברדיפות יהודי שאהי הרבה לפני שהיהודים נרדפו בגלל גזעם.

ביום 17 בנובמבר 1938 נעצרו 9 יהודים באשמה שהם "באופן ברור תומכים במדינה צ'כוסלובקית" והמשיכו במעצרים, ואף הפעילו השגחה משטרתית עליהם. מתוך ההיסטוריה של אותם הימים, אנו מציינים רק את התחנות העצובות ביותר: בזמן ההתקפות של הנאצים נגד יוגוסלביה ביום 19 באפריל 1941, ההונגרים שלחו 6 יהודים בולטים ל"קבוצות פוליטיות פליליות מיוחדות". ביום 17 בנובמבר 1941 גררו ההונגרים 9 אנשים נוספים. אנו מדגישים

שבשום מקום אחר בהונגריה עוד לא היו אז ידיעות על פעולות כאלו. שאהי באמת היתה לדוגמה של הברוטליות ושל הפשיזם הפוליטי. באביב שנת 1942 הרכיבו קבוצה מיוחדת אחרת. 30–35 אנשים נלקחו לאוקראינה.

ולבסוף, ביום 3 באפריל 1944, ההונגרים עצרו 67 אנשים ממוצא יהודי ללא הבדל, בנימוק שהאיש הוא בלתי אמין מבחינה לאומית ופוליטית וכן, שהוא נוטה באופן ידידותי לברית המועצות ולאנגליה, שהוא קומוניסט במחשבתו ובדעותיו.

למרות זאת, איך התנהגו עם אנשים אלה במשרד המחוזי בקרופינה? להלן כמה דוגמאות בולטות ומעליבות: מנהל בנק בן 54, אשר בשנת 1930 הצביע שהוא שייך ללאום הסלובקי, בעת השלטון ההונגרי נעצר בתור "שמאלני" (ולא גירשו אותו עקב השתייכות גזענית); יוצא סלפצ'ני לא קיבל תעודת נאמנות בנימוק, שהוא שייך ללאום ההונגרי; רב, אשר בקושי מדבר הונגרית ולמד בבית ספר סלובקי קתולי והוא יוצא סביבת טרנצ'ין קיבל את בקשתו כנדחית; בחורה סטודנטית שהתחילה ללמוד לפני "מינכן" באוניברסיטה הצ'כית בפראג, בחורה ממחנה ריכוז, לא יכלה להמשיך בלימודיה מכיון שהכריזו עליה שהיא "הונגריה". האמא שלה שוכבת בטאטרי עם מחלה קשה שחלתה בה בעת שהיתה במחנה הריכוז, והיא, הבת, אינה יכולה לקבל אפילו עבודה של אחות, בגלל חוסר נאמנותה; בעל בית מלאכה נאסר פעמים מספר ע"י ההונגרים בגלל חשד שהוא שמאלני, לא קיבל תעודת נאמנות אף שנולד בהרושוב, שולט בשפה הסלובקית, אחיו היה שנים שלמות חייל בצבא בחו"ל והוא עצמו היה גם חייל בצבא הצ'כוסלובקי, נאלץ לסגור את עיסקו; רווק אחר אשר ברח ממחנה הריכוז ההונגרי ברגע האחרון שהיתה לו אפשרות והצטרף לפרטיזנים – לא קיבל תעודת נאמנות, אף על פי שצירף לבקשתו את כל הראיות.

אולי זה לא מעניין, שחברות ב–ה.ס.ל.ס (מפלגה עממית סלובקית של הלינקה), דהיינו במפלגה שהשתתפה באותו חלק בהסירתה של הרפובליקה שלנו, כמו המפלגה של היינליין, או המפלגה של אסטרהאזי, שחברות זו אינה מהווה מכשול להוצאתה של תעודת נאמנות, אבל יהודי משאהי אינו מסוגל להשיג תעודה זו, יהודי אשר בעת השלטון הפשיסטי שוב ושוב היה נעצר, נרדף עקב "התנהגותו בזמן הכיבוש הצ'כוסלובקי", ואילו מי שהיה בתנועתו של הלינקה בקול רם הסכים עם התנועה נגד המדינה ועשה תעמולה לאוריינטציה פשיסטית.

עצוב מאד, שמתוך 240 שחזרו, יהודים, במשך השנה, היו ביניהם 100 אשר אולצו לעזוב את האזור בגלל פרובוקציה מכוונת, וחיפשו לעצמם עיסוק באזור אחר (מתוך אלה קיבלו עד כה רק שלושה את תעודת הנאמנות!

רשימת התלונות שלנו טרם נסתיימה. בהקשר עם דחיית מתן תעודת נאמנות ליהודים, נגרמו להם עוולות נוספות. אלמנות ושאירים של קרבנות הפשיזם, אינם מקבלים כסף קיצבאות, גם לא כל מקדמה על הנזקים שנגרמו להם ע"י המלחמה. המשרדים שלנו אינם מוכנים לבטל את ההגבלות שהוטלו על עסקי היהודים, אשר הוטלו בניגוד לחוק ואלה אף מיותרות, למרות שהיורשים של הבעלים לשעבר נמצאים באופן אישי. בקשות למתן ניהול העסקים נדחות.

עפ"י העובדות הנ"ל אנו שואלים: האם לא מתנהלת כאן אנטישמיות חדשה, פוליטיקה צינית, גזענית שיטתית ומכוונת תחת כיפת הפוליטיקה הלאומית? האם לא מנוהלת פוליטיקה זו ע"י

מעילה בכוח הממלכתי? אנו משוכנעים, שאנו משרתים את האינטרס הציבורי כאשר אנו מצביעים על כך, איך פקידים מסויימים משתמשים לרעה בכוחם המשרדי. האם אלה לא גורמים לדיסקרדיטציה בדיוק כרגע, כאשר מנהלים משא ומתן על המוסדות של הדמוקרטיה? אנו יודעים, שרערום גסטיו כזה אינו כוונתם של מנהיגים פוליטיים של עמנו ושל מדינתנו.

אנו דורשים, שלכל חבר של סניפינו תינתן תעודה על נאמנות לאומית, ממלכתית ועממית–דמוקרטית, ללא כל דיחוי, בדרך מקוצרת ובלי כל הכרח להשיג תמצית מרישום במשרד הסטטיסטיקה. אנו דוחים הכללים החדשים של הוועדה המחוזית הלאומית, לפיהם עלינו להמציא למשרד זה תמצית מרישום בסטטיסטיקה של ההונגרים משנת 1940! דרישה זו היא כה מעליבה, שאין אנו רוצים לעסוק בשאלה זו בפרטים!

אנו דורשים, שהבקשות שלנו תבוררנה בפומבי ולא כמו עד כה, בדלתיים סגורות. שלא נהיה מוכרזים כאזרחים סוג ב׳ ומוכרזים בניגוד לרצוננו להונגרים וכדי שתביעותינו המוצדקות והחוקיות יתקבלו בלי כל מכשולים מכוונים! בתור מקרים חריגים שיהיו רק מקרים, בהם נפגעו האינטרסים הלאומיים והממלכתיים ובמקרה זה אנו מבקשים שתוגש נגד הנוגע בדבר תביעה משפטית.

עם כל הכבוד אנו שואלים: איך יכול לקרות, שאזרחים אף ממוצא ארי, על אף ששהו בכל עת של הכיבוש, ואף במקרים מיוחדים היו חברים בועדה עירונית פשיסטית והצביעו שם למשל על אזרחות–כבוד של יארוש, יקבלו תעודת נאמנות בקלות להפליא על סמך מילוי שאלון ובלי חקירה משטרתית. אלה בוודאי לא חייבים לאסוף תמציתים ממשרדי הסטטיסטיקה וכו׳.

ברור שאנו לא מבקשים כל עדיפות לעצמנו, לזה אין לנו כל זכות ויסוד. זאת היא דרישה מנומקת לגיבורי הפרטיזנים, חיילי צבא חו״ל, חיילים של התנגדות ושל הפעילים המחתרתיים. אבל אנו דורשים לנהוג כלפינו בזכויות שוות של שאר האוכלוסיה הסלאבית של מדינתנו. דרישה זו היא מובנת מאליה ומגיעה לנו עקב הסבל שעברנו עליהם. לגבי מקרים של חברים באיגוד מקומי של אסירים ופעילים בלתי חוקיים אנטי–פשיסטיים, היינו רוצים לראות לפחות נטיה בינונית בבירורים של הבקשות.

שיתוף פעולה של היהדות במערכות ההתנגדות הצ׳כוסלובקית בחו״ל הוא מעניין ועובר את היחס האחוזי של האוכלוסיה היהודית לגבי שאר האוכלוסיה. הדם שנשפך ע״י החיילים שלנו מזכה אותנו ואף מחייב אותנו באופן ישיר, לדחות באופן ברור כל הצעדים של הפשיסטים והצהרותיהם על איזו פסיביות בייצור המחודש של הרפובליקה.

אנו מצרפים בזה רשימה של החיילים בחו״ל ושל הפרטיזנים ממוצא יהודי, שיצאו משאהי ומהסביבה. נכונות הפרטים המובאים על ידינו, יכול כל אדם לבדוק במקורות המוסמכים. רשימה זו כוללת בעצמה 25 שמות. האם אין להודות, שעל אף שהיינו במחנות ריכוז ושלא יכולנו להסתובב בחופשיות, 25 (!) אנשים ממולדתנו השתתפו בקרבות נגד הפשיזם והנאציזם עבור שחרורה של הרפובליקה הצ׳כוסלובקית? אין זה פחות מ–10.4%.

שוב אנו מנסים להשיג תיקון מלא ודחוף של העוול. אם אנו לא נצליח בזה, אנו נעביר את המלחמה שלנו עבור זכויות האדם לאמנה האטלנטית ואנו נאריך ונעלה את השאלות האלה בפני בית המשפט, בפני הציבור הרחב ונעביר להחלטה אל המקומות הגבוהים של מדינתנו!!!

סניפי איגוד נרדפים ע"י שלטונות פשיסטיים בשאהי,

איגוד מקומי של אסירים ופעילים בלתי חוקיים אנטי–פשיסטיים בסלובקיה בשאהי.

להלן שמות החיילים בחו"ל, הפרטיזנים ופעילים בלתי–לגליים של הסביבה שאהי ממוצא יהודי:

Ipolyság - Sahy והסביבה

רשימת החיילים במלחמת העולם השניה

רב סרן	Stefan Váradi	הבריגדה בבריטניה
סרן	Josef Diamant	הבריגדה בבריטניה
סגן	Tibor Wild	פרטיזן
סגן	Michal Liling	הבריגדה ב–.S.S.S.R
סג"מ	Ladislav Kopasz	הבריגדה ב–.S.S.S.R
סג"מ	Tibor Gansel	הבריגדה ב–.S.S.S.R
סג"מ	Ernö Moskovicz	הבריגדה ב–.S.S.S.R
סמל	Lasló Büchler	הבריגדה בבריטניה
	Stefan Kallai	הבריגדה ב–.S.S.S.R
	Andras Popper	הבריגדה הבריטית
	Imre Rosenberg	הבריגדה הבריטית–יהודית - א"י
	Pavel Rosenberg	הבריגדה הבריטית–יהודית - א"י
	Andra Weisz	הבריגדה הבריטית–יהודית - א"י
	Pál Reinhardt	הבריגדה הבריטית
נפל בקרבות	Laszlo Brack	הבריגדה ב–.S.S.S.R
נפל בקרבות	Jozsef Goldschmidt	פרטיזן
	Bandi Vig	פרטיזן
	Laszlo Grünvald	פרטיזן
	Sandor Steiner	פרטיזן
	Denes Hollo	פרטיזן
	Juraj Kohn	פרטיזן
	Janos Nagel	הבריגדה ב–.S.S.S.R
נפל–הוצא להורג	Pál Kárpati	המחתרת בהונגריה
	Imre Kohn	המחתרת בהונגריה
סמל	Eugen Donáth	פרטיזן

תורגם מסלובקית ע"י ד"ר ל. ניוביץ

"שיבה לאיפוישאג" / עזרא רוזנברג

השתחררתי ב–27.10.1944 באונגוואר ע"י הצבא הרוסי. התמלאתי אושר שלא יתואר. קיוויתי, שכאשר אחזור הביתה הכל ימשך כפי שזה היה פעם! לא פקפקתי בכלל שזה אכן יהיה כך. ב–2.2.1945 חזרתי לשאהי (Sahy) – רק אז נודע לי, מה קרה ליהודים שגורשו. פגשתי בעיר עוד כמה עובדי כפייה משוחררים וקיוויתי שגם אחי דיורי (Gyuri) עוד יגיע. אך זה לצערי לא קרה – דיורי לא חזר.

במחצית מרץ נסעתי לבודפשט לחפש את אחותי יולישקה (Juliska), שהסתתרה שם בעזרת מסמכים מזהים מזויפים. ידעתי את כתובתה של אותה קוסמטיקאית נוצריה שאחותי עבדה אצלה. היא גם השיגה לאחותי את אותם המסמכים. בעלה של אותה אשה היה עורך–דין יהודי אשר, אחרי השחרור, קיבל תפקיד של מפקד משטרה באחד מרובעי העיר. הוא עזר לי בחיפושים אך ללא הועיל. אחותי נעלמה בלי להותיר עקבות. כך נשארתי לבדי מכל המשפחה.

קוינו שבצ'כוסלובקיה נוכל להמשיך מן המצב ששרר ב–1938 כאשר נכנסו ההונגרים. אך גם הפעם היתה זאת תקוות שווא. כי במקום הצ'כים שלטו כאן הסלובקים (אשר בזמנו שילמו לגרמנים כדי לזרז את גירוש היהודים). סלובקים אלה השתייכו בעבר לכנופיות הלינקה (Hlinka) הפשיסטיות וכעת אחרי השחרור הם שוב תפסו את כל המשרות במשרדים הממשלתיים. כאשר הגעתי לשופט סלובקי חדש כדי לסדר איזה עניין הוא אמר לי בפנים שלא קרא בשום מקום שחוק היהודים בוטל.

מובן שהיו ביניהם גם אנשים הגונים, אך הרוב היה כמו אותו השופט בניו אותו הזכרתי.

אחרי מאבק קשה וממושך הוחזר לי הרכוש המשפחתי, אשר שוב נלקח ממני בפרוץ המרד הקומוניסטי בפברואר 1948.

עוד לפני הקומוניזם פעלו בתי–דין עממיים בהם נשפטו הונגרים, חברי "צלב החץ" אשר השתתפו באופן פעיל ברדיפת היהודים. הם קיבלו עונשי מאסר קצרים או קצת ארוכים יותר, אך כעבור תקופה לא ארוכה הועברו להונגריה. בחיפוש אחרי פשיסטים אלה, נטל חלק פעיל ויעיל וויג בנדי (Vig Bandi), אשר בזמנו לחם יחד עם הפרטיזנים הסלובקיים נגד הגרמנים. יותר מאוחר לחם בשורות הצבא האדום ואף זכה בהצטיינות על לחימתו. וויג בנדי פעל רק בתקופה שהרוסים היו בשאהי. אחרי כן נעצר ע"י הסלובקים ובכל מיני תואנות שווא הואשם בפעילות חתרנית נגד המדינה. איני יודע כיצד הצליח לברוח להונגריה, שם, בבודפשט פעל עד המרד של 1956 כקצין אוו (Avo). גם כאן חיפש את אנשי "צלב החץ" לשעבר. ב–1956 הצליח לעלות לארץ דרך יוגוסלביה. הוא ברח מהונגריה, כי במרד של 1956 השתתפו גם פשיסטים מוסוים שאחת ממטרותיהם העיקריות היתה השמדת יהודים. על הקירות הופיעו שוב כתובות אנטישמיות כמו "אציק הפעם לא נסיע אותך עד אושוויץ". זאת אומרת, נשמיד אתכם כאן במקום.

וויג בנדי חזר אחרי כמה שנים להונגריה ולפי מיטב ידיעתי חי שם חיים קשים. לאחרונה שמעתי שנפטר.

מיד אחרי המרד הקומוניסטי בסלובקיה, כל אחד יכול היה להתקבל כחבר במפלגה. כולל אנשי "צלב החץ" וחברי כנופיית הלינקה. אחת הפעילויות החשובות שלהם היה בילוש ומעקב אחרי יהודים. לראות מה הם קונים בשוק ומה גודל דירתם. המטרה היתה להפקיע מרכושם כמה שיותר. בקיצור, טעמנו מגן העדן הקומוניסטי.

החיים בצ׳כוסלובקיה אחרי 1948 נעשו קשים בשביל היהודים. ראינו שאין לנו עתיד שם. רובם החליטו לעזוב את צ׳כוסלובקיה וחלקם הגדול עלה לארץ.

אני הגעתי לישראל ב–7.7.1949. יחד עם אשתי אגי (Ági) ובני בן שבעת החודשים דיורי –רוני.

ממחנות העבודה עד למשפט אייכמן / אברהם אשר

באוירה של חוסר ודאות באשר לגורל הגטו של יהודי Ipolyság ובעיצומן של הפשיטות האלימות והאכזריות שנלוו לחקירות הז'נדרמריה ואנשי הבולשת בחיפוש אחרי אוצרות ורכוש יהודי, הייתי – בסוף מאי 1944 – "מאושר" עם קבלת צו הגיוס לשירות העבודה.

נמנתי עם השנתונים האחרונים אשר גוייסו מקרב הנוער היהודי לשירותי העבודה (בן 18) במסגרת הצבא ההונגרי. הדעה הכללית היתה, שגורלם של המגוייסים לשירות העבודה יהיה שפיר יותר מגורל האוכלוסיה בגטו.

דעה זו התבססה בערך על ההנחות הבאות:

א. הצבא זקוק לכוח עבודה, כדי לשחרר ע"י כך חיילים במספר רב ככל האפשר משירותים שונים ולהפעילם בחזית, אשר התקרבה לגבולות הונגריה ממש.

ב. מוטב להשתייך למסגרת הונגרית, מאשר להימסר לגרמנים (היו כבר חששות, שהטיפול באוכלוסיית הגטו יועבר לידי הגרמנים. דובר גם פה ושם על אפשרות של העתקת הגטו למקום אחר ואף על הסעה לגרמניה לעבודה).

ג. מיקומן של פלוגות העבודה עשוי ליצור הזדמנות לעבור את הגבול לסלובקיה או לרומניה, שנחשבו אז בטוחות יותר, או אפשרות להסתנן מבעד קו החזית הרוסית שהלכה וקרבה.

על אף כל החששות וההערכות לא שיערתי שפרדתי מהורי ומבני משפחתי היא סופית ולא אראה אותם יותר. לא אותם ולא את רובם המכריע של חברים וידידים אחרים, שבקרבם גדלתי והתחנכתי במשך י"ח שנים.

כאמור, גוייסתי לפלוגת עבודה שמספר הזיהוי שלה היה 107/310. אין בכוונתי לפרט את אשר עבר עלינו בפלוגה. בנושא זה נכתב כבר רבות. כללית: היו עליות וירידות הן בתנאי השירות והן במורל האנשים אשר הושפעו ע"י הארועים החיצוניים ובמקביל לכך היה גם היחס של הקצינים והחיילים ההונגרים והגרמנים אלינו.

בסיכום ניתן לומר – ובמיוחד כיום לאחר ידיעת גורלן של מרבית פלוגות העבודה – שההשגחה עשתה חסד עם קבוצת יהודים זו ולמעשה כל האנשים זכו להשתחרר על אדמת הונגריה בראשית אפריל 1945, ממש על הגבול האוסטרי, בטרם נמסרו לשלטונות הגרמנים.

אני אישית ביחד עם עוד שלושה מחברי הקרובים, בשים לב לכיוון תנועת הנסיגה של הפלוגה מפני הצבא האדום שהתקדם יותר ויותר מערבה, החלטנו לא לסמוך על הגורל יתר על המידה, ובחודש דצמבר 1944 באזור Jánosháza נטשנו את הפלוגה וניסינו לעבור את שארית המלחמה בתור "פליטים הונגרים" שברחו מאזור הכיבוש הרוסי. עבדנו בכפר קטן במשקים של איכרים אך כעבור חודש נעצרנו. בתחילה כחשודים בעריקה מהצבא ולבסוף בתור יהודים בורחים. הועמדנו לדין בפני בית דין צבאי ב-Szombaothely. למזלנו עקב חשש למגיפה אשר פרצה בגלל הצפת בית הסוהר הגדול עם מאות האסירים שבתוכו (רובם חיילים הונגרים עריקים) – בכינים, הוטל הסגר על בית הסוהר וכל המשפטים נדחו.

בתוך פרק זמן זה הרוסים התקדמו לעבר העיר ולפני כיבושה, כתוצאה מהפצצת אויר לילית בתוך התוהו-ובוהו ברחו כל האסירים וכעבור יומיים ב-29.3.45 זכינו סוף-סוף לשחרור הנכסף.

שמחת השחרור הספונטנית היתה קצרה מאד ונבלמה מהר בהיוודע ממדי האסון. חזרנו ל-Ipolyság והמתנו לשבים. מיום ליום, משבוע לשבוע ומחודש לחודש נהיה מוחשי יותר האסון המחריד. המלחמה הסתימה מכבר ולאט-לאט טיפין-טיפין התקבצו השרידים, שנותרו ממחנות העבודה וממחנותה ריכוז. כחושים ותשושים ושבורים ברוחם, בבתים שדודים והרוסים למחצה, ציפינו פן יתרחש נס, ובכל זאת יקירינו יחזרו מאי שם באירופה. אולי מחלימים בבתי חולים, אולי התעכבו בדרך ע"מ להתחזק — אך הכל לשווא.

לבסוף המאזן היה ברור. כ-15% בלבד מתוך כ-1000 יהודי Ipolyság והסביבה נותרו בחיים (אף צעיר מתחת לגיל 17).

רובנו הגענו מהר למסקנה, שאין כל טעם לנסות לשקם את חיינו על הריסות העבר ומי מוקדם ומי מאוחר יותר, ניתק עצמו מהסביבה. מרבית שארית הפליטה ב-Ipolyság בחרה בהמשך הזהות היהודית ומצאה דרכה לארץ ישראל.

בתור חברי תנועת הנוער היינו הראשונים, שנתנו את האות לעלייה. נטלנו שוב — הפעם מרצון — את מקל הנדודים והצטרפנו לשיירות המעפילים מכל רחבי אירופה. נדדנו דרך אוסטריה, גרמניה, בלגיה וצרפת עד שאופשר לנו להפליג על סיפונה של אניית המעפילים "תיאודור הרצל" ובפסח 1947 הגענו לחופי הארץ.

הסיום של פרשת האניות ידוע: מאבק אלים עם הבריטים וגרוש למחנה בקפריסין. ושוב, שנתיים לאחר שחרורי מעול הנאצים, מצאתי עצמי מוקף גדר תיל וחיילים במגדלי שמירה.

ברם, על אף הדמיון החיצוני לא ניתן לעשות כל השוואה. היה זה הפעם מחנה של יהודים גאים, אשר נכונים להאבק על דעותיהם ולמעשה במחנות המעפילים בקפריסין התחשל דור חדש של יהודים, רובם צעירים, חניכי תנועות נוער חלוציות, אשר הכינו עצמם למשימות חדשות במדינה שעתידה לקום בקרוב. למדנו את השפה, שמענו הסברים על תנאי הארץ ועקבנו בדריכות אחר המאבק הפוליטי והצבאי שהתנהל אז בזירות העולם ובארץ וחשנו, שאנו המעפילים במחנות, מהווים גורם חשוב במאבק זה.

במרץ 1948 הצלחתי לעזוב את המחנה והגעתי לקבוצת גזר, בה התרכז חלק מחברי תנועתנו. היו אלה השבועות האחרונים של השלטון הבריטי בארץ ומלחמת העצמאות החלה כבר בשטח למעשה, אם כי לא במימדים רחבים כמו אחרי 15.5.48.

קבוצת גזר היתה בתקופה זו ישוב יהודי בודד על אם הדרך בין ת"א לירושלים ובמאבק על השליטה בעורק חיוני זה נכבש זמנית ע"י הלגיון הערבי ב-12.6.48. בקרב זה נפלו 14 חברים ו-12 נשבו. אנוכי הייתי בין השבויים.

ובכן, ארוכה הדרך לחירות! אחרי חודשיים וחצי חופש שוב הייתי במחנה סגור, בשבי הלגיון, בעבר הירדן המזרחי ליד העיירה מפרק. רק כעבור 9 חודשים, עם חתימת הסכם שביתת נשק עם ירדן חזרתי למשק והתחלתי להרגיש מה משמעותו להיות אדם חופשי בארצו.

למעשה שחרורי המושלם משעבוד התגשם רק כעת, באיחור של 4 שנים לאחר שחרורי מעול הנאצים.

במרוצת השנים, בד-בבד עם השתלבותי בחיי הארץ ובעיותיה והעיסוק היום-יומי במשפחה ובמקום עבודתי, בלמו והורידו מסולם העדיפויות המחשבתי את העיסוק והחיטוט בפצעי העבר. ניסינו לשכוח, ומלבד באזכרה השנתית של יוצאי עירנו וביום הזכרון הכללי, כמעט ולא עלה הנושא לשיחה.

לאחר 11 שנים קרה דבר, אשר שינה לחלוטין את השקפותי בנושא זה והעלה מחדש את זכרונות העבר מימי השואה. חודשים רבים חזר נושא כאוב וטראגי זה בראש סולם העדיפויות המחשבתי והמעשי בחיי היום-יום שלי.

בחודש מאי 1961, עם פרסום הידיעה המרעישה על לכידתו של אדולף אייכמן והבאתו ארצה, רגשה הארץ ולא כל שכן ניצולי השואה בקרבנו ובמיוחד יוצאי הונגריה והחלקים שהיו מסופחים להונגריה, שעבורם סימל במיוחד (יתכן יותר מאשר לכל עדה אחרת) אישיותו של הצורר אייכמן את רצח יקירינו וגרם לחורבנה של יהדות זו.

באותו הזמן שרתתי כבר כקצין במשטרת ישראל ובטרם התאוששתי מההלם הציבורי קרא לי מפקד הנפה דאז והודיע לי שהוטל על המשטרה לארגן את הצוות אשר יהיה אחראי על הבטחת בטחונו, שמירתו ושלומו של "העציר החשוב" ובמסגרת זו לכל מחוז נקבעה מכסה של קצינים ושוטרים שעליהם הוטלה המשימה והוא חושב לכלולני בקבוצה זו; אולם הוסיף מייד, שאם יש לי התנגדות מטעמים רגשיים, יתחשב בזאת, כי ניתנה הנחייה כללית, עד כמה שאפשר להימנע מלכלול ביחידה זו אנשים שהתנסו אישית בשואה או בן משפחה קרוב היה בין קרבנות השואה.

ברגע הראשון הופתעתי והתרגשתי מהפניה, אולם אחרי זמן קצר הודעתי בצורה ברורה ובהכרה מלאה, שאני רואה זכות גדולה לשמש בתפקיד המוצע וזאת למרות ובעיקר בגלל העובדה, שאני אישית עברתי את מאורעות השואה בהונגריה וכל משפחתי גורשה והושמדה במחנה אושוויץ.

מפקד הנפה הוסיף עוד, שהוא בטוח שעובדה מצערת זו לא תשפיע על מילוי תפקידי, אשר חייב להיות קורקטי עפ"י ההוראות שיינתנו לי במקום ולא לתת לרגש להכתיב את אופן מילוי המשימה בתפקיד היום-יומי.

הודיתי לו על האמון ולמחרת התייצבתי בבית המעצר בג'למי, אשר קיבל באותם הימים את הכינוי "מחנה אייר". הימצאו של הצורר במקום עדיין נשמר בסוד.

התמניתי לקצין משמרת בבית המעצר והייתי אחראי על יחידת המשמר הצמוד במשמרת, אשר שמרה על העציר החשוב ביותר והשמור ביותר באותם הימים.

מיותר לתאר את השמירה הקפדנית אשר היתה מלווה במתח מתמיד. החשש היה כפול ואף משולש:

א. נלקחה בחשבון פעולת קומנדו נאצית ו/או ערבית אשר עלולה לנסות לשחרר את העצור בפעולת פתע נועזת.

ב. העצור עלול לשים יד בנפשו מתוך הכרת מצבו וכדי למנוע משפט ופסק–דין ע"י המדינה היהודית.

ג. חוגים או בודדים יהודים, מתוך מעשה נקמנות עלולים לנסות לפגוע בעצור ולמטרה זו ינסו למצוא קשר ואף להעזר באנשים, להם מגע עם העצור.

הוכנו נוהלים מפורטים, כדי להבטיח את השמירה הקפדנית ולמנוע את האפשרות לבצע אחת או יותר מהמזימות שתארתי לעיל.

אין בכוונתי לפרט את נוהלי השיגרה, אציין רק שהיה לי סיפוק רב בעובדה שנפלה בחלקי הזכות לשמור במעצר את האיש שאליו הובילו בשעתו כל החוטים וממנו יצאו ההוראות אשר כתוצאה מהן עונו ונרצחו מליוני יהודים בכל רחבי אירופה וביניהם משפחתי הקרובה וידידי הרבים ורק מקרה הוא, שבסיום המלחמה נמניתי עם הניצולים.

על אף שמילאתי את כל ההוראות בקפדנות ובקורקטיות גמורה כלפי העצור, לא יכולתי שלא להציג עצמי בפניו באחת ההזדמנויות, מי שנשאר "בטעות" בחיים מיהודי הונגריה, למרות עבודתו היעילה והיסודית שעשה כשעמד בראש מטהו בבודפשט.

תשובתו היתה מנומסת וצינית בהביעו צער על מה שקרה למשפחתי ולי אישית, אולם אלה היו — לדבריו — "התוצאות הבלתי נמנעות מהארועים של התקופה דאז".

אינני יכול להשתחרר "מההצגה" שביים אייכמן מדי פעם בבוקר בעת ניקוי תאו, כנראה כדי ליצור לעצמו תדמית חיובית בפני שומריו: בעת טיאטוא התא בבוקר נזדמן באחת הפינות חרק קטן או פשפש זוחל. אייכמן מתכופף ומעלה אותו בזהירות על היעה. הפשפש ממשיך לזחול ויורד מהיעה. אייכמן מעלה אותו שנית וגם שלישית ובסוף עם איסוף כל הפסולת והאבק משליכו לפח. כמובן אינו מנסה לדרוך על הפשפש המסכן, כי הוא עדין נפש ואינו מסוגל להרוג אפילו פשפש קטן (מליוני יהודים, זה דבר אחר!)

אחרי חודש בתפקיד הנ"ל, לאחר התארגנותה של הלשכה אשר ניהלה את חקירתו של אייכמן, הועברתי ללשכה זו אשר התמקמה אף היא בין כתלי בית המעצר והמוכרת ברבים בכינויה: "לשכה 06". נמניתי על הצוות שהיה אחראי על איסוף הראיות המתייחסות לשואת יהודי הונגריה וחלקו של אייכמן בתכנון ובביצוע הגירושים למחנות המוות.

ראיתי במינוי זה אתגר רציני ביותר וכיום, 18 שנים אחרי המשפט אני מלא סיפוק על כך שנפל בחלקי לתרום למשפט היסטורי זה, שמשמעותו החינוכית ואופיו היהודי המובהק ישמשו לעמנו ובמיוחד לדור אשר גדל אחרי השואה, שיעור מאלף באחד הפרקים המזעזעים ביותר בתולדות העם היהודי.

השוני בין הכנת חומר התביעה למשפט זה לעומת משפט פלילי "קונבנציונלי" הוא בזה, שבמשפט פלילי רגיל החוקר מתרכז באיסוף החומר הרלבנטי, אשר מספיק להרשעת הנאשם באשמה המיוחסת, דבר אשר במקרה הנדון לא היה מוטל בספק. כאן צויינה כמטרה מרכזית, מעבר למישור המשפטי המובהק, ובנוסף לכך, הצורך בחשיפת השואה כולה, מראשיתה עד סופה הטראגי, בכל אחת מארצות אירופה הכבושה בידי הנאצים, תוך הוכחת הקשר המרכזי והיד המכוונת, ששמה לה כמטרה את השמדת העם היהודי באירופה, דבר אשר במשפטים של

פושעי המלחמה בנירנברג לא קיבל את תשומת הלב הראויה. שם תבעו המעצמות המנצחות את המנוצחים לדין, על הפשעים שביצעו נגד אוכלוסיית הארצות הכבושות. במשפט בירושלים תבעה המדינה היהודית בשם הקרבנות היהודיים לדין את האיש, שהתמנה ע"י ראשי השלטון הנאצי לבצע את חיסול היהודים באירופה ואשר "הצטיין" בדבקותו במטרה וכמעט עלה בידו להשלים את מלאכתו.

כדי להתמודד עם הבעיה היה עלינו קודם כל ללמוד את הנושא. כבר ציינתי, שנושא השואה במרוצת השנים תפס מקום משני במהלך מחשבותי וידיעותי בתחום זה, כמו לרוב אזרחי המדינה – למעט היסטוריונים שהתמסרו במיוחד לנושא זה (וגם אלה לא היו רבים בראשית שנות ה–60) – היו מעטות, שטחיות והתמקדו בעיקר סביב הארועים שהתרחשו בתחום האישי והסביבה הגיאוגרפית הקרובה.

לימוד יסודי של השואה (במקרה שלי הונגריה) על כל פרטיה, החזירו אותי מחדש לחוויות טראומטיות של אותה התקופה. וכשאני מציין "לימוד" אין הכוונה בקריאת ספרות בלבד (אם כי זה שימש בסיס), אלא חיפוש דרך לאמת באמצעות ראיות קבילות (מסמכים ו/או עדים) את הכתוב. לאחר זאת הוצגו המסמכים בפני הנאשם לשם קבלת תגובתו ושניהם ביחד הוגשו בבית המשפט כראיה.

עם סיום החקירה נמסר ליועץ המשפטי תיק התביעה אשר הכיל 1655 ראיות. מרביתן מסמכים, מקצתן עדויות, שנרשמו על ידינו מניצולי השואה ואשר מהם נבחרו העדים שהופיעו בפני בית הדין. 181 ראיות התייחסו ישירות לפרשת השואה בהונגריה.

קריאת המסמכים, בדיקתם, הערכתם מבחינת ראיה משפטית, הכניסו את כל העוסקים במלאכה זו לאוירה מיוחדת במינה. בין צוות חוקרי לשכת 06 הייתי כמעט היחידי, שעבר את תקופת השואה באירופה (בחקר פרשת רומניה היה עוד קצין מניצולי השואה) ותוכן המסמכים שעברו דרכי והשיחות עם העדים השאירו עלי את רישומם העמוק ופתחו בפני את האשנב, אשר נחלד כמעט בשנים האחרונות, ודרכו יכולתי ללמוד חלק מזערי, אך מכריע, מההיסטוריה החדשה והטראגית של עמנו. וכל זאת מתוך ההרגשה הנוראה, שבצורה זו או אחרת אני אישית וכל אלה שחייתי בקרבם במשך י"ח שנים מצויים בחומר הכתוב.

ב–29 שנות שירותי במשטרת ישראל (בינתיים פרשתי לגימלאות) לא זכור לי מאמץ אינטלקטואלי ובעיקבות זה גם פיזי במידה מסויימת, שהיה דומה לחודשים שעבדתי בלשכת 06, אולם תחושת האחריות והכרת התרומה למשימה היסטורית זו, נתנו לי פיצוי וסיפוק מלא, אשר סבורני ילווני כל ימי חיי.

תוצאה ישירה נוספת מעבודתי הנ"ל, ששוב אינני יכול להיות אדיש בנושאים אשר מתייחסים לתקופת השואה. הסקרנות לדעת יותר, לחקור ולבדוק ביסודיות יותר, מה שעבר עלינו מושך את תשומת ליבי במידה רבה. לא משתדלים, בדומה לעבר, להתעלם בכוונה אלא אדרבא, מוטב לחטט וללמוד, כדי להבהיר לעצמנו ולצאצאינו ולהדגיש את המסקנה החד–משמעית: שהנה כך זה קרה לעמנו כשחיינו ללא מולדת! זו גם תשובה טובה לכל אלה אשר עדיין שואלים: למה אנו כאן?

תמצית כתבה מהעיתון UJ-SZÓ 9.7.1993

עיתון המופיע בדרום סלובקיה בשפה ההונגרית (הכתבה מלווה בצילום)

ביומן החדשות של הטלויזיה הסלובקית שודרה הידיעה על חילול קברים בבית העלמין באיפוישאג – Ipolyság. מעל מאה מצבות נופצו ונהרסו בבית העלמין היהודי. ממראה התמונה המזעזע כל בן אדם נשאלה השאלה למה נעשה מעשה כזה – עד עתה אין לכך תשובה.

למחרת יצאתי למקום לראות את בית העלמין המגודר בגדר אבנים גבוהה, שמאות שנים שימש את הקהילה המקומית והסביבה. המראה היה מזעזע, מספר רב של מצבות (שמשקלן טונה) הופלו על הארץ וחלקן הגדול מנופצות. וביניהן סימני מדורה המעידים על חגיגת המעשה על ידי המבצעים.

שיחה עם אלמנתו של Löwy Gyuri על יד מצבתו השבורה של בעלה (שנפטר לפני שנה) המחישה את הכאב של הנוגעים בדבר. בית העלמין עבר שתי מלחמות עולם ולא עבר את ההרס שקרה כעת – אמרה האלמנה.

הקרובים המעטים שנשארו בחיים, שחיים בכל רחבי העולם, באים לבקר בעיר וצעדם הראשון מביא אותם לבקר את יקיריהם בבית העלמין. אחדים עימם הספקתי לשוחח, הביעו את זעמם ואת כאבם הגדול על המראה המזעזע.

תגובתו של Zsolnay Ernö, ראש העיר: "קשה לי להבין שדבר כזה קורה בעירנו, שלא הצטיינה באוירה אנטישמית. אני לא מקבל את ההסברים, שבריונים התארגנו בהונגריה ואלו ביצעו את הפשע, גם לא מקבל את טענת הטלויזיה כי הזמן גרם לנפילת המצבות, מזג האויר היה צריך להיות בעוצמה של הוריקן גדול ביותר כדי לגרום לנזק כזה".

לפי דעתו של Dr. Huncik L., המעשה לא טיפוסי לשנאה אנטישמית, אלא קבוצה של "ניהיליסטים" שפגעו גם באתרים נוצריים.

הכומר Kucski Lajos הביע כאב והזדהות עם המגנים והנפגעים ואמר, "שפגיעה בבית העלמין היהודי, כמו פגיעה בבית העלמין הנוצרי, היא חמורה מאד, רואה בבית העלמין חלק חשוב בהיסטוריה של העיר".

מפקד משטרת העיר Kulcsák Gyula, מאשר כי קיבלו ממרכז הקהילות בברטיסלבה התראה על אפשרות של פגיעה בבית העלמין וביקשו הגברת השמירה. אי לכך הפטרולים של המשטרה המקומית עברו מספר פעמים בסביבת בית העלמין והיתה נוכחות של משמר הגבול, שמקיימים משמרות בסביבה. הוא הוסיף כי לדעתו, המעשה לא בוצע ע"י שיכורים.

בקרבת המקום פועל דיסקוטק, אך לפי דעתה של המוזגת, ביום המעשה לא היה שום דבר יוצא דופן והיה יום רגוע.

גילוי מבצעי הפשע הוא מתפקידה של המשטרה. לפי דבריו של מפקד המשטרה האזורית Jozef Prohaska הוקמה יחידה מיוחדת לגילוי המעשה.

כתבתו של: **Ordody Vilmos**   **תרגם: יצחק גדרון**

10.10.1993

24960 Kfar Vradim
P.O.Box 231
Israel

לכבוד
ראש עירית שאהי – איפוישאג

אדוני ראש העיר,

הנדון: מכתב גלוי משריד השואה יליד Sahy.

אנו שרידי השואה החיים במדינת ישראל יוצאי Sahy כותבים ספר לזכרם של יהודי איפוישאג והסביבה אשר ניספו בשואה. מכתבי מקדים את הוצאת הספר כדי לקבל את התייחסותך לנושא ואם רצונך בכך לכלול התייחסותך בספר הזכרון היוצא לאור. תאריך הוצאת הספר – תחילת השנה הבאה.

אני יליד Šahy ששרדתי בשואה וחזרתי אחרי השחרור בשנת 1945 לעיר מולדתי. נודע לי אז, כי רוב משפחתי נספתה במחנות הריכוז.

עם שובי לעיר, הצעד הראשון הוביל אותי לבית בו גרנו. הבית היה מיושב ע"י אנשים זרים ובקשתי היחידה היתה לדעת אם הם מצאו תמונות של משפחתי. מבית המגורים שהיה פעם בית חם ומאושר הלכתי בדיכאון לבית העלמין לבקר את קבר אבי ז"ל, שנפטר עוד בשנת 1940. את מצבת אבי עשיתי בעצמי באמצעים הדלים שהיו אז ברשותי.

בתחילת שנת 1946 הגעתי למסקנה, כי מקומי לא בעיר זו למרות שנות ילדותי המאושרות שביליתי בה עד שנת 1938. נפרדתי מקבר אבי עם צילום המצבה. התחלתי את דרכי החדשה בתקווה לבקר בעיר ובבית העלמין בעתיד, אך דבר זה עד עתה לא יצא לפועל. ביקשתי מחברים שביקרו במקום לדווח על מצב הקבר והמצבה.

עם שינוי המשטר ב–1989 צעדי הראשון היה לשפץ את המצבה של אבי ולהוסיף לוח שיש עם שמות אמי ושמות יקירי שניספו בשואה. עם גמר עבודת שיפוץ המצבה נשלחו אלי מספר תמונות של המצבה. הצפיה בתמונות גרמה לי הקלה רגשית, שהעיקה על מצפוני.

לפני חודש קיבלתי מידע על מעשה ונדליזם בבית העלמין היהודי באיפוישאג ולפי המידע נפגעה גם מצבתו המשופצת של אבי ז"ל.

אדוני ראש העיר הנכבד: כיום אני עוסק עם חברים נוספים בכתיבת ספר, שינציח את התקופה הקשה עבורנו ומטרת הספר הנצחת יקירינו שהיו תושבי העיר איפוישאג והסביבה. התלבטויות קשות מלוות את הכתיבה נוכח הידיעות המגיעות אלינו. מה נכתוב על התקופה החדשה, שהתחילה לפני מספר שנים?

למעשה, אפשר לחלק את תולדות איפוישאג בהיסטוריה היהודית לשש תקופות והן:

א. תקופת ראשית ההתבססות וגדילת הקהילה והשתלבותם בהתפתחות העיר. תקופה זו היתה במשטר האוסטרו–הונגרי עד שנת 1918.

ב. תקופת השגשוג והשויון המלא של היהודים בחיי החברה. שגשוג כלכלי ותרבותי. בתקופה זו היתה גם ילדותי המאושרת. התחלת התקופה עם הכרזת הרפובליקה הראשונה של צ׳כוסלובקיה בשנת 1918 וזו נמשכה עד 1938.

ג. תקופת השואה. תקופת חושך וסבל. תקופה של השלטון ההונגרי הפשיסטי, שהיה שותף לגרמנים במלחמה והיה שותף לחיסולם של היהודים ובתוכם רוב רובם של יהודי איפוישאג. משטר זה הקדים אפילו את הגרמנים בחקיקת חוקים נגד היהודים. ספר הזכרון שבכוונתנו להוציא לאור עוסק בעיקר בתקופה זו. התחלתה ב–1938 וסופה בשנת 1945, גמר מלמת העולם השניה.

ד. התקופה של האכזבות: משנת 1945 עד שנת 1948 הרפובליקה הצ׳כוסלובקית השניה. משטר זה לא היה המשך הרפובליקה הראשונה. הוא הצטיין בגישה שוביניסטית עם לאומנות אנטישמית כלפי היהודים. בתקופה זו עזבו את העיר חלק של שרידי השואה והגיעו למסקנה, עם כל הצער שבדבר, שיש לחפש פתרון אחר לעתידתם.

ה. תקופה של סגר ובידוד, המשטר הקומוניסטי 1948–1989. בתקופה זאת נשארו מעט יהודים בעיר וחיי הקהילה היו מוגבלים. חלק מהמוסדות לא תיפקדו ורכושם הוחרם.

ו. סלובקיה העצמאית השניה (התקופה של היום). הגבולות נפתחו. המשטר הקומוניסטי הפסיק להתקיים. תקוה חדשה וציפיות צצו בליבם של הרבה אנשים. ביקורים רבים של יוצאי שאהי–איפוישאג מעידים על כך, אך עד עתה המשטר החדש לא התפנה לטפל בבעיות המעיקות עלינו. המקומות הקדושים לנו מוזנחים ולא מטופלים. אין שמירה על שלמותם.

עד עתה לא נעשתה "הנצחה" – לוח זכרון המעיד, שבעיר חיו אנשים תושבי ואזרחי העיר שתרמו רבות לשגשוגה והתפתחותה של העיר אשר נרצחו באכזריות. וזכרם לא נשמר עד עתה.

לתקופה חדשה זו עוד לא נתתי שם. אנו מחכים למעשים שלכם שיעידו, שזאת תקופה חדשה שכולנו מברכים עליה. ובעתיד, בביקורינו וביקור ילדינו ונכדינו בעיר יהיה מורגש שגישתם של השלטונות ושל התושבים השתנו, ומודעים לאחריותם על העבר.

אדוני ראש העיר: אל התקופה החדשה הזאת מבקשים אנו את התייחסותכם, בציפיה דרוכה. אני מבקש את תשובתך עד התאריך 30.11.1993, סגירת הכתבות לספר המיועד להנציח את זיכרם של יקירינו תושבים בעבר של העיר שאהי–איפוישאג.

אודה לך על התייחסותך למכתב זה,

בכבוד רב –

יצחק גדרון Julius Gartenzaum

הערה: עד מסירת החומר להדפסה, לא קיבלנו תשובה.

20.3.1994

רשימת ניצולי השואה בישראל

Oblat Irén		אובלט אירן – פרל
Dr Oblat Pik - Elza		ד"ר אובלט אלזה – פיק
Oblat Roth - Kató		אובלט קאטו – רוט
Ádler - Weisz Margit	ז"ל	אדלר מרים
Ádler Vili		אדלר ויליאם
Ádler Eva	ז"ל	אדלר אווה
Ádler Vali	ז"ל	אדלר ואלי
Ádler Miklós		אדלר מקלוש
Eichbaum Gyula		איכבאום ג'ולה – יצחק
Eichbaum Israel Firoska	ז"ל	איכבאום – ישראל פירי – פ"ע
Echenvald Laci	ז"ל	איחנבאלד לאצי
Echenvald Ali	ז"ל	איחנבאלד אלי
Erenthal Zsuzsa		ארנטהל ז'וז'ה – קבינה שושנה
Erenthal Jenö	ז"ל	ארנטהל ינו
Erenthal Ibolya	ז"ל	ארנטהל איבויה
Ekstein Árpád	ז"ל	אקשטיין ארפאד
Ekstein Blanka - Szügyi		אקשטיין בלנקה
Asher Sanyi		אשר שאנ'י – אברהם
Büchler Gizi - Székely	ז"ל	בוכלר – סאקאי
Büchler Magda - Virányi	ז"ל	בוכלר מגדה – וירני
Büchler István		בוכלר דויד
Bogenglük Lili - Virányi	ז"ל	בוגנגלוק לילי – המלר – וירני
Biber Ottó		ביבר אוטו – מרדכי
Biber Magda - Lin		ביבר מגדה – לין מרים
Bandler Frici		בנדלר פריצי – שמחה
Basa Elli	ז"ל	בשה אלזה
Dr. Ganzel Tibor		ד"ר גנזל טיבור
Glökner Tibi		גלוקנר טיבי
Glökner Sanyi	ז"ל	גלוקנר שאני
Glökner Zsuzsi - Schneller	ז"ל	גלוקנר ז'וז'ה – שנלר
Gartenzaum Gyula - Gidron		גרטנצאום ג'ולה – גדרון יצחק
Goldstein Pali	ז"ל	גולדשטיין פלי
Diamnt Vili	ז"ל	דיאמנט וילי
Diamnt Öcsi		דיאמנט אוצ'י
Dancig Anci - Najovics	ז"ל	דנציג אנצי
Dekner Tibi		דקנר טיבי – אריה
Dekner Laci		דקנר לצי
Dekner Jeno	ז"ל	דקנר יאנו

Dekner Lajos	ז"ל	דקנר יהודה (לאיוש)
Dekner Sanyi (Nagyvard)	ז"ל	! דקנר שאני (נאג' ואראד)
Deutsch Éva - Weisz		דויטש אווה – וייס חווה
Deutsch Andi	ז"ל	דויטש אנדי
Deutsch Misi (Peröcsény)	ז"ל	דויטש מישי
Deutsch Tibor (Peröcsény)	ז"ל	דויטש טיבור – נפל במלחמת השחרור
Deutsch Béla (Peröcsény)		דויטש באלה
Deutsch Slomo - Israeli	ז"ל	! דויטש שלמה – ישראלי
Hammer Aranka - Szügyi	ז"ל	האמאר ארנקה
Himler Laci	ז"ל	הימלר לצי – דרורי יהודה
Herc Lola - Roznberg	ז"ל	הארץ לולה – רוזנברג
Hevesi - Schmidl - Deutsoh - Vera	ז"ל	הבשי – שמידל – דויטש
Hevesi Pali - Avisaj		* הבשי פלי – אבישי שרגה
Heks Ella		הקש אללה
Hübs Bözsi	ז"ל	הובש בוז'י
Volner Vili	ז"ל	וולנר וילי
Vig Pista	ז"ל	ויג פשטה – שמעון – נפל פ"ע
Dr. Vig Sanyi	ז"ל	ויג שאני
Vig Gyula	ז"ל	ויג ג'ולה – יואל
Vig Arnold	ז"ל	ויג ארנולד
Weiler Aliz		וילר עליס – דויטש
Weiler Edus		וילר אדוש – יחיאל
Weisz Ferenc (Fejvi)	ז"ל	* וייס חזקיהו
Weisz Ella	ז"ל	* וייס חוה
Weisz Gyula	ז"ל	וייס ג'ולה
Weisz Goldstein - Lenke		וייס – גולדשטיין – לנקה
Weisz Ervin - Livne		* וייס ארוין – לבנה יהושוע
Weisz Bandi - Livne		* וייס בנדי – לבנה משה
Dr. Weinberger Jenö		ד"ר וינברגר אליעזר
Weinberger Géza	ז"ל	וינברגר גזה
Weinberger Bözsi		וינברגר (אשת)
Weinberger Sándor		וינברגר אלקסנדר
Virányi László	ז"ל	וירני לאצי
Virányi Tibor	ז"ל	וירני טיבור
Virányi Bela	ז"ל	וירני באלה
Wertheimer Agi - Arieli		וורטהימר אגי – אריאלי
Wetzler Bandi - Mikola		וואצלר
Rabi - Singer Fülöp	ז"ל	הרב זינגר פנחס
Jucker Ármin		יוקר ארמין
Kohn Magda		כהן מגדה
Kohn Imre	ז"ל	כהן אימרה – שלמה

Kohn Pali	ז"ל	כהן פלי
Kohn Hella		כהן הלנה
Kohn Ili - Sold	ז"ל	כהן איבי – סולד
Kohn Bözsi - Hups		כהן בוז'י – הופס
Knöpfler Robi		! כרמון ראובן – קנופלר
Lányi Imre		לאני אימרה
Dr. Lányi Pista		ד"ר לני פשטה – גבריאל
Lichtenstein Árpád	ז"ל	ליכטנשטיין ארפד
Lichtenstein Oszkar - Szela		ליכטנשטיין אוסקר – סלע יהודה
Lebovics Irén - Ehrenreich		לבוביץ אירן – ארנריך
Lebovics Barna		לבוביץ ברוך
Lebovics Dnaiel	ז"ל	לבוביץ דניאל נפל במלחמת השחרור
Lebovics Laci		לבוביץ לצי – יהודה
Langer Miska	ז"ל	לנגר מישקה
Dr. Langer Dezsö	ז"ל	ד"ר לנגר
Langer Laci		לנגר לצי
Prof. Link Pali	ז"ל	* פרופ' לינק שמואל
Moskovics Ezra		מושקוביץ עזרא
Moskovics Jojne - Jenö	ז"ל	מושקוביץ יוינה
Márton Juci - Paz		מרטון יוצי – פז יהודית
Markstein Gizi - Dekner - Vig	ז"ל	מרקשטיין גיזלה – ויג – דקנר
Müller Rózsi - Holán		מילר רוג'י – הולן ריטה
Dr. Najovics Ludvig		ד"ר ניוביץ' לודביג
Najovics Lili		ניוביץ' לילי
Najovics Livia (Jehzkeli)		ניוביץ' לביה
Szücs Pista		סוץ' פישטה – פרץ
Szücs Vali Zsadányi	ז"ל	סוץ' ואלי – ז'אדאני
Szinai	ז"ל	סינאי
Székely Mihaly		סגלי מכאל
Székely - Pista		! סגלי אברי
Székely - L.		! סגלי ל'
Fligelmann Ferenc	ז"ל	פליגלמן פראנץ
Fuksz	ז"ל	פוקס
Fisher Elza - Szügyi		פישר אלזה – סוג'י
Pauker Avri		! פאוקר אברי
Pauker J.		! פאוקר יצחק
Petyan	ז"ל	! פטאן
Zuckerman Lili		צוקרמן לילי
Zuckerman Tibi		צוקרמן טיבי
Kárpáti Sándor	ז"ל	קארפטי ש.
Dr. Kopsz Laci	ז"ל	ד"ר קופאס ל

Dr. Klein Karcsi		ד"ר קליין קרול
Kalmár Pista		קלמר פישטה – שמעון
Révész Mór	ז"ל	רבאס משה
Révész Ibolya - Avisaj		* רבאס מרים – אבישי
Ruhig Károlyné - Mikula	ז"ל	רוהיג קרוינה
Ruhig Magda - Lavi - Mikula		רוהיג – לביא נירה
Ruhig György - Mikula		רוהיג נפתלי
Reisz Adolf	ז"ל	רייס אדולף
Reisz Pali		רייס פלי – רביב מנחם
Rosenberg Zoltan	ז"ל	רוזנברג זולטן
Rosenberg Pista		רוזנברג – פישטה
Rosenberg Markstein - Ági		רוזנברג – מרקשטיין – אגי
Rosenberg Imre		* רוזנברג אימרה – יצחק
Rosenberg Patyo		* רוזנברג פטו – פרץ
Rosenberg József		רוזנברג יוסף
Rosenberg Feri	ז"ל	רוזנברג פרי
Rosenberg Károly	ז"ל	רוזנברג קרול
Roth László	ז"ל	רוט לצי – יצחק נפל במלחמת השחרור
Roth Tibi		רוט טיבי – שני בנימין
Rosenfeld Sanyi		רוזנפלד שני אלקס
Rosenfeld Bandi	ז"ל	רוזנפלד בנדי
Rosenfeld Benjmin	ז"ל	רוזנפלד בנימין
Dr. Reinhardt Bandi	ז"ל	ד"ר ראינהרט באנדי
Reinhardt Bandi Pali	ז"ל	ראינהרט פ.
Rotter Dov	ז"ל	רוטר דב
Rotter Dávid		רוטר דוד
Szabados Miksa - Mikola	ז"ל	סבדוש
Swarc Miki	ז"ל	שוארץ מורדכי נפל במלחמת השחרור
Susitzki Árpád	ז"ל	שושיצקי ארפד
Susitzki Misi - Savit		שושיצקי מישי – שביט מאיר
Schönberger Öcsi - Mikola	ז"ל	שונברגר
Schésinger (sapkas)		שלזינגר
Schneller Joszef		! שנלר יוסף
Stekler Blanka - Volner - Roth		שטקלר בלנקה – וולנר – רוט
Stekler Csibi - Veslar		שטקלר צ'יבי – וסלר יהודית
Stekler Sanyi		שטקלר שני – אלקס
Steiner István		שטיינר ברוך

* עליה לפני השואה.

! לא אזור גטו איפוישאג.

* יצא מ- C.S.R. לפני שנת 1930

רשימת ניצולי השואה בחו"ל

Adler Endre C.S.R.
Adler Edit C.S.R.
Bandler Sándor C.S.R.
Biber Lili - Scheffer U.S.A.
Brak Bandi - Budinsky Andrae U.S.A.
Bársony Bandi - Stefan U.S.A.
Bársony Julia U.S.A.
Bársony Anna U.S.A.
Berczeler Georg-Best Australia
Bornstein Oszkár (Nyek) C.S.R.
Bornsteinné - Kalmár Kató C.S.R.
Brakné Svédország
Breiner József U.S.A.
Breiner Ernö U.S.A.
Breiner Kató U.S.A.
Breiner Sári U.S.A.
Breiner Misi U.S.A.
Büchler Bandi C.S.R.
Büchler Ernö C.S.R.
Büchler Béla C.S.R.
Dr. Büchler László C.S.R.
Dr. Deutsch Tibor C.S.R.
Ekstein János C.S.R.
Ekstein Ella - Büchler C.S.R.
Ehrenreich C.S.R.
Ehrenreich Viktor U.S.A.
Ehrenreich Ilus U.S.A.
Ehrenreich Karcsi Canada
Ehrenreich Eszter Canada
Fényes József U.S.A.
Frommer Olga U.S.A.
Fliegelmann (órás) C.S.R.
Ganz Bözsi U.S.A.
Ganz Paul Australia
Ganz Magda Australia
Ganz Sándor C.S.R.
Ganz Kornélia C.S.R.
Gansel Elizabet - Garry U.S.A.
Gansel Annuska U.S.A.
Gartenzaum Rudolf C.S.R.
Glokner Manci C.S.R.
Goldberger Tibi C.S.R.
Glück Hugó U.S.A.
Glück Gyula U.S.A.
Glück Elza - Roth U.S.A.
Glück Laci C.S.R.
Grünwald Laci Brazil
Gruhn C.S.R.
Groszman Gabi Australia
Groszman Józsefné Argentina
Groszman Imre Argentina
Horn Laci C.S.R.
Horn Magda Hungary
Holló Dénes C.S.R.
Holló Vera
Dr. Hercfeld Bandi C.S.R.
Dr. Hercfeld Laci C.S.R.
Hercfeld Ella - Horváth C.S.R.
Herc Rózsi - Jánosi C.S.R.
Hámos Ági Anglia
Heks Manci C.S.R.
Himler Hugó C.S.R.
Hirsberg Feri C.S.R.
Hirsberg Laci C.S.R.
Hercog Árpád Hungary
Katz Lázár U.S.A.
Köves Samu C.S.R.
Köves József (Dobó) Germany
Kohn Elza C.S.R.
Dr. Kohn Tibor C.S.R.
Kohn Manci C.S.R.
Katona Helena (Zsadányi Ili) Germany
Katona Sándor Germany
Kinsky Pál Australia
Kinsly Vild Celi Australia
Kinsky Béla Australia
Klein Ottó Hungary
Klein Miki Hungary
Kulka Tibor C.S.R.
Dr. Kulka Frigyes Hungary
Lebovits Joli C.S.R.
Liling Misi Australia

Liling Béla Australia
Liling Malvin Australia
Liling Jolán C.S.R.
Liling Jenö Germany
Lengyel Márta - Dr. Steinerné Australia
Löw Klári - Fraser Australia
Löwy Gyuri C.S.R.
Löwy Armin C.S.R.
Dr. Löwy (Liberc) C.S.R.
Dr. Lustig Gyuszi U.S.A.
Lustig Sándor C.S.R.
Majer C.S.R.
Markus Dezsö Hungary
Matzner Ödön (Nyek) C.S.R.
Matzner Gyuri C.S.R.
Michel Gyula U.S.A.
Michel Richard U.S.A.
Michel Sanyi U.S.A.
Markstein Lili Canada
Dr. Nagel Éva
Dr. Nagel Jancsi France
Nagelné
Oblat Magda Anglia
Dr. Oblat Imre C.S.R.
Oblat Edith (Maveri) Anglia
Roth Miklos Hungary
Rozenfeld Géza U.S.A.
Rozenfeld Bella
Rozenfeld Gizella
Révész Anda Hungary
Ruhig Sándor U.S.A.
Sági Vera Anglia
Dr. Sági Károly C.S.R.
Sági Bandi C.S.R.
Sefer Miklós U.S.A.
Schmiedel Masa Hungary
Schmiedel Manó C.S.R.
Schmiedel Andor Australia
Schmiedel Vera Austria
Spitzer Andor és felesége C.S.R.
Dr. Spitcer Pali
Surányi Bözsi Hungary
Sück Livia - Kurtis U.S.A.
Somogyi Vera - Leichner C.S.R.
Somogyi Manci C.S.R.
Somogyi Anna C.S.R.
Dr. Somló Pista C.S.R.
Somló Piri - Vermes C.S.R.
Schwartz Pista Hungary
Szölös Vera
Szölös Magda
Dr. Schucs
Ungár Paula U.S.A.
Ungár Karcsi U.S.A.
Ungár Miklós C.S.R.
Ungár Elvira - Kalmár C.S.R.
Valjon Györgyi
Dr. Várady István
Dr. Várady Tibor C.S.R.
Vig Bandi Hungary
Vig Márta Switzerland
Veiner C.S.R.
Weisz Magda Canada
Wilheim Feri Australia
Wilheim Éva - Fenyö Australia
Wilheim László Canada
Wilheim Miki C.S.R
Wilheim Sanyi
Wilheim Sanyiné - Liling
Wetzler Vali France
Wetzler Sanyi Hungary
Wetzler Erzsi C.S.R.
Wetzler Klári C.S.R.
Weiler Lili Italy
Weiler Tibi U.S.A.
Weiler Gretti - Breibart C.S.R.
Widder Éva Australia
Widder Tibi Guatemala
Wollner Lajos C.S.R.
Wollner Rózsi C.S.R.
Zukerman Lajos-Imre C.S.R.
Zukerman Ernö C.S.R.

פרק ד

לזיכרם...

יזכור

יזכור עם ישראל את קהילות הקודש בארצות הגולה שנעקרו, שנחרבו ושנמחקו, וביניהן את זכרן של קהילות הקודש באיפוישאג והסביבה, את הבנים והבנות המומתים, קרבנות ממלכת הרשע,

– שגורשו לארץ גזרה ולא נודעו עקבותיהם.

– שנספו בפלוגות העבודה במחלות, ברעב, בשדות מוקשים ובמיתות משונות אחרות.

– שהובלו לטבח בקרונות מוות והומתו בתאי גזים.

– שעונו עינויי גוף ונפש עד צאת נשמתם במחנות הריכוז ובמצעדי מוות.

– שנאבקו במחתרת בשורות התנועות הציוניות החלוציות למען הישרדות והצלת אחיהם, נתפסו ונרצחו.

– שנפלו בקרב בשורות צבאות הברית במלחמה נגד הצורר הנאצי.

– שנעלמו ולא שבו מהשבי הרוסי תוך צפיה לשחרור.

כולם על קידוש השם.

יזכור עם ישראל את ילדי מחמדיו, טהורים בני טהורים, שנגזלו מחיק הוריהם בידי חיות–אדם ונרצחו על קידוש השם.

יזכור אלוהים את עקדתם עם עקדת שאר קדושי ישראל וגיבוריו מימי עולם, ויצרור בצרור החיים את נשמתם.

הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, ינוחו בשלום על משכבם.

לכל איש יש שם / זלדה

לכל איש יש שם
שנתן לו אלהים
ונתנו לו אביו ואמו

לכל איש יש שם
שנתנו לו קומתו ואופן חיוכו
ונתן לו האריג

לכל איש יש שם
שנתנו לו ההרים
ונתנו לו כתליו.

לכל איש יש שם
שנתנו לו המזלות
ונתנו לו שכניו

לכל איש יש שם
שנתנו לו חטאיו
ונתנה לו כמיהתו

לכל איש יש שם
שנתנו לו שונאיו
ונתנה לו אהבתו
שנתנו לו חגיו
ונתנה לו מלאכתו

לכל איש יש שם
שנתנו לו תקופות השנה
ונתן לו עוורונו

לכל איש יש שם
שנתן לו הים
ונתן לו

דו"ח של אלוף משנה גיבור מלחמה Ferenczy מפקד הז'נדרמריה ההונגרית באזור 7–2

7.1944

הגליית היהודים בצפון מרכז המדינה הקרוי "מבצע טיהור" באזורים 7–2 של הז'נדרמריה ההונגרית – בוצע, ע"י ריכוז היהודים בגטאות ומשם למרכזים להובלת האנשים למשלוחים ברכבת.

ברשימה המצורפת פורטו מקום הריכוז, תחנות הרכבת, לוח הזמנים של המשלוחים. סה"כ נשלחו 67,000 יהודים.

	מקומות הגטאות	מקום המשלוח	סה"כ רכבות	תאריך יציאת הרכבות 16	15	14	13	12	11	מס' היהודים	סה"כ
1	משקולד									10,427	
2	Relöcsat									949	
3	Mezökoves									927	
4	Mezökeresztes									525	
5	Diosgyör									1154	
6	Sasószentpéteri	Mskolc	1	1	1	1	1	1	1	994	19100
7	Edelény									500	
8	Endró									500	
9	Éso									1032	
10	Putnok									588	
11	Tornalja									806	
12	Pelsöc									216	
13	Rozsnyó									403	
14	Eger									1620	
15	Egercehi	Eger	1						1	1285	3606
16	Tiszafüred									701	
17	Hatvan	Hatvan	1					1		1121	2945
18	Gyöngyös									1824	
19	Salgótarján									1702	
20	Kisterenye	Salgotarjn	1				1			316	3119
21	Rimaszécs									466	
22	Rimaszombat									635	
23	Komárom									2600	
24	Perbete									700	
25	Felsögalla									300	
26	Esztergom									1500	
27	Párkány	Komarom	2					1		600	7330
28	Ács									100	
29	Kisbér									480	
30	Guta									450	
31	Tata									600	

כל אחת מהרכבות כללה 3150 יהודים. השארית, 1000 יהודים צורפו לרכבת מס' 2 מדונהסרדה

	מקומות הגטאות	מקום המשלוח	סה"כ רכבות	תאריך יציאת הרכבות 16	15	14	13	12	11	מס' היהודים	סה"כ
32	Balassagyarmat									2556	
33	**Ipolyság**	Balassagyarmat	2	-	-	1	-	-	1	1205	6176
34	Szécseny									445	
35	Losonc									1970	
36	Ersekujvár									2500	
37	Szenc									550	
38	Vagsellye	Ersekujvár	2	-	-	1	-	-	1	970	7155
39	Galánta									1560	
40	Nagysurány									1115	
41	Verebély									460	
42	Györ	Györ	2	-	-	-	-	-	-	5000	6700
43	Mosonmagyaróvár									1700	
44	Székesfehérvár									1950	
45	Seregélyes									210	
46	Kápolnásnyék									200	
47	Ercsi	Szkesfhérvár	1	-	1	-	-	-	-	170	3625
48	Erd									200	
49	Bicske									480	
50	Mór									250	
51	Dunapentele									165	
52	Dunaszerdahely									5000	
53	Nagymegyer	Dunaslerdahely	2	-	1	-	-	-	-	700	6500
54	Nagyoroszi									800	
55	Léva והסביבה הקרובה	Léva	1	-	-	-	1	-	-	3000	3000

מהטבלה עולה כי מ-11 מרכזי ריכוז נשלחו 67,000 יהודים (לאושויץ) ב-21 רכבות בין התאריכים 11-16 ליוני 1944.

עותק אחד של הדו"ח נשלח לשר המשטרה (ז'נדרמריה) גבור Endre László ועותק למשרד הפנים לאדון Baky László, מנהל המחלקה של היחידה מס' 7 במשרד הפנים, מתאם הפעולות של הצבא הגרמני ולמפקד הז'נדרמריה בעיר.

על החתום
Vitéz Ferenczy - Alezredes sk.
גבור פרנצי אלוף משנה

מגילת שמות הנספים נמצאת בתוך נרתיק עשוי מניקל ועל גבי עטיפה זו חרוטים המשפטים הבאים בשתי שפות:

תקראו שמותיהם ואל תשכחו ואל תפסיקו לזכור על זכרונם היקר וללמד בני–בניכם לזכור את זכרונם היקר בכל ימי–ימיכם.

Korai vagy késöi nemzedékek gyermeke!
Lélekzetfojtva olvasd neveiket és ne szünj meg emékezni és gyermekeid gyermekeit emlékeztetni drága emlékükre.
Az emlékezes és kegyelet könnyei éltessék a tekercs néma betüit örökön örökké.

ארגון יוצאי איפוישאג, קורפונה, ומושמיקולה, סוב, איפוינ'ק, קישג'דמט והסביבה.

Ipolyság, Korpona, Vámosmikola, Szob, Ipolynyék, Kisgyarmat és Vidéke.

המגילה נמצאת — באופן זמני — אצל א. אברהם בירושלים ותמסר למוזיאון למורשת יהדות הונגריה בצפת.

Az emeléktekercs ideglenesen A. Ashernál található és idövel át lesz adva Cfaton lévö muzeumnak.

רשימת הנספים בשואה

רצ"ב שמות הנספים בשואה של שאהי–איפּוישאג והסביבה, מסודרים עפ"י אלף–בית של שמות המשפחה.

רשימה זו מבוססת על הרישום שנעשה בזמנו, עפ"י הודעות של הקרובים, מכרים וידידים, ובאופן כזה נרשמו השמות במגילת ההנצחה.

יתכן שלא כל שמות הנספים קבלו ביטוי ברשימה ועל כך אנו מבקשים מראש סליחה ומחילה. רשימה זו מכילה כמה שמות של נספים שלא מגטו איפּוישאג. על מנת להשלים את החסר השארנו מקום להוספת שמות איש–איש על פי הידוע לו.

Abelesz Gábor	**אבלס גבריאל**
Abelesz Hendel	**אבלס הנדל**
Abelesz Vera	**אבלס ורה**
Abelesz Miklós	**אבלס מקלוש**
Abelesz Mózes - Bandi	**אבלס משה**
Ádler Izidor és Zelma	**אדלר איזידור וזלמה**
Ádler Ilona és családja	**אדלר אילונה ומש.**
Ádler Arie	**אדלר אריה בן יעקב**
Ádler Béla és családja	**אדלר בלה ומשפ.**
Ádler Éva	**אדלר חוה בת אריה**
Ádler Haja	**אדלר חיה בת שמעון**
Ádler Lina	**אדלר לינה**
Ádler Lipót, Helén, Vera és Laci	**אדלר ורה, ליפוט, הלן, לצי, ורהי**
Ádler Mordecháj	**אדלר מרדכי בן אריה**
Ádler Smuel és Elza	**אדלר שמואל ואלזה**
Ehrenthal Hermina	**אהרנטל הרמינה**
Oblat (Steiner) Ilona	**אובלט (שטיינר) אילונה – אסתר**
Oblat Sára, Imre és Palika	**(אשת) אובלט**
Oblat Gerson	**אובלט גרשון**
Oblat Rozália	**אובלט רוזליה**
Oblat Margit	**אובלט מרגיט**
Oblat László	**אובלט לסלו**
Oblat Szara	**אובלט שרה**
Oblat Pál	**אובלט פאל**
Ungár Ábrahám és Miri	**אונגר אברהם ומרי**
Ungár Ilona	**אונגר אילונה**
Ungár Ármin és családja	**אונגר ארמין ומשפ.**
Ungár Berta	**אונגר ברטה**
Ungár Barmati	**אונגר ברמטי**
Ungár Gyula és Klára	**אונגר ג'ולה וקלרה**

Ungár Dávid	אונגר דוד
Ungár Hermita	אונגר הרמיטה
Ungár Hanna	אונגר חנה
Ungár Tibor	אונגר טיבור
Ungár József	אונגר יוסף
Ungár Malvin	אונגר מלבין
Ungár Kató	אונגר קטו
Ungár Edit	אונגר אדיט
Ungár Margó	אונגר מרגוט
Ungár Szidonia	אונגר סידוניה
Ungár Rudi	אונגר רודי
Ungár Smuel	אונגר שמואל
Eizler Etel	איזלר אטל
Eizler Berta	איזלר ברטה
Eichenwald Slomo és Golda	איכנבלד שלמה וגולדה
Eichenwaldné	אשת איכנבלד
Eichenwald Dov	איכנבלד דב
Eichenwald Dobres	איכנבלד דוברש
Eichenwald Dávid	איכנבלד דוד
Eichenwald Jehosua	איכנבלד יהושע
Eichenwald Jakob	איכנבלד יעקב
Eichenwald Mirjam	איכנבלד מרים
Eichenwald Mariska	איכנבלד מרישקה
Eichenwald Aranka és Sándor	איכנבלד שריקה
Eichenwald Sárika	איכנבלד ארנקה, שנדור
Eindik Mose és Áser	אינדיק משה, אשר
Eindik Rebeka	אינדיק רבקה
Eindik Natan	אינדיק נתן
Eindik Irma	אינדיק ירמה
Eindik Zalman	אינדיק זלמן
Eindik Inesz	אינדיק אינס
Eindik Mirjam	אינדיק מרים
Irenbaum Jolán és Dani	אירבאום דני ויולן
Irenbaum Manó és Ábrahám	אירבאום מנו אברהם
Irenbaum Irén	אירבאום אירן
Irenbaum Jenö	אירבאום ינו
Dr. Alos Olga	אלוש ד"ר אולגה
Alos Ármin	אלוש ארמין
Alos Henrich	אלוש הנריך
Engel és családja	אנגל ומשפ.

Apel Irma	**אפל אירמה**
Eckstein Eszter	**אקשטיין אסתר בת יעקב**
Eckstein Bella	**אקשטיין בלה**
Eckstein Siri	**אקשטיין שירי**
Eckstein Bözsike	**אקשטיין בוזקה**
Eckstein László	**אקשטיין לסלו**
Eckstein István	**אקשטיין אישטון**
Eckstein Gizella	**אקשטיין גיזלה**
Eckstein Lajos	**אקשטיין ליוש**
Eckstein Henrich és családja	**אקשטיין הנריך ומשפ.**
Eckstein Jehuda Ben Ichak	**אקשטיין יהודה בן יצחק**
Eckstein Ichak Ben Jehuda	**אקשטיין יצחק בן יהודה**
Eckstein Israel Joszéf	**אקשטיין ישראל יוסף**
Eckstein Israel és Mariska	**אקשטיין ישראל ומרישקה**
Eckstein Imre	**אקשטיין אימרה**
Eckstein Anna	**אקשטיין אנה**
Eckstein Lila	**אקשטיין לילה**
Eckstein Mór és családja	**אקשטיין מור ומשפ.**
Eckstein Rachel	**אקשטיין רחל**
Eckstein Smuel Nándor	**אקשטיין שמואל נדור**
Aronovics és családja	**ארונוביץ ומשפ.**
Ehrtler Heda	**ארטלר הדה**
Ehrtler Márta	**ארטלר מרטה**
Ehrtler Marianna	**ארטלר מריאנה**
Ascher Áron (Béla) és Eszter	**אשר אהרון ואסתר**
Bogenglück Julia	**בוגנליק יוליה**
Bornstein Dávid, Olga, Erzsébet és Magda	**בורנשטיין דוד, אולגה, אסתר ומגדה**
Büchler Eszter	**בוכלר אסתר**
Büchler Berta	**בוכלר ברטה**
Büchler Mariska	**בוכלר מרישקה**
Büchler Péter	**בוכלר פטר**
Büchler Bözsi	**בוכלר ביז'י**
Büchler József	**בוכלר יוסף**
Büchler Etel	**בוכלר אסתר (אטל)**
Büchler Valika	**בוכלר וליקה**
Büchler Szara	**בוכלר שרה**
Büchler Edit	**בוכלר אדית**
Büchlerné + két gyereke	**(אשת) בוכלר + שני ילדים**
Biber Lajos	**ביבר ליוש**

Biber Lea	ביבר לאה
Biber Endre	ביבר אנדרה
Binetter Menachem	בינטר מנחם מרדכי בן בנימין
Becher Henrich és családja	בכר הנריך ומשפ.
Blum Simon, Mariska és Aranka	בלום שמעון, ארנקה מריש
Blum Simonné, Viki, Edit és Imre	(אשת) בלום עם שלושת ילדיו
Blumenthal Olga	בלומנטל אולגה
Blumenthal Ármin	בלומנטל ארמין
Blumenthal Klára	בלומנטל קרל
Blumenthal Frida	בלומנטל פרידה
Blumenthal Vali	בלומנטל ולי
Blumenthal Dávid	בלומנטל דוד
Blumenthal Róza	בלומנטל רוזה
Blank Mór	בלנק מור
Bandler Gavriel	בנדלר גבריאל
Bandler József	בנדלר יוסף
Bandler Mirjam	בנדלר מרים
Braun Adolfné és családja	(אשת) בראון אדולף
Braun és családja	בראון ומשפ.
Braun Elli	בראון אלי
Braun József	בראון יוסף
Braun Jenö és Malvin	בראון ינו ומלבין
Braun Samu	בראון שמו
Berger Ödön és Margit	ברגר אודון ומרגיט
Berger Pirike	ברגר פריקה
Baruch Árminné	(אשת) ברוך ארמין
Brozner Borsika Mariska	ברוזנר בורשיקה, מריקה
Brindel Berta	בריינדל ברטה בת גייטל מאיר
Breiner Malka	בריינר מלכה
Breiner Cvi	בריינר צבי
Breiner Karszel	בריינר קרסל
Breiner Rivka	בריינר רבקה
Breiner Slomo Jehuda	בריינר שלמה יהודה
Breiner Szara	בריינר שרה
Berczeller Gyula és családja	ברצלר ג'ולה ומשפ.
Berczeller Dagi és családja	ברצלר דגי ומשפ.
Berczeller Zsigmond és családja	ברצלר זיגמונד ומשפ.
Berczeller Lajos és családja	ברצלר ליוש ומשפ.
Berczeller Ferenc	ברצלר פרנץ
Brack Ignác	ברק איגנץ

Brack László	ברק לסלו
Dr. Bársony Árpád	ברשון ד"ר ארפד
Dr. Basa Samu	בשה ד"ר שמו
Basa Olga	בשה אולגה
Basa Laci	בשה לצי
Goldberg Fáni	גולדברג פני
Goldmann Zsiga	גולדברג ינו
Goldmann Lenke	גולדברג מיקלוש
Goldmann Sári	גולדברג רגינה
Goldmann Sándor	גולדמן זיגה
Goldmann Jehudit	גולדמן לנקה
Goldberger Janö	גולדמן שרי
Goldberger Miklós	גולדמן שנדור
Goldberger Regina	גולדמן יהודית
Goldstein Hanna és Gyurika	גולדשטיין חנה וג'וריקה
Goldstein Mordecháj	גולדשטיין מרדכי
Goldstein Mirjam	גולדשטיין מרים
Goldstein Rachel	גולדשטיין רחל
Goldsmith Fülöp	גולדשמיט פיליפ
Goldsmith Janö	גולדשמיט יונו
Goldsmith Rózsika	גולדשמיט רז'קה
Goldsmith Dávid	גולדשמיט דוד
Goldsmith Aranka	גולדשמיט ארנקה
Goldsmith József	גולדשמיט יוסף
Gömöri Gyula és Irén	גומורי ג'ולה ואירן
Dr. Gonda Gyuri	ד"ר גונדה ג'ורי
Greiner és családja	(אשת) גירינר שנדור ומשפ.
Özvegy Glauber és családja	אלמנת גלאובר ומשפ.
Goldstein Aser és Irma	גלדשטיין אשר וארמה
Glöckner Michael	גלוקנר מיכאל ומשפ.
Glöckner Gizella	גלוקנר גיזלה
Glöckner Lenke és családja	גלוקנר לנקה ומשפ.
Glöckner Kálmán és Bözsi	גלוקנר קלמר ובז'י
Glück Hermanné (Kelenye)	אשת גלוק הרמן
Glück Laciné Piroska	גלוק לצי ואשתו
Glück Hugóné és Imre	(אשת) גלוק הוגו ואימרה
Ing. Glück Béla és családja	גליק בלה ומשפ.
Ganzel Martin és felesége	גנזל מרטין ואשתו
Ganzel Vera és Imre	גנזל ורה, אימרה
Ganzel Aladár és Péter	גנזל איון (אלדר) + פטר

Groszmann Eleonóra	גרוסמן אלאונורה
Groszmann Róza és családja	גרוסמן ומשפ. (סזד)
Groszmann (kántor), felesége és 3 gyerrmek	גרוסמן (חזן) + 3 ילדים ואשתו
Groszmann Trudi	גרוסמן טרודי
Groszmann Lotte	גרוסמן לוטה
Groszmann Mark és családja	גרוסמן מרק ומשפ.
Groszmann L.-né	(אשת) גרוסמן ל. ג'וסי
Groszmann Eszter	גרוסמן אסתר
Groszmann Nándor	גרוסמן ננדור
Groszmann Szidonia	גרוסמן פרקי סידוניה
Groszmann Szara	גרוסמן שרה
Groszmann J.-né, Imre és Gabi	(אשת) גרוסמן י. אימרה + גבי
Groszmann Rózsi	גרוסמן רוזי
Groszmann Sándor	גרוסמן שנדור
Özvegy Gartenzaum Joszéfa	אלמנת גרטנצאום – מור יוספה
Gartenzaum Feri	גרטנצאום פרי
Gartenzaum Géza és felesége	גרטנצאום גזה ואשתו
Grün Marci, felesége és családja	(אשת) גרין מרצי ומשפ.
Grünwald Ilonka és Éva	גרינבלד אלונקה אבה
Grünwald Vilmos és Joli	גרינבלד וילמוש ויולן
Grünwald Ilona	גרינבלד אילונה
Grünwald Ella	גרינבלד אלה
Ganz Izsák	גנז יצחק
Ganz Jolán	גנז יולאן
Ganz Jenö	גנז ינו
Ganz Klári	גנז קלארה
Ginter Ella szül Ganz	גנטר אלה – גנז
Glaserné, David és Aranka	אשת גלזר + דודי וארנקה
Deutsch Misiné	אשת דויטש
Deutsch család (Börzsöny)	משפ. דויטש (בורז'וי)
Dr. Deutsch Sándor	דויטש ד"ר אלכסנדר
Deutsch Gyula és Ervin	דויטש ג'ולה, ארוין
Deutsch József és családja	דויטש יוסף ומשפ.
Deutsch és családja (Tótgyarmat)	דויטש ומשפ.
Deutsch Lilike	דויטש ליליקה
Özvegy Deutsch Mórné	אשת דויטש מור יבחה
Deutsch Bözsi	דויטש בז'י
Deutsch Marika	דויטש מריאן
Deutsch Sándor	דויטש שנדור

Deutsch Manó rabbi, felesége és 8 gyermeke	הרב דויטש מנו', אשתו ו- 8 ילדיו
Deutsch Michael	(אשת) דויטש מיכאל
Deutsch Bozsi	דויטש בוז'י
Doman Alfréd	דומן אלפרד
Donat Sarolta	דונט שרלוטה
Özvegy Duschinsky Julia	אלמנת דושינסקי יוליה
Diamant Ármin és családja	דיאמנט ארמין ומשפ.
Diamant Binjamin	דיאמנט בנימין
Diamant Béla	דיאמנט בלה
Diamant Slomo	דיאמנט שלמה
Diamant Berta	דיאמנט ברטה
Diamant Heinrich	דיאמנט הנריך
Diamant Robert	דיאמנט רוברט
Diamant Vera	דיאמנט ורה
Diamant Julia	דיאמנט יולן
Danzig Éva és Olga (Dekner)	דנציג-דקנר אבה, אולגה
Dénes Szerén	דנש סרן
Deckner Edit és Albert	דקנר אידיט, אלברט
Deckner Ili	דקנר אילי
Deckner Vera	דקנר ורה
Deckner Géza	דקנר גזה
Deckner Aranka	דקנר ארנקה
Deckner Olga	דקנר אולגה
Deckner Zsuzsika	דקנר ז'וז'קה
Deckner Izidor	דקנר איזידור
Deckner Róza	דקנר רוזה
Deckner Robert	דקנר רוברט
Deckner Borbála	דקנר בורבלה
Deckner Pál	דקנר פאל
Hádl J.-né, Eta és Lipót	אשת הדל + 2 ילדים
Hornfelder és családja	הורפלדר ומשפ.
Holló Oszkár	הולו אוסקר
Holló Anna	הולו אנה
Holló Baruch (Bandi)	הולו ברוך
Dr. Holó József, felesége és lánya Boriska	הולו ד"ר יוסף אשתו ובתם בורישקה
Hofmann Szára	הופמן שרה
Hofmann Robert	הופמן רוברט
Horn Izsó felesége	אשת הורן איז'ו
Horn Eszter	הורן אסתר

Horecki Béla	הורצקי בלה
Horecki Margit	הורצקי מרגיט
Hetel Matild és Lipót	הטל מטילד וליפוט
Dr. Hajós Zoltán	היוש ד"ר גזה
Heitler Jolán	היטלר יולן
Himler	הימלר
Himler Gyuri	הימלר ג'ורי
Himler Zsófia	הימלר זופיה
Hirschberg Géza	הירשברג גזה
Dr. Hámos Aladár és felesége	המוש ד"ר אלדר ומשפ.
Hammer Szára	המר שרה
Özvegy Herlingerné	אלמנת הרלינגר
Özvegy Herzné	אלמנת הרץ
Herz Malka	הרץ מלכה
Hercog Ármin, felesége és 2 gyermeke	הרצוג ארמין, אשתו ו– 2 בניו
Hercog Árpádné	אשת הרצוג א. רפד
Hercog Gyula	הרצוג ג'ולה
Hercog Cirl	הרצוג צירל
Hercog Géza	הרצוג גזה
Hercog Herman	הרצוג הרמן
Hercog Vilmos és felesége	הרצוג וילמוש ואשתו
Hercog Fülöp és családja	הרצוג פילוף ומשפ.
Herzfeld Róza	הרצפלד רוזה
Hercka Zoltánné és fia	אשת הרצקה זילטן ובנה
Heksch Ilona	הקש אילונה
Heksch Gyula és családja	הקש גולה ומשפ.
Heksch Szára	הקש שרה
Hers-né és Lina	אשת הרש + לינה
Hirschfeld Izidor és Regina	הירשפלד איזידור ורגינה
Vadász Gyula	ודאס גולדה
Vadász László	ודאס לדיסלב
Vadas Ágnes	ודש אגנש
Vadas Erzsébet	ודש ארז'בט
Vadas Vera	ודש ורה
Widder Olga Hendel	ווידר אולגה הנדל
Widder Károly Ávrahám	ווידר קרול אברהם
Widder Emil Jichák	ווידר אמיל יצחק
Widder Mose (Móric)	ווידר משה
Widder Etel	ווידר אטל

Widder Magda és fia, Ákos	ווידר אקוש – מגדה
Widder Imre	ווידר אמריך
Wolner Dávid	וולנר דוד
Wolner Jolika, Jentel és János	וולנר יוליקה ינטל, ינושקה
Wolner Jancsika, Hanna és Palika	וולנר לונציקה חנה, פליקה
Wolstein Gyuri	וולשטיין גורי
Vig Arnoldné és Pali	אשת ויג ארנולד ופלי
Vig Jénö	ויג ינו
Vig Juliska	ויג ולישקה
Vig Kató	ויג קטו
Vig Jolán és Klára	ויג יאלה, קלרה
Vig Kamilla és Boriska	ויג קמילה, בורישקה
Vidlinger Ada	וידלינגר אדה
Wetzler Jenö és felesége	וצלר ינו ואשתו
Wertheimer Berthold, Ilus és Bandi	ורטהימר ברטהולד, בנצי ובנדי
Vidlinger Vili	וידלינגר וילי
Özvegy Weidmanné	וייצמן (אלמנה)
Widder Ármin és családja	וידר ארמין ומשפ.
Weiler Jehosua Ze'ev	ויילר יהושע זאב
Weiler Jetel	ויילר יטל
Weiler József és Antonia	ויילר יוסף, טאובה, משה
Weiler Miki	ויילר משה
Weiler Smuel és Varda	ויילר שמואל, ורדה
Weiler Blanka	ויילר בלנקה
Weinberg Géza, felesége és fia	ויינברג גזה אשתו ובנו
Weinberg Arnold	ויינברג ארנולד
Weinberg Gita Bat Eszter	ויינברג גיטל בת אסתר
Weinberg Zsigmond és felesége	ויינברג זיגמונד ואשתו
Weinberg Israel - Jakov	ויינברג ישראל – יעקב
Weinberg Smuel és felesége	ויינברג שמואל ואשתו
Veiner Béla	ויינר בלה
Veiner Lea	ויינר לאה
	ויינר נלחה
Veiner Ávrahám Srágá	ויינר אברהם שרגא
Veiner Mose	ויינר משה
Veiner Gitel	ויינר גיטל
Veiner Frida és családja	ויינר פרידה ומשפ.
Weisz Adolf és családja	וייס אדולף ומשפ.
Weisz Ansel	וייס אנשל
Weisz Emil és családja	וייס אמיל ומשפ.

Weisz Ármin és családja	וייס ארמין ומשפ.
Weisz Bandi és családja	וייס בנדי ומשפ.
Weisz Berta	וייס ברטה
Weisz Lajos és családja	וייס ליוש ומשפ.
Weisz László és családja	וייס לסלו ומשפ.
Weisz Mór, felesége és családja	אשת וייס מור ומשפ.
Weisz Manó özvegye	אלמנת וייס מנו
Weisz Miklós és családja	וייס מקלוש ומשפ.
Weisz Mose és családja	וייס משה ומשפ.
Weisz Fülöp rabbi	הרב וייס פליף
Weisz Sándor	וייס שנדור
Weisz Etelke	וייס אטלקה
	אשת וייס + 1
Weiszmann Ernö felesége	אשת וייסמן ארנו
Vild Dávid özvegye	אלמנת וילד דוד
Dr. Wilheim özvegye	אלמנת ד"ר וילהם
Virányi Mose, Rachel és Lea	וירני משה, רחל, לאה
Dr. Vámos Béla özvegye	אלמנת ד"ר ומוש בלה
Wenezianer Julius	ונציאנר יוליוס
Dr. Váradi Pali és Juliska	ורדי ד"ר פאול ויולישקה
Wetzler M.-né	אשת ווטצלר מ.
Dr. Váradi Jakob	ד"ר ורדי יעקב
Váradi Vermes Margit	ורדי ורמש מרגית
Váradi özvegye Malka	אלמנת ורדי מלכה
Dr. Váradi Tibor	ד"ר ורדי טיבור
Wertheimer özvegye	אלמנת ורטהיימר
Vértes Sándor és családja	ורטש שנדור ומשפ.
Ing. Vermes Ervin és felesége Hajnalka	אינג' ורמש ארבין והיינלקה
Zsadányi Dezsö, Elza és Zoli	ז'דאני צבי, עליזה, אשר, רחל, קטו
Zsadányi Kató	ז'דאני קטו
Zahar Ármin	זהר ארמין
Seinwel Ze'ev, Gitl, Hadassa és Lea	זיינול זאב, גיטל, הדסה, לאה
Silber Jenö	זילבר ינו
Silberstein Smuel és Mariska	זילברשטיין שמואל ומרישקה
Singer Ödön és családja	זינגר אודון ומשפ.
Singer Teréz	זינגר טרז
Singer Mirjam	זינגר מרים
Singer Slomo	זינגר שלמה
Singer Hanna	זינגר חנה

Singer Mordecháj	זינגר מרדכי
Singer Ávrahám Smuel	זינגר אברהם שמואל
Singer Gita	זינגר גיטל
Singer Malka	זינגר מלכלה
Singer Rózsi és családja	זינגר רז'ו ומשפ.
Singer rabbi felesége, Szara és fia Jehuda-Arie	הרבנית זינגר שרה ובנה יהודה ארי
Zemmer özvegye	אלמנת זמר
Zemmel József és családja	זמל יוסף ומשפ.
Zemmel László	זמל לסלו
Teiner Regina	טיינר רגינה
Tenenbaum Berta	טננבאום ברטה
Tölcs család	טולץ משפ.
Jucker József	יוקר יוסף
Jucker Szidonia	יוקר סידוניה
Jucker Berta	יוקר ברטה
Jucker Dica	יוקר דצ'ה
Jucker Rezsö	יוקר רוצ'ו
Israel Lajos Leitma	ישראל ליוש לייטמה
Israel Ilonka Lea	ישראל אילונקה לאה
Jungreisz-né	אשת יונגריס
Kohn Eduárd, Tova és Violet	כהן אדוארד, טובה, ויאולט
Kohn Ignác özvegye	אלמנת כהן איגנץ
Kohn Izsák	כהן איזאק
Kohn Gábor és Gizi	כהן גיבור וגוזי
Kohn Vera	כהן ורה
Kohn Teréz Rachel	כהן (טרז) רחל
Kohn Jolán	כהן יולן
Kohn Manci Mirjam	כהן (מנצי) מרים
Kohn Dávid (Dezsö) és Rachel	כהן דוד ורחל
Kohn Imre	כהן אימרה
Kohn Eta	כהן אטה
Kohn Vilmos és családja	כהן וילמוש ומשפ.
Kohn Jancsika és Lili	כהן ינצ'יקה, לילי
Kohn Ludian és Alliza	כהן לודיאן, עליזה
Kohn Mór özvegye és családja	אשת כהן מור ומשפ.
Kohn Malka Bat Ávrahám	כהן מלכה בת אברהם
Kohn Róza Bat Ávrahám	כהן רוזה בת אברהם

Kohn Mose Jakov	**כהן משה יעקב בן ורו**
Kohn Lea Bat Asher	**כהן לאה בת אשר**
Dr. Kohn Ichak Ben Mose	**כהן ד"ר יצחק בן משה יעקב**
Kohn Mirjam, Aladár és felesége	**כהן מרים, אלדר ואשתו**
Kohn Mark özvegye és fia	**אשת ד"ר כהן מרק ובנה**
Kohn Rivka	**כהן רבקה**
Kohn László	**כהן לסלו**
Kohn Sándor és családja	**כהן שנדור ומשפ.**
Kohn Dezsö, Julia és Lili	**כהן דז'ו, יוליה, לילי**
Lebovitsh Herman	**ליבוביץ הרמן**
Lebovitsh Berta (Schwarz)	**ליבוביץ ברטה (שורץ)**
Lebovitsh Lunci Mirjam	**ליבוביץ לונצי (מרים)**
Lebovitsh Hajim	**ליבוביץ חיים**
Lebovitsh Lea	**ליבוביץ לאה**
Lebovitsh Avigdor	**ליבוביץ אביגדור**
Dr. Ladányi Károly	**לדני ד"ר קרול**
Ladányi Ödön	**לדני אודון**
Ladányi Elza	**לדני אלזה**
Ladányi Márta	**לדני מרטה**
Löw Elza	**לוב אלזה**
Löw Margó	**לוב מרגו**
Lovas és családja	**לובש מרק ומשפחתו**
Löwi Erzsébet	**לוי ארז'בט**
Löwi Meir	**לוי מאיר**
Löwi Honi	**לוי חוני**
Löwi Mark és családja	**לוי מרק ומשפ.**
Löwi (Pepi) Josefin	**לוי פפי**
Löwinger (Sohét) és családja	**לוינגר (שוחט) ומשפ.**
Löwinger Hanna	**לוינגר חנה**
Löwinger Izidor	**לוינגר איזידור**
Löwinger Lajos	**לוינגר ליוש**
Özvegy Lusztigné	**אלמנת לוסטיג**
Lukács özvegye	**אלמנת לוקץ**
Leon Dávid	**ליאון דוד**
Leon Lea	**ליאון לאה**
Leon Hanzi	**ליאון הנזי**
Leon Eszter	**ליאון אסתר**
Leon Hava	**ליאון חוה**
Leon Dvora	**ליאון דבורה**
Link Ilona	**לינק אילונה**

Link Anci	לינק אנצי
Link Slomo, Zsenka, Hanna, Mordecháj	לינק שלמה, ז'נקה, חנה, מרדכי
Lichtenstein József	לכטנשטיין יוסף
Lichtenstein Kornélia	לכטנשטיין קורניליה
Lichtenstein Henrich	לכטנשטיין הנריך
Lichtenstein Margit	לכטנשטיין מרגיט
Lengyel Zsigmond	לנג'ל זיגמונד - ארמין, שנדור
Lengyel László	לנג'ל לסלו
Lengyel István	לנג'ל אישטון
Lengyel Lajos	לנג'ל לאיוש
Lengyel Margit	לנג'ל מרגיט
Lengyel Karolina	לנג'ל קרולינה
Lengyel Jehudit Szara	לנג'ל יהודית שרה
Dr. Lengyel Jenö, Rachel és Lea	ד"ר לנג'ל ינו, רחל לאה
Lengyel Gyula	לנג'ל ג'ילה
Lengyel Milka	לנג'ל מילכה
Lengyel Géza	לנג'ל גזה
Lengyel Sándor	לנג'ל שנדור
Lengyel Anna	לנג'ל אנה
Lengyel Tomasz	לנג'ל טומס
Lengyel Béla	לנג'ל בלה
Lengyel Cecilia	לנג'ל צציליה
Lengyel Magda	לנג'ל מג'דה
Langer Ottó és Ilona	לנגר אוטו ואילונקה
Langer József és Róza	לנגר יוסף ורוזה
Langer Jolán	לנגר יולן
Langer Jakov	לנגר יעקב
Langer Mór, Etu és családja	לנגר מור, אטוו ומשפ.
Ing. Lányi Sándor	אינג' לני יהושע בן גבריאל יהודה הלוי
Lányi (Susitzky) Erzsébet	לני אסתר שושיצקי
	שושיצקי בלימה
Mayer Berta	מאיר ברטה
Márkus Ági	מארקוס אגי
Molnár József	מולנר יוסף
Molnár Irén	מולנר אירן
Molnár Nándor	מולנר ננדור
Moskovics Izidor és Julia	מושקוביץ איזידור ויוליה
Moskovics Eugen	מושקוביץ איגן
Moskovics Imre	מושקוביץ אמרה

Moskovics Eszter	מושקוביץ אסתר
Moskovics Hanna	מושקוביץ חנה
Moskovics Malka	מושקוביץ מלכה
Moskovics Jenö (Jojne) családja	מושקוביץ ינו משפ.
Moskovics Iván	מושקוביץ איבן
Moskovics Zsuzsi	מושקוביץ ז'וז'י
Moskovics Mandi	מושקוביץ מנדי
Michel Ávrahám	מיחל אברהם, לונני
Müller Laci és felesége (Ipolynyék)	מוללר לאצי ואשתו
Müller Binjamin	מילר בנימין
Müller Paula	מילר פאולה
Müller Mose	מילר משה
Milstein Mose özvegye	מילשטיין (אלמני)
Mandelsz Ilona	מנדלס אילונה
Matzner Aladár és családja	מצנר אלדר ומשפ.
Matzner Samu	מצנר שאמו
Matzner Sándor	מצנר שנדור
Matzner Ármin	מצנר ארמין
Matzner Margit	מצנר מרגיט
Matzner Vera	מצנר ורה
Matzner Mirjam	מצנר מרים
Matzner Miklós	מצנר לאסלו
Matzner Sári	מצנר שרה
Matzner László	מצנר מיקלוש
Márton Michael és Emma	מרטון מיכאל ואמה
	מורגנשטיין אמא, אשתו ובתה
Márkus Dézi, Ági és Emma	אשת מרקוס דזי (רחל) אגי, אמה
Markstein Gábor	מרקשטיין גבריאל
Markstein Endre	מרקשטיין יולישקה
Markstein Éva	מרקשטיין אווה
Markstein Juliska	מרקשטיין יולישקה
Markstein Izidor	מרקשטיין איזידור
Markstein Jenö	מרקשטיין יאנו
Markstein Imre	מרקשטיין אמרה
Nagy Etelka	נאג'י אטלקה
Nagy Aranka és Péter	נארי אללה, ארנקה, פטר
Nagy Smuel	נארי שמואל
Nagy Margit	נארי מרגית
Nagy Aladár	נארי אלדר
Nagy Aranka	נארי ארנקה

Nagy Péter	נארי פטר
Neu László	נוי לסלו
Neu István	נוי אישטון
Neu Géza	נוי גזה
Neu Ilonka	נוי אילונקה
Neu Anna	נוי אנה
Neu Lenke	נוי לינקה
Neuhauser Adolf és Lila	אשת נויהאוזנר אדולף ו–וללה
Najovics Rózsi, Oszkár, Alfréd,	ניוביץ רוז'י וילדיה: אוסקר, אלפרד,
Dvora és Szara	דבורה ושרה
Najovics Paula (Löwinger), Erika és Gyuri	פאולה (לוינגר) וילדיה, אריקה גיורי
Najovics Hajim (Heinrich) és Frida	ניוביץ (הנריך) חיים, פרידה
Dr. Neumann Antal és családja	ד"ר נוימן אנטל ומשפ. קרל ומשפ.
Dr. Neumann Károly	ד"ר נוימן קארוי
Nemsic Olga	נמשיץ אולגה
Nemsic László	נמשיץ לסלו
Nemsic Alexander	נמשיץ אלכסנדר
Nemsic Magda	נמשיץ מגדה
Nemsic Zoltán és Mirjam	נמשיץ זולטן ומרים
Nemsic Kató	נמשיץ קטו
Nemsic Dezsö	נמשיץ דז'ו
Nemsic Sosana	נמשיץ שושנה
Nemsic Zehava	נמשיץ זהבה
Nemsic Rachel	נמשיץ רחל
Sauer Gyula és Hanka	סואר ג'ולה, הנקה
Sauer Teréz	סואר טרז
Szügyi Eszter, Regina	סוג'י אסתר, רגינה
Szügyi Gizella	סוג'י גיזללה
Szügyi Gitel	סוג'י גיטל
Szügyi Jehudit	סוג'י יהודה
Szügyi Zsigmond	סוג'י זיגמונד
Szügyi Béla	סוג'י בלה
Szügyi Rózsi	סוג'י רז'י
Szügyi József Ávrahám	סוג'י יוסף אברהם
Szügyi János	סוג'י ינוש
Szügyi Jolán	סוג'י יולן
Szügyi Paula	סוג'י פאולה
Szügyiné	אשת סוג'י
Szold Péterke	אשת סולד פטרקה

Szöllös Jenö és felesége	סולוש ינו ואשתו
Szücs Alexander	סוץ אלכסנדר
Szücs Mirjam	סוץ מרים
Szücs Lajos	סוץ ליוש
Szináj Mariska	סיני מרישקה
Szináj Rachel, Kató	סיני רחל, קטו
Snieders Oszwald és családja	סינדרס אוסבלד ומשפ.
Snieders Mose és családja	סינדרס משה ומשפ.
Székely Béla	אשת סקלי בלה
Szécsi Aliza és Ottó	סצ'י עליז, אוטו
Szöllössy-né	אשת סוללושי
Foti Vilmos	פוטי וילמוש
Pauker és családja (Tótgyarmat)	פאוקר ומשפ.
Fehér Aliz	פהר אליז
Fehér Ignác, Filipke és Imre	פולגר איגנץ, פיליפקה, אימרה
Fehér Angela, Erika és János	פולגר אנג'לה, אריקה, ינוש
Fenyö Hugó, Ilonka, Dezsö és felesége	פניו הוגו, אילונקה, דזו ואשתו
Földes Ármin	פולדש ארמין
Policer Géza	פוליצר גזה
Polacsek Imre, Artur és Anna	פולצק אימרה, ארתור, אנה
Polacsek Ella, Edit	פולצק אלה, אדית
Polacsek Vera	פולצק ורה
Polacsek Gizella	פולצק גיזלה
Polacsek Béla, Gyula, Dénes és Iván	פולצק בלה, ג'ולה, דנש, איבן
Polacsek Gavriella és lánya, Ágnes	פולצק גבריאלה ובתה, אגנץ
Polacsek Vilmos, Gizi és Ernö	פולצק וילמוש, גיזי, ארני
Polacsek Márta, Irén és Ferenc	פולצק מרטה, אירן, פרנץ, לינש
Polacsek Sándor	פולצק שנדור
Polacsek Margit	פולצק מרגיט
Polacsek Pál	פולצק פל
Polák Nándor és felesége	פולצק נאנדור ואשתו
Polák Gerson	פולק גרשון
Polák Manó özvegye	אשת פולק מנו
Polák Ferdinand és Janka	פולק פרדונגד, ינקה
Popok Adolf	פופוק אדולף
Fux Irma	פוקס אירמה
Fux Lajos	פוקס ליוש
Fux Lina	פוקס לינה
Fux Robert	פוקס רוברט

Fux András	פוקס אנדראוס
Fux Ilus	פוקס אילוש
Fux Adolf	פוקס אדולף
Fux Margit	פוקס מרגיט
Fux Tibor	פוקס טיבור
Fux Éva	פוקס אבה
Fux Piroska	פוקס פירושקה
Porgesz Izidor felesége	אשת פורגס איזידור
Führer Aliz	פירר אליז
Führer Magda	פירר מגדה
Führer Leopold	פירר לאופולד
Führer Zoli	פירר זלי
Führer Heinrich	פירר הנריך
Führer Zsenika	פירר ז'נקה
Führer Artur	פירר ארתור
Führer Ella	פירר אלה
Führer Aranka	פירר ארנקה
Polgár Ignác, Fáni és Imre	פולגר פני, איגנץ ואמרה
Feldman Mordechaj	פלדמן מרדכי
Feldman Cvi	פלדמן צבי
Feldman Tova	פלדמן טובה
Feldman Alexander	פלדמן אלכסנדר
Fliegelmann Mose Ben Nachman	פליגלמן משה בן נחמן
Fliegelmann Ávrahám Dávid	פליגלמן אברהם דוד
Fliegelmann Eliezer Nachman	פליגלמן אליעזר נחמן
Fliegelmann Mirjam Bat Smuel	פליגלמן מרים בת שמול
Fliegelmann Róza Bat Mirjam	פליגלמן רוזה בת מרים
Fliegelmann Eszter Bat Mirjam	פליגלמן אסתר קלה בת מרים
Fliegelmann Frida Bat Mirjam	פליגלמן פרידה בת מרים
Fliegelmann Hanna Bat Mirjam	פליגלמן חנה בת מרים
Fliegelmann Haja Seva Bat Mirjam	פליגלמן חיה שבע בת מרים
Fliegelmann Malka Bat Bracha	פליגלמן מלכה בת ברכה
Fleischer Beni és felesége	פליישר בני ואשתו
Placsek Nini, Kató és fia	פלצ'ק ניני, קטו
Finkelstein özvegye és családja	פנקלשטיין אלמנתו ומשפ.
Paszternák Vilmos	פסטרנק וילמוש
Peszler Ludvig és Aliza	פסלר לודויג' ואלזה
Freud Margit	פרויד מנדל
Freud Pali	פרויד פאול
Freud Rózsika	פרויד רוזה

Freund Rafael és Artur	פרוינד רפאל, ארתור
Frommer Jenö	פרומר ינו
Frommer Jankele	פרומר ינקלה
Frommer Margit	פרומר מרגיט
Frommer Dora	פרומר דורה
Frommer Sári	פרומר שרי
Fried Pál	פריד פאל
Fried Slomo	פריד שלמה
Fried Szerén (szül. Langer)	פריד (לנגר) סרן
Fried Magda és Pali	פריד פאלי + מגדה
Friedmann özvegye és családja	פרידמן אלמנתו ומשפ.
Friedmann Artur és Aranka	
Frater Ignác és családja	פרטר איגנץ ומשפ.
Dr. Fráter Jenö és családja	ד"ר פרטר ונו ומשפ.
Frisch Ernö és családja	פריש ארנו ומשפ.
Frisch Mór és családja	פריש מור ומשפ.
Perlusz Ignác és Mirjam	פרלוס איגנץ ומרים
Frankfurter Emanuel és családja	פרנקפורטר עמנואל ומשפ.
Farkas (Sohet)	פרקש (שוחט)
Farkas Sándor	פרקש שנדור
Paskus László és Sári	פשקוס לסלו ושרי
Paskus Vera	פשקוס ורה
Paskus Zsuzsi	פשקוס ז'וז'י
Paskus Artur és Frida	פשקוס ארתור ופרידה
Paskus özvegye	אלמנת פשקוס
Fóti Vilmos	פוטי וילמוש
Zuckerman Sándor	צוקרמן אלכסנדר
Zuckerman Rózsi	צוקרמן רוז'י
Zuckerman Árpád	צוקרמן ארפד
Zuckerman László	צוקרמן לסלו
Zuckerman Zsuzsi	צוקרמן זוז'י
Zuckerman Éva	צוקרמן אבה
Zuckerman Béla	צוקרמן בלה
Zuckerman Hajim	צוקרמן חיים
Ceitel Hani	צטל הני
Csillag Család	צילג משפ.
Köves Samuné	(אשת) קובש שמואל
Köves Tomi	קובש טומי
Kolman Ernö és felesége	קולמן ארנו ואשתו

Kolman Gyurika	קולמן ג'דיקה
Kolman Péterke	קולמן פטרקה
Kolman László és felesége	קולמן לסלו ואשתו
Kulka Miksa felesége	אשת קולקה מיקשה
Kulka Nándor és Mela	קולקה ננדור
Kondor Sándor és családja	קונדור אלכסנדר ומשפ.
Kohn Eta	קון אטה
Kohn Imre	קון אמרה
Kohn Jancsi	קון יאנצ'י
	קודר אלק
Kopasz Ármin és felesége	קופס משה (מיכה)
Kopasz Béla	קופס בלה
Kopasz Gyuri	קופס ג'ורי – יוסף
Kopasz Michael (Engel)	קופס מיכאל (אנגל)
Kopasz Márta (Engel)	קופס מרטה (אנגל)
Korman Zoltán és családja	קורמן זולטן ומשפ.
Kornfeld Ludvig, Gizi és családja	קורנפלד לודביג, גיזי ומשפחתו
Kinszki Bözske	קינסקי בוזקה
Kinszki István	קינסקי אישטבן
Kinszki Gábor	קינסקי גבור
Kinszki László	קינסקי לסלו
Kinszki János	קינסקי ינוש
Kálai Béla és Malvin	קלאי בלה, מלבין
Kálai Zoltán	קלאי זולטן
Káldor Ávrahám	קלדור אברהם
Káldor Árpád	קלדור ארפד
Káldor Béla	קלדור בלה
Káldor Bernát	קלדור ברנט
Káldor Jakov	קלדור יעקב
Káldor Margit	קלדור מרגיט
Káldor Rivka	קלדור רבקה
Klein Olga	קליין אולגה
Klein Albert	קליין אלברט
Klein Ernö és családja	קליין ארנו ומשפ.
Klein Béla	קליין בלה
Klein Rózsi	קליין רוז'י
Klein Livia	קליין לויה
Klein Ármin és felesége	קליין ארמין ואשתו
Klein J. és családja	קליין יוסף ומשפ.
Ing. Klein Viliam	אנג' קליין ויליאם

Klein Mór és Paula	קליין מור ופאולה
Klein Miklós	קליין מיקלוש
Klein Emanuel és családja	קליין עמנואל ומשפ.
Klein Katóka	קליין קטוקה
Klein L.-né+Erzsébet	אשת קליין + ארז'בץ
Klein Smuel, Malvin és Tibor	קליין שמואל, מלבין, טיבור
Klein Sándor és családja	קליין שנדור ומשפ.
Dr. Kalmár özvegye	אשת ד"ר קלמר
Kalmár Jona és Julia	קלמר יונה יוליה
Kalmár Miksa	קלמר מראל מקס
Kalmár Róza	קלמר רוזה
Kalmár Endre (Bandi)	קלמר אנדרי
Kalmár Ella (Elli)	קלמר הלה
Kalmár Samu és felesége	קלמר שמו ומשפ.
Kalmár Sándor és Juliska	קלמר אלקס אשתו יוליה
Knap Artur és Magda	קנאף ארתור ומגדה
Knöpfler F.-né	אשת קנופלר
Knöpfler Hanna	קנופלר חנה
Knöpfler Karol, Jakov és Márta	קנופלר קרול, יעקב, מרטה
Kertész Sándor és felesége	קרטס שנדור ואשתו
Kreiner Ármin	קריינר ארמין
Kreiner Cecilia	קריינר צציליה
Kreiner Miska, felesége és 2 fia	קריינר מקשה אשתו ו– 2 בניו
Kreiner özv. Erna és 3 gyereke	אלמנת קריינר ארנה ו– 3 ילדיו
Kreiner Erzsébet	קריינר ארזבט
Kreiner Alexander és gyereke	קריינר אלכסנדר וילד
Kreiner Filip, felesége és 4 gyereke	קריינר פיליף אשתו ו– 4 ילדיו
Kreiner József, felesége és 2 gyereke	קריינר יוסף אשתו ו– 2 בניו
Kréhn Sámuel felesége	אשת קרין שמואל
Kréhn Ödön	קרין אודון
Kréhn Jakab	קרין יעקב
Kréhn Jerucham	קרין ירוחה
Kréhn család (Tótgyarmat)	קרין ומשפ.
Krémer Ferenc, felesége és fiai	קרמר אשתו פרנץ ובניה
Kárpáti Rózsi	קרפטי רוז'י
Kárpáti Pali - Meir	קרפטי מאיר
Kárpáti Ági	קרפטי אגי
Katz-né + Helén	אשת קץ + הלן
Révész-né, Lola és Bandi	אשת רבס, לולה, בנדי

Révész Cvi Valeria	רבס צבי ולריה
Révész-né	אשת רבס
Rosenbaum Edu és családja	רוזנברג אדוש ומשפ.
Rosenberg Gabriella	רוזנברג גבריאלה
Rosenberg Sraga (Gyuri)	רוזנברג שרגא (ג'ורי)
Rosenberg Miksa (Cvi)	רוזנברג מיכאל צבי
Rosenberg Olga	רוזנברג אולגה
Rosenberg Irma	רוזנברג אירמה
Rosenberg Hajim	רוזנברג חיים
Rosenberg Noach	רוזנברג נוח
Rosenberg Cila	רוזנברג צילה
Rosenberg Sára	רוזנברג שרה
Rosenberg Fricka	רוזנברג פריצקה
Rosenfeld Elemér	רוזנפלד אלמר
Rosenfeld Janka	רוזנפלד ינקה
Rosenfeld Naftali	רוזנפלד נפתלי
Rosenzweig Béla és 2 fia	רוזנצוויג בלה ו- 2 בנים
Rosenzweig Cipora	רוזנצוויג ציפורה
Rosenzweig Simon	רוזנצוויג שמעון
Rosenzweig H.	רוזנצוויג ח.
Rosenzweig Robert	רוזנצוויג רוברט
Rosner és családja	רוזנר ומשפ.
Roth József és felesége, Teréz	רוט יוסף ואשתו תרז
Roth Smuel (Sándor)	רוט שמואל
Roth Lili - Eszter	רוט לילי – אסתר
	רוט בנימין יוסף
Roth Ignác és Elza	רוט איגנץ ואלזה
Rotman Ármin és Szidi	רוטמן ארמין וסידי
Rotter Armin	רוטר ארמין
Ruhig Robert	רוהיג רוברט
Reinhard Lola, Éva	ריינהרד לולה, אבה
Reinhard Matilda	ריינהרד מטילד
Reisz Margit	רייס מרגיט
Ringwald Márk	רנגולד מרק
Ringwald Imre	רנגולד אימרה
Ringwald József	רנגולד יוסף
Ringwald Emma	רנגולד אמה
Ringwald Margit	רנגולד מרגיט
Rosnerné és Lenke	אשת רוזנר + לנקה

Dr. Sági felesége	אשת ד"ר שאגי
Schwarz Blanka	שוורץ בלנקה
Schwarz Miska	שוורץ משקה
Schwarz-né (Dekner Elza)	אשת שוורץ (דקנר) אלזה
Schwarz Izsó és családja	שוורץ אז'י ומשפ.
Schwarz György	שוורץ ג'ורג'
Schwarz Berta	שוורץ ברטה
Schwarz Tomi	שוורץ טומי
Schwarz (Szabó) és családja	שוורץ (חייט) ומשפ.
Schwarz Mandi, Sándor és Gyurika	שוורץ מנדי, שנדור, ג'וריקה
Schwarz Max, Elza, Tamás és Juri	שוורץ מקס, אלזה, טומש, יורי
Schwarz Sándor	שוורץ שנדור
Schwarz-né	אשת שוורץ
Schwimmer Jenö és Szara	שוימר ינו ושרה
Schwimmer Laci	שוימר לצי
Schwimmer Vera	שוימר ורה
Somló Iván és Szara	שומלו איבן ושרה
Dr. Somló Arnold, Aranka, fiuk és Márta	ד"ר שומלו ארנולד, ארנקה, מרטה
Somogyi Miksa	שומוג' מקשה
Schönberg Árpád	שונברג ארפד
Schönberg Dusi	שונברג דושי
Schönberg Ágnes	שונברג אגנש
Szücs Mirjam	שוץ מרים, דג'י
Schück Sándor és felesége, Sári	שוק שנדור ושרה
Surányi Aranka	שורני ארנקה
Surányi Henrich és Magda	שורני הנריך, מגדה
Surányi Tibor	שורני טיבור
Susitzky Szidonia	שושיצקי סידוניה
Susitzky (Hercfeld) Bracha - Erzsébet	שושיצקי ברכה
Susitzky Smuel	שושיצקי שמואל
Dr. Susitzky Daniel és családja	ד"ר שושיצקי ומשפ. דניאל שינדל
Susitzky Berta (Blüme)	שושיצקי בלומה
Susitzky Ármin, Berta, Kató, Pista	שושיצקי ארמין, ברטה, קטו, פשטה
Stauber Szara	שטאובר שרה
Stauber Haja	שטאובר חיה
Stauber Ichak	שטאובר יצחק
Stauber Rachel	שטאובר רחל
Stauber Jente	שטאובר יניטה
Stein Jenö és Szerén	שטיין ינו, סרן
Steinberg Malka	שטיינברג מלכה

Sternfeld Franciska	שטרנפלד פרנצ'יסקה
Steiner Béla	שטיינר בלה
Steiner Margit	שטיינר מרגיט
Steiner Janka	שטיינר ינקה
Steiner Aliz	שטיינר אליז
Steiner Dávid és Rózsa	שטיינר דוד ורוז'ה
Steiner Vilmos rabbi és Gizi (Rozenberg)	רב שטיינר וילמוש וגיזלה (רוזנברג)
Dr. Steiner László	ד"ר שטיינר לסלו
Steiner Mose Dávid Ben Mordecháj	שטיינר משה דוד בן מרדכי
Steiner Sarlota	שטיינר שרלוטה בלומלה בת דוד
Steiner Tibi Reuven Cvi Ben Mose Dávid	שטיינר טיבור ראובן צבי בן משה דוד
Steiner Ferenc	שטיינר פרנץ
Steiner Teréz	שטיינר טרז
Steiner Juliusz	שטיינר יוליוס
Stökler Eszter, Belima	שטוקלר אסתר, בלימה
Stökler Dávid	שטוקלר דוד
Stökler Jehuda	שטקלר יהודה
Sternfeld Manó	שטרנפלד מנו
Sternfeld Franciska	שטרנפלד פרנציסקה
Sternfeld Sándor és Dori	שטרנפלד שנדור ודורי
Scheinberger Hanna	שינברגר חנה
Scheinberger Smuel - Dávid	שינברגר שמואל – דוד
Scheinberger Rachel	שינברגר רחל
Scheinberger Pinchas Jichak	שינברגר פנחס יצחק
Scheinberger Dina	שינברגר דינה
Scheinberger Edit	שינברגר אדיט
Scheinberger Rivka	שינברגר רבקה
Schuster Juliusz és Szara	שלוסטר יוליוס, שרה
Schlésinger Adolf és családja	שלזינגר אדולף ומשפ.
Schlésinger Rózsi, Erna és Klári	שלזינגר רחל, ארנה, לאה, קלרי
Schlosser Simon	שליסלר שמעון
Schlosser Hanna	שליסלר חנה
Salamon Béla és családja	שלמון בלה ומשפ.
Schmied Samu és családja	שמיד שמו ומשפ.
Schmiedel Ziszel	שמידל – גנז זיסל
Schmiedel Magda	שמידל מגדה
Schmiedel Michal	שמידל יזכה מיכל
Schmiedel Szara Rivka	שמידל שרה רבקה
Schmiedel Anci	שמידל אנצי
Schmiedel Zsigmond	שמידל שמואל חיים בן משה

Schmiedel Juliska	שמידל ייטל בת אהרן
Schmiedel Laci	שמידל לאצי
Speizer Mose Ben Smuel	שפייזר משה בן שמואל חיים
Speizer Ágnes	שפייזר אגנש
Spitzer Hava - Éva	שפיצר חוה (אוה)
Spitzer Anna	שפיצר אנה
Spitzer Béla	שפיצר בלה
Spitzer Edit	שפיצר אדית
Spitzer Vera	שפיצר ורה
Spitzer Ancsu	שפיצר אנצור
Schöffer József és felesége	שפר יוסף ואשתו
Schöffer Lidia	שפר לידיה
Schönberger - ne, Oszi, Anci, Edit, Eva	אשת שונברגר והילדים
Schönberger nagymama	שונברגר סבתא
Stöckly-né és Dezsö	אשת שטוקלי + דז'ו
Stöckly-né + 1	אשת שטוקלי + 1
Strasser-ne	אשת שטרסר

NEVEK AKIK NEM SZEREPELNEK A NÉVSORBAN ÉS ESETLEGES JAVITÁSOK

תקונים והשלמות לרשימת הנספים

לוח זכרון במרתף השואה בהר ציון – בירושלים

סלובאקיה
בראטיסלאבה-פרסבורג

יזכר
קדושי צ׳כוסלובקיה
לזכרם
ארץ אל תכסי דמם

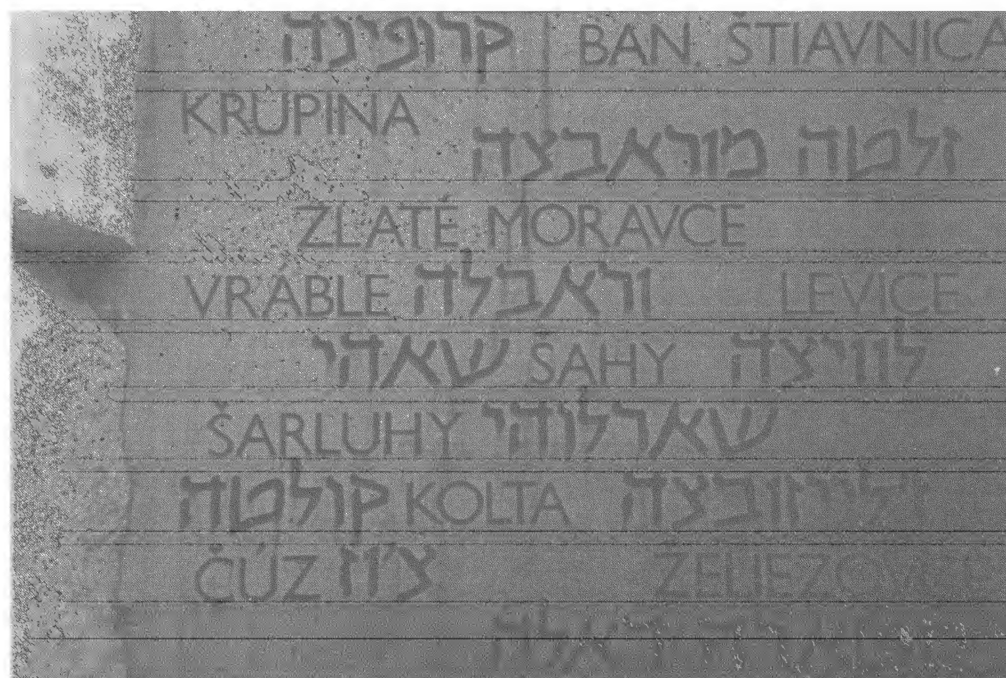

מוראביה
ברנו-ברין
שלזיה

קארפאטו-רוסיה
אוז׳הורוד-אונגבאר

בוהמיה

בקעת הקהילות ביד–ושם – ירושלים

אפוינ'ק (Ipolynyék) והסביבה

נרשם ע"י לאני אימרה ותורגם לעברית ע"י אברהם אשר.

איפוינ'ק בסלובקית Nekyje na Vinice שוכן 18 ק"מ מזרחית מאיפוישאג. גרו במקום 12 משפחות יהודיות אשר החזיקו בית תפילה קטן ונחמד ושוחט בשכר. בית הכנסת הזה שימש גם את יתר היהודים אשר חיו בכפרי הסביבה ושימש מפגש, במיוחד בחגים, כשיהודי המקום היו להם למארחים. היהודים במקום ובסביבה התחלקו בין הזרם האורתודוקסי לבין הזרם הסטטוס קוו אך עובדה זו לא פגעה בהרמוניה ובקיום מצוות הדת, כל אחד עפ"י הבנתו.

כל שבת התקיים מניין מתפללים אולם אם למישהו היה יום זכרון ביום חול אורגן מניין מאולתר כדי לאפשר אמירת קדיש.

כל יהודי איפוינ'ק וכפרי הסביבה רוכזו בגטו איפוישאג במאי 1944 וגורלם היה כגורל כל אוכלוסית הגטו.

להלן המשפחות שחיו כאן, וגורלן המר:

– בורנשטיין דוד, אשתו אולגה, ילדיהם: אליזבט, מגדה ואוסקר.
בתחילה היה סוחר, אח"כ עסק בחקלאות. רק אוסקר שב הביתה ונפטר בכפר.

– וידר מורס ואשתו אטל, ילדיהם ד"ר טיבור, מגדה ואימרה והנכד אקוש.
היה בעל חנות ומסעדה. מכל המשפחה שב טיבור יחידי. היגר לגוואטמלה ב-1948 ומאז חי שם. אחד מבניו עלה משם לארץ (וידר פדרו).

– הירשפלד איזידור ואשתו רגינה. היה בעל משק חקלאי, ללא ילדים. כולם נספו.

– וידר אמיל ואשתו אולגה. ילדיהם חוה וקרול.
ניהל בשכירות את המשק החקלאי של משפ' הירשפלד. רק חוה חזרה וחיה באוסטרליה.

– ז'דני דזידר, אשתו הלן, ילדיהם אילונה, ולי ואוצי.
היה סוחר. רק אילונה וולי חזרו. ולי (אשת סויץ) נפטרה בארץ ואילונה חיה בגרמניה.

– זמל יוסף, אשתו רבקה, שמות ילדיהם נשכחו מזכרוני.
היה שוחט למשפחות היהודיות בכפרי הסביבה ומורה לילדים בלימוד קריאה בסידור. ממנו למדנו להתפלל. היו לו גם אחים ואחיות: יולן, אירנה, לסלו. כולם נספו, איש מהם לא שב.

– אינג' לאנ'י אלכסנדר, אשתו אליזבת (אסתר).
היה מהנדס ראשי ממשלתי בדימוס. עסק בניהול משק חקלאי וגם היה בעל משק בעצמו. ילדיהם אימרה (כותב שורות אלה) וכן גבריאל ד"ר (פישטה) שבו וחיים בארץ. ההורים נספו.

– מצנר שמואל, אשתו ברטה נפטרה עוד לפני המלחמה. ילדיהם: אודון, שרה, אלדר, אלכסנדר, פירושקה (נפטרה לפני המלחמה), מיקלוש ולסלו. היה בעל אטליז. מכל המשפחה שרדו רק אודון ובנו ג'ורג'.

– פנ'ו הוגו, אשתו אילונה, ילדיהם: דזידור, מקלוש, אדיט וחוה, נכדיהם ורה וטמש. היה מזכיר הכפר. שבו רק מיקלוש, חוה וורה. שלושתם חיים באוסטרליה.

– קלמר אלכסנדר, אשתו יוליה, ילדיהם קטו ושטפן. היה בעל חנות ובית מרזח. שבו רק הילדים. קטו, אשר נפטרה באיפוינ'ק (היתה רעיתו של בורנשטיין אוסקר), ושטפן חי בישראל.

– שפר לידיה ומקלוש. אחים. רק מיקלוש חזר וחי בארה"ב.

– מילר לסלו ואשתו קטו. ללא ילדים. היה לו בית מלאכה להכנת מי סודה. נספו שניהם.

– בכפר סמוך קלנ'ה גרה משפחה יהודיה אחת. גליק הרמן (נפטר לפני המלחמה), אשתו יוליה וילדיהם: אלזה, הוגו, ארנקה, הלן, לסלו ובלה. נכדיהם: גלעד, אורי (פרידמן אימרה), אריאלי (ורטהיים אגי), גליק ג'וסי, אמרה וטומי וכן אנדרש. חזר: גלעד. אורי נפטר בארץ ואריאלי אגי. הוגו היגר לארה"ב עוד לפני המלחמה. גליק לסלו חי בצ'כיה ונפטר שם.

– כפר נוסף: איפויקסי. כאן גרו שתי משפחות:
ברק איגנץ ואשתו. ילדיהם: אנדרש ויוליה. היה להם משק חקלאי, רק אנדרש חזר.

– וצלר ינו ואשתו. ילדיהם: אליזבט וקלרי. היה בעל חנות ובית מרזח. שתי בנותיהם חזרו.

היום חי באיפוינ'ק יהודי אחד בלבד. מצנר ג'ורי. בית התפילה נהרס, המגרש נמכר ע"י הכפר. בית הקברות הקטן והמצבות בו נשמרים יפה וזאת הודות לעובדה, שלאחר המלחמה נתמנו במקום מצנר אודון, בורנשטיין אוסקר ורעייתו קטו. קרוביהם בארץ דואגים לתמיכה כספית לתחזוקה נאותה.

זכרונות חברים מכפרם והסביבה / יהודה (יושקו) רוזנברג ולצי לנגר

להלן זכרונותיהם של שניים מידידינו מהניצולים המעטים ששרדו בכפרי הסביבה. הזכרונות מתייחסים לכפר הולדת Palást (Plastovce) והסביבה, צפון מזרחית מאיפוישאג. כפי שנראה בשורות אלו כמעט לא היה כפר בו לא התגוררו משפחות יהודיות, אפילו משפחה אחת או שתיים. הקשר בין המשפחות היה לפעמים משפחתי אך בכל המקרים ע"י קיום מניין משותף, בעיקר בחגים בהם התכנסו באחד הכפרים, לפעמים בבית פרטי לתפילת חג, לאמירת יזכור עבור המתים. היה שוחט אזורי, אשר נדד מכפר לכפר, בעגלה או ע"ג אופניים וביצע את השחיטה הכשרה, בעיקר עופות למשפחות. בכמה כפרים התקיים אף בית עלמין עצמאי.

השורות הבאות מוקדשות לזכר המשפחות שנספו בשואה ביחד עם כל הנספים מאיפוישאג והסביבה. בראשית מאי 1944 הובאו כל היהודים מכל הכפרים לגטו שהוקם באיפוישאג ומכאן והלאה גורלם היה כגורל כולם. כ-80% נספו. המעטים ששרדו, בעיקר גברים שהיו בפלוגות העבודה, חזרו לביתם השדוד ולאחר זמן מה כמעט כולם עזבו והתפזרו מי לארץ ומי בארצות אחרות ברחבי תבל.

Tompa – גרו 2 משפחות: גולדשמיט ינו ואשתו רבקה. בבעלותם היה בית מרזח וחנות מכולת – נספו כולם. משפ' יוקר – גם להם חנות מכולת. ילדיהם ארמין ויוצי חיים בארץ.

Horváti – לנגר יוסף (סבו של לצי, כותב זכרונות אלה) בעל בית מרזח, חנות ואטליז. בנו מקשה, שהיה חוכר חוה חקלאית ובנו לצי עלו ארצה בשנת 1949 והשתכנו בנהריה. מקשה נפטר בינתיים ב-1986. משפ' דומן אלפרד ואשתו אף הם חוכרי קרקעות, נספו.

Alsó Szemeréd – משפ' דיאמנט, בעל בית מרזח. משפ' שטיינברג, בעל חנות. אף אחד מהמשפחות לא חזר.

Egeg – משפ' הורן וגרין לא חזרו. ד"ר וינברגר, רופא, חי בנהריה.

Palást – משפחות לנגר – רוזנברג (משפחתו של כותב הזכרונות יושקו): לנגר יוסף-שמואל נפטר עוד ב-1930, רוזנברג נתן ואשתו רוזליה נפטרו זמן רב לפני המלחמה. בניהם פרי, אביגדור והרמן: הרמן ייסד משפחה בעיר לבה, המשפחה נספתה, רק בתם רחל חזרה וחיה בקבוץ דגניה. אביגדור חי בפלשט עם אשתו צילה ושלושת ילדיהם: מגדה, קרול ויושקה. צילה ומגדה נספו. אביגדור, קרול ויושקה עלו ארצה. בינתיים אביגדור נפטר וכן גם קרול. הערה: לאחר מותה של רוזליה רוזנברג בעלה נתן התחתן עם אולגה, אשר נספתה בשואה. בנה ארפד חזר וחי בתחילה בהונגריה, אחר כך בארה"ב ונפטר שם.

Felsö Túr – במקום חיו כמה משפחות שקיימו משקים חקלאיים גדולים, כגון: קטונה שנדור, משפ' וידר, פריש. משפחה נוספת: שושיצקי, בבעלותם בית מרזח וחנות מכולת. בנו ארפד התיישב באיפוישאג וחזר עם בנו מישי ועלו ארצה, אשתו נספתה. רק שרידים מהמשפחות הנ"ל חזרו והתפזרו ברחבי העולם.

Rikincice – כפר סלובקי. כאן גרו שרידי משפ' קולקה אשר גרו באיפוישאג. אשה זקנה אלמנה גרה עם בנה אשר למד רפואה. איש מהם לא חזר.

Medovarce – כפר סלובקי קטן. גרה כאן משפ' פרטר. פרטים רבים לא זכורים עליהם. היו 2 אחים נשואים ובת בשם וליקה. היו שייכים למדינה הסלובקית ועקבותיהם נעלמו. את הבת ראו בקבוצת עבודה יהודית שעבדה בהר טטרה בשנים 1942–1943.

Devoca – כפר סלובקי ליד קרופינה. משפחה אחת שרדה: בלומנפלד רחל גרה בחיפה ובנה עם משפחתו ביהוד.

Lontó – כפר מערבית מאיפוישאג. גרו כאן מספר משפחות יהודיות: משפ' נאגל, בעל חוה חקלאית, הילדים ינצ'י ואוה שרדו וחיים בגרמניה, משפ' גלטשטיין נספו. אחיות בשה, אלזה, אולגה ולצי, רק אלזה חזרה, חיה בנתניה ובינתיים נפטרה. אחים נוספים שמו נספה עם יהודי איפוישאג ואטל, חיה בטרנסילבניה ונספתה באושוויץ.

Szakállos – שוכן מערבה מאיפוישאג. גרו כאן משפחות סוג'י, בעל תחנת קמח. בנותיהם ארנקה ובלנקה התחתנו וגרו בארץ. (בינתיים נפטרו). משפ' גרינולד עם שתי בנות ובן, בעלי חנות ומשק חקלאי זעיר. רק בנם לצי הצליח להישרד, עבר לפרטיזנים בסלובקיה, חזר והיגר לברזיל.

מכפר זה מוצאן של משפחות הרוזנברגים באיפוישאג.

יוצאי איפוישאג וילדיהם אשר נהרגו במלחמות

במחתרת הציונית בבודפשט:	מאיר קרפטי — ינואר 1945
בלחימה בשורות צבאות הברית:	ברק לסלו
במלחמת העצמאות:	טיבור דויטש — לטרון מאי 48 דניאל ליבוביץ — נגב דצמבר 48 יצחק רוט — כפר לוביה ינואר 48 מרדכי שוורץ — חוליקאט יולי 48
במלחמת יום הכיפורים:	יחזקאל ליבוביץ רפי אבישי (בנם של הבשי פלי ומגדה)
בשירות פעיל בתקופת מלחמת יום הכיפורים:	רן שביט (בנם של מאיר וטובה)
בפעולות תגמול בלבנון:	מאיר שנלר (בנם של יוסף וז'וז'ו שנלר)
קורבנות הטרור:	שמעון ויג — תל מונד דצמבר 56 עירית גדרון — בתם של אביבה ויצחק גדרון (לונדון 1978) פירי איכבאום (ישראל) — פתח תקוה

סוף פסוק

בספר צנוע זה השתדלנו לקיים את מצוות "זכור ולא תשכח", אשר נצטוונו על כך במקרא (דברים כ"ה 17–19) לגבי מעשיו של עמלק, ואימצנו מצווה זו לגבי עמלק של דורנו, אשר מעשיהם הנפשעים פורטו במקצת בספר זה.

אולם המטרה העיקרית של ספרנו היא לשמש גלעד, מצבה, "נר תמיד" במקום קבר ומצבה אשר לא קיימים למאות מיקירינו אשר נרצחו, ניספו בעינויים, ברעב ובמחלות לאחר שגורשו מבתיהם.

השתדלנו להעביר לצאצאינו את מקור שורשינו אשר התגבשו במהלך הדורות במקום מושבינו וכדי לחוש מה קורה לעם אשר חי ללא מולדת.

את הרגשותינו בסיום הספר מבטא נאמנה שירו של אברהם שלונסקי, אשר מובא להלן:

לזכור – ולא לשכוח!

על דעת עיני שראו את השכול
ועמסו זעקות על לבי השחוח,
על דעת רחמי שהורוני למחול,
עד באו ימים שאיימו מלסלוח, –
נדרתי הנדר: לזכור את הכל,
לזכור – ודבר לא לשכוח.

דבר לא לשכוח – עד דור עשירי,
עד שוך עלבוני, עד כולם, עד כולהם,
עדי יכלו כל שבטי מוסרי. – – –
קונם אם לריק יעבור ליל הזעם,
קונם אם לבוקר אחזור לסורי
ומאום לא אלמד גם הפעם.

פרק ה

תמונות מן העבר...

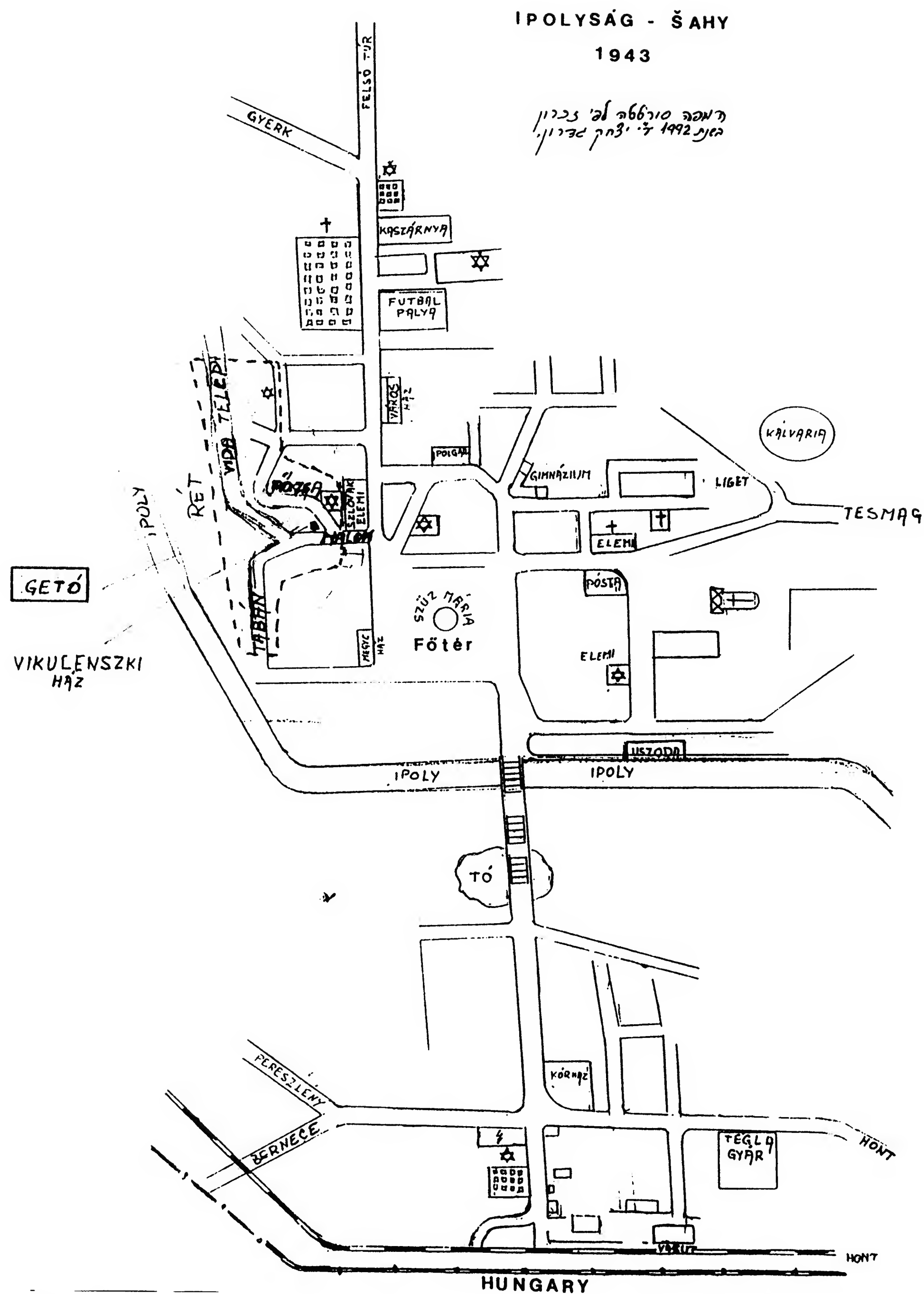
תוכן הענינים לתמונות:

תקונים והשלמות לתמונות

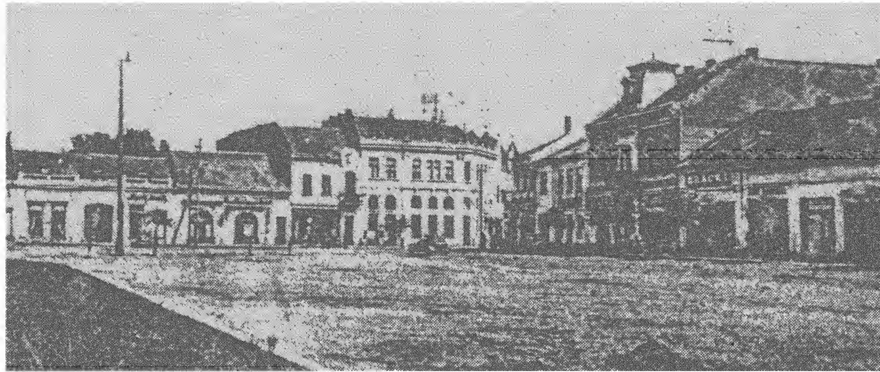
מפת איפוישאג והסביבה

Ipolyság és Környéke

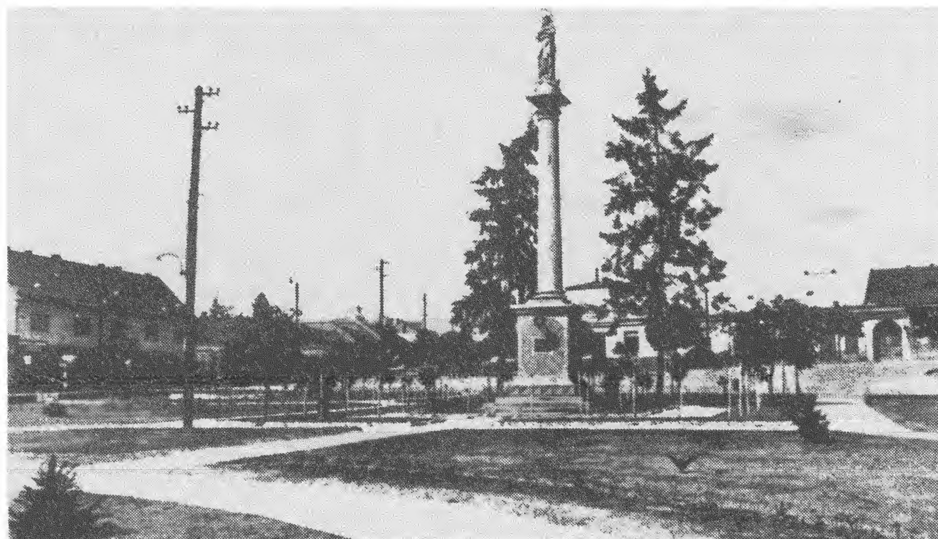

A térkép 1992 évben, készült 1945-ben Gidron Y.emlékezése szerint

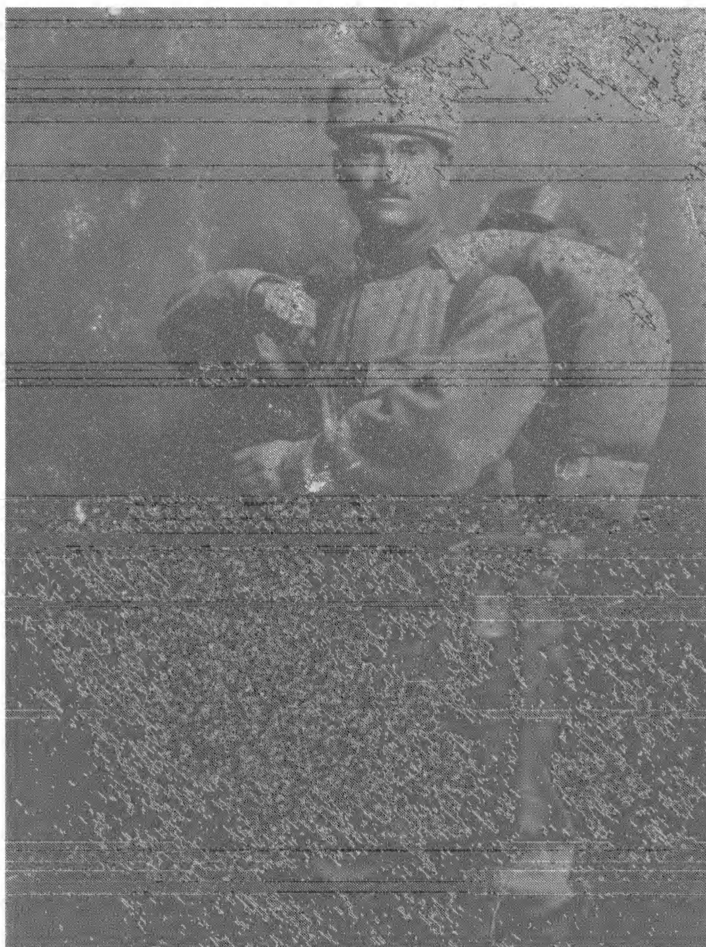
המפה שורטטה בשנת 1992 לפי זכרון משנת 1945 ע"י יצחק גדרון

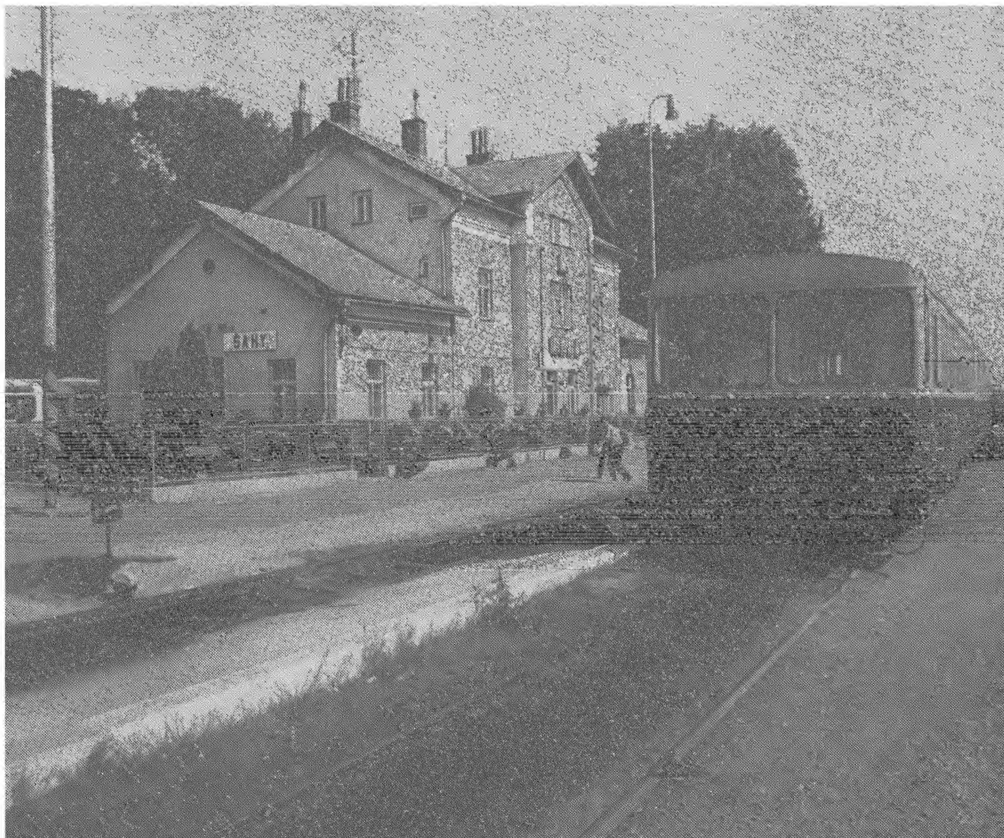
1910–1930

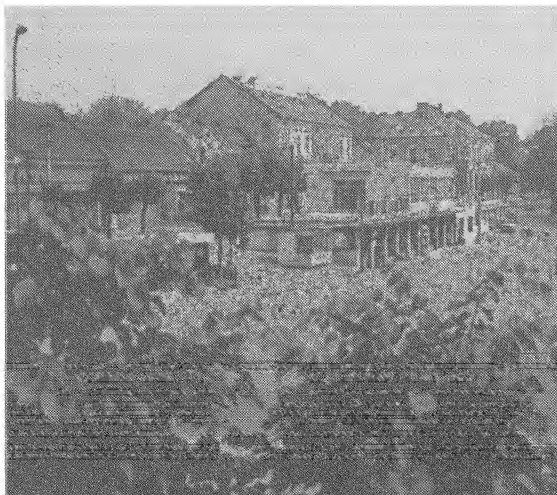
מלחמת העולם הראשונה 1914–1918

Az elsö világháború idején

Železničná stanica.
Vasútállomás.

תחנת הרכבת

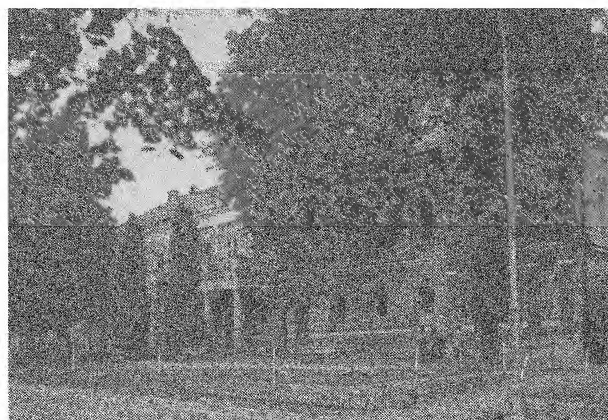

Autobusová stanica na námestí.
Autóbuszpályaudvar a főtéren.

תחנת אוטובוס
בככר

בנין הגימנסיה
A gimnázium második épülete, volt pénzügyi palota, ma kisegítö iskola

Bývalá mestská radnica z 19. storočia.
Az egykori városháza a XIX. századból.

בנין העיריה
מהמאה ה–XIX

Časť z budov na námestí – kancelárie JRD.
A főtér épületeinek egy része – az Efsz irodái.

חלק מהבנינים בככר הראשית

Slovenská štátna sporiteľňa.
A Szlovák Állami Takarékpénztár.

בנק לאומי סלובקי

Občiansky dom z konca 19. storočia.
Polgári ház a XIX. század végéről.

בית מגורים בסוף המאה ה־XIX

Mestská ľudová knižnica a bývalý hotel Centrál.
A városi népkönyvtár és az egykori Centrál Szálló.

ספריה עירונית ומלון צנטראל

Pohľad na mesto z časti Homok.
A város látképe a Homok felőli részről.

מראה העיר מכיוון הומוק

A gimnázium elsö és harmadik épülete

הבנין הראשון והשלישי של הגימנסיה

A gimnázium nyolcadik osztálya 1920-ban a diákok kb. 50% zsidó.

הכיתה השמינית של הגימנסיה בשנת 1920.
כ-50% מהתלמידים יהודים.

I. évfolyam. 1. szám. 1926. január 1.

UJÉVI MALAC

Ára 5 Kč.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Lengyel-kávéház.

(TÁRSASÁGI HIRMONDÓ)

Szerkesztik

A vicceket magyarázza Himmler Imre.

Lapunkhoz a finom árnyalatokat Kohn Miklós szállitotta.

B. U. É. K.

Vezércikkünket a cenzura törülte.

Kinek mit hozott a Jézuska.

Dr. [illegible]

Vida Bubinak: Hosszu hajat

Brackéknak: Ami [illegible] az nem mulik

Lengyel Sándornak: Steinach-fiolát

Kinszky Lacinak: Nem hozta vissza azt, amit elvitt

Polgár Imrének: Német kisasszonyt

Vida Kornélnak: Imaszijjat

Ipolyságnak: A visszahelyezett sóhivatalt

Dr Villanyinák: Zenei tehetséget is

Dr. Vida főorvosnák: Csak fiatal táncosnőkę

Dr. Höllónak: Meg egy földreform-törvényt

Bánónak Publikumot

Löwy Árminnak: Szerelmi házasságot

Dr. Váradinak: Telitalálatot

Polgár Ignácnak: A hitközségi képviselőtestület hódolatát

Binetternek: Ulčot

Ulčnak: Binettert

Non plus ultra.

Riporterünknek sikerült interjut szerezni az évtizedek óta remeteéletet élo ősz tudóstól Váradi Istvantól.

Alighogy beléptünk az előszobába a szomszéd szobából átszűrődő érces hang ütötte meg fülunket:

Ha az izmok összerendezettségét megbolygatjuk, a hátára fektetett anyabéka hasát simogatva

A dolgozószobába nyitva legelőször a tudós hófehér szakála tűnik szembe, mögötte mindjárt a még mindig fiatalos tűzben égő szeme. Nem téve fel kérdést, igy válaszolt elutasitó mozdulattal: Tévedés azt hinni, hogy tanulok. Igaz ugyan, hogy foglalkozom napi 36 órát másfél évtized óta az emberi mag és magolás tudományaval, de azért elég időm marad napi szükségletem elvégzésére, rendbehozván ruházatom távozás előtt.

Szédülve távoztunk s utánunk a tudós monoton hangja: Ha a hátára fektetett anyabéka hasát csiklandozzuk

Uj kedvezmenyes vonatjárat Šahy és Nové Zámky között.

A Földessy szintársulat Érsekujváron való tartózkodásának tartamára a vasutügyi miniszterium egy uj vonatjárat beállitását határozta el Šahy és Nové Zámky között. A tarifa tekintettel az utazók ottani tömeges kiadására, kedvezményes lesz. Mint hirlik a vonat „D-Sámenzug“ nevet fogja viselni

Szellemi sulymérő

Gordved amerikai tudós egy kiváló találmánnyal nagy feltünést keltett a tudományos világban. Feltalálta ugyanis a szellemi sulymérőt. Találmányának gyakorlati ellenőrzése vegett európai körútra indult. A Šahy-i Főiskolai Hallgatók az Egyesület Eszét, K. B.-t küldték ki kisérlet céljából az éppen Bécsben tartózkodó tudóshoz, tekintve, hogy egyelőre csak egész nagy sulyok méréséről lehet szo. Mint hirlik, ez fog mértékegységül szolgálni nemzetközi forgalomban. A mértékegység neve „ázószr“ lesz.

Újság az Ipolysági zsidó Fölskolások kiadványa 1926

עיתון של הסטודנטים היהודיים באיפוישאג 1926

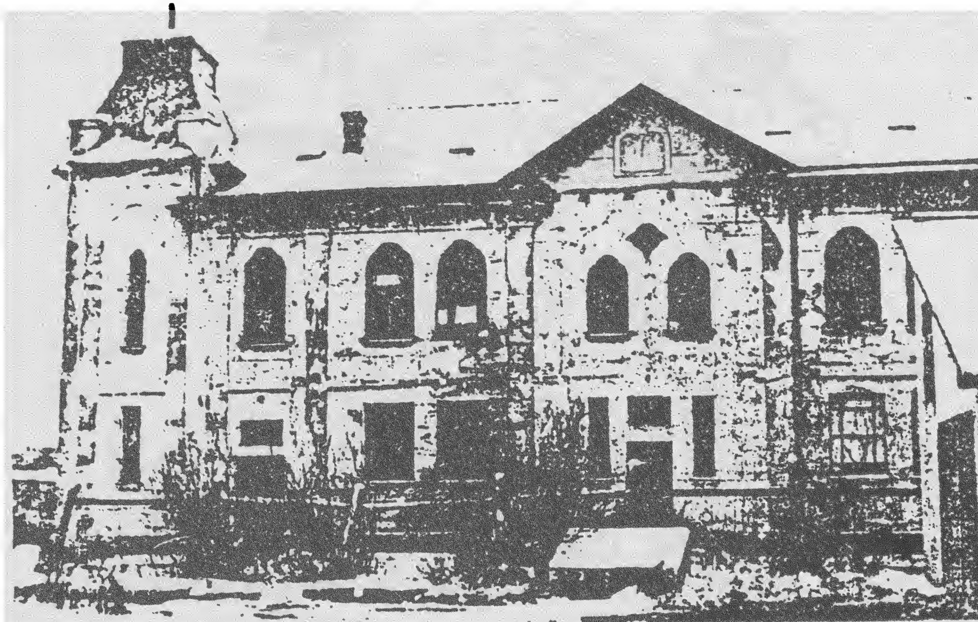
Az első Ortodox templom később Talmud Tora

בית הכנסת האורתודוקסי הראשון תלמוד תורה, 1987

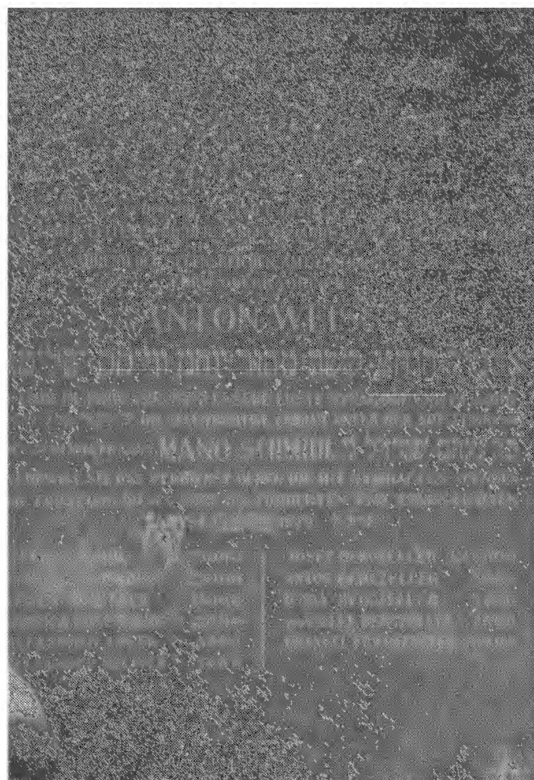
"Status-Quo" templom
(ma raktár)

בית הכנסת "סטטוס-קוו", 1987
(משמש כמחסן)

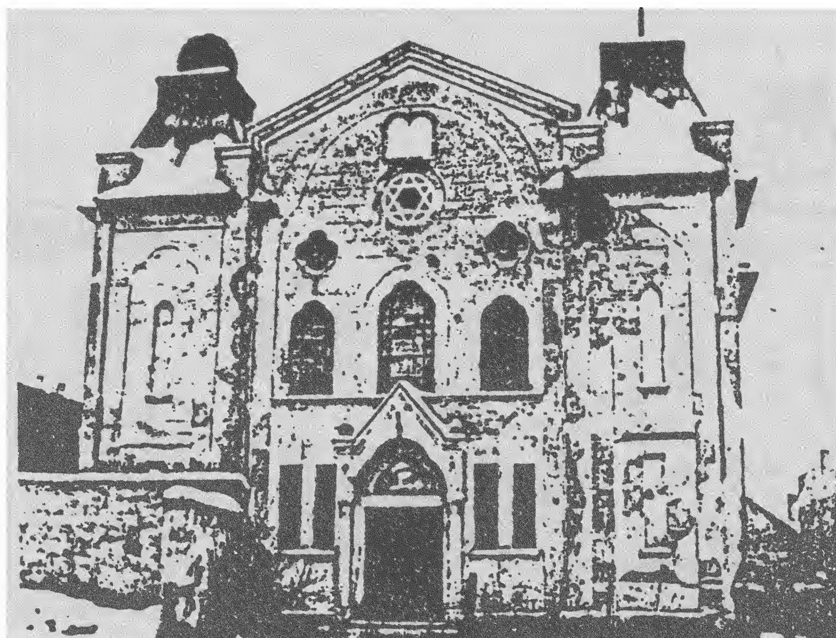
I P O L Y S A G — איפוישאג

Az Orthodox templom — **בית הכנסת האורתודוקסי**

Az adományozók névsora

רשימת תורמים להקמת בית הכנסת האורתודוקסי

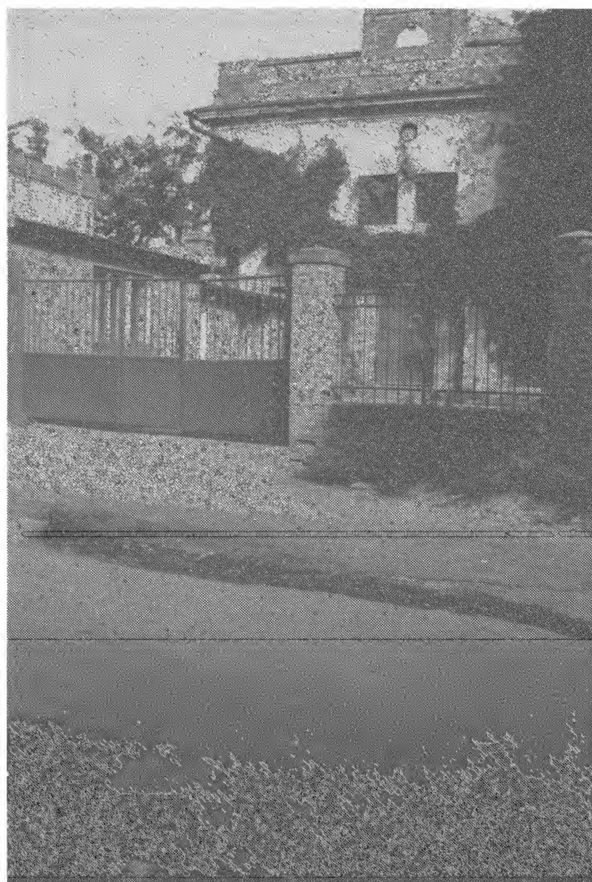

I P O L Y S A G　　א י פ ו י ש א ג

Orthodox templom 1993　　בית הכנסת האורתודוקסי 1993

Statusquo templom 1990　　בית הכנסת "סטטוס-קוו" 1990

בית הכנסת
"סטטוס-קוו" 1990

Ellemi Iskola　　בית הספר היסודי (עממי)

בית הספר היסודי היהודי

Zsidó elemi iskoia

1924

1929-30

בית הספר היסודי היהודי

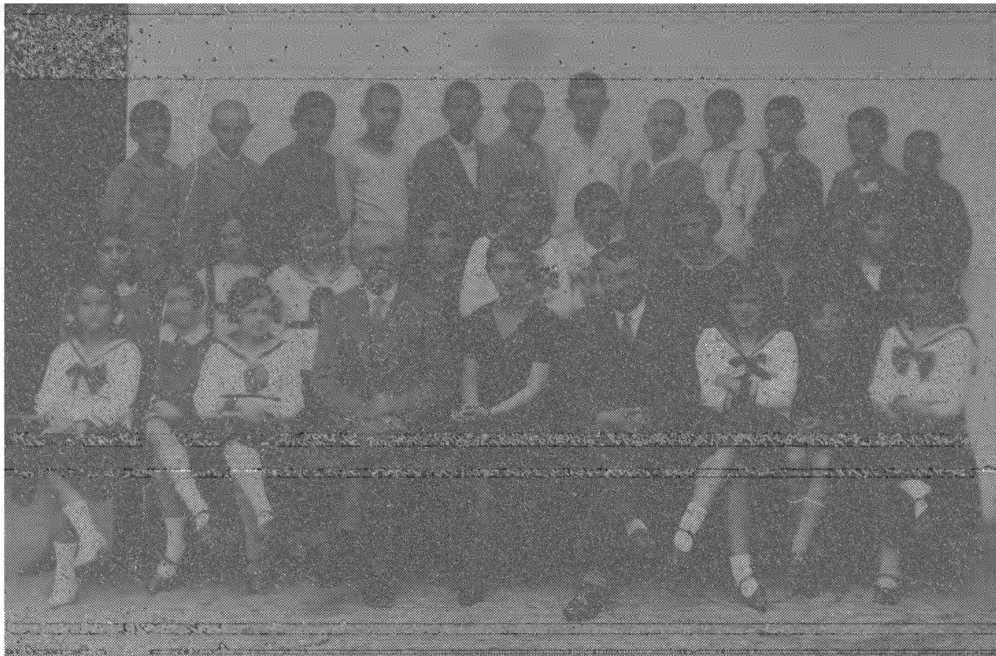
Zsidó elemi iskola

בית הספר היסודי היהודי

Zsidó elemi iskola

1931

1930

בית הספר היסודי היהודי

Zsidó elemi iskola

1931

1933

בית הספר היסודי היהודי

Elemi iskola

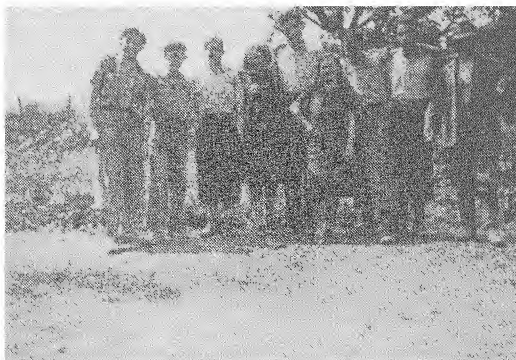

1934-1935

תנועות נוער
Zionista mozgalmak

1938

Hachsara 1939 Szemeréd 1939 הכשרה

צופים יהודיים

Zsido Cserkészek

1932

1937 - Tatra

1936 - Skleno

1939 – מפגש בתנועת הנוער הציונית

Összejövetel az ifjúsági cionista mozgalomban

Zionista mozgalmak

תנועות נוער

1940 - Levente gyakorlatok

עבודות במסגרת גדודי הנוער ההונגרי

1944 - במסגרת מחנה-עבודה הונגרי

Ipolysági munkaszolgálatosok

1944 - Szent István puszta

Ipolyság 1944. V.14.én

Édes Pistafiam!

Kedves lapodat megkaptuk amelynek
nagyon megörültünk már azt hittük
hogy elmentél ki amidőn csomagot
kértél azonnal feladtuk címedre és
a pénzt is vártuk hogy megértesítel
hogy megkaptad. Egyszer csak vagy 10
napra [illegible] [illegible] jött azon meg [illegible]
hogy ismeretlen. Most fiam a mi esetünk,
mi itt vagyunk Ipolyságon a járás és környék-
beli összes zsidósággal egy [illegible] [illegible]
[illegible] elhelyezve cca 1500 an
azaz mindenki családostul ifjú és
öreg rendesen lakásokba [illegible]
elhelyezve és várja a további parancsot
mert háborúban van. Mit a fiatalokat
katonai és munkaszolgálatokra be-
hívják és a ki itthon marad az
továbbra is a zsidók közt él!

מכתב מגטו איפוישאג

Levél az Ipolysági Gettó-ból

Tegnap mondták Gyulának hogy az otti
maradt bútor stb.-ről [illegible] rendelet
kell hivatalosan értesítést kaptunk
hogy hétfőn reggel 7 órára [illegible]
legyünk és a Dávid Lászlóékkal együtt
strafkocsin megadták is vagy
17 kocsival indultunk Ipolyságra
mindenki hozzon magával 3-4
napra ennivalót fekvő és takaró félét
ruhaneműt egy két váltást lehetőleg
~~a nagy meglepetés~~t az is kitűnt
ki vettük mar mint nap ami legszüksé-
gesebb ruha félét ennivalót hát
a [illegible] és megmondták hoztuk
már Gyulánál itt vagyunk és várjuk
a további intézkedést most átadom
a tollat a többieknek Csókollak Szeretettel
Apus Édes Pista bátyám ~~A[illegible]~~
Erzsinével együtt lakunk egy sz. és egy idegen
családdal Alakos Vendel [illegible]

tok felölünk, a poszt, ruha, megva ami a fontos. Apus mindennap templomba jár, mi még semmi munkát nem csináltunk. Lehet, hogy majd megyünk mezei munkára de nem biztos. és ha megyünk csak egybelire. A címünk. (Vorsicht) és régi u 6. Pénzünk hála Isten van. A napi ebédünk leves, főzelék. Itt a szobánkba van asztal és székek még ládánk is van. Édes Pista bátyám csak a jó Istenben ~~kell~~ bízni mert aki benne bízik az nem csalatkozik. A jó Isten majd meg segít. A Margósten Rózsika 2 szer itt volt és kérdezte hogy, hol van a Kelemba Pista ő is csókoltat téged. Apus a Kleinnel sakkozik néhányszor. ~~A~~ Édes Sanyi bátyám merre van? Írd meg neki a címünket ő se aggódjon mert jó helyünk van itt. A várpista nem jöhetünk. Ha ír levelet írjál benne külön észre nem kinek is.

מכתב מגטו איפוישאג

Levél az Ipolysági Gettó-ból

לוח זכרון
Emléktábla

EMLÉK

DRÁGA JÓ APÁM
RUHIG KÁROLY
MEGHALT
1938. JAN. 2. este = 5698. Sevat 1.

אבי מורי עטרת ראשי
ר' יעקב בן ר' יהודה ע"ה
הלך לעולמו ביום
א' שבט התרצ"ח.

1939	Január	21	Szomb.
1940	"	11	Csütört.
41	"	29	Szerda
42	"	19	Hétfő
43	"	7	Csütört.
44	"	26	Szerda
45	"	15	Hétfő
46	"	3	Csütört.
47	"	22	Szerda
48	"	12	Hétfő
49	"	31	-"-
1950	"	19	Csütört.
51	"	8	Hétfő
52	"	28	-"-
53	"	17	Szomb.
54	"	5	Kedd
55	"	24	Hétfő
56	"	14	Szomb.
57	"	3	Csütört.
58	"	22	Szerda
59	"	10	Szomb.
1960	"	30	-"-
61	"	18	Szerda
62	"	6	Szomb.

1963	Január	26	Szomb.
64	"	15	Szerda
65	"	4	Hétfő
66	"	22	Szomb.
67	"	12	Csütört.
68	"	31	Szerda
69	"	20	Hétfő
1970	"	8	Csütört.
71	"	27	Szerda
72	"	17	Hétfő
73	"	4	Csütört.
74	"	24	-"-
75	"	13	Hétfő
76	"	3	Szomb.
77	"	20	Csütört.
78	"	9	Hétfő
79	"	29	-"-
1980	"	19	Szomb.
81	"	6	Kedd
82	"	25	Hétfő
83	"	15	Szomb.
84	"	5	Csütört.
85	"	23	Szerda
86	"	11	Szomb.

SCHLESINGER J. BUDAPEST

ת' נ' צ' ב' ה'

Löwinger - Kemence

לוח זכרון
Emléktábla

לזכרון עולם
מזכרת אהבה
אליעזר פרענק

תרשים בית העלמין האורתודוקסי

Az Ortodox temetö vázlata

תרשים בית העלמין האורתודוקסי

Az Ortodox temető vázlata

VIII.
1 Schmidt Lipotné; 2 Adler Janka; 3 Weisz Jetta; 4 Petyannó Terbegeo; 5 Laufer Miksáné; 6 H. Krénné; 7 Weisz A. [illegible] Édesanyja; 8 Weisz Antal [illegible]
9 Horovitz Tesmag; 10 Rosenbaum; 11 Rosenbaum; 12 Rosenbaum Adolf; 13 Cblat Mór; 14 Diamant Gábor

IX.
4 Steinerné Sirák; 5 Herzog Vilmosné; 6 Schlesingerné; 7 Langer Salamonné; 8 Langer Salomon
9 Adler Simon; 10 Kohn Márk Visk; 11 Adler Jakab; 14 Kohn Jgnac; 15 Kohn Hasi

X.
2 Weidmann Mór; 4 Eichner [illegible]; 5 Eichner Jakab; 6 F. [illegible]; 7 Schwarnyi Jgnazné; 8 Surányi Jgnac
9 F; 10 Adler Sándor

XI.
3 [illegible]; 4 F; 5 Michel Jakab; 6 Michel Blanka; 7 Michel [illegible] Gabi
8 Paskusz Lajos; 9 Paskusz Lajosné; 10 Dr. Paskusz

XII.
6 Silina Simon; 10 Schlesinger [illegible]
11 F; 12 Löwy Miksa; 13 Frdter László; 14 Erdterne; 15 Blumenthal; 16 Grossmann Sózd

XIII.
4 Weisz Lászlóné; 5 Rosenfeldné; 6 Blumenthalné; 7 Krón Samuelné
9 Herczfeld Arnold; 10 Herczfeld Herman; 11 F.; 13 Langer Palóst; 14 Rosenfeld Hacko; 15 Weisz Jgna.

XIV.
6 Weisz Adolfné Eger; 7 Dechner Michlyné; 8 F Dechner Mihály; 9 X X
10 Kn[illegible] Samuel

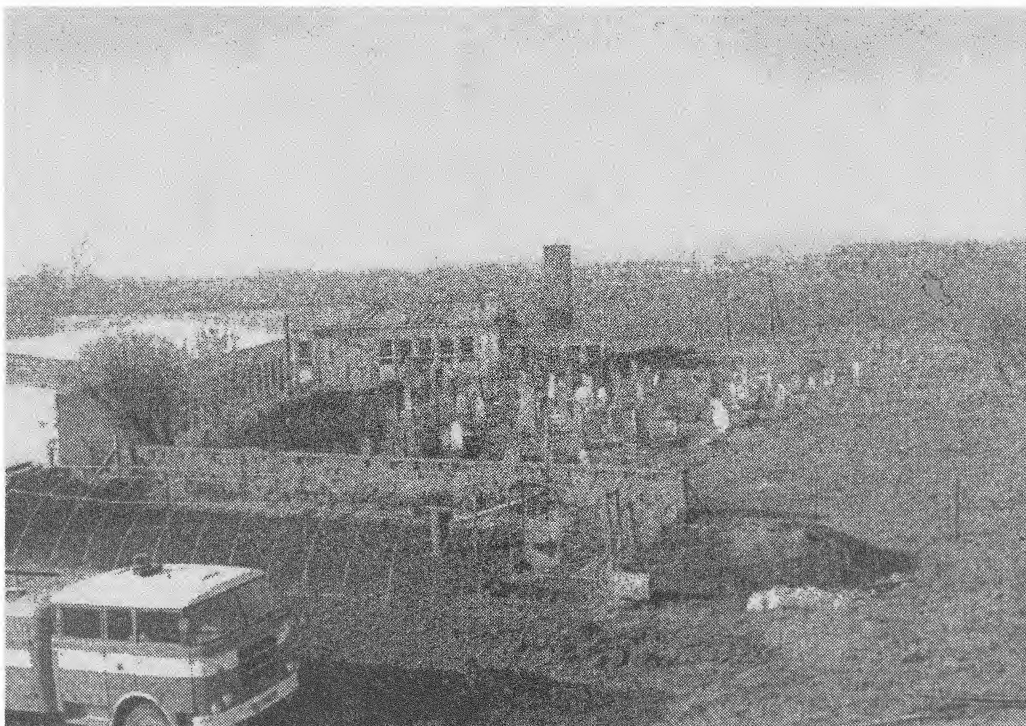
XV.
5 Glück Herman; 6 F; 8 Herzog Salamon

XVI.
11 F; 12 Widder Miksa; 13 Barak Armin; 14 F.

XVII.
7 Sniders Jenő; 9 Sniders Osvaldné
11 Berceller [illegible]; 12 Berceller Lajosné; 13 F.; 14 Berceller József; 15 Berceller Józsefné; 16 F.; 17 Schmidl Manó

XVIII.
9 Schöffer Jozefné
11 F; 12 Berceller Sándor

XIX.
Gánzel [illegible]; F [illegible]; Gánzel Ármin
Diamant [illegible]; Diamant Bernát

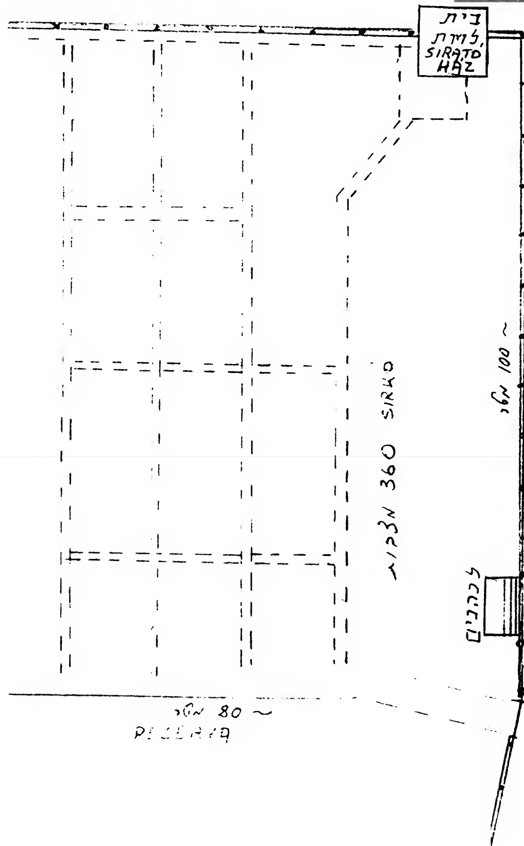
Orthodox temetö

1990 – בית העלמין האורתודוקסי

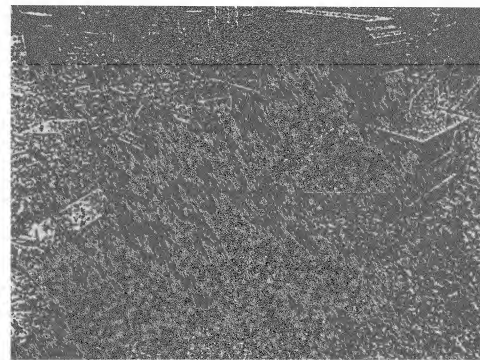

Halottas hás a Statusquo temetöben **1990 – בית ההלוויות הסטטוס-קוו**

UJ SZO 1993. VII. 8

Mint arról tegnapi számunkban hírt adtunk, Ipolyságon valószínűleg július 3-án a mintegy 360 sírkő közül 125-öt ledöntöttek, s 15 sírkövön erőszak nyomai láthatók. A zsidó temetőben történtekkel kapcsolatban állásfoglalást adott ki Michal Kováč, a Szlovák Köztársaság elnöke. Ebben hangsúlyozta, hogy az ipolysági esetet fiatalok meggondolatlan cselekedetének tekinti, és nem antiszemita megnyilvánulásnak. Ennek ellenére elítélendő cselekedetről van szó, hiszen az elhunytak nyughelyének ilyetén való meggyalázása egyetlen civilizált társadalomban sem tűrhető el. Így Szlovákiában sem tolerálhatjuk az effajta cselekedeteket.

1. A Statusquo temetö Vázlata 1993
2. A temetö bejáratának kápe
3. A meggyalázott sírkövek az 1993 Julius 3-án történt vandalismus utón.

1. תרשים מבית העלמין של קהילת הסטטוס-קוו (התרשים לפי זכרון)
2. תמונת הכניסה לבית העלמין
3. חילול מצבות ע"י בריונים בתאריך 3.7.93

1991- Halottas ház - észak 1991– בית הלוויות – צפון

Dél דרום

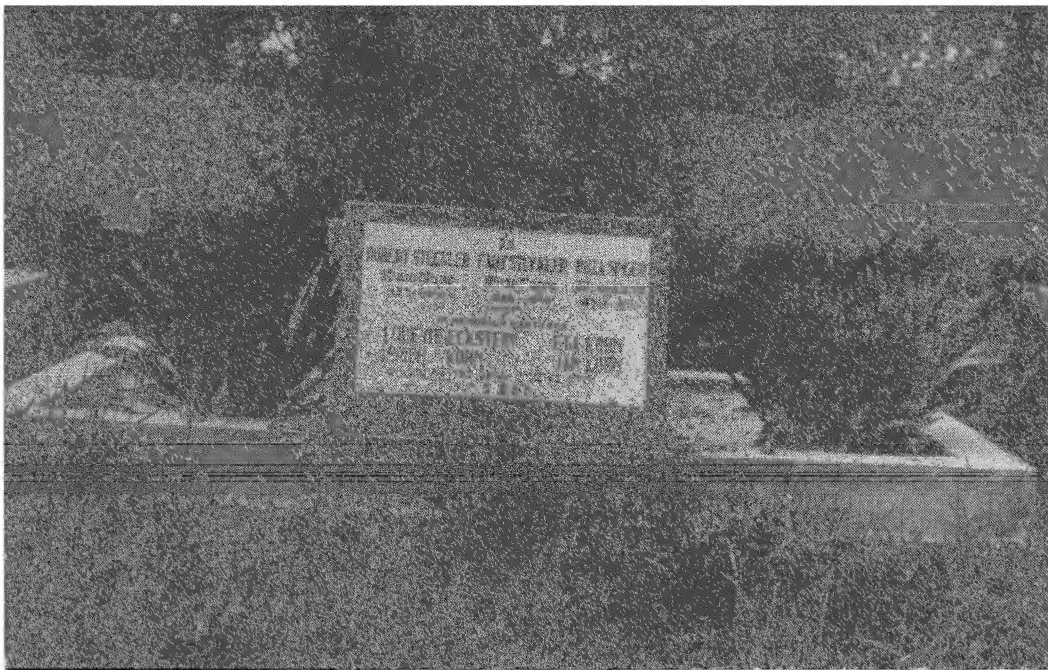
1987

1983

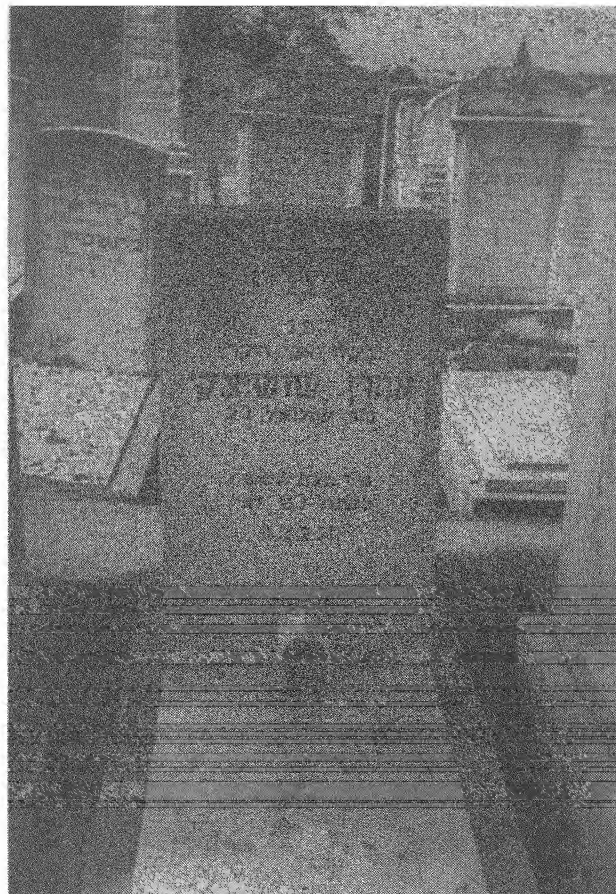

Grossmann Rabi és felesége **מצבת הרב גרוסמן ואשתו**

Grosma Pal

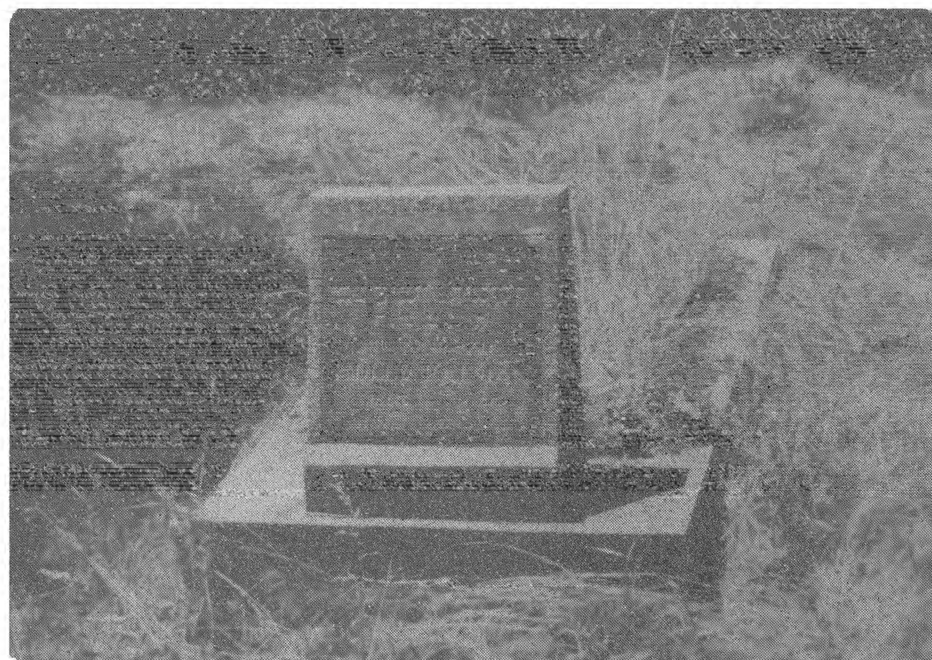

ROSENBERG ARNOLD
1891 — 1938
IN MEMORIAM MARTYROS
FELESÉGE LÁNYA FIA
ROSENBERG GABRIELLA JÚLIA GYÖRGY
1895–1944 1916–1945 1921–1945

STERNFELD MIKSA

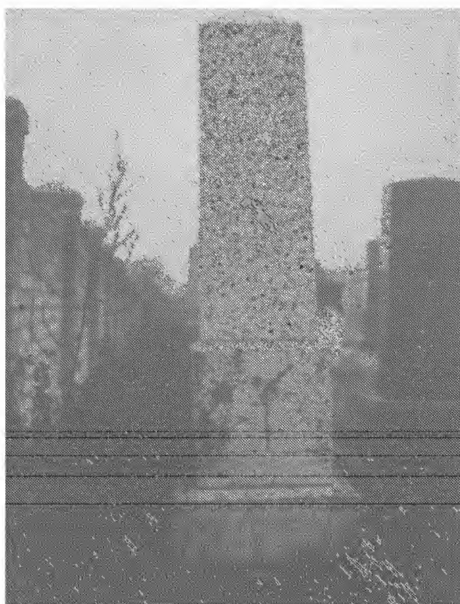

Ipolysag kiegeszites a sirkohoz **1992 – התוספת למצבה**

Ipolyság 1930

Ortodox temető **בית עלמין אורתודוקסי**

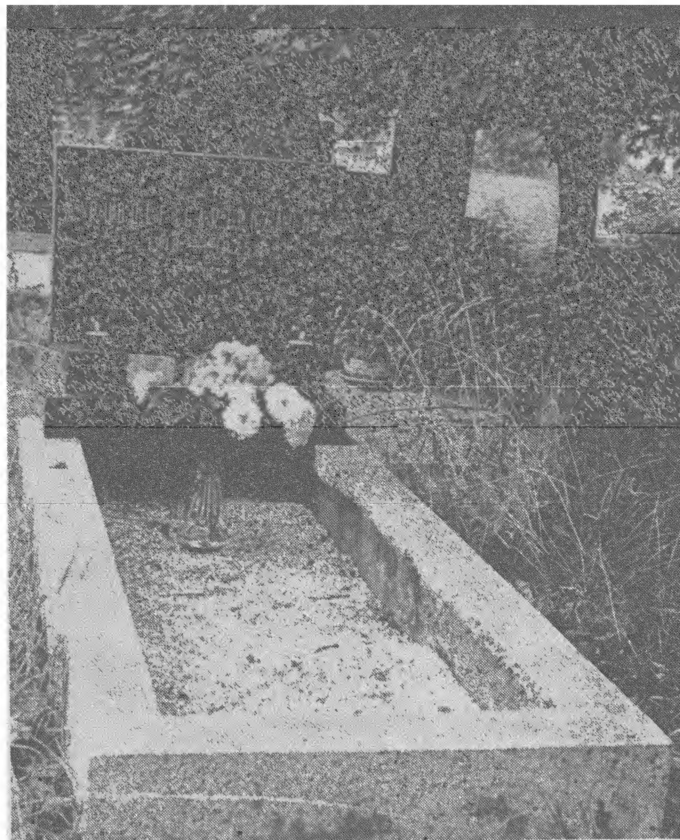

Ipolynyék איפולינק
Balasagyarmat באלאשאג'ארמאט

Bratislava Ortodox temetö - 1991 **בית קברות אורתודוקסי –1991**

Liberec - 1975 ליברץ

Losonc - 1967 לושונץ

7.1993

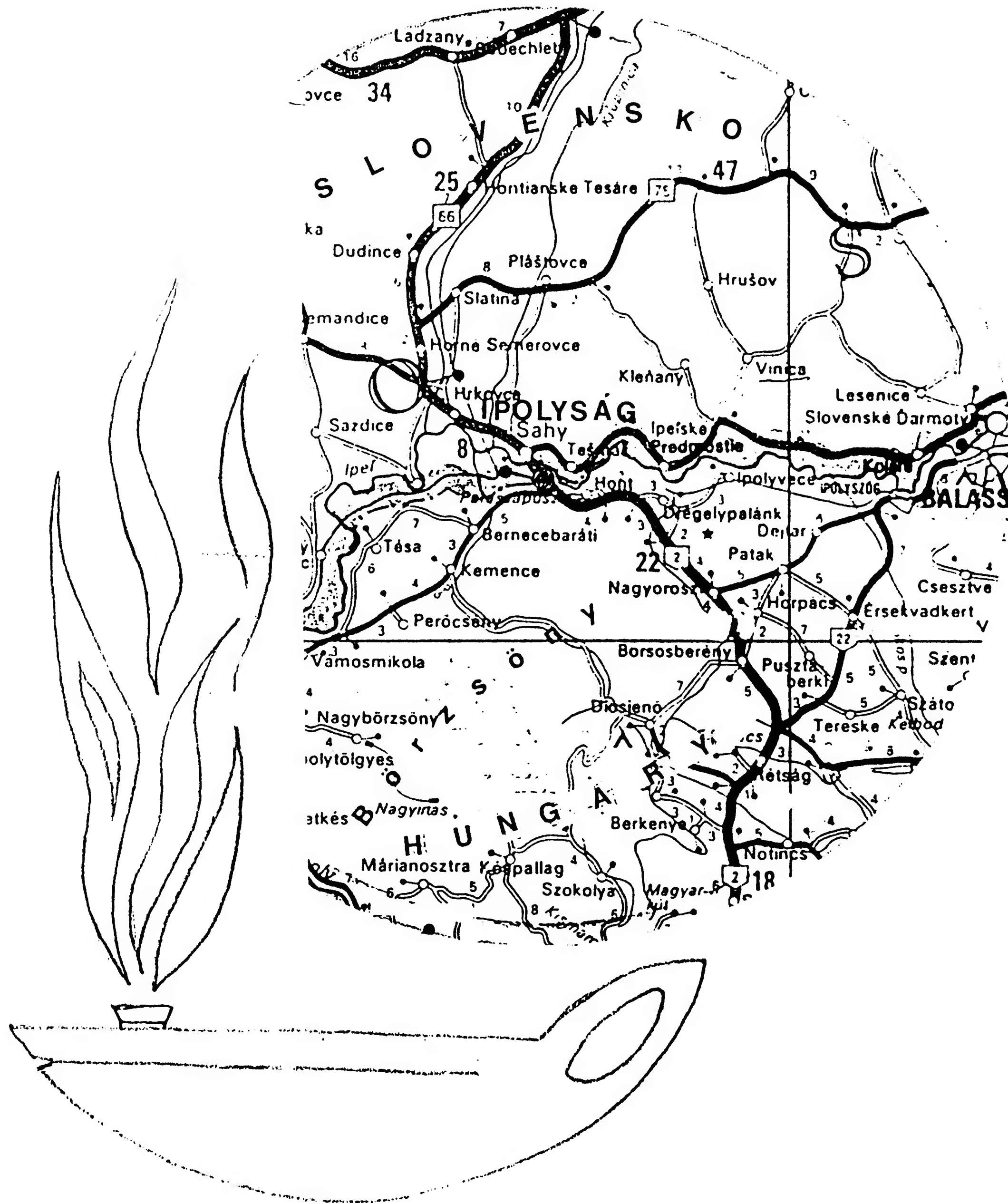
Mint arról tegnapi számunkban hírt adtunk, Ipolyságon valószínűleg július 3-án a mintegy 360 sírkő közül 125-öt ledöntöttek, s 15 sírkövön erőszak nyomai láthatók. A zsidó temetőben történtekkel kapcsolatban állásfoglalást adott ki Michal Kováč, a Szlovák Köztársaság elnöke. Ebben hangsúlyozta, hogy az ipolysági esetet fiatalok meggondolatlan cselekedetének tekinti, és nem antiszemita megnyilvánulásnak. Ennek ellenére elítélendő cselekedetről van szó, hiszen az elhunytak nyughelyének ilyetén való meggyalázása egyetlen civilizált társadalomban sem tűrhető el. Így Szlovákiában sem tolerálhatjuk az effajta cselekedeteket.

נר תמיד
Orokmecses

A hianyzó képek

A fényképek listája

Otödik Fejezet

Képek a múltból

És szólt az Úr Ezékielhez:
Emberfia, halld, szél suhog
s a tetemekbe száll a lélek.
S én szóltam: Uram, te tudod.
És szóltam: jöjj elö, te lélek!
és szólítottam négy szelet:
leheljetek a csontba lelket,
a megölettek éljenek!

S a lélek beleszállt a testbe,
egy nagy-nagy sereg útrakel.
Lám kivágattál, elszáradtál,
de feltámadtál, Izrael!
Álltál villámütött fatörzsként,
de íme, kisütött a nap,
s csonka ágakon a friss-zöld,
eleven lombok hajtanak!

Bródy László

Végszó

Ebben a szerény könyvben igyekeztünk hódolni a "Emlékezz és ne felejts" elvnek, amire a "Mikra" (Dvarim 25, 17-19 szakaszok) kötelez minket. Ámálek tetteit illetöen és összehasonlítottuk a mai Ámálek tetteivel, akinek gaztetteit próbáltuk nyilvánosságra hozni ebben a könyvben.
Könyvünknek fö célja, hogy emlék szobor legyen és "örök mécses" sírkö helyett, amit nem állíthattunk sokszáz drágáinknak akiket meggyilkoltak és akik elpusztultak kínzások folytán vagy éhségben és betegségekben miután kiüzték öket otthonaikból.
Igyekeztünk átadni utódainknak hogy honnan származunk, amit a nemzedékek folyamán fejlesztettünk lakóhelyünkön és hogy érzékeltessük, hogy mi történik egy néppel ha nincs hazája.
Érzéseinket a könyv végén híven kifejezi Brody László verse, amit alább közlünk.

Ezékiel látomása

A Kébár folyó zúgott egyre
és rajta volt az Úr keze
és álltam volt a nagy mezöben,
amely csontokkal volt tele.
A felhök szállottak felettem
és hallottam a nevemet.
A mezö mozdult, megzörrentek
a rég megszáradt tetemek.

Zúgott a víz, a föld megindult
és rázott csörgö csontokat,
láttam, amint a tetemekre
csomós izom és ín tapadt.
Az ínra húsok növekedtek
és bör borult a hús felett.
A részek mind egészbe forrtak
és jöttek a forgószelek.

"יזכור"

Emlékezzünk

Emlékezzünk a drága gyermekekre, a jövö reménységeire, akiknek élete nem szökhetett virágba, mert megölték öket.

Mindenható Istenünk! Emlékezz Izrael népének mártírjaira, s örök hösiességükre!
Foglaltassanak bele az igaz emberek emlékének kötelékébe!

Akik szerették egymást életükben, a halál öket el nem választja. Örök békesség legyen osztályrészük!

Ipolyságiak és családtagjaik akik elestek az izraeli háborúkban

1. A cionista ellenállás, Budapest: Kárpáti Pali, Január 1945
2. Brak László, az egyesült katonai erök szolgálatában
3. Függetlenségi háború, Deutsch Tibi, Latrun, Május 1948
4. Függetlenségi háború, Lebovits Tibi, Negev December 1948
5. Függetlenségi háború, Róth Laci, Kfar Lubia, Január 1948
6. Függetlenségi háború, Schwarz Mili, Hulihát, December 1948
7. Jom Kipuri háború, Jehezkiél Lebovics
8. Rafi Avisáj, Hevesi Pali és M fia
9. Katonai szolgálat: Rán Sávit, Susitzky Misi és Tova fia
10. A libanoni háború, Meir Sneller
11. A teror aldozatai: Simon Vig (Pista), Tel Mond, December 1956
12. Irit Gidron, Aviva és Jichák Gartenzaum lánya, London, Augusztus 1978
13. Piri Eichbaum Israel P. Petach Tikva

Bars és Hont K.E.E. vm.
Az izraelita vallásúak száma és aránya településenként.

Teleülések za 1941. évi közigazgatási beosztás szerint	Összes		Izraelita vallásu					
	1880	1941	1840	1880	1910	1920	1930	1941
Bars és Hont k. e. e. vm.								
1. Ipolysági járás								
1. Alsószemeréd	422	613	-	10	4	-	-	-
2. Bernecebaáti	1347	1818	-	33	25	30	24	17
3. Deménd	630	1239	-	54	37	-	-	8
4. ∂régelypalánk	1147	1906	-	26	43	40	36	34
5. 'Egeg	513	677	-	13	9	-	-	7
6. Felsószemered	615	643	-	6	11	-	-	27
7. Felsótór	474	682	-	8	8	-	-	2
8. Garamsalló	936	1021	-	10	9	-	-	4
9. Gyerk	514	554	-	4	6	-	-	-
10. Gyürki	167	306	-	-	6	-	-	2
11. Hévmagraád	311	393	-	20	10	-	-	4
12. Hont	665	976	-	33	11	7	8	6
13. Horváti	297	394	-	7	4	-	-	11
14. Inám	517	590	-	21	6	-	-	4
15. Ipolybël	460	552	-	7	12	-	-	14
16. Ipolyfödémes	398	709	-	9	-	-	-	-
17. Ipolyhidvég	793	1011	-	·20	15	-	-	17
18. Ipolynagyfalu	325	465	-	17	15	-	-	-
19. Ipolynyék	1350	2070	-	25	49	-	-	35
20. Ipolypásztó	937	1038	-	22	18	-	-	16
21. Ipolyság	2755	5027	6	331	660	-	-	773
22. Ipolyszakállos	1016	1283	-	31	31	-	-	14
23. Ipolyszécsényke	352	534	-	8	7	-	-	-
24. Ipolyvece	676	1019	-	16	30	21	17	16
25. Ipolyvisk	792	1081	-	16	21	-	-	3
26. Kelenye	356	592	-	11	4	-	-	4
27. Kemence	1145	1722	-	19	18	36	17	16
28. Kisölved	454	386	-	15	4	-	-	5
29. Kistompa	175	255	-	18	27	-	-	5
30. Kisitúr	231	414	-	5	9	-	-	-
31. Kökeszi	211	303	-	4	9	-	-	3
32. Középtúr	246	466	-	7	4	-	-	-
33. Lontó	648	914	-	23	24	-	-	23
34. Palást	1441	2011	-	40	20	-	-	7
35. Pereszlény	595	614	-	12	9	-	-	-
36. Perócsény	1020	1173	-	28	16	10	9	6
37. Sirak	294	357	-	18	2	-	-	-
38. Szalatnya	375	507	-	2	6	-	-	3
39. Százd	562	767	-	18	19	-	-	4
40. Szelény	226	363	-	31	5	-	-	-
41. Szete	562	722	-	25	36	-	-	12
42. Terbergec	279	315	-	7	14	-	-	16
43. Tésa	198	329	-	12	5	4	4	4
44. Tesmag	675	819	-	21	14	-	-	2
45. Vámosmikola	1332	1974	-	86	171	133	133	104
46. Zalaba	394	324	-	4	-	-	-	-
Trianoni összesen	7530	10917	-	253	319	281	248	203 } +
Elcsatolt összesen	22298	31011	6	901	1144	-	-	1025
								1228

** Szob, Helemba, Maria Nosztra, Kovacs Patak, Ipoly Magyar

** Nincsenek adatok

BAN. ŠTIAVNICA
KRUPINA
ZLATÉ MORAVCE
VRÁBLE
LEVICE
ŠAHY
ŠARLUHY
KOLTA
ČÚZ

סלובאקיה

יער
קדושי צ'כוסלובקיה
לזכרם
של עשרים וששה רבוא יהודים
קרבנות השואה
שהושמדו על ידי
הצורר הנאצי ועוזריו
בימי מלחמת העולם השניה
ארץ אל תכסי דמם!

מוראביה

קארפאטו-רוסיה

בוהמיה

A Cion hegyen elhelyezett emléktábla - Jeruzsálem

Korai vagy kesoi nemzedekek gyermeke!
Lélekzetfojtva olvasd neveiket és ne szünj meg emekezni es gyermekeid gyermekeit emlékeztetni draga emlékükre.
Az emlekezes és kegyelet könnyei éltessek a tekercs nema betüit örökön örökke.

Ipolyság, Korpona, Vámosmicola, Szob, Ipolynyek, Kisgyarmat es Vidéke.

Az emelektekercs ideglenesen A. Ashernal talalhato es idövel at lesz adva Cfaton levö muzeumnak.

כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים (תהלים ט יג)
למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם (תהלים עח ו)

מגלת הנצחה

ביום רביעי בשבט כה בסיון שנת חמשת אלפים שבע מאות ועשרים ושנים לבריאת העולם, השנה ארבע עשרה למדינת ישראל והשנה העשרים לחורבן קהלתנו קהלת איפולישג, אפולישג, קורפונה, ומושמיקולה, סוב, איפוניק, קישגרמט והסביבה, התאספנו אנחנו יוצאי איפולישג והסביבה בישראל בהר ציון בירושלים והצבנו מצבת זכרון לקדושי עירנו והסביבה שנספו בידי הצוררים הנאצים ועוזריהם בשנת התש"ב-תשה ונקברו באדמת נכר ולא ידוע מקום קבורתם.

במגלה זו אנחנו מנציחים את שמותיהם של קרובינו ויקירינו למען עלות זכרונם לפני ה' השוכן בציון

תהי המצבה הזאת ומגלה זו גל-עד לקדושים ולטהורים שנשפכו דמיהם נתך באופן כה מחריד ואכזרי, ותהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים. ותהי המצבה הזאת ומגלה זו אות קלון לחרפה ולדראון עולם לשרצחים הטמאים ששפכו דמי נקיים

אבינו מלכנו נקום לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך

שפוך עליהם ה' זעמך וחרון אפך ישיגם תרדף באף ותשמידם מתחת שמי ה'

ארגון יוצאי איפולישג והסביבה
בישראל ובתפוצות

Javitások és pótlások

Schmiedel Juliska	**שמידל ייטל בת אהרן**
Schmiedel Laci	**שמידל לאצי**
Speizer Mose Ben Smuel	**שפייזר משה בן שמואל חיים**
Speizer Ágnes	**שפייזר אגנש**
Spitzer Hava - Éva	**שפיצר חוה (אוה)**
Spitzer Anna	**שפיצר אנה**
Spitzer Béla	**שפיצר בלה**
Spitzer Edit	**שפיצר אדית**
Spitzer Vera	**שפיצר ורה**
Spitzer Ancsu	**שפיצר אנצור**
Schöffer József és felesége	**שפר יוסף ואשתו**
Schöffer Lidia	**שפר לידיה**
Schönberger - ne, Oszi, Anci, Edit, Eva	**אשת שונברגר והילדים**
Schönberger nagymama	**שונברגר סבתא**
Stöckly-né és Dezsö	**אשת שטוקלי + דז'ו**
Stöckly-né + 1	**אשת שטוקלי + 1**
Strasser-ne	**אשת שטרסר**

NEVEK AKIK NEM SZEREPELNEK A NÉVSORBAN ÉS ESETLEGES JAVITÁSOK

Sternfeld Franciska	שטרנפלד פרנצ'יסקה
Steiner Béla	שטיינר בלה
Steiner Margit	שטיינר מרגיט
Steiner Janka	שטיינר ינקה
Steiner Aliz	שטיינר אליז
Steiner Dávid és Rózsa	שטיינר דוד ורוז'ה
Steiner Vilmos rabbi és Gizi (Rozenberg)	רב שטיינר וילמוש וגיזלה (רוזנברג)
Dr. Steiner László	ד"ר שטיינר לסלו
Steiner Mose Dávid Ben Mordecháj	שטיינר משה דוד בן מרדכי
Steiner Sarlota	שטיינר שרלוטה בלומלה בת דוד
Steiner Tibi Reuven Cvi Ben Mose Dávid	שטיינר טיבור ראובן צבי בן משה דוד
Steiner Ferenc	שטיינר פרנץ
Steiner Teréz	שטיינר טרז
Steiner Juliusz	שטיינר יוליוס
Stökler Eszter, Belima	שטוקלר אסתר, בלימה
Stökler Dávid	שטוקלר דוד
Stökler Jehuda	שטקלר יהודה
Sternfeld Manó	שטרנפלד מנו
Sternfeld Franciska	שטרנפלד פרנציסקה
Sternfeld Sándor és Dori	שטרנפלד שנדור ודורי
Scheinberger Hanna	שינברגר חנה
Scheinberger Smuel - Dávid	שינברגר שמואל – דוד
Scheinberger Rachel	שינברגר רחל
Scheinberger Pinchas Jichak	שינברגר פנחס יצחק
Scheinberger Dina	שינברגר דינה
Scheinberger Edit	שינברגר אדיט
Scheinberger Rivka	שינברגר רבקה
Schuster Juliusz és Szara	שלוסטר יוליוס, שרה
Schlésinger Adolf és családja	שלזינגר אדולף ומשפ.
Schlésinger Rózsi, Erna és Klári	שלזינגר רחל, ארנה, לאה, קלרי
Schlosser Simon	שליסלר שמעון
Schlosser Hanna	שליסלר חנה
Salamon Béla és családja	שלמון בלה ומשפ.
Schmied Samu és családja	שמיד שמו ומשפ.
Schmiedel Ziszel	שמידל – גנז זיסל
Schmiedel Magda	שמידל מגדה
Schmiedel Michal	שמידל יזכה מיכל
Schmiedel Szara Rivka	שמידל שרה רבקה
Schmiedel Anci	שמידל אנצי
Schmiedel Zsigmond	שמידל שמואל חיים בן משה

Dr. Sági felesége	אשת ד"ר שאגי
Schwarz Blanka	שוורץ בלנקה
Schwarz Miska	שוורץ משקה
Schwarz-né (Dekner Elza)	אשת שוורץ (דקנר) אלזה
Schwarz Izsó és családja	שוורץ אוז'י ומשפ.
Schwarz György	שוורץ ג'ורג'
Schwarz Berta	שוורץ ברטה
Schwarz Tomi	שוורץ טומי
Schwarz (Szabó) és családja	שוורץ (חייט) ומשפ.
Schwarz Mandi, Sándor és Gyurika	שוורץ מנדי, שנדור, ג'וריקה
Schwarz Max, Elza, Tamás és Juri	שוורץ מקס, אלזה, טומש, יורי
Schwarz Sándor	שוורץ שנדור
Schwarz-né	אשת שוורץ
Schwimmer Jenö és Szara	שוימר ינו ושרה
Schwimmer Laci	שוימר לצי
Schwimmer Vera	שוימר ורה
Somló Iván és Szara	שומלו איבן ושרה
Dr. Somló Arnold, Aranka, fiuk és Márta	ד"ר שומלו ארנולד, ארנקה, מרטה
Somogyi Miksa	שומוג' מקשה
Schönberg Árpád	שונברג ארפד
Schönberg Dusi	שונברג דושי
Schönberg Ágnes	שונברג אגנש
Szücs Mirjam	שוץ מרים, דג'י
Schück Sándor és felesége, Sári	שוק שנדור ושרה
Surányi Aranka	שורני ארנקה
Surányi Henrich és Magda	שורני הנריך, מגדה
Surányi Tibor	שורני טיבור
Susitzky Szidonia	שושיצקי סידוניה
Susitzky (Hercfeld) Bracha - Erzsébet	שושיצקי ברכה
Susitzky Smuel	שושיצקי שמואל
Dr. Susitzky Daniel és családja	ד"ר שושיצקי ומשפ. דניאל שינדל
Susitzky Berta (Blüme)	שושיצקי בלומה
Susitzky Ármin, Berta, Kató, Pista	שושיצקי ארמין, ברטה, קטו, פשטה
Stauber Szara	שטאובר שרה
Stauber Haja	שטאובר חיה
Stauber Ichak	שטאובר יצחק
Stauber Rachel	שטאובר רחל
Stauber Jente	שטאובר יניטה
Stein Jenö és Szerén	שטיין ינו, סרן
Steinberg Malka	שטיינברג מלכה

Révész Cvi Valeria	רבס צבי ולריה
Révész-né	אשת רבס
Rosenbaum Edu és családja	רוזנברג אדוש ומשפ.
Rosenberg Gabriella	רוזנברג גבריאלה
Rosenberg Sraga (Gyuri)	רוזנברג שרגא (ג'ורי)
Rosenberg Miksa (Cvi)	רוזנברג מיכאל צבי
Rosenberg Olga	רוזנברג אולגה
Rosenberg Irma	רוזנברג אירמה
Rosenberg Hajim	רוזנברג חיים
Rosenberg Noach	רוזנברג נוח
Rosenberg Cila	רוזנברג צילה
Rosenberg Sára	רוזנברג שרה
Rosenberg Fricka	רוזנברג פריצקה
Rosenfeld Elemér	רוזנפלד אלמר
Rosenfeld Janka	רוזנפלד ינקה
Rosenfeld Naftali	רוזנפלד נפתלי
Rosenzweig Béla és 2 fia	רוזנצוויג בלה ו– 2 בנים
Rosenzweig Cipora	רוזנצוויג ציפורה
Rosenzweig Simon	רוזנצוויג שמעון
Rosenzweig H.	רוזנצוויג ח.
Rosenzweig Robert	רוזנצוויג רוברט
Rosner és családja	רוזנר ומשפ.
Roth József és felesége, Teréz	רוט יוסף ואשתו תרז
Roth Smuel (Sándor)	רוט שמואל
Roth Lili - Eszter	רוט לילי – אסתר
	רוט בנימין יוסף
Roth Ignác és Elza	רוט איגנץ ואלזה
Rotman Ármin és Szidi	רוטמן ארמין וסידי
Rotter Armin	רוטר ארמין
Ruhig Robert	רוהיג רוברט
Reinhard Lola, Éva	ריינהרד לולה, אבה
Reinhard Matilda	ריינהרד מטילד
Reisz Margit	רייס מרגיט
Ringwald Márk	רנגולד מרק
Ringwald Imre	רנגולד אימרה
Ringwald József	רנגולד יוסף
Ringwald Emma	רנגולד אמה
Ringwald Margit	רנגולד מרגיט
Rosnerné és Lenke	אשת רוזנר + לנקה

Klein Mór és Paula	קליין מור ופאולה
Klein Miklós	קליין מיקלוש
Klein Emanuel és családja	קליין עמנואל ומשפ.
Klein Katóka	קליין קטוקה
Klein L.-né+Erzsébet	אשת קליין + ארז'בץ
Klein Smuel, Malvin és Tibor	קליין שמואל, מלבין, טיבור
Klein Sándor és családja	קליין שנדור ומשפ.
Dr. Kalmár özvegye	אשת ד"ר קלמר
Kalmár Jona és Julia	קלמר יונה יוליה
Kalmár Miksa	קלמר מראל מקס
Kalmár Róza	קלמר רוזה
Kalmár Endre (Bandi)	קלמר אנדרי
Kalmár Ella (Elli)	קלמר הלה
Kalmár Samu és felesége	קלמר שמו ומשפ.
Kalmár Sándor és Juliska	קלמר אלקס אשתו יוליה
Knap Artur és Magda	קנאף ארתור ומגדה
Knöpfler F.-né	אשת קנופלר
Knöpfler Hanna	קנופלר חנה
Knöpfler Karol, Jakov és Márta	קנופלר קרול, יעקב, מרטה
Kertész Sándor és felesége	קרטס שנדור ואשתו
Kreiner Ármin	קריינר ארמין
Kreiner Cecilia	קריינר צציליה
Kreiner Miska, felesége és 2 fia	קריינר מקשה אשתו ו– 2 בניו
Kreiner özv. Erna és 3 gyereke	אלמנת קריינר ארנה ו– 3 ילדיו
Kreiner Erzsébet	קריינר ארזבט
Kreiner Alexander és gyereke	קריינר אלכסנדר וילד
Kreiner Filip, felesége és 4 gyereke	קריינר פיליף אשתו ו– 4 ילדיו
Kreiner József, felesége és 2 gyereke	קריינר יוסף אשתו ו– 2 בניו
Kréhn Sámuel felesége	אשת קרין שמואל
Kréhn Ödön	קרין אודון
Kréhn Jakab	קרין יעקב
Kréhn Jerucham	קרין ירוחה
Kréhn család (Tótgyarmat)	קרין ומשפ.
Krémer Ferenc, felesége és fiai	קרמר אשתו פרנץ ובניה
Kárpáti Rózsi	קרפטי רוז'י
Kárpáti Pali - Meir	קרפטי מאיר
Kárpáti Ági	קרפטי אגי
Katz-né + Helén	אשת קץ + הלן
Révész-né, Lola és Bandi	אשת רבס, לולה, בנדי

Kolman Gyurika	**קולמן ג'דיקה**
Kolman Péterke	**קולמן פטרקה**
Kolman László és felesége	**קולמן לסלו ואשתו**
Kulka Miksa felesége	**אשת קולקה מיקשה**
Kulka Nándor és Mela	**קולקה נגדור**
Kondor Sándor és családja	**קונדור אלכסנדר ומשפ.**
Kohn Eta	**קון אטה**
Kohn Imre	**קון אמרה**
Kohn Jancsi	**קון יאנצ'י**
	קודר אלק
Kopasz Ármin és felesége	**קופס משה (מיכה)**
Kopasz Béla	**קופס בלה**
Kopasz Gyuri	**קופס ג'ורי – יוסף**
Kopasz Michael (Engel)	**קופס מיכאל (אנגל)**
Kopasz Márta (Engel)	**קופס מרטה (אנגל)**
Korman Zoltán és családja	**קורמן זולטן ומשפ.**
Kornfeld Ludvig, Gizi és családja	**קורנפלד לודביג, גיזי ומשפחתו**
Kinszki Bözske	**קינסקי בוזקה**
Kinszki István	**קינסקי אישטבן**
Kinszki Gábor	**קינסקי גבור**
Kinszki László	**קינסקי לסלו**
Kinszki János	**קינסקי ינוש**
Kálai Béla és Malvin	**קלאי בלה, מלבין**
Kálai Zoltán	**קלאי זולטן**
Káldor Ávrahám	**קלדור אברהם**
Káldor Árpád	**קלדור ארפד**
Káldor Béla	**קלדור בלה**
Káldor Bernát	**קלדור ברנט**
Káldor Jakov	**קלדור יעקב**
Káldor Margit	**קלדור מרגיט**
Káldor Rivka	**קלדור רבקה**
Klein Olga	**קליין אולגה**
Klein Albert	**קליין אלברט**
Klein Ernö és családja	**קליין ארנו ומשפ.**
Klein Béla	**קליין בלה**
Klein Rózsi	**קליין רוז'י**
Klein Livia	**קליין לויה**
Klein Ármin és felesége	**קליין ארמין ואשתו**
Klein J. és családja	**קליין יוסף ומשפ.**
Ing. Klein Viliam	**אנג' קליין ויליאם**

Freund Rafael és Artur	**פרוינד רפאל, ארתור**
Frommer Jenö	**פרומר ינו**
Frommer Jankele	**פרומר ינקלה**
Frommer Margit	**פרומר מרגיט**
Frommer Dora	**פרומר דורה**
Frommer Sári	**פרומר שרי**
Fried Pál	**פריד פאל**
Fried Slomo	**פריד שלמה**
Fried Szerén (szül. Langer)	**פריד (לנגר) סרן**
Fried Magda és Pali	**פריד פאלי + מגדה**
Friedmann özvegye és családja	**פרידמן אלמנתו ומשפ.**
Friedmann Artur és Aranka	
Frater Ignác és családja	**פרטר איגנץ ומשפ.**
Dr. Fráter Jenö és családja	**ד"ר פרטר ונו ומשפ.**
Frisch Ernö és családja	**פריש ארנו ומשפ.**
Frisch Mór és családja	**פריש מור ומשפ.**
Perlusz Ignác és Mirjam	**פרלוס איגנץ ומרים**
Frankfurter Emanuel és családja	**פרנקפורטר עמנואל ומשפ.**
Farkas (Sohet)	**פרקש (שוחט)**
Farkas Sándor	**פרקש שנדור**
Paskus László és Sári	**פשקוס לסלו ושרי**
Paskus Vera	**פשקוס ורה**
Paskus Zsuzsi	**פשקוס ז'וז'י**
Paskus Artur és Frida	**פשקוס ארתור ופרידה**
Paskus özvegye	**אלמנת פשקוס**
Fóti Vilmos	**פוטי וילמוש**
Zuckerman Sándor	**צוקרמן אלכסנדר**
Zuckerman Rózsi	**צוקרמן רוז'י**
Zuckerman Árpád	**צוקרמן ארפד**
Zuckerman László	**צוקרמן לסלו**
Zuckerman Zsuzsi	**צוקרמן זוז'י**
Zuckerman Éva	**צוקרמן אבה**
Zuckerman Béla	**צוקרמן בלה**
Zuckerman Hajim	**צוקרמן חיים**
Ceitel Hani	**צטל הני**
Csillag Család	**צילג משפ.**
Köves Samuné	**(אשת) קובש שמואל**
Köves Tomi	**קובש טומי**
Kolman Ernö és felesége	**קולמן ארנו ואשתו**

Fux András	**פוקס אנדראוס**
Fux Ilus	**פוקס אילוש**
Fux Adolf	**פוקס אדולף**
Fux Margit	**פוקס מרגיט**
Fux Tibor	**פוקס טיבור**
Fux Éva	**פוקס אבה**
Fux Piroska	**פוקס פירושקה**
Porgesz Izidor felesége	**אשת פורגס איזידור**
Führer Aliz	**פירר אליז**
Führer Magda	**פירר מגדה**
Führer Leopold	**פירר לאופולד**
Führer Zoli	**פירר זלי**
Führer Heinrich	**פירר הנריך**
Führer Zsenika	**פירר ז'נקה**
Führer Artur	**פירר ארתור**
Führer Ella	**פירר אלה**
Führer Aranka	**פירר ארנקה**
Polgár Ignác, Fáni és Imre	**פולגר פני, איגנץ ואמרה**
Feldman Mordechaj	**פלדמן מרדכי**
Feldman Cvi	**פלדמן צבי**
Feldman Tova	**פלדמן טובה**
Feldman Alexander	**פלדמן אלכסנדר**
Fliegelmann Mose Ben Nachman	**פליגלמן משה בן נחמן**
Fliegelmann Ávrahám Dávid	**פליגלמן אברהם דוד**
Fliegelmann Eliezer Nachman	**פליגלמן אליעזר נחמן**
Fliegelmann Mirjam Bat Smuel	**פליגלמן מרים בת שמול**
Fliegelmann Róza Bat Mirjam	**פליגלמן רוזה בת מרים**
Fliegelmann Eszter Bat Mirjam	**פליגלמן אסתר קלה בת מרים**
Fliegelmann Frida Bat Mirjam	**פליגלמן פרידה בת מרים**
Fliegelmann Hanna Bat Mirjam	**פליגלמן חנה בת מרים**
Fliegelmann Haja Seva Bat Mirjam	**פליגלמן חיה שבע בת מרים**
Fliegelmann Malka Bat Bracha	**פליגלמן מלכה בת ברכה**
Fleischer Beni és felesége	**פליישר בני ואשתו**
Placsek Nini, Kató és fia	**פלצ'ק ניני, קטו**
Finkelstein özvegye és családja	**פנקלשטיין אלמנתו ומשפ.**
Paszternák Vilmos	**פסטרנק וילמוש**
Peszler Ludvig és Aliza	**פסלר לודויג' ואלזה**
Freud Margit	**פרויד מנדל**
Freud Pali	**פרויד פאול**
Freud Rózsika	**פרויד רוזה**

Szöllös Jenö és felesége	**סולוש ינו ואשתו**
Szücs Alexander	**סוץ אלכסנדר**
Szücs Mirjam	**סוץ מרים**
Szücs Lajos	**סוץ ליוש**
Szináj Mariska	**סיני מרישקה**
Szináj Rachel, Kató	**סיני רחל, קטו**
Snieders Oszwald és családja	**סינדרס אוסבלד ומשפ.**
Snieders Mose és családja	**סינדרס משה ומשפ.**
Székely Béla	**אשת סקלי בלה**
Szécsi Aliza és Ottó	**סצ'י עליז, אוטו**
Szöllössy-né	**אשת סוללושי**
Foti Vilmos	**פוטי וילמוש**
Pauker és családja (Tótgyarmat)	**פאוקר ומשפ.**
Fehér Aliz	**פהר אליז**
Fehér Ignác, Filipke és Imre	**פולגר איגנץ, פיליפקה, אימרה**
Fehér Angela, Erika és János	**פולגר אנג'לה, אריקה, ינוש**
Fenyö Hugó, Ilonka, Dezsö és felesége	**פניו הוגו, אילונקה, דזו ואשתו**
Földes Ármin	**פולדש ארמין**
Policer Géza	**פוליצר גזה**
Polacsek Imre, Artur és Anna	**פולצק אימרה, ארתור, אנה**
Polacsek Ella, Edit	**פולצק אלה, אדית**
Polacsek Vera	**פולצק ורה**
Polacsek Gizella	**פולצק גיזלה**
Polacsek Béla, Gyula, Dénes és Iván	**פולצק בלה, ג'ולה, דנש, איבן**
Polacsek Gavriella és lánya, Ágnes	**פולצק גבריאלה ובתה, אגנץ**
Polacsek Vilmos, Gizi és Ernö	**פולצק וילמוש, גיזי, ארני**
Polacsek Márta, Irén és Ferenc	**פולצק מרטה, אירן, פרנץ, לינש**
Polacsek Sándor	**פולצק שנדור**
Polacsek Margit	**פולצק מרגיט**
Polacsek Pál	**פולצק פל**
Polák Nándor és felesége	**פולצק נאנדור ואשתו**
Polák Gerson	**פולק גרשון**
Polák Manó özvegye	**אשת פולק מנו**
Polák Ferdinand és Janka	**פולק פרדונגד, ינקה**
Popok Adolf	**פופוק אדולף**
Fux Irma	**פוקס אירמה**
Fux Lajos	**פוקס ליוש**
Fux Lina	**פוקס לינה**
Fux Robert	**פוקס רוברט**

Nagy Péter	נארי פטר
Neu László	נוי לסלו
Neu István	נוי אישטון
Neu Géza	נוי גזה
Neu Ilonka	נוי אילונקה
Neu Anna	נוי אנה
Neu Lenke	נוי לינקה
Neuhauser Adolf és Lila	אשת נויהאוזנר אדולף ו–וללה
Najovics Rózsi, Oszkár, Alfréd,	ניוביץ רוז'י וילדיה: אוסקר, אלפרד,
Dvora és Szara	דבורה ושרה
Najovics Paula (Löwinger), Erika és Gyuri	פאולה (לוינגר) וילדיה, אריקה גיורי
Najovics Hajim (Heinrich) és Frida	ניוביץ (הנריך) חיים, פרידה
Dr. Neumann Antal és családja	ד"ר נוימן אנטל ומשפ. קרל ומשפ.
Dr. Neumann Károly	ד"ר נוימן קארוי
Nemsic Olga	נמשיץ אולגה
Nemsic László	נמשיץ לסלו
Nemsic Alexander	נמשיץ אלכסנדר
Nemsic Magda	נמשיץ מגדה
Nemsic Zoltán és Mirjam	נמשיץ זולטן ומרים
Nemsic Kató	נמשיץ קטו
Nemsic Dezsö	נמשיץ דז'ו
Nemsic Sosana	נמשיץ שושנה
Nemsic Zehava	נמשיץ זהבה
Nemsic Rachel	נמשיץ רחל
Sauer Gyula és Hanka	סואר ג'ולה, הנקה
Sauer Teréz	סואר טרז
Szügyi Eszter, Regina	סוג'י אסתר, רגינה
Szügyi Gizella	סוג'י גיזללה
Szügyi Gitel	סוג'י גיטל
Szügyi Jehudit	סוג'י יהודה
Szügyi Zsigmond	סוג'י זיגמונד
Szügyi Béla	סוג'י בלה
Szügyi Rózsi	סוג'י רז'י
Szügyi József Ávrahám	סוג'י יוסף אברהם
Szügyi János	סוג'י ינוש
Szügyi Jolán	סוג'י יולן
Szügyi Paula	סוג'י פאולה
Szügyiné	אשת סוג'י
Szold Péterke	אשת סולד פטרקה

Moskovics Eszter	מושקוביץ אסתר
Moskovics Hanna	מושקוביץ חנה
Moskovics Malka	מושקוביץ מלכה
Moskovics Jenö (Jojne) családja	מושקוביץ ינו משפ.
Moskovics Iván	מושקוביץ איבן
Moskovics Zsuzsi	מושקוביץ ז'וז'י
Moskovics Mandi	מושקוביץ מנדי
Michel Ávrahám	מיחל אברהם, לונני
Müller Laci és felesége (Ipolynyék)	מוללר לאצי ואשתו
Müller Binjamin	מילר בנימין
Müller Paula	מילר פאולה
Müller Mose	מילר משה
Milstein Mose özvegye	מילשטיין (אלמני)
Mandelsz Ilona	מנדלס אילונה
Matzner Aladár és családja	מצנר אלדר ומשפ.
Matzner Samu	מצנר שאמו
Matzner Sándor	מצנר שנדור
Matzner Ármin	מצנר ארמין
Matzner Margit	מצנר מרגיט
Matzner Vera	מצנר ורה
Matzner Mirjam	מצנר מרים
Matzner Miklós	מצנר לאסלו
Matzner Sári	מצנר שרה
Matzner László	מצנר מיקלוש
Márton Michael és Emma	מרטון מיכאל ואמה
	מורגנשטיין אמא, אשתו ובתה
Márkus Dézi, Ági és Emma	אשת מרקוס דזי (רחל) אגי, אמה
Markstein Gábor	מרקשטיין גבריאל
Markstein Endre	מרקשטיין יולישקה
Markstein Éva	מרקשטיין אווה
Markstein Juliska	מרקשטיין יולישקה
Markstein Izidor	מרקשטיין איזידור
Markstein Jenö	מרקשטיין יאנו
Markstein Imre	מרקשטיין אמרה
Nagy Etelka	נאג'י אטלקה
Nagy Aranka és Péter	נארי אללה, ארנקה, פטר
Nagy Smuel	נארי שמואל
Nagy Margit	נארי מרגית
Nagy Aladár	נארי אלדר
Nagy Aranka	נארי ארנקה

Link Anci	לינק אנצי
Link Slomo, Zsenka, Hanna, Mordecháj	לינק שלמה, ז'נקה, חנה, מרדכי
Lichtenstein József	לכטנשטיין יוסף
Lichtenstein Kornélia	לכטנשטיין קורניליה
Lichtenstein Henrich	לכטנשטיין הנריך
Lichtenstein Margit	לכטנשטיין מרגיט
Lengyel Zsigmond	לנג'ל זיגמונד - ארמין, שנדור
Lengyel László	לנג'ל לסלו
Lengyel István	לנג'ל אישטון
Lengyel Lajos	לנג'ל לאיוש
Lengyel Margit	לנג'ל מרגיט
Lengyel Karolina	לנג'ל קרולינה
Lengyel Jehudit Szara	לנג'ל יהודית שרה
Dr. Lengyel Jenö, Rachel és Lea	ד"ר לנג'ל ינו, רחל לאה
Lengyel Gyula	לנג'ל ג'ילה
Lengyel Milka	לנג'ל מילכה
Lengyel Géza	לנג'ל גזה
Lengyel Sándor	לנג'ל שנדור
Lengyel Anna	לנג'ל אנה
Lengyel Tomasz	לנג'ל טומס
Lengyel Béla	לנג'ל בלה
Lengyel Cecilia	לנג'ל צציליה
Lengyel Magda	לנג'ל מג'דה
Langer Ottó és Ilona	לנגר אוטו ואילונקה
Langer József és Róza	לנגר יוסף ורוזה
Langer Jolán	לנגר יולן
Langer Jakov	לנגר יעקב
Langer Mór, Etu és családja	לנגר מור, אטוו ומשפ.
Ing. Lányi Sándor	אינג' לני יהושע בן גבריאל יהודה הלוי
Lányi (Susitzky) Erzsébet	לני אסתר שושיצקי
	שושיצקי בלימה
Mayer Berta	מאיר ברטה
Márkus Ági	מארקוס אגי
Molnár József	מולנר יוסף
Molnár Irén	מולנר אירן
Molnár Nándor	מולנר נגדור
Moskovics Izidor és Julia	מושקוביץ איזידור ויוליה
Moskovics Eugen	מושקוביץ איגן
Moskovics Imre	מושקוביץ אמרה

Kohn Mose Jakov	כהן משה יעקב בן ורו
Kohn Lea Bat Asher	כהן לאה בת אשר
Dr. Kohn Ichak Ben Mose	כהן ד"ר יצחק בן משה יעקב
Kohn Mirjam, Aladár és felesége	כהן מרים, אלדר ואשתו
Kohn Mark özvegye és fia	אשת ד"ר כהן מרק ובנה
Kohn Rivka	כהן רבקה
Kohn László	כהן לסלו
Kohn Sándor és családja	כהן שנדור ומשפ.
Kohn Dezsö, Julia és Lili	כהן דז'ו, יוליה, לילי
Lebovitsh Herman	ליבוביץ הרמן
Lebovitsh Berta (Schwarz)	ליבוביץ ברטה (שורץ)
Lebovitsh Lunci Mirjam	ליבוביץ לונצי (מרים)
Lebovitsh Hajim	ליבוביץ חיים
Lebovitsh Lea	ליבוביץ לאה
Lebovitsh Avigdor	ליבוביץ אביגדור
Dr. Ladányi Károly	לדני ד"ר קרול
Ladányi Ödön	לדני אודון
Ladányi Elza	לדני אלזה
Ladányi Márta	לדני מרטה
Löw Elza	לוב אלזה
Löw Margó	לוב מרגו
Lovas és családja	לובש מרק ומשפחתו
Löwi Erzsébet	לוי ארז'בט
Löwi Meir	לוי מאיר
Löwi Honi	לוי חוני
Löwi Mark és családja	לוי מרק ומשפ.
Löwi (Pepi) Josefin	לוי פפי
Löwinger (Sohét) és családja	לוינגר (שוחט) ומשפ.
Löwinger Hanna	לוינגר חנה
Löwinger Izidor	לוינגר איזידור
Löwinger Lajos	לוינגר ליוש
Özvegy Lusztigné	אלמנת לוסטיג
Lukács özvegye	אלמנת לוקץ
Leon Dávid	ליאון דוד
Leon Lea	ליאון לאה
Leon Hanzi	ליאון הנזי
Leon Eszter	ליאון אסתר
Leon Hava	ליאון חוה
Leon Dvora	ליאון דבורה
Link Ilona	לינק אילונה

Singer Mordecháj	זינגר מרדכי
Singer Ávrahám Smuel	זינגר אברהם שמואל
Singer Gita	זינגר גיטל
Singer Malka	זינגר מלכלה
Singer Rózsi és családja	זינגר רז'ו ומשפ.
Singer rabbi felesége, Szara és fia Jehuda-Arie	הרבנית זינגר שרה ובנה יהודה ארי
Zemmer özvegye	אלמנת זמר
Zemmel József és családja	זמל יוסף ומשפ.
Zemmel László	זמל לסלו
Teiner Regina	טיינר רגינה
Tenenbaum Berta	טננבאום ברטה
Tölcs család	טולץ משפ.
Jucker József	יוקר יוסף
Jucker Szidonia	יוקר סידוניה
Jucker Berta	יוקר ברטה
Jucker Dica	יוקר דצ'ה
Jucker Rezsö	יוקר רוצ'ו
Israel Lajos Leitma	ישראל ליוש לייטמה
Israel Ilonka Lea	ישראל אילונקה לאה
Jungreisz-né	אשת יונגריס
Kohn Eduárd, Tova és Violet	כהן אדוארד, טובה, ויאולט
Kohn Ignác özvegye	אלמנת כהן איגנץ
Kohn Izsák	כהן איזאק
Kohn Gábor és Gizi	כהן גיבור וגוזי
Kohn Vera	כהן ורה
Kohn Teréz Rachel	כהן (טרז) רחל
Kohn Jolán	כהן יולן
Kohn Manci Mirjam	כהן (מנצי) מרים
Kohn Dávid (Dezsö) és Rachel	כהן דוד ורחל
Kohn Imre	כהן אימרה
Kohn Eta	כהן אטה
Kohn Vilmos és családja	כהן וילמוש ומשפ.
Kohn Jancsika és Lili	כהן ינצ'יקה, לילי
Kohn Ludian és Alliza	כהן לודיאן, עליזה
Kohn Mór özvegye és családja	אשת כהן מור ומשפ.
Kohn Malka Bat Ávrahám	כהן מלכה בת אברהם
Kohn Róza Bat Ávrahám	כהן רוזה בת אברהם

Weisz Ármin és családja	וייס ארמין ומשפ.
Weisz Bandi és családja	וייס בנדי ומשפ.
Weisz Berta	וייס ברטה
Weisz Lajos és családja	וייס ליוש ומשפ.
Weisz László és családja	וייס לסלו ומשפ.
Weisz Mór, felesége és családja	אשת וייס מור ומשפ.
Weisz Manó özvegye	אלמנת וייס מנו
Weisz Miklós és családja	וייס מקלוש ומשפ.
Weisz Mose és családja	וייס משה ומשפ.
Weisz Fülöp rabbi	הרב וייס פליף
Weisz Sándor	וייס שנדור
Weisz Etelke	וייס אטלקה
	אשת וייס + 1
Weiszmann Ernö felesége	אשת וייסמן ארנו
Vild Dávid özvegye	אלמנת וילד דוד
Dr. Wilheim özvegye	אלמנת ד"ר וילהם
Virányi Mose, Rachel és Lea	וירני משה, רחל, לאה
Dr. Vámos Béla özvegye	אלמנת ד"ר ומוש בלה
Wenezianer Julius	ונציאנר יוליוס
Dr. Váradi Pali és Juliska	ורדי ד"ר פאול ויולישקה
Wetzler M.-né	אשת ווטצלר מ.
Dr. Váradi Jakob	ד"ר ורדי יעקב
Váradi Vermes Margit	ורדי ורמש מרגית
Váradi özvegye Malka	אלמנת ורדי מלכה
Dr. Váradi Tibor	ד"ר ורדי טיבור
Wertheimer özvegye	אלמנת ורטהיימר
Vértes Sándor és családja	ורטש שנדור ומשפ.
Ing. Vermes Ervin és felesége Hajnalka	אינג' ורמש ארבין והיינלקה
Zsadányi Dezsö, Elza és Zoli	ז'דאני צבי, עליזה, אשר, רחל, קטו
Zsadányi Kató	ז'דאני קטו
Zahar Ármin	זהר ארמין
Seinwel Ze'ev, Gitl, Hadassa és Lea	זיינול זאב, גיטל, הדסה, לאה
Silber Jenö	זילבר ינו
Silberstein Smuel és Mariska	זילברשטיין שמואל ומרישקה
Singer Ödön és családja	זינגר אודון ומשפ.
Singer Teréz	זינגר טרז
Singer Mirjam	זינגר מרים
Singer Slomo	זינגר שלמה
Singer Hanna	זינגר חנה

Widder Magda és fia, Ákos	ווידר אקוש – מגדה
Widder Imre	ווידר אמריך
Wolner Dávid	ולנר דוד
Wolner Jolika, Jentel és János	ולנר יוליקה ינטל, ינושקה
Wolner Jancsika, Hanna és Palika	ולנר לונציקה חנה, פליקה
Wolstein Gyuri	ולשטיין גורי
Vig Arnoldné és Pali	אשת ויג ארנולד ופלי
Vig Jénö	ויג ינו
Vig Juliska	ויג ולישקה
Vig Kató	ויג קטו
Vig Jolán és Klára	ויג יאלה, קלרה
Vig Kamilla és Boriska	ויג קמילה, בורישקה
Vidlinger Ada	וידלינגר אדה
Wetzler Jenö és felesége	וצלר ינו ואשתו
Wertheimer Berthold, Ilus és Bandi	ורטהימר ברטהולד, בנצי ובנדי
Vidlinger Vili	וידלינגר וילי
Özvegy Weidmanné	וייצמן (אלמנה)
Widder Ármin és családja	וידר ארמין ומשפ.
Weiler Jehosua Ze'ev	ויילר יהושע זאב
Weiler Jetel	ויילר יטל
Weiler József és Antonia	ויילר יוסף, טאובה, משה
Weiler Miki	ויילר משה
Weiler Smuel és Varda	ויילר שמואל, ורדה
Weiler Blanka	ויילר בלנקה
Weinberg Géza, felesége és fia	ויינברג גזה אשתו ובנו
Weinberg Arnold	ויינברג ארנולד
Weinberg Gita Bat Eszter	ויינברג גיטל בת אסתר
Weinberg Zsigmond és felesége	ויינברג זיגמונד ואשתו
Weinberg Israel - Jakov	ויינברג ישראל – יעקב
Weinberg Smuel és felesége	ויינברג שמואל ואשתו
Veiner Béla	ויינר בלה
Veiner Lea	ויינר לאה
	ויינר נלחה
Veiner Ávrahám Srágá	ויינר אברהם שרגא
Veiner Mose	ויינר משה
Veiner Gitel	ויינר גיטל
Veiner Frida és családja	ויינר פרידה ומשפ.
Weisz Adolf és családja	וייס אדולף ומשפ.
Weisz Ansel	וייס אנשל
Weisz Emil és családja	וייס אמיל ומשפ.

Horecki Béla	**הורצקי בלה**
Horecki Margit	**הורצקי מרגיט**
Hetel Matild és Lipót	**הטל מטילד וליפוט**
Dr. Hajós Zoltán	**היוש ד"ר גזה**
Heitler Jolán	**היטלר יולן**
Himler	**הימלר**
Himler Gyuri	**הימלר ג'ורי**
Himler Zsófia	**הימלר זופיה**
Hirschberg Géza	**הירשברג גזה**
Dr. Hámos Aladár és felesége	**המוש ד"ר אלדר ומשפ.**
Hammer Szára	**המר שרה**
Özvegy Herlingerné	**אלמנת הרלינגר**
Özvegy Herzné	**אלמנת הרץ**
Herz Malka	**הרץ מלכה**
Hercog Ármin, felesége és 2 gyermeke	**הרצוג ארמין, אשתו ו– 2 בניו**
Hercog Árpádné	**אשת הרצוג א. רפד**
Hercog Gyula	**הרצוג ג'ולה**
Hercog Cirl	**הרצוג צירל**
Hercog Géza	**הרצוג גזה**
Hercog Herman	**הרצוג הרמן**
Hercog Vilmos és felesége	**הרצוג וילמוש ואשתו**
Hercog Fülöp és családja	**הרצוג פילוף ומשפ.**
Herzfeld Róza	**הרצפלד רוזה**
Hercka Zoltánné és fia	**אשת הרצקה זילטן ובנה**
Heksch Ilona	**הקש אילונה**
Heksch Gyula és családja	**הקש גולה ומשפ.**
Heksch Szára	**הקש שרה**
Hers-né és Lina	**אשת הרש + לינה**
Hirschfeld Izidor és Regina	**הירשפלד איזידור ורגינה**
Vadász Gyula	**ודאס גולדה**
Vadász László	**ודאס לדיסלב**
Vadas Ágnes	**ודש אגנש**
Vadas Erzsébet	**ודש ארז'בט**
Vadas Vera	**ודש ורה**
Widder Olga Hendel	**ווידר אולגה הנדל**
Widder Károly Ávrahám	**ווידר קרול אברהם**
Widder Emil Jichák	**ווידר אמיל יצחק**
Widder Mose (Móric)	**ווידר משה**
Widder Etel	**ווידר אטל**

Deutsch Manó rabbi, felesége és 8 gyermeke	הרב דויטש מנו', אשתו ו– 8 ילדיו
Deutsch Michael	(אשת) דויטש מיכאל
Deutsch Bozsi	דויטש בוז'י
Doman Alfréd	דומן אלפרד
Donat Sarolta	דונט שרלוטה
Özvegy Duschinsky Julia	אלמנת דושינסקי יוליה
Diamant Ármin és családja	דיאמנט ארמין ומשפ.
Diamant Binjamin	דיאמנט בנימין
Diamant Béla	דיאמנט בלה
Diamant Slomo	דיאמנט שלמה
Diamant Berta	דיאמנט ברטה
Diamant Heinrich	דיאמנט הנריך
Diamant Robert	דיאמנט רוברט
Diamant Vera	דיאמנט ורה
Diamant Julia	דיאמנט יולן
Danzig Éva és Olga (Dekner)	דנציג–דקנר אבה, אולגה
Dénes Szerén	דנש סרן
Deckner Edit és Albert	דקנר אידיט, אלברט
Deckner Ili	דקנר אילי
Deckner Vera	דקנר ורה
Deckner Géza	דקנר גזה
Deckner Aranka	דקנר ארנקה
Deckner Olga	דקנר אולגה
Deckner Zsuzsika	דקנר ז'וז'קה
Deckner Izidor	דקנר איזידור
Deckner Róza	דקנר רוזה
Deckner Robert	דקנר רוברט
Deckner Borbála	דקנר בורבלה
Deckner Pál	דקנר פאל
Hádl J.-né, Eta és Lipót	אשת הדל + 2 ילדים
Hornfelder és családja	הורפלדר ומשפ.
Holló Oszkár	הולו אוסקר
Holló Anna	הולו אנה
Holló Baruch (Bandi)	הולו ברוך
Dr. Holó József, felesége és lánya Boriska	הולו ד"ר יוסף אשתו ובתם בורישקה
Hofmann Szára	הופמן שרה
Hofmann Robert	הופמן רוברט
Horn Izsó felesége	אשת הורן איז'ו
Horn Eszter	הורן אסתר

Groszmann Eleonóra	גרוסמן אלאונורה
Groszmann Róza és családja	גרוסמן ומשפ. (סדד)
Groszmann (kántor), felesége és 3 gyerrmek	גרוסמן (חזן) + 3 ילדים ואשתו
Groszmann Trudi	גרוסמן טרודי
Groszmann Lotte	גרוסמן לוטה
Groszmann Mark és családja	גרוסמן מרק ומשפ.
Groszmann L.-né	(אשת) גרוסמן ל. ג'וסי
Groszmann Eszter	גרוסמן אסתר
Groszmann Nándor	גרוסמן ננדור
Groszmann Szidonia	גרוסמן פרקי סידוניה
Groszmann Szara	גרוסמן שרה
Groszmann J.-né, Imre és Gabi	(אשת) גרוסמן י. אימרה + גבי
Groszmann Rózsi	גרוסמן רוזי
Groszmann Sándor	גרוסמן שנדור
Özvegy Gartenzaum Joszéfa	אלמנת גרטנצאום – מור יוספה
Gartenzaum Feri	גרטנצאום פרי
Gartenzaum Géza és felesége	גרטנצאום גזה ואשתו
Grün Marci, felesége és családja	(אשת) גרין מרצי ומשפ.
Grünwald Ilonka és Éva	גרינבלד אלונקה אבה
Grünwald Vilmos és Joli	גרינבלד וילמוש ויולן
Grünwald Ilona	גרינבלד אילונה
Grünwald Ella	גרינבלד אלה
Ganz Izsák	גנז יצחק
Ganz Jolán	גנז יולאן
Ganz Jenö	גנז ינו
Ganz Klári	גנז קלארה
Ginter Ella szül Ganz	גנטר אלה – גנז
Glaserné, David és Aranka	אשת גלזר + דודי וארנקה
Deutsch Misiné	אשת דויטש
Deutsch család (Börzsöny)	משפ. דויטש (בורז'וי)
Dr. Deutsch Sándor	דויטש ד"ר אלכסנדר
Deutsch Gyula és Ervin	דויטש ג'ולה, ארוין
Deutsch József és családja	דויטש יוסף ומשפ.
Deutsch és családja (Tótgyarmat)	דויטש ומשפ.
Deutsch Lilike	דויטש ליליקה
Özvegy Deutsch Mórné	אשת דויטש מור יבחה
Deutsch Bözsi	דויטש בז'י
Deutsch Marika	דויטש מריאן
Deutsch Sándor	דויטש שנדור

Brack László	ברק לסלו
Dr. Bársony Árpád	ברשון ד"ר ארפד
Dr. Basa Samu	בשה ד"ר שמו
Basa Olga	בשה אולגה
Basa Laci	בשה לצי
Goldberg Fáni	גולדברג פני
Goldmann Zsiga	גולדברג ינו
Goldmann Lenke	גולדברג מיקלוש
Goldmann Sári	גולדברג רגינה
Goldmann Sándor	גולדמן זיגה
Goldmann Jehudit	גולדמן לנקה
Goldberger Janö	גולדמן שרי
Goldberger Miklós	גולדמן שנדור
Goldberger Regina	גולדמן יהודית
Goldstein Hanna és Gyurika	גולדשטיין חנה וג'וריקה
Goldstein Mordecháj	גולדשטיין מרדכי
Goldstein Mirjam	גולדשטיין מרים
Goldstein Rachel	גולדשטיין רחל
Goldsmith Fülöp	גולדשמיט פיליפ
Goldsmith Janö	גולדשמיט יונו
Goldsmith Rózsika	גולדשמיט רז'קה
Goldsmith Dávid	גולדשמיט דוד
Goldsmith Aranka	גולדשמיט ארנקה
Goldsmith József	גולדשמיט יוסף
Gömöri Gyula és Irén	גומורי ג'ולה ואירן
Dr. Gonda Gyuri	ד"ר גונדה ג'ורי
Greiner és családja	(אשת) גירינר שנדור ומשפ.
Özvegy Glauber és családja	אלמנת גלאובר ומשפ.
Goldstein Aser és Irma	גלדשטיין אשר וארמה
Glöckner Michael	גלוקנר מיכאל ומשפ.
Glöckner Gizella	גלוקנר גיזלה
Glöckner Lenke és családja	גלוקנר לנקה ומשפ.
Glöckner Kálmán és Bözsi	גלוקנר קלמר ובז'י
Glück Hermanné (Kelenye)	אשת גלוק הרמן
Glück Laciné Piroska	גלוק לצי ואשתו
Glück Hugóné és Imre	(אשת) גלוק הוגו ואימרה
Ing. Glück Béla és családja	גליק בלה ומשפ.
Ganzel Martin és felesége	גנזל מרטין ואשתו
Ganzel Vera és Imre	גנזל ורה, אימרה
Ganzel Aladár és Péter	גנזל איון (אלדר) + פטר

Biber Lea	**ביבר לאה**
Biber Endre	**ביבר אנדרה**
Binetter Menachem	**בינטר מנחם מרדכי בן בנימין**
Becher Henrich és családja	**בכר הנריך ומשפ.**
Blum Simon, Mariska és Aranka	**בלום שמעון, ארנקה מריש**
Blum Simonné, Viki, Edit és Imre	**(אשת) בלום עם שלושת ילדיו**
Blumenthal Olga	**בלומנטל אולגה**
Blumenthal Ármin	**בלומנטל ארמין**
Blumenthal Klára	**בלומנטל קרל**
Blumenthal Frida	**בלומנטל פרידה**
Blumenthal Vali	**בלומנטל ולי**
Blumenthal Dávid	**בלומנטל דוד**
Blumenthal Róza	**בלומנטל רוזה**
Blank Mór	**בלנק מור**
Bandler Gavriel	**בנדלר גבריאל**
Bandler József	**בנדלר יוסף**
Bandler Mirjam	**בנדלר מרים**
Braun Adolfné és családja	**(אשת) בראון אדולף**
Braun és családja	**בראון ומשפ.**
Braun Elli	**בראון אלי**
Braun József	**בראון יוסף**
Braun Jenö és Malvin	**בראון ינו ומלבין**
Braun Samu	**בראון שמו**
Berger Ödön és Margit	**ברגר אודון ומרגיט**
Berger Pirike	**ברגר פריקה**
Baruch Árminné	**(אשת) ברוך ארמין**
Brozner Borsika Mariska	**ברוזנר בורשיקה, מריקה**
Brindel Berta	**בריינדל ברטה בת גייטל מאיר**
Breiner Malka	**בריינר מלכה**
Breiner Cvi	**בריינר צבי**
Breiner Karszel	**בריינר קרסל**
Breiner Rivka	**בריינר רבקה**
Breiner Slomo Jehuda	**בריינר שלמה יהודה**
Breiner Szara	**בריינר שרה**
Berczeller Gyula és családja	**ברצלר ג'ולה ומשפ.**
Berczeller Dagi és családja	**ברצלר דגי ומשפ.**
Berczeller Zsigmond és családja	**ברצלר זיגמונד ומשפ.**
Berczeller Lajos és családja	**ברצלר ליוש ומשפ.**
Berczeller Ferenc	**ברצלר פרנץ**
Brack Ignác	**ברק איגנץ**

Apel Irma	אפל אירמה
Eckstein Eszter	אקשטיין אסתר בת יעקב
Eckstein Bella	אקשטיין בלה
Eckstein Siri	אקשטיין שירי
Eckstein Bözsike	אקשטיין בוזקה
Eckstein László	אקשטיין לסלו
Eckstein István	אקשטיין אישטון
Eckstein Gizella	אקשטיין גיזלה
Eckstein Lajos	אקשטיין ליוש
Eckstein Henrich és családja	אקשטיין הנריך ומשפ.
Eckstein Jehuda Ben Ichak	אקשטיין יהודה בן יצחק
Eckstein Ichak Ben Jehuda	אקשטיין יצחק בן יהודה
Eckstein Israel Joszéf	אקשטיין ישראל יוסף
Eckstein Israel és Mariska	אקשטיין ישראל ומרישקה
Eckstein Imre	אקשטיין אימרה
Eckstein Anna	אקשטיין אנה
Eckstein Lila	אקשטיין לילה
Eckstein Mór és családja	אקשטיין מור ומשפ.
Eckstein Rachel	אקשטיין רחל
Eckstein Smuel Nándor	אקשטיין שמואל ננדור
Aronovics és családja	ארונוביץ ומשפ.
Ehrtler Heda	ארטלר הדה
Ehrtler Márta	ארטלר מרטה
Ehrtler Marianna	ארטלר מריאנה
Ascher Áron (Béla) és Eszter	אשר אהרון ואסתר
Bogenglück Julia	בוגנליק יוליה
Bornstein Dávid, Olga, Erzsébet és Magda	בורנשטיין דוד, אולגה, אסתר ומגדה
Büchler Eszter	בוכלר אסתר
Büchler Berta	בוכלר ברטה
Büchler Mariska	בוכלר מרישקה
Büchler Péter	בוכלר פטר
Büchler Bözsi	בוכלר ביז'י
Büchler József	בוכלר יוסף
Büchler Etel	בוכלר אסתר (אטל)
Büchler Valika	בוכלר וליקה
Büchler Szara	בוכלר שרה
Büchler Edit	בוכלר אדית
Büchlerné + két gyereke	(אשת) בוכלר + שני ילדים
Biber Lajos	ביבר ליוש

Ungár Dávid	**אונגר דוד**
Ungár Hermita	**אונגר הרמיטה**
Ungár Hanna	**אונגר חנה**
Ungár Tibor	**אונגר טיבור**
Ungár József	**אונגר יוסף**
Ungár Malvin	**אונגר מלבין**
Ungár Kató	**אונגר קטו**
Ungár Edit	**אונגר אדיט**
Ungár Margó	**אונגר מרגוט**
Ungár Szidonia	**אונגר סידוניה**
Ungár Rudi	**אונגר רודי**
Ungár Smuel	**אונגר שמואל**
Eizler Etel	**איזלר אטל**
Eizler Berta	**איזלר ברטה**
Eichenwald Slomo és Golda	**איכנבלד שלמה וגולדה**
Eichenwaldné	**אשת איכנבלד**
Eichenwald Dov	**איכנבלד דב**
Eichenwald Dobres	**איכנבלד דוברש**
Eichenwald Dávid	**איכנבלד דוד**
Eichenwald Jehosua	**איכנבלד יהושע**
Eichenwald Jakob	**איכנבלד יעקב**
Eichenwald Mirjam	**איכנבלד מרים**
Eichenwald Mariska	**איכנבלד מרישקה**
Eichenwald Aranka és Sándor	**איכנבלד שריקה**
Eichenwald Sárika	**איכנבלד ארנקה, שנדור**
Eindik Mose és Áser	**אינדיק משה, אשר**
Eindik Rebeka	**אינדיק רבקה**
Eindik Natan	**אינדיק נתן**
Eindik Irma	**אינדיק ירמה**
Eindik Zalman	**אינדיק זלמן**
Eindik Inesz	**אינדיק אינס**
Eindik Mirjam	**אינדיק מרים**
Irenbaum Jolán és Dani	**אירבאום דני ויולן**
Irenbaum Manó és Ábrahám	**אירבאום מנו אברהם**
Irenbaum Irén	**אירבאום אירן**
Irenbaum Jenö	**אירבאום ינו**
Dr. Alos Olga	**אלוש ד"ר אולגה**
Alos Ármin	**אלוש ארמין**
Alos Henrich	**אלוש הנריך**
Engel és családja	**אנגל ומשפ.**

Mártírhalottak névsora

Alább közöljük a vészkorszakban elpusztultak névsorát Ipolyság és környékéröl, a családnevek héber alfabetikus sorrendjében.
Ez a lista arra a listákra alapszik, amelyeket annak idején készitettek, a rokonok, barátok és ismerösök jelentései szerint, és így kerültek be a nevek az emléktekercsbe.
Lehet hogy az elpusztultak névsora nem teljes, és ezért elöre is bocsánatot kérünk. Ugyanakkor tartalmaz néhany nevet, akiket nem az Ipolysági getto-ból vittek el.
A hiányzó neveket az erre a célra meghagyott helyre írjuk be szükség esetén.
(A névsor a héber a.b.c szerint)

Abelesz Gábor	**אבלס גבריאל**
Abelesz Hendel	**אבלס הנדל**
Abelesz Vera	**אבלס ורה**
Abelesz Miklós	**אבלס מקלוש**
Abelesz Mózes - Bandi	**אבלס משה**
Ádler Izidor és Zelma	**אדלר איזידור וזלמה**
Ádler Ilona és családja	**אדלר אילונה ומש.**
Ádler Arie	**אדלר אריה בן יעקב**
Ádler Béla és családja	**אדלר בלה ומשפ.**
Ádler Éva	**אדלר חוה בת אריה**
Ádler Haja	**אדלר חיה בת שמעון**
Ádler Lina	**אדלר לינה**
Ádler Lipót, Helén, Vera és Laci	**אדלר ורה, ליפוט, הלן, לצי, ורהי**
Ádler Mordecháj	**אדלר מרדכי בן אריה**
Ádler Smuel és Elza	**אדלר שמואל ואלזה**
Ehrenthal Hermina	**אהרנטל הרמינה**
Oblat (Steiner) Ilona	**אובלט (שטיינר) אילונה – אסתר**
Oblat Sára, Imre és Palika	**(אשת) אובלט**
Oblat Gerson	**אובלט גרשון**
Oblat Rozália	**אובלט רוזליה**
Oblat Margit	**אובלט מרגיט**
Oblat László	**אובלט לסלו**
Oblat Szara	**אובלט שרה**
Oblat Pál	**אובלט פאל**
Ungár Ábrahám és Miri	**אונגר אברהם ומרי**
Ungár Ilona	**אונגר אילונה**
Ungár Ármin és családja	**אונגר ארמין ומשפ.**
Ungár Berta	**אונגר ברטה**
Ungár Barmati	**אונגר ברמטי**
Ungár Gyula és Klára	**אונגר ג'ולה וקלרה**

Emlékezzünk - "Jizkor"

Emlékezzünk a számüzetés országainak szent közösségeire, amelyeket elpusztítottak, melyeket megsemmisítettek!

Emlékezzünk Ipolyság és környéke mártírjaira, drága gyermekeinkre, akik a gonoszság birodalmának aldozataivá váltak,

- **akiket idegen földre üztek el, s kiknek sorsa az enyészet lett,**
- **akiket munkatáborokba hurcoltak, s akiket az éhség, a szörnyü betegségek sokasága pusztított el, vagy aknamezökön lelték halálukat,**
- **akiket vasúti vagonokban koncentrációs táborokba szállítottak, s ott gázkamrákban ölték meg öket,**
- **akiket fizikailag és lelkileg kínoztak szivük utolsó dobbanásáig,**
- **akik az illegális mozgalmakban, a cionista szervezetekben tevénykedtek, s testvéreik megmentéséért áldozták fiatal életüket,**
- **akik fegyverrel kezükben a Szövetségesek oldalán harcoltak a náci barbarizmus ellen,**
- **akik a szabadságra várva az orosz fogságban tüntek el,**

valamennyien a zsidó nép igaz és szent mártírjai.

Nincs gyermekem

Nincs gyermekem és unokám sincs,
sem itt, sem kint a nagyvilágban.
Ki mond imát és emlékmécset
ki gyújt utánam?

Sok az elödöm, nincs utódom,
aki dicsérjen, aki áldjon,
de Júda minden maradéka
az én családom.

Az örömük az örömöm volt,
de több volt, sokkal több a bánat,
és értük küldtem égi postán
csendes imámat.

Ki bajban volt, családtagom lett
s testvéremmé, akit ütöttek,
bújtattam és szivembe zártam
az üldözöttet.

Sebeit kentem és kötöztem,
s mutattam, hogy mindenki lássa,
az igazak ügyvédje voltam
és krónikása.

Nincs gyermekem és unokám sincs,
sem itt, sem kint a nagyvilágban,
de Júda számos fia mond majd
imát utánam.

Bródy László

Negyedik Fejezet

Emlékükre

6. A jelen kor - a második szabad Szlovákia megalakulása. Megszünt a kommunista rezsim, a határok megnyíltak. Új remények és várakozások születtek a legtöbb ember lelkében, melyet sok ipolysági születésü Holocaust túlélö szülövárosába tett látogatása is igazol.

Ezzel együtt az új rendszer még mindíg nem találta fontosnak a minket bántó, fájó problémák megoldását. A számunkra szent helyek nincsennek kezelés alatt, teljes mértékben el vannak hanyagolva. Semmilyen intézkedés nem történik megörzésükre.

Ezideig még csak egy emléktáblát sem avattak fel az Ipolyságon és környékén élt mintegy 1000 zsidó állampolgár emlékére, akik több száz éven keresztül laktak e helyen, s akik nagy mértékben hozzájárultak a város gazdasági és kultúrális virágzásához. Az utolsó virágzó nemzedéket 1944 júniusában utasították ki szülövárosából, s a kiüzöttek legnagyobb része a koncentrációs táborok gázkamráiban lelte halálát, csak azért, mert zsidó volt.

Ezen új korszaknak eddig nem találtam megfelelö nevet. Egyenlöre számitunk azokra a hírekre, amelyek bebizonyítják majd, hogy valóban új, egy mindnyájunk által régen várt jobb korszak vette nemrég kezdetét.

Tisztelt Polgármester Úr!

Ezen új korszakról szóló írását, hozzászólását várjuk, s megköszönnénk, ha azt minnél hamarább elküldené nekünk, hogy méltó helyet biztosíthassunk annak emlékkönyvünkben, amely - mint ahogyan azt már emlitettük - a közeljövöben lát napvilágot.

Tisztelettel,

Jichák Gidron

(egykor **Julius Gartenzaum**)

Utó irat: Sajnálatunkra a könyv megjelenéséig nem kaptunk választ a polgármestertöl.

Körülbelül két hónapja hírt kaptam arról, hogy vandálok megszentségtelenítették az ipolysági zsidó temetöt, s többek között néhai apám sírját is megkárosították.

Tisztelt Polgármester Úr!

Ezekben a napokban egy, az Ipolyságban és környékén, a Holocaustban elpusztult zsidók emlékét megörökítö könyv írásával foglalatoskodom néhány barátommal egyetemben. A nemrégiben hozzánk eljutott, a temetö megszentségtelenítéséröl szóló somorú hírek megnehezítik a könyv írását.

Hogyan is szóljunk a néhány évvel ezelött kezdödött legújabb korszakról?

Ipolyság zsidó közösségének újkori történetét megitélésem szerint hat különbözö korszakra lehet osztani:

1. Az Osztrák-Magyar Monarchia idöszaka egészen 1918-ig.

A közösség megalakulása, növekedése és beillezkedése a kibontakozó város életébe, valamint részvétele annak fejlesztésében.

2. Az elsö Csehszlovák Köztársaság kikiáltásától, 1918-tól 1938-ig. Ez a korszak gazdasági és kulturális virágzással jellemezhetö. Ebben az idöszakban teltek boldog gyermekéveim is.

3. A Holocaust, a sötétség és szenvedés évei. A németek oldalán harcoló magyar fasiszta államrendszer idöszaka, amely lekesedéssel müködött együtt a nácikkal a magyarországi zsidóság kiirtásában, s köztük az ipolysági zsidó közösség gázkamrákba küldésében. Az akkori magyar rezsim még a németeket is megelözte zsidóellenes törvények meghozatalában. Az általunk kiadandó emlékkönyv elsösorban ezzel a korszakkal foglalkozik: kronológiailag az 1938-tól egészen 1945-ig, a II-ik világháború végéig tartó idöszakot öleli fel.

4. 1945-1948, a második Csehszlovák Köztársaság idöszaka, a kiábrándulás esztendöi, melyek nem hasonlítanak az elsö Csehszlovák Köztársaság virágzó éveihez. Sovinizmus, és antiszemitizmus fordította a helyi lakossokat a zsidók ellen.

Éppen ezért a szülövárosukba visszarért Holocaust túlélök ekkor döntöttek úgy, ha keserü szájízzel is, hogy jövöjüket más helyen kell keresniük.

5. 1948-1989, a kommunista rendszer, a bezártság és elszigeteltség évei. Ebben az idöszakban már igen kevés zsidó maradt Ipolyságon, a közösségi élet csak megszabott határok között müködhetett. A zsidó tulajdon nagy részét elkobozták.

1993, Október 10
Zsolnay Ernö
Polgármester úr
Sahy - Ipolyság

Egy Sahyban született Holocaust túlélö levele

Tisztelt Polgármester Úr!

Azok a Holocaust túlélök, Sahy szülöttei, akik ma Izraelben élünk, a jövö év elején könyvet kivánunk megjelentetni a Holocaustban meggyilkolt Ipolysági zsidóság emlékére.

Levelem a könyv megjelenése elött érkezik Önhöz, miután szeretnénk abba belefoglalni az Ön hozzászólását is a fennt említett témához.

Én személy szerint Sahyban születtem, túléltem a vészkorszakot, s 1945-ben, a felszabadulás után visszatértem szülövárosomba. Akkor tudtam meg, hogy családtagjaim nagy része koncentrációs táborokban pusztult el. Visszatérésemet követöen elsö utam abba a házba vezetett, ahol családommal éltem, ahol felnöttem. Házunkban idegenek laktak, akiktöl csupán egyetlen dolgot kérdeztem: vajon találtak-e régi családi fényképeket? Az egykor gyermekzsivajtól visszhangzó boldog házból szomorúan léptem ki, s egyenesen a temetöbe, áldott emlékü apám sírjához mentem, aki még 1940-ben távozott el az élök sorából. Édesapám sírkövét magam állítottam fel, az akkor rendelkezésemre álló szerény anyagi eszközök segitségével.

1946 elején arra a következtetésre jutottam, hogy nincs többé helyem Ipolyságon, annak ellenére, hogy boldog gyermekéveim, egészen 1938-ig itt teltek el. Emlékeztetönek lefényképeztem édesapám sírkövét, s útnak indultam, abban a reményben, hogy még viszontlátom a várost és az apám sírját a temetöben. Azonban mindezidáig akkori reményem nem vált valóra, s így csak odalátogató barátoktól kérhettem, számoljanak be apám sírjának állapotáról.

Az 1989-es rendszerváltást követöen elsö lépésem a sír rendbehozatala volt. Az apám nyughelyét jelölö sírköre rátetettem egy márványtáblát, melyre anyám, és a többi Holocaustban meggyilkolt családtag nevét vésettem.

A kivitelezök a munka befejeztével fényképeket készitettek a felújított, rendbehozott sírköröl, s azokat elküldték nekem. Látván ezeket a fényképeket megkönnyebbültem, az engem hosszú éveken keresztül gyötrö lelkiismeretfurdalás után.

- Aznap kis forgalmunk volt, kivételesen csend és nyugalom honolt. Egyetlen olyan idegent sem láttam itt, aki ilyen disznóságra képes lehetett volna. Olykor nálunk is randalíroznak, de hogy valaki ilyesmire vetemedhetne, az eddig meg sem fordult a fejemben. Emlékszem, annak idején mi gonosz kis ördögök voltunk. Olykor a temetöbe is kimentünk. De a sír széléröl még egy ibolyát sem mertünk leszakítani.

A tettesek leleplezése a rendörség feladata. Õk, ahogy azt a lévai járási rendörparancsnokságon Jozef Prohászka elmondta, ismeretlen tettesek ellen azonnal megindították a nyomozást. A részletekröl nem akart beszélni (mert ugyebár a tettesek is olvasnak újságot), csak annyit árult el, az esettel nagyon intenzíven külön csoport foglalkozik.

Újszó, 1993 július 9

Orsódi Vilmos

porban feküdt. Gyalázatos világban élünk. Szörnyüség, ami történt. Nagyon szomorú vagyok...

A nap folyamán sok emberrel beszéltünk. Valamennyien elítélték a tetteseket, ám ami kilétüket illeti, senki sem tudott egyöntetü véleményt nyilvánítani. - Ha részeg fiatalok randalíroztak volna a temetöben - állitották többen -, arra biztos felfigyelt volna valaki. Hogy akor kik az elkövetök? Ez rejtély.
Zsolnay Ernö, Ipolyság polgármestere senkit sem gyanúsít. - Képtelen vagyok megemészteni, hogy pont a mi városunkban történt ilyesmi, ahol sosem volt olyan közhangulat, mely zsidó - keresztény ellentétekre utalt volna. Szintén néztem a tévéhíradó nálunk forgatott riportját. Az ott elhangzottak nagy részevel egyetértek, ám kategorikusan elutasítom azt a feltételezést, hogy a sírgyalázás esetleg egy magyarországon megszervezett skinhead-találkozó következménye lehetne. Az is nagyon valószinütlen, hogy - mint az ugyancsak elhangzott az éterben - a sírkövek egy részét az idöjárási viszontagságok károsították meg. Ahoz minimum egy erös hurikánnak kellet volna itt végigsöpörnie.
Dr. Huncik László szerint nem tipikus antiszemita megnyilvánulásról van szó. Inkább egy nihilista csoport vandalizmusáról, valószínüleg ugyanazokról az egyénekrõl akik karácsony és újév között beverték a kálvária egyes stációin az ablakokat. Akkor a tetteseket nem sikerült kézre keríteni.
- Rendkivül felháborítónak tartom az esetet. A zsidó temetö nagyon szép emlékhely, és mindenképpen szerves része a város és a környék múltjának - jellemzi a történteket Kuczy Lajos lelkipásztor. - A zsidó temetö meggyalázása számomra ugyanolyan felháborító, mintha ezt a mi temetönkben követték volna el. Egy biztos: bár az okokat nem ismerjük, nagyon valószinütlen, hogy helyi lakósok vagy szomszédaink volnának az elkövetök.
A városi rendörség parancsnokával beszélgetve érdekes tényre derült fényt. Kulcsár Gyula elmondta, hogy a pozsonyi zsidó hitközségtöl májusban kaptak egy leiratot, melyben arra kérik öket, ügyeljenek az ipolysági temetöre is (mintha csak sejtették, érezték volna, hogy mi következik be július egyik forró éjszakáján).
- Járörünk minden éjjel, néha többször is, ellenörzi a temetö környékét. Rajtunk kivül még az állami rendörség, söt a határörök is teljesítenek a közelben szolgálatot. És mégis...Nem hiszem, hogy részegek virtuskodásáról lett volna szó.
A helyszín közelében egy diszkókat rendezö vendéglö is müködik. A rendörök szerint nem kizárt, hogy innen indultak el a rongálók. Záhorszki Mária csapos, aki az említett napon pénteken este tízig volt szolgálatban, ezt csaknem kizártnak tartja.

Kik háborgatták az elhunytak nyugalmát Ipolyságon?
"Gyalázatos világban élünk..."

A kedd esti hiradóból egy ország értesült az ipolysági zsidó temetöben történt sírgyalázásról. A több mint száz ledöntött, összetört, megrongált és megtaposott sírkö láttán az embernek önkéntelenül is ökölbe szorul a keze, ám a szomorú és egyben vérlázító felvételeknél felmerülö kérdésekre, hogy kik és miértre, egyelöre nincs válasz.
Másnap a helyszínen járva személyesen is meggyözödhettünk az elszomorító tényrõl. A köfallal körülzárt, évszázadokra emlékezö temetöben hihetetlen pusztitást végeztek az ismeretlen vandálok. Nem véletlenül használjuk a többes számot, mert egy vagy két ember képtelen lett volna ilyen sok és olykor mázsás súlyú kölapot kifordítani betonágyából. A temetö közepén a megrongált sírkövek közt tüzrakás nyoma látszik. Netán valakik tábortüzzel tetözték volna beteges hajlamaikat? Aligha, mert a lángok, különösen az esti órákban és éjszaka, leleplezték volna öket. Hogy kik voltak a sírgyalázók? az egyelöre rejtély. A helyiek meggyözödése szerint nem ipolyságiak a tettesek. Ezt mondja özv. Löwi Margit is, aki tavaly elhunyt férje sírkövénél (ugyancsak ledöntöték) nyelte némán és magába roskadva könnyeit.
- Érthetetlen és felháborító, ami itt történt - ismétli már sokadszor az idös asszony.
- Öseink nyughelye átvészelt két világháborút, mindenféle rezsimet, nehéz korszakot, de ilyen embertelen megnyilvánulásokra eddig sosem került sor. Nagy megrázkódtatás volt számomra a látvány. Még szerencse, hogy egy ismerõsöm, aki elõttem járt itt, felkészített, mi vár rám a temetõben. Azóta furcsa, depressziós állapotba kerültem, és képtelen vagyok magyarázatot találni a történtekre. Ság tiszta lelkü város. Sose volt antiszemita, lakóitól idegen a gyülölközés, a sovinizmus. Meggyözödésem, hogy csak idegenek tehettek ilyesmit.
A temetöben nyugvók hozzátartozóinak sora egyre ritkul. Jó néhányukat történelmi viharok szele szerte a nagyvilágba sodorta. De aki teheti, csak hzalátogat szülöhelyére, és ilyenkor az elsö útja általában az ösök sírjához vezet. A hét elején Hollandiábol voltak itt látogatók, tegnapelött pedig a Németországban élö Katona Ilona járt itthon. Vele a gyügyi fürdöben találkoztunk. Nem szívesen beszélt megrázó élményéröl, melyben a temetöbe érkezésekor volt része.
- Amikor édesanyám ledöntött sírkövéhez értem, ráborultam és zokogtam. Aztán az Auschwitzban elpusztult rokonaink nevét tartalmazó táblához mentem. Az is a

Ez a szép költemény sokat mondott a kortársaknak, akik ismerték Pöstyént, és a fürdöbérlö tevékenységét. A kezdö sorok ("Pusztát pagonnyá, sziklát termöfölddé
Virágoztatni jött a világra") utal az Alpár Ignác által tervezett pöstyéni új gyógyteremre, de a záróversszak aposztrofálja legméltóbban Winter Sándor emlékét:
"Férjem sóhajtja szíve asszonya
Apánk dicsekszik fia, lánya, vöje.
És fátyolos jövön a késö unoka
Csak ennyit: Pöstyén újjáteremtöje".

Kiss József édesanyja is a közelben, Rimaszombaton nyugszik a régi zsidó temetöben. A költönek nagy szívfájdalma volt, hogy édesanyját csak a temetö szélén hantolták el. 1904-ben, amikor egy jótékonysági estre elutazott felolvasni a fövárosból, meglátogatta Derke, kis magyar falut, ahol nevelkedett. Apja, majd késöbb özvegy édesanyja ott volt kocsmáros és a helyi református pap, Balogh Sámuel indította el Kiss Józsefet költöi pályáján. Ö adta neki az elsö könyvet, és megvédte a falubeli suhancok antiszemita durvaságától. Kiss József rá és a feleségére is a legnagyobb szeretettel emlékezett egész életében. Amikor fia megmutatta a költönek a jóságos pap arcképét, Kiss József a meghatottságtól sírva fakadt. A körülállók összesugtak: "A szíve sem rosszabb versénél."

Róbert Péter

Új Élet, Budapest, 1.1.1993
Kiss József-vers az ipolysági temetöben

Kiss József a századvég és a századelö zsidó költöje, a magyar költészet megújítója, szívesen és gyakran idözött Pöstyénben. 1892-ben, éppen 100 éve is itt töltötte a fürdöévadot. Részt vett a helyi társadalmi életben, megismerkedett Vértes Józseffel, az I. világháború elötti és utáni egyik - ma már elfeledett - publicistájával. Pöstyén az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legkedveltebb fürdöhelye volt, az Erdödy grófok birtoka. Természetesen ök nem nagyon foglalkoztak a fürdö ügyes-bajos dolgaival, hanem arisztokrata szokás szerint kiadták egy ügyes üzletembernek. Ez a Winter Sándor fürdöbérlö volt Vértes józsef nagybátyja. A költö vele is baráti viszonyban volt. Késöbb, amikor a fürdöbérlö meghalt, Kiss József ragaszkodott ahhoz, hogy ö írja meg barátja sírfeliratát. A család Winter Sándort Ipolyságon (ma Sahy) a zsidó sírkertben temette el. A monumentális síremlék hatalmas kövén egy réztáblára vésték a költö utolsó sorait barátjáról.

Ma már nincs zsidó hitközség Ipolyságon. A holocaust elpusztította a tekintélyes és vagyonos magyar nyelvü zsidó közösséget. Érdekes módon a temetö - feltehetöen külföldi jótékonyság révén - elhagyatottsága ellenére ma is jó karban van. Aki veszi a fáradságot és felkeresi a városszéli kegyhelyet, elolvashatja Kiss József szép gondolatait:

"Pusztát pagonnyá, sziklát termöfölddé
Virágoztatni jött a világra.
S megtörö szeme, mit már árnyék föd bé,
Hálásan nézett az iramló Vágra.
Az esti szél visz hírt alvó porának,
Hü véreiröl, akit úgy szeretett
S emléke sír lombjai a fáknak,
Miket alkotó kezei elültetett
Lelkünk mély gyásza borong körülötted,
Haló porodban is drága nekünk,
Ki ifjú álmaid itt szötted
Ahol majd egykor mi is pihenünk
Nöd, gyermekeid árnya rá borul a sírra
És sírodból talán áldó fény lövel
Van élet, amely örök nyomot hagy vissza
Van aki elmegy, de sohasem hagy el."

évvel a tárgyalás után megelégedéssel tölt el a tudat, hogy részese lehettem a történelmi per elökészitésének.
- Túl a konvencionális bünügyi eljáráson, a per központi célja az egész vészkorszak felgöngyölitése volt. Bebizonyitottuk, hogy a nácik által megszállt Európa valamennyi országában központilag irányitották az európai zsidóság kipusztitását. E tény a háborus bünösök nürnbergi perében nem jutott eléggé kifejezésre. Ott a györztes hatalmak a legyözötteket idézték a biróság elé, az általuk leigázott népek elleni büntettekért. Ezzel szemben a Jeruzsálemi Perben a Zsidó Állam a zsidó áldozatok nevében követelte a megbüntetését annak a férfinek, akit a náci rezsim nevezett ki az európai zsidók likvidálásáras aki "kitünt" feladatának teljesitésében.
- Hogy mindezzel képesek legyünk megbirkózni, elöbb a vészkorszak-anyagot kellett megtanulnunk. Mint fentebb már emlitettem, ez a vészkorszak-tudat, saját gondolatvilágomtól is már távol esett. Természetesen rám a magyar zsidóság tragédiájának a feldolgozása jutott. Ez a munka önkéntelenül is visszavitt az emlékeimböl "kiesett" idöszakhoz. Nem csupán könyveket olvastunk erröl az idöszakról, tanuvallomásokat és iratokat gyüjtöttünk, melyeket azután mint bizonyítékokat tártunk Eichmann elé. Ugy e bizonyítékokat, mint Eichmann válaszait azután a birósághoz nyujtottuk be.
- A nyomozás befejezése után egy 1655 aktából álló ügycsomót nyujtottunk át a kormány jogtanácsosának. 181 akta kizárólag a magyar zsidóságra vonatkozott.
- Az iratok elolvasása, átvizsgálása, majd átszürése különleges hangulatvilágba sodorta az ezzel foglalkozókat. Rajtam kivül a romániai zsidósággal foglalkozó tiszt volt az egyetlen, aki átélte a vészkorszakot. A kezemen keresztülment iratok tartalma, valamint a tanuvallomások felvétele, nem csupán mély nyomot hagytak bennem, hanem egy már-már berozsdásodott ablakocskát nyitottal meg elöttem, melyen keresztül megtanulhattam népünk újkori történelmét, tragédiáját.
- 29 éves rendörségi szolgálatom alatt nem emlékszem olyan szellemi és fizikai megpróbáltatásokra, amilyen volt a "Liska 06"-ban végzett munkásságom alatt. De a felelösség érzése, valamint a történelmi feladat elvégzése teljes mértékben kárpótoltak minden fáradozásomért.
- Másik közvetlen eredménye e munkának: nem tudtam többé elszakadni a vészkorszak problémáitól. Azóta is keresek, nyomozom a multat, megmagyarázom az új generációnak. Végül pedig levontam az egyértelmü következtetést: azért történhetett ez népünkkel, mert nem volt hazánk.
Ez a válasz mindazoknak, akik azt kérdezik: Miért vagyunk itt? - zárta beszámolóját Áser Ávrám.

Galili-Gemeiner Ervin

- Meglepetten fogadtam a közlést, majd teljes határozottsággal és egyértelmüen kijelentettem, hogy nagy elégtételt látok a feladat teljesítésében, annak dacára és talán éppen azért, mert személy szerint jómagam is szenvedö alanya voltam a magyar zsidóság tragédiájának, családom tagjai pedig Auschwitzban pusztultak el.
- A körzetparancsnok válaszában megjegyezte: biztos abban, hogy ez a tény nem fog befolyásolni feladatom elvégzésében, amelynek elöirásosnak, érzelemmentesnek, korrektnek kell lennie.
- Másnap jelentkeztem a dzselami fogolytáborban, mely akkor a "Machané Ijjár" (Ijjár tábor) nevet kapta. (Egyébként Eichman tartózkodási helye az elsö napokban még titokszámba ment).
- Az örizetes szoba tisztjévé neveztek ki, s mint ilyen, parancsnoka lettem annak az örségnek, mely az Izráelben legjobban örzött "fontos fogoly"-ra kellett hogy vigyázzon. Felesleges kihangsúlyoznom azt a pedánsan pontos felügyeletet, melyet állandó feszültség kisért. Arra kellett számitanunk, hogy:
1. Náci, esetleg arab kommandó megpróbálja kiszabaditani Eichmannt.
2. A fogoly esetleg öngyilkosságot kisérelhet meg.
3. Zsidó körök, esetleg magánosok, bosszutól fütve megkisérelhetik a fogoly bántalmazását s ennek érdekében megkörnyékezhetik az öröket.
- Annak dacára, hogy pontosan teljesitettem az utasitásokat s korrektül viselkedtem a fogollyal szemben, nem állhattam meg, hogy egy adott alkalommal közöljem vele: a magyar zsidóságból "véletlenül" életben maradtak közé tartozom.
- Cinikus válaszában sajnálatát fejezte ki az engem, valamint családomat ért fájdalomért, de - szavai szerint - ezek "az akkori napok eseményeinek az eredményei".
- Jellemzö volt az alakoskodás, amelyet Eichmann reggelenként cellája tisztitásakor tanusitott. Megfigyeltem egyszer, amint az egyik sarokban egy rovart megpillantva lehajolt hozzá és elövigyázatosan a szemétlapátjára emelte. A rovar azonban tovább kuszott, amig leért a lapátról. Eichmann másodszor is felemelte, mig végül a többi szeméttel a kosárba dobta. Érzékeny, finom lélek a tömeggyilkos, csak természetes, hogy nem képes még egy bogarat sem eltaposni!
- Egy hónappal késöbb azután, hogy Eichmann kihallgatására alakult "Liska 06" hivatal megkezdte rendszeres munkáját, áthelyezték abba az épületbe.
Ahhoz a csoporthoz tartoztam, amely a magyar zsidóság deportálása körüli anyagot gyüjtötte s amelyben Eichmann központi szerepet töltött be.
E kinevezésben, illetöleg munkakörömben komoly feladatkört láttam, s ma 18

Eichmannt öriztem - Új Kelet, 1980 Május

Áser Ávrahám az Adolf Eichmannt kihallgató s a nagy pert elökészitö 06-Liska (hivatal) három magyarajku rendörtisztjének egyike volt.
"Földink" az Ipoly völgyében született 53 évvel ezelött, majd az úgynevezett "gyerekszázadokkal" vonult be munkaszolgálatra, az osztrák határon szabadult fel 1945 március végén.
Visszament szülövárosába, Ipolyságra, ahová egy hozzátartozója sem tért vissza. A várakozással telt hetek után, mint a szlovákiai "Mákkábi Hácáir" aktivistája elvbarátaival együtt Európa különbözö országain (Ausztria, Németország, Belgium, és Franciaország) keresztül 1947 pészáchján érkezett az ország partjaihoz, de az akkori angol alijja-politika értelmében Ciprusra számüzték.
1948 márciusában sikerült elhagynia a tábort, majd a Tel Aviv és Jeruzsálem között fekvö Geser kibucban kezdte izráeli pályafutását. Mindössze három hónappal késöbb, junius 12-én az Arab Légió ideiglenesen elfoglalta fészküket s Áser Ávrahám (az elöbbi a családi neve) 11 társával jordániai fogságba esett (a harcban 14 bajtársa esett el).
Egész a fegyverszüneti egyezség megkötéséig - kilenc hónapon keresztül - volt fogságban, ahonnét visszatért kibucába. Leszerelés után a rendörségen jelentkezett, ahonnét a jófejü fiatalembert tiszti iskolába küldték.
- Az évek folyamán beolvadtam az ország vérkeringésébe, csupán családomnak, illetöleg munkámnak éltem és igyekeztem elfelejteni a multat. Az ipolyságiak évi ázkárája volt az egyetlen, ami multamhoz kötött - mondja Ávrám barátunk. Mig nem...
- 11 évvel késöbb történt valami ami 180 fokban megváltoztatta ebbeli világszemléletemet, s lelki világomban visszavezetett elöbb fiatalságom szinhelyére, majd a vészkorszak szörnyü napjaihoz. Amikor 1961 májusában közölték Eichmann elfogását, illetöleg az országba szállitását, a rendörség kötelékében már mint tiszt szolgáltam. Az ország többi lakosához hasonlóan, természetesen rám is nagy hatást tett 600 ezer magyar-zsidó gyilkosának elfogása.
- Hivatott a körzetparancsnok s közölte, hogy a rendörségre hárult a felelösség a tömeggyilkos biztonságáért. Felettes parancsnokom azonnal közölte: amennyiben lelkiismeretem, avagy érzelmeim nem engednék, hogy résztvegyek a fogoly örzésében, felment a feladattól, miután az általános utasitások értelmében, ha csak lehetséges, nem kell foglalkoztatni olyan egyéneket, akik saját maguk is üldözöttek voltak, vagy pedig családtagjaik estek áldozatul a vészkorszaknak.

5. Kopasz Ladislav alhadnagy - az oroszországi brigádában
6. Gansel Tibor ahladnagy - az oroszországi brigádában
7. Moskovics Arnost alhadnagy - az oroszországi brigádában
8. Büchler Ladislav Hadnagy - az angol brigádában
9. Kállai Stefan - az oroszországi brigádában
10. Popper Ondrej - az angol brigádában
11. Rosenberg Imrich - az angol zsidó brigádában
12. Rosenberg Pavol - az angol zsidó brigádában
13. Weis Eugen - az angol zsidó brigádában
14. Rinhardt Pavol - az angliai csl. brigádában
15. Brack Ladislav - az oroszországi csl. brigádában
16. Goldschmied Josef - partizán
17. Vig Ondrei (Bandi) - partizán
18. Grünwald Ladislav - partizán
19. Steiner Alexander - partizán
20. Holló Dionyz (Dini) - partizán
21. Kohn Juraj - partizán
22. Nágel Jan - az oroszországi brigádában
23. Kárpáti Pavol - a földalatti mozgalomban (kivégezték)
24. Kohn Imrich - a földalatti mozgalomban
25. Donáth Eugen - szakaszvezetö partizán

Bocsánat ha valakit kifelejtettünk!

Szlovákról forditotta:
Lanyi Imre

fasizmus áldozatainak utódjai) nem kapnak segélyt vagy háborus vagyoni kárpótlást.

A fent említett adatok alapján joggal kérdezzük: nem történik itten egy új fajta antiszemita, cinikus faji megkülönböztetés a nemzeti politika leple alatt? Meg vagyunk györödve róla, hogy a demokrácia érdekét szolgáljuk azáltal, hogy nyilvánosságra hozzuk egyes tisztviselök visszaélését hivatalos poziciójával. Meg vagyunk györödve róla, hogy az állami vezetöségnek nem ez a politikai intenciója.

Követeljük, hogy szövetségünk tagjainak haladéktalanul megadják a megbízhatósági bizonyitványt a legrövidebb eljárással és ne legyenek kénytelenek felmutatni igazolásokat különbözö statisztikai hivataloktól. Követeljük, hogy kérvényeinket nyilvánossan tárgyalják nem pedig zárt ajtók mögött és ne legyünk másodosztályú polgárokká degradálva. Természetes, ha voltak egyesek és elkövettek valamit az állam érdekei ellen, azokat állitsák biróság elé.

Joggal kérdezzük hogyan lehetséges, hogy az "arija" származású lakossok akár valamely fasiszta párt tagjai voltak, vagy tagja volt a fasiszta városi tanácsnak (megszavazta Jaross-nak a város díszpolgárrá való választását) minden további nélkül megkapták a megbízhatósági bizonyitványt, és nem volt szükségük a statisztikai hivatal kivonatára.

Természetesen nem kérünk semmilyen elöjogokat, az a partizánok és határon túl szolgált katonák (Zahranicnych vojakov) privilégiuma. Kizárólag eggyenlö elbánást követelünk, különben további felsöbb hivatalokhoz fordulunk.

Itt kivánjuk megjegyezni, hogy a zsidóság impozánsan kivette részét a felszabaditási küzdelemben (zahranicny armáda) jóval felülmúlva százalékbeli arányát a többi lakossághoz viszonyítva, mind annak dacára, hogy az elhurcoltatás miatt nem volt szabad mozgási és vállasztási lehetösége.

A fasiszta rezsim faji üldözöttjei szervezetének ipolysági fiókja (SRP)

A fasiszták elleni illegális mozgalom dolgozói és foglyai slovenszkoi szervezetének ipolysági fiókja (SPROV)

Mellékeljük az Ipolyság és környéke zsidó származású katonák, partizánok és a földalatti mozgalmak tagjainak névsorát, akik az ország határain kivül és belföldön harcoltak.

1. MUDr. Váradi Stefan Örnagy az angliai brigádában
2. MUDr. Diamant József Kapitány - angol brigáda
3. Vild Tibor hadnagy - partizán
4. Liling Mihály hadnagy - az oroszországi brigádában

A faji, vallási, politikai okokból üldözöttek és antifasiszták szövetségének Ipolysági fiókja

MEMORANDUM

Tárgy: A zsidó származású személyek állami, nemzeti és népi-demokratikus megbizhatósága.

Kénytelenek vagyunk ezzel a memorandummal a felsöbb szervekhez fordulni, mivel az üldöztetés minden fázisát megjárt (bujdosás, munkatábor, koncentrációs tábor) vissztért kevés zsidó megint hátrányos megkülönböztetésben részesül.
Úgy gazdasági mint a beilleszkedés minden terén, de leginkább a fent említett megbízhatósági bizonyitvány kiadását illetöen. U.i. ez mindennek az alapja.
A visszacstolt területek legtöbb városában mint Komárom, Érsekújvár, Dunaszerdahely, Párkány, Zseliz, Losonc, Rimaszombat és Kassa, a zsidóknak minden különösebb teketória nélkül kiadták (egyesek kivételével, akik különösen exponálták magukat a magyarok alatt) a megbízhatósági bizonyitványt.
Az ipolysági zsidóságnak, aki bebizonyította lojalitását a Csehszlovák Köztársaság iránt, görditenek nehézséget a lábai elé. Példa képpen: egyetlen zsidó sem volt tagja a "magyar nemzeti párt"-nak. A magyar hatóságok mindjárt a megszállás után politikailag is üldözték a sági zsidókat még mielött a faji üldözések megkezdödtek volna. Így pl. 1938 November 17-én internáltak 9 zsidót "feltünö lojalitásukért Csehszlovákiához". 1941 Április 19-én (a Jugoszlávia elleni invázió idején) 6 eminens zsidót "különleges büntetö századba" küldtek. 1942-ben összeállitottak egy "különleges századot". 30-35 embert vittek ki Ukrajnába. Végül 1944 Márciusában 67 zsidót internáltak azzal az ürüggyel, hogy politikai szempontból megbízhatatlanok, mert baloldali és kommunista beállitottságuak, orosz vagy angol barátok.
A korponai járási tanács az ilyen emberekkel a legsértöbb módon járt el. Példának okáért: egy zsidó bankigazgató aki 1930-as népszámláláson szlovák nemzetiségünek vallotta magát, a magyarok alatt internálva volt mint baloldali, a szepességböl származik, nem kapott megbízhatósági bizonyitványt azzal a megokolással, hogy "magyar nemzetiségü". A förabbi aki hibássan beszélt magyarul, szlovák iskolái vannak, Trencsén környékéröl származik ugyan ezzel a megokolással visszautasították a kérelmét. Ugyan akkor akik a "hlinka gárda" tagjai voltak, minden további nélkül megkapták a megbízhatóságot.
Szomorú tény, hogy a meghurcoltatásokból visszatért zsidók közül 108 kénytelen megbízhatósági bizonyitványt. U.i. enélkül a bizonyitvány nélkül nem lehet kapni iparengedélyt, nem lehet üzletet nyitni, özvegyek és árvák (a

ÁVOS tiszt müködött Budapesten és a volt nyilas gyilkosok felkutatásával foglalkozott. 1956-ban sikerült Jugoszlávián keresztül Izraelbe jönnie, mert a magyar forradalomban sok volt nyilas is résztvett, és ezeknek a célja a megmaradt zsidók likvidálása is volt. A falakon antiszemita feliratok jelentek meg, például: "Icig most nem viszünk Auschwitzig", vagyis itt helyben fogunk megölni benneteket. Vig Bandi pár év múlva visszament Magyarországra és tudomásom szerint nehezen élt ott. Pár éve hallottam, hogy meghalt.

Az elsö idöben a kommunista pártba mindenki beléphetett, természetesen a volt nyilasok és Hlinka gárdisták is. Az egyik fö foglalkozásuk volt, hogy a zsidókat figyeljék, mit vásárolnak a piacon, milyen nagy a lakásuk, nem-e lehet elkobozni belöle egy részt, szóval élveztük a "kommunista paradicsomot". Az életfeltételek kezdtek a zsidók részére nehezek lenni, nem volt ott már jövö a részünkre. A többség elhatározta, hogy elhagyja Csehszlovákiát, nagy részük Izraelbe jött. Én is 1949 Julius 7-én érkeztem Izraelbe feleségemmel, Ágival és 7 hónapos fiammal, Gyurival (Roni).

Rosenberg Ezra (Pista)
Naharia, 1993 Augusztus

A munkatábor után az alijáig

1944 Október 27-én szabadultam fel Ungváron az oroszok által. Leírhatatlan boldog érzés fogott el.

Reméltem, hogy mire hazaérek, minden folytatódik ahogy valamikor volt. Eszembe sem jutott, hogy kételkedjek ebben. Február 2-án értem "haza" Sahyba. Csak akkor tudtam meg mi történt a deportált zsidókkal. Találtam a városban pár volt munkaszolgálatost, akik hamarább felszabadultak, és reménykedtem, hogy Gyuri bátyám is megjön, de sajnos nem így történt - Gyuri nem jött "haza".

Március közepén elutaztam Budapestre megkeresni növéremet, Juliskát, aki hamis keresztény papirokkal élt ott. Tudtam a címét annak a keresztény asszonynak aki kozmetikusnö volt, akinél a növérem dolgozott és ez az asszony szerezte a papirokat is. Az asszony férje egy zsidó ügyvéd volt, aki Budapest egyik kerületében rendör fökapitány volt, és az ö segitségével próbálkoztunk a kereséssel, de sajnos ö nyomtalanúl eltünt. Így maradtam egyedül az egész családból.

Reméltük hogy minden ot fog folytatódni Csehszlovákiában, ahogy 1938-ban abban maradt, amikor bejöttek a magyarok - de nem ez történt. A csehek helyett a szlovákok jöttek (akik fizettek a németeknek hogy minnél gyorsabban deportálják a szlovák zsidókat). Ezeknek a szlovákoknak nagy része a fasiszta Hlinka gárdának voltak a tagjai, és ezek ültek be a hivatalokba. Mikor az új szlovák birónál voltam valami hivatalos ügyben, azt mondta a szemembe, hogy ö még sehol sem olvasta hogy megszünt a zsidó törvény.

Persze voltak rendes emberek is köztük, de nagy része ilyen volt mint ez a BENO nevezetü biró.

Hosszadalmas nehéz küzdelem után visszakaptam a családunk vagyonát, amit aztán 1948 Februárjában történt kommunista pucs után újra elvettek.

Még a kommunizmus elött voltak népbírósági tárgyalások a volt nyilas magyarok ellen, akik aktívan résztvettek a zsidók üldözésében. Rövidebb-hosszabb börtönbüntetést kaptak, de rövid idö múlva át tették öket Magyarországba. Ezeknek a fasisztáknak a felkutatásában legaktívabban vett részt Vig Bandi, aki a szlovák partizánokkal harcolt a németek ellen és mint kitüntetett katona, az orosz hadsereg egyenruhájában hadnagyi rangban volt. Vig Bandi müködése csak addig tartott, amíg az oroszok Sahyban voltak. Utána a szlovákok letartóztatták és megvádolták mindenféle hamis váddal - államellenes cselekedetért. Nem tudom hogyan sikerült átszöknie Magyarországra. Az 1956-os forradalomig mint

Liling Béla Australia
Liling Malvin Australia
Liling Jolán C.S.R.
Liling Jenö Germany
Lengyel Márta - Dr. Steinerné Australia
Löw Klári - Fraser Australia
Löwy Gyuri C.S.R.
Löwy Armin C.S.R.
Dr. Löwy (Liberc) C.S.R.
Dr. Lustig Gyuszi U.S.A.
Lustig Sándor C.S.R.
Majer C.S.R.
Markus Dezsö Hungary
Matzner Ödön (Nyek) C.S.R.
Matzner Gyuri C.S.R.
Michel Gyula U.S.A.
Michel Richard U.S.A.
Michel Sanyi U.S.A.
Markstein Lili Canada
Dr. Nagel Éva
Dr. Nagel Jancsi France
Nagelné
Oblat Magda Anglia
Dr. Oblat Imre C.S.R.
Oblat Edith (Maveri) Anglia
Roth Miklos Hungary
Rozenfeld Géza U.S.A.
Rozenfeld Bella
Rozenfeld Gizella
Révész Anda Hungary
Ruhig Sándor U.S.A.
Sági Vera Anglia
Dr. Sági Károly C.S.R.
Sági Bandi C.S.R.
Sefer Miklós U.S.A.
Schmiedel Masa Hungary
Schmiedel Manó C.S.R.
Schmiedel Andor Australia
Schmiedel Vera Austria
Spitzer Andor és felesége C.S.R.
Dr. Spitcer Pali
Surányi Bözsi Hungary
Sück Livia - Kurtis U.S.A.
Somogyi Vera - Leichner C.S.R.
Somogyi Manci C.S.R.
Somogyi Anna C.S.R.
Dr. Somló Pista C.S.R.
Somló Piri - Vermes C.S.R.
Schwartz Pista Hungary
Szölös Vera
Szölös Magda
Dr. Schucs
Ungár Paula U.S.A.
Ungár Karcsi U.S.A.
Ungár Miklós C.S.R.
Ungár Elvira - Kalmár C.S.R.
Valjon Györgyi
Dr. Várady István
Dr. Várady Tibor C.S.R.
Vig Bandi Hungary
Vig Márta Switzerland
Veiner C.S.R.
Weisz Magda Canada
Wilheim Feri Australia
Wilheim Éva - Fenyö Australia
Wilheim László Canada
Wilheim Miki C.S.R
Wilheim Sanyi
Wilheim Sanyiné - Liling
Wetzler Vali France
Wetzler Sanyi Hungary
Wetzler Erzsi C.S.R.
Wetzler Klári C.S.R.
Weiler Lili Italy
Weiler Tibi U.S.A.
Weiler Gretti - Breibart C.S.R.
Widder Éva Australia
Widder Tibi Guatemala
Wollner Lajos C.S.R.
Wollner Rózsi C.S.R.
Zukerman Lajos-Imre C.S.R.
Zukerman Ernö C.S.R.

A 103-106 oldalak hiányoznak. Az Israelbe alijázok névsora az ivrit részben találhatók (95 oldal).

A külföldön élö visszatérök névsora

Adler Endre C.S.R.
Adler Edit C.S.R.
Bandler Sándor C.S.R.
Biber Lili - Scheffer U.S.A.
Brak Bandi - Budinsky Andrae U.S.A.
Bársony Bandi - Stefan U.S.A.
Bársony Julia U.S.A.
Bársony Anna U.S.A.
Berczeler Georg-Best Australia
Bornstein Oszkár (Nyek) C.S.R.
Bornsteinné - Kalmár Kató C.S.R.
Brakné Svédország
Breiner József U.S.A.
Breiner Ernö U.S.A.
Breiner Kató U.S.A.
Breiner Sári U.S.A.
Breiner Misi U.S.A.
Büchler Bandi C.S.R.
Büchler Ernö C.S.R.
Büchler Béla C.S.R.
Dr. Büchler László C.S.R.
Dr. Deutsch Tibor C.S.R.
Ekstein János C.S.R.
Ekstein Ella - Büchler C.S.R.
Ehrenreich C.S.R.
Ehrenreich Viktor U.S.A.
Ehrenreich Ilus U.S.A.
Ehrenreich Karcsi Canada
Ehrenreich Eszter Canada
Fényes József U.S.A.
Frommer Olga U.S.A.
Fliegelmann (órás) C.S.R.
Ganz Bözsi U.S.A.
Ganz Paul Australia
Ganz Magda Australia
Ganz Sándor C.S.R.
Ganz Kornélia C.S.R.
Gansel Elizabet - Garry U.S.A.
Gansel Annuska U.S.A.
Gartenzaum Rudolf C.S.R.
Glokner Manci C.S.R.
Goldberger Tibi C.S.R.
Glück Hugó U.S.A.
Glück Gyula U.S.A.
Glück Elza - Roth U.S.A.
Glück Laci C.S.R.
Grünwald Laci Brazil
Gruhn C.S.R.
Groszman Gabi Australia
Groszman Józsefné Argentina
Groszman Imre Argentina
Horn Laci C.S.R.
Horn Magda Hungary
Holló Dénes C.S.R.
Holló Vera
Dr. Hercfeld Bandi C.S.R.
Dr. Hercfeld Laci C.S.R.
Hercfeld Ella - Horváth C.S.R.
Herc Rózsi - Jánosi C.S.R.
Hámoș Ági Anglia
Heks Manci C.S.R.
Himler Hugó C.S.R.
Hirsberg Feri C.S.R.
Hirsberg Laci C.S.R.
Hercog Árpád Hungary
Katz Lázár U.S.A.
Köves Samu C.S.R.
Köves József (Dobó) Germany
Kohn Elza C.S.R.
Dr. Kohn Tibor C.S.R.
Kohn Manci C.S.R.
Katona Helena (Zsadányi Ili) Germany
Katona Sándor Germany
Kinsky Pál Australia
Kinsly Vild Celi Australia
Kinsky Béla Australia
Klein Ottó Hungary
Klein Miki Hungary
Kulka Tibor C.S.R.
Dr. Kulka Frigyes Hungary
Lebovits Joli C.S.R.
Liling Misi Australia

Harmadik Fejezet

A II világháború katasztrófája után

A gyüjtötáborok és egyben berakó állomások a hozzajuk tartozó helyiségekmegjelölésé	Az elszállitás napja						Vonatok száma	Zsidók száma
	11	12	13	14	15	16		
ÉRSEKUJVÁR Ersekujvár/2500/Szenc/550/ Vágsellye/970/Galánta/1560/ Nagysurány/1115/Verebély/ 460	1	-	-	1	-	-	2*	
GYÖR Györ/5000/Mosonmagyaróvár/ 1700/							2	
SZÉKESFEHÉRVÁR Székesfehérvár/1950/ Seregélyes/210/Kapolnásnyék/ 200/Ercsi/173/Erd/200/Bicske/ 480/Mór/250/Dunapentele/165	-	-	-	-	1	-	1	
DUNASZERDAHELY Dunaszerdahely/5000/ Nagymegyer/800/Nagyoroszi/ 700/	-	-	-	-	1	-	2*	
LÉVA Léva és közvetlen környéke/ 3000/	-	-	13	-	-	-	1	3,000

A fenti táblázati kimutatás szerint 11 gyüjtötáborból, egyben berakó állomásokról elszállitásra került Junius 11-16-ika között 67,000 zsidó 21 vonattal.
Jelentésem egy példányát elöterjesztem a Csendörség felügyelöjének, vitéz Endre László államtitkár, Baky László államtitkár uraknak Belügyminisztérium VII. osztály vezetöjének, a tiszántúli német hadsereg mellé rendelt Kormánybiztosnak - Debrecen - a Csendörség központi nyomozó parancsnokságának.

Vitéz Ferenczy alezredes sk.

Hivatalos "Adatok" A 2-7 csendörkerület jelentése szeint A III-ik tisztogatási akció - II és VII csendörkerület

A II és VII csendörkerület területén csak gyürtötáborok lesznek, amelyek egyben berakó állomásoknak is vannak kijelölve. Az alábbiakban felsorolt helyeken lesznek gyüjtötáborok + berakóállomások, amelyekröl ugyancsak az alanti táblázatban feltüntetett napokon fognak a szállitmányok, késöbb közölt menetrendi idöpontokban indulni. Elszállitásra került ezkröl a területekröl összesen kb. 67,000 zsidó.

A gyüjtötáborok és egyben berakó állomások a hozzajuk tartozó helyiségekmegjelölésé	Az elszállitás napja						Vonatok száma	Zsidók száma
	11	12	13	14	15	16		
MISKOLC Miskolc/10427/Mezöcsát/949/ Mezököves/927/ Mezökeresztes/525/Diósgyör/ 1154/Sajószentpéteri/994/ Edelény/50/Endrö/500/Osd/ 1032/Futnok/588/Tornaalja/ 806/Pelsöc/216/ Rozsnyó/403	1	1	1	1	1	1	6	19,100
EGER Eger/1620/Egercehi/1285/ Tiszafüred/701/	1	-	-	-	-	-	1	3,606
HATVAN Hatvan/1121/Gyöngyös/1824	-	1	-	-	-	-	1	2,945
SALGÓTARJÁN Salgótarján/1702/Kisterenye/ 316/Rimaszécs/465/ Rimaszombat/635/	-	-	1	-	-	-	1	3,119
KOMÁROM Komárom/2600/Perbete/700/ Felsögalla/300/Esztergom/ 1500/Párkány/600/Ács/100/ Kisbér/480/Guta/450/Tata/600/	-	1	-	-	1	-	2	Mindkét szerelvény Komáromban 3150 zsidót rak be. A maradványt: 1000 zsidót a dunaszerdahelyi 2. szállitmány viszi. 7,330
BALASSAGYARMAT Balassagyarmat/2556/ **Ipolyság**/1205 /Szécseny/445/Losonc/1970/	1	-	-	1	-	-	2	6,176

határállomásig, és egy tanyán telepedtünk le.
1945 Aprilis 6-án századparancsnokunk kiadta a parancsot a század átvitelére Austria területére. Tormási törzsörmester ezt a parancsot élete kockáztatásával megtagadta, így a századot a biztos pusztulástól megmentette. Ezekben az órákban, az ottlévö német katonaság, felszerelésének otthagyása után nyugat fele menekült.Csak néhány óra telt el az elsö orosz katona megérkezéséig, akiknek parancsnoka figyelmeztetett, hogy a hely veszélyes, induljunk el kelet felé. Igy jutottunk el Székesfehérvárra, ahol az oroszok fogolytáborba tereltek bennünket, német, magyar, ukrán stb. fasiszta alakulatokkal együtt. Néhány nap után, mintegy 5,000 embert minden válogatás nélkül Budapestre indítottak. A szökés módunkban volt, de bíztunk abban, hogy bennünket, zsidókat elengednek. Közben tudomásunkra jutott, hogy végsö céljuk - az embereket orosz munkatáborokba szállítani. Mindnyájunkat egy nagy kaszárnyába tereltek, ahol az orosz tisztek nemzetiség szerint válogattak. Az elosztás után fennmaradó kis csoporthoz egy orosz tiszt lépett, akinek tudomására hoztuk zsidó voltunkat. Ö, jiddis nyelvü káromkodások közepette, a laktanya másik kapuján kiengedett bennünket, ezáltal sokéves oroszországi szenvedéstöl, vagy esetleges haláltól mentett meg mindnyájunkat. A laktanyát elhagyva, a Joint irodát kerestük fel, ahol azonnali segélyt kaptunk, szennyes-tetves ruháinkat is kicserélhettük. A hozzánk érkezö hírek nem sok reményt tápláltak családtagjaink sorsával kapcsolatban. Mégis, az elsö alkalommal elindultunk Ipolyság felé. A vonatról még le sem szállva, az oroszok azonnal munkára fogtak a városbeli nyilasokkal együtt. Csak késöbb jutott tudomásunkra, hogy az N.K.V.D. parancsnoka Vig Bandi. A velünk visszatérö Reiss bácsi itt kapott értesítést, hogy fia él, és a városban tartózkodik. Azonnal üzenetet küldött, kérve, hogy ebböl a vasútállomási fogságból kiszabadulhassunk, és elhagyott otthonainkba térhessünk.
Nem fejezhetem be soraimat Vig Bandira való visszaemlékezés nélkül, aki munkatáborból szökve átment a szlovák partizánokhoz, ott a tanúsított bátorságáért a legmagasabb orosz kitüntetést kapta. Az ipolysági rendörségen letartóztatta az egykori nyilasokat, föleg a vezetöket. Felkutatta a bújkáló fasisztákat, mindent elkövetett, hogy bíróság elé kerüljenek. Ezek között volt Turek nevezetü, akinek szlovák sógora megrágalmazta, hogy Vig Bandi a magyaroknak kémkedik. Emiatt megrágalmazták, majd bizonyítékok hiányában Magyarországra toloncolták. Ott ismét a rendörség keretén belül folytatta tevékenységét 1956-ig, amikor külföldre menekült.

Mi, a vészkorszakból menekült ipolyságiak képtelenek voltunk életünket régi városunk falai között folytatni, ahol minden ház, minden utca az elpusztítottakra emlékeztetett. A megmaradottak nagy többsége Israelt választotta hazájául, családot alapítva igyekeztünk részünket kivenni az ország építéséböl.

M. Savit - Susitzky Misi

jelentett ez számunkra. Az 5 km. hosszú repülötér építésénél rajtunk kivül cseh kényszermunkások is dolgoztak, akik igyekeztek a munkát minden lehetö módon szabotálni. A munkálatokra felügyelö német katonák emberséges magatartást tanusítotak irántunk, néhány SS kivételével.
1944 Juliusában a Szövetségesek repülögépekröl ledobott röpcédulákon közölték a magyar zsidóság Auschwitz-i elgázosítását. Nagy szívfájdalommal olvastuk ezeket a híreket, valószinütlennek tünt ezek hitelessége, képtelenek voltunk felfogni, hogy ez megtörténhet. A kifutópálya építését októberben befejeztük, a németek 5 kis gépet küldtek ennek kipróbálására.
Az 1944 októberi Horthy proklamáció napja gyalogmenetben találta századunkat a Ferihegy felé vezetö úton. Katonák és sokan mások boldogan beszélték, hogy vége a háborúnak. Ferihegyre érve, lebombázott épületekben kaptunk szállást. A katonai-politikai helyzet kialakulatlan volt. Örmesterünk a keretlegénységtöl elvett fegyvereket közöttünk osztotta ki, azzal, hogy szükség esetén megvédhessük magunkat, és egyben felhívta a figyelmünket, hogy a körletet ne hagyjuk el. Legnagyobb szerencsétlenségünkre, a német hadvezetöség Szálasi nyilas vezetöt ültette kormányra. Természetes, hogy a mi sorsunkban is rosszabbodás következett be, állandó rettegésben éltünk a jövö miatt. A repülöteret rendszeresen bombázták, nappal a Szövetségesek, éjszakánként meg az orosz bombázásoktól szenvedtünk.
Aludni, pihenni nem lehetett, ez aztán fizikailag meg lelkileg is összetörte még a legerösebbeket is. Az orosz hadsereg a föváros felé közeledett, így rövid idö után elkezdödött a nagy gyalogmenet, elöször észak felé, Vác városáig. A Dunán átkelve, Budára jutottunk, onnan már meglehetösen leromlott állapotban, éhezve, fázva, rossz körülmények között kerültünk Szentkirályszabadjára. Hírhedt hely volt ez, ahol egy fensíkon épült repülötéren vésövel és kalapácsokkal egyenesítettük a sziklákat. E munkának semmi gyakorlati értéke nem volt, csakis és kizárólag a kényszermunka fogalmát merítette ki. Itt találkoztunk elöször a Bor-i bányákból idehajtott századok maradványaival. Ezek a rézbányák hírhedtek voltak a legembertelenebb körülmények között végzett munkáról, a horvát keretlegénység gyilkosságairól. Az odakerülö néhány tucat munkaszolgálatos nem tett emberi benyomást, valóban, csak mozgó csontváznak beillö embermaradványok voltak. Tölük hallottuk a rémtörténeteket, alig akartuk ezeket elhinni. A hegytetöröl láttuk a Balatont és az alattunk elterülö síkságot, ahol nagy tankcsaták voltak az oroszok és a németek között. A front közeledtével folytattuk gyaloglásunkat nyugatra, Vép nevü faluba. Itt fakitermeléssel foglalkoztattak, és ebböl barakokat építettünk a menekülö magyarok számára. Életkörülményeink az elözöekhez képest kissé feljavultak, a keretlegénység valószínüleg érezte a közeledö német összeomlást. Innen útunkat folytattuk Szentgotthárd

Munkaszolgálat

Veszem magamnak a bátorságot, hogy ifjúkorom emlékeit papirra rögzítsem, annak dacára, hogy elöttem ezeket már többen megkisérelték. Ezek az idök még viszonylagos békében, biztonságban és jólétben teltek el az ottani zsidóság körében. 1938-ban városunkat, Ipolyságot, Magyarországhoz csatolták. Nincs szükség annak hangsúlyozására, milyen csalódás érte a zsidó közösséget. A cseh demokráciában eltöltött évek után elöször álltunk szemben az eddig elöttünk ismeretlen antiszemitizmussal. Városunkba érkezö magyar tanárok és diákok részéröl elöször éreztük a gyülöletet irántunk. Szülök, az idösebb generáció, részben megélhetés nélkül maradt, az ifjúság föleg cionista mozgalmakban egyesült.

1944 Március 19-én Magyarország megszállásával kezdödött a zsidóság kálváriája. Elsö intézkedésként sárga csillag viselésére köteleztek, a zsidóságot minden vagyonától megfosztották. Néhány hét múlva további rendeletekkel gettót állítottak fel, és a zsidóságot erre kijelölt házakban összpontosították. Nem lehet szavakban kifejezni azokat a fizikai és lelki megaláztatásokat és szenvedéseket, amelyek az emberek osztályrészéül jutott. A férfiak nagy részét 18-tól 45 éves korig kényszermunkára kötelezték. Hozzátartozóinktól való elbúcsuzáskor álmunkban sem gondoltuk, hogy többé nem látjuk viszont egymást.

Szécsény nevü községbe vonultunk be, és két századra osztottak bennünket: 107/309 és 107/310 századokra. Az idök távlatából már nem emlékszem pontosan, hogy városunkból ki melyikbe került. Szerencsénkre boldogúlt apámmal együtt a 107/310-es századba kerültünk, és mindnyájunknak sikerült hazatérnünk. Már az elsö nap megjelent egy csendörkülönítmény, amelyik lealázó módon megfosztott még megmaradt pénzünktöl, meg emlékeknek nevezhetö apró értéktárgyainktól.

Körülbelül egy heti otttartózkodás után Kiskunlacházára kerültünk, ahol repülötér építésénél foglalkoztattak. Szálláshelyünként a közelben lévö Szent-Istvánpusztát jelölték ki, ahol istállókban helyeztek el bennünket. Helyzetünk az akkori idökhöz képest jónak volt mondható, köszönhetö ez elsösorban Tormási nevezetü törzsörmesternek. Garas nevü Balassagyarmat-i bajtársunknak sikerült nála kóser konyha felállítását keresztülvinni, rituális vágással együtt. Ezeknek kiadásait a hatóságoktól kapott ellátmányból és a zsoldból fedeztük. E két embernek köszönhetöen hetente utazott az építkezés német vezetöjével közülünk kijelölt német tolmács Budapestre, akinek módjában volt a még ott élö rokonoktól és ismerösöktöl pénzt és élelmiszercsomagot hozni. Csak sorsunk késöbbi rosszrafordulása után derült ki, milyen nagy segítséget

haladt, kiadta a parancsot: a lovakat kifogni és az ágyuhoz állítani annyi zsidót, amennyit csak lehet, minden sarokra egy honvéddel, akik veréssel segítsék elö a húzást. Ennél szomorúbb munka nem volt. Az esö zuhogott, a sár bokán felül ért, az emberek legnagyobb része nem evett aznap. Neki feszültünk s egy-kettö-három számolásra toltunk, illetve húztunk egyet az ágyun, ami legtöbb két-három lépés lehetett. Elképzelhetö, mikor ért fel az ágyu a két kilométer hosszú hágó tetejére. Közben válogatás nélkül vertek akit értek.
Sírtunk és szídtuk azt az Istent, aki Jom Kipurkor ilyet tesz velünk. Az esö sürü cseppekben esett, teljesen át voltunk ázva, nem volt egy pillanat pihenés sem. Három órakkor már nem bírtam tovább a böjtöt és megettem a nálam lévö kis darab kenyeret, ez volt életem egyetlen Jom Kipurja, amikor nem böjtöltem. Normális körülmények között nem is lehetett volna bírni ezt a szenvedést és strapát, de láttuk ezt a meggyorsított visszavonulási tempót és mintha éreztük volna, hogy ez hozza meg a szabadulást, ezért összeszedtünk minden erönket s fogcsikorgatva türtünk mindent...
Október 15-én délben visszajöttünk a munkáról, mindenki az eseményeket tárgyalta. Tele vagyunk izgalommal, mindenütt vitatkozó emberek, mikor hírt kaptunk - "Magyarország kilépett a háborúból, béke van, megyünk haza", az emberek egymás nyakába borultak, ugráltak örömükben. Gondolataim szerint, az öröm korainak látszott, ha Magyarország kilép a háborúból, a németek veszik át a hatalmat s ez még rosszabb lesz...
Másnap megtudtuk a szomorú valóságot. Szállasi mégis átvette a hatalmat. Minden reményünk ismét romba dölt, folytatjuk ezt a reménytelen küzdelmet és szenvedést az életért...
Hosszú szenvedés, éhezés, munka és gyaloglás után, elérkeztünk December közepén Ipolyság környékére, Nagyfalura, szülöfalumba. A falu elején szülöházam elött, ahol boldog gyerekkoromat éltem, leállították a századot.
Nekem állandóan az a gondolat jár a fejemben, hogy ebben a faluban vagy kétszer fogok születni, vagy egyszer születni és egyszer meghalni...
Nem csalódtam szülöfalumban. A jó ismerösök elbújtattak és egy pár napi idegfeszítö várás után, az orosz hadsereg elfoglalta a falut.
Hihetetlennek látszó vágyam teljesült: élve felszabadultam a német pokolból.

volna. Az elöimádkozó könyörgö hangja még ma is a fülemben cseng és még ma is szemem elött van ez a síró könyörgö tömeg. Irigyeltem azokat, akik minden bajt és szenvedést elfeledve, átadták magukat a könyörgö imának...
A kocsik és ágyuk szüntelenül jöttek. Nem volt sem éjjelünk, sem nappalunk. A lovak nem akartak húzni, úgyhogy legtöbbször "befogtak" 40-50 zsidót az ágyu elé és kötelen húztuk fel az ágyut. El lehet képzelni, milyen munka volt ez térdig érö sárban állandó esöben, pihenés nélkül. Csak itt-ott tudtunk néhány órát aludni. Ha nappal tíz percre elállt az esö, már boldogok voltunk. Éjjel hideg volt, fáztunk, a ruha már napok óta nem volt levéve rólunk...
A fegylmetszegö ítéleteket a következöképp hajtották végre: a juh akolnak a padlása nyitott volt, csak egy gerenda volt keresztül fektetve a nyitott padlás közepén. Ez a gerenda vagy 5-6 méter magasságban volt. Az embereket ehez a gerendákhoz kötötték ki úgy, hogy a kezeiket hozzákötötték a gerendához és a törzsük pedig szabadon lógott a levegöben. A padlásról egy keretes igazgatta a dolgot, mégpedig úgy, hogy amint látta, hogy a kikötöttek közül valamelyik elájult, annak feloldotta a kötelet és felöntözte. A kikötöttek nagy fájdalmat álltak ki, de kijutott abból nekünk is. A pajtával szemben lévö kis résben vigyázzban felállították a századot s nekünk ezt a szégyenletes és szomorú aktust elrettentö példa gyanánt végig kellett nézni. Munkatáboros élményünk egyik legmegalázóbb aktusa volt ez. Vigyázzállásban nézni, amint barátaink, bajtársaink függnek a keresztfán, óriási fájdalmak között. Nem tudtuk nézni. Egyesek becsukták szemüket, egyesek lesütötték szemüket, potyogtak a fájdalmak és megalázások könnyei. A vallásosabbak imázkoztak, mások szídták a Teremtöt, aki tür ekkora megaláztatást és szenvedést. Leverve és elkeseredve mentünk a körletbe, mindenki erröl beszélt és mindenki ennek a hatása alatt volt.

A Jom Kipur volt talán munkaszolgálatos idönk legszomorúbb napja. Egész éjjel zuhogott az esö, ami nappal még csak fokozódott. A forgalom a szokottnál is nagyobb volt, aznap a tüzérség vonult vissza. Egyes ágyuknak a lovai még bírtak és nem volt nagy eröfeszítés kisegítni öket, de voltak olyan lovak, amelyek egyáltalán nem akartak húzni. Ezekhez az ágyukhoz odaállították az embereket és úgyszolván az embereknek kellett húzni az egész terhet. Körülbelül délelött 11 óra felé, jött egy nehezebb ágyu, amelyhez hat ló volt befogva. Amikor a hágó alá ért, odamentünk néhányan tolni. De a lovak nem húztak, az ágyu meg sem mozdult. Az ütegparancsnok ordítozott, vert minket, de az ágyu alig haladt néhány lépést. Erre a parancsnok kijelentette, hogy ha a lovakkal együtt nem bírjuk feltolni az ágyut, akkor a lovakat kifogatja és nekünk egyedül kell feltolni. Elöször azt hittük, hogy tréfál. De amikor az ágyu továbbra sem

Másnap reggel kimentünk dolgozni. Utászokhoz osztottak be, akik, ha kellett ha nem, magyar baka stílusában folyton ordítottak. A frontra vezetö útat hoztuk rendbe. Egyesek a sarat hordták le az útról, mások dorogfát hordtak az útra. Az esö kitartóan esett. Éjszaka behúzódtunk a kunyhóba fejünkre húzva a pokrócot. Luckerman Imre aludt mellettem. Egy kicsit elszundítottunk. Ugy 10 óra felé hatalmas ágyudörgés rázott fel minket, az ágyudörgés nem messziröl hangzott és nem akart megszünni.
Még éjjel összeszedtük a holmiainkat, pár dolgot amire szükségem volt és hajnalban elindultunk Kubajorkáról ismeretlen irányban. Pihenöt nem kaptunk. De segítségünkre jöttek a szovjet repülök, akik a frontot támadták. Repülö-feküdj vezényszó volt, behúztuk magunkat az erdö szélére és jól kipihentük magunkat.
A légi veszély elmúlt és mi tovább mentünk. Novornába, ahonnan kb. 3-4 km távolságra voltunk, befutottak a T-34-es tankok, de nem voltak sokan. A városban lévö magyar katonaság nem vette a nagy ijedtségében észre, hogy nem nagy orosz erök jöttek be és rohanva elhagyták a várost. A városból kivezetö úton, egy német és egy magyar ezredes revolverrel kényszerítette a katonaságot hogy forduljon vissza. A katonaság egy része szót fogadott, a másik vissza fordult ugyan, de az út megkerülésével a szántóföldeken meglógtak. Mindennek az lett az eredménye, hogy az oroszokat ideig-óráig feltartóztattak, s azért nem tudtuk kivárni öket azon a bizonyos helyen...
Estefelé megérkeztünk egy helyre ahol két hétig voltunk, és ez a két hét volt a fronton lévö idönk legrosszabb két hete. Volt ugyanis, hogy egy-két nap rosszabb volt a helyzetünk, de ilyen egyfolytában rossz két hetünk nem volt. Ez volt a Légióhágó!
Az oroszok gyors elörenyomulása lehetetlenné tette, hogy a magyar csapatok a rendes, kiépített hágón vonuljanak vissza, s csak ez a visszavonulási lehetöség volt ezen a frontszakaszon.
Minden túlzás nélkül lehet mondani, hogy néhány ezer kocsi, talán tízezer, vagy még annál is több és egyébb jármü érkezett a Legióhágóhoz. A feladatunk az volt, hogy ezeket a kocsikat a Kárpátok tetejére feltoljuk.
Péntek estét sohasem fogom elfelejteni. Hétfö óta állandó gyaloglás, munka és izgalom, pihenö és élelmezés nélkül, zuhogó esöben. A vallásosabbak egy szabad félórában összehoztak minjent és imádkoztak. Az agyonhajszolt és meggyötört társaság minden tagja lassan az imádkozók köré csoportosult és elfogott mindenkit az áhitatosság. Fohászkodtunk Istenhez, hogy így vagy úgy vessen véget szenvedésünknek. Áhitatos imánk könyörgö kiabáló fohászkodásba ment át, az emberek hangosan sírtak, mintha a vég közeledett

olyan tragikus, mert az országban lettek volna, de megtudtuk azt is, hogy ismeretlen helyre vitték öket, sorsuk bizonytalan, el kell készülni a legrosszabbra. Fájdalmak között vergödtünk a szalmazsákon, jajgattunk, sírtunk, búcsúztunk drágáinktól. Mindenkit akit szerettem, aki hozzám tartozott.
Ugy éreztem, hogy egyedül vagyok a világon, nincs senkim, aki szeret, s céltalanná vált az élet.
Lillafüreden velem volt Lengyel Laci Ipolyságról, együtt sírtuk el bánatunkat. Csak akkor tudtam meg, milyen jó érzésü fiú ez. Allandóan siratta szüleit, testvéreit (elpusztult szegény maga is). Ebben az idöben abban a tudatban éltem, hogy minden hozzátartozóm deportálva lett s nem tudtam azt, hogy a család egyes tagjai benn vannak az országban, mint munkaszolgálatosok.
Olyan hír kezdett elterjedni, hogy a század kimegy a frontra. Ez be is teljesült. Én azok között voltam, akik hozzá csatlakoztak a kiinduló századhoz Hejöcsabán. A századparancsnok, Dr. Balázs Benedek salgótarjáni föszolgabíró, gonosz antiszemita és gyáva ember volt. Hejettese Szabó László hadapród, rendes ember volt, de a front annyira megzavarta öt is, hogy abból sok rossz származott. Volt ezenkivül egy 14 tagú keret. Volt közte rendes ember s volt közte rossz is. A században 213-an voltunk.
Julius 14-én a miskolci vasútállomásra megérkezett még egy szerelvény, amelyen két munkásszázad volt, akik Jolsváról jöttek. Voltak benne ipolyságiak is. Roth, Tibi, Moskovics, Langer Ottó és Kálmán Ottó. Volt még azon kivül egy csomó ismerös.
A vonat elindult, egymás után hagytuk el a kis lengyel állomásokat. Mindenütt csak katona volt, sehol egy civil, Delatin nevü vasútállomáson kizavartak a vagonokból, mert a németek vonultak vissza és szükségük volt a vagonokra. Az út további részét gyalog fogjuk megtenni.
Vasárnap este volt. A parancsnok odaszólított minket és kijelentette, hogy még 23 km.-re vagyunk afront azon részétöl, ahova mennünk kell. Mindenki dobja el a fölösleges csomagját, mert nem fog tudni menni. Ezt az utat holnap reggelig kell megtenni s éjjel is menetelünk. Lövészárkok, lerombolt faluk és nagy csend, amit csak a távoli ágyuk zaja szakít meg.
Most kezdett a front igazi képe kibontakozni. Ágyuk, géppuskák, megint ágyuk, megint géppuskák, állások, lövészárkok, minden álcázva.
Arra gondoltam, szegény oroszok, ha ezeket az állásokat akarják áttörni, mennyi áldozatba fog kerülni. Akkor még nem tudtam azt, amit egy pár nap múlva mindenki megtudott saját tapasztalata alapján, hogy ennél az erös védelemnél elég egy pár aknalövés, egy kis gyalogsági támadás és megmozdul az áttörhetetlennek hitt fal...

Részletek Dr. Vig Sándor naplójából

"A 107/21 század ismét elindul"

Meg akarom írni munkaszolgálatos idömnek azon részét, amely a frontra indulástól a felszabadulásig telt el... Jóval az események után vagyunk, de már most feledöben vannak egyes történeti részek, s hogy végleg feledésbe ne menjenek, megírom azokat kizárólag a magam részére. Felvágás volna más részére írni, hiszen sajnos mindenki átélt ilyet vagy ehez hasonlót.
1944 Junius 1-én Miskolcon dolgoztunk a hadtest parancsnokság légvédelmi pincéjén. Sürgös volt a munka, mert a szövetséges légierök gyakran látogatták Magyarországot. Embertelenül hajtották a munkát. Reggel négykor volt ébresztö, este hétig dolgoztunk, egész nap csak annyi szünetünk volt, hogy a munkahelyre kihozott ebédet gyorsan elfogyasszuk. Elkeseredett hangulatban voltam, részben az otthoniak miatt, részben a nehéz munka miatt. A tisztektöl olyan kijelentést hallottunk, hogy kár nekünk a jövöre vonatkozólag terveket szöni, merta mi sorsunk rövidesen beteljesedik...
Miskolcról Lillafüredre vittek. Itt éltem át talán életem legnagyobb krízisét, életem legfájdalmasabb napjait: a család deportálását. Mi nem tudtuk mi történik otthon, el voltunk zárva a világtól, csak annyit tudtunk, hogy a zsidók gettókban élnek, nincs jó dolguk, de ha így sikerülne kihúzni a háborút, az még jó volna.
Május végén, mielött eljöttünk Hejöcsabáról, Adler Oszi kapott egy rövid lapot hozzátartozóitól, az ipolysági gettóból, amelyben közlik vele, hogy ne várjon több postát hazulról, mert lehetetlen lesz írni. Arra nem gondoltunk, ami ezután történt, de tudtuk, hogy rosszat jelent. Sötét gondolataink támadtak, de még mindíg nem mertünk arra gondolni, ami bekövetkezett. Azután gyorsan peregtek az események, gyorsan közeledett a tragikus vég.
Egy-két nap múlva jött még egy lap Pirikémtöl, az utolsó szomorú hírrel, bevagonírozták öket és ismeretlen helyre (Komárom) viszik a gettót. Amikor a lapot megkaptam, a munkahelyen voltunk. Nem törödve a parancsal, a következményekkel, nekidöltem a kalitkának rakott fának és zokogtam. Hangosan zokogtam és búcsúztam, mint a temetöben, mielött leeresztik a halottat. Sírva vettem búcsút Pirikémtöl, ez a búcsúm a Trebitsk családnak szólt, mert az ipolyságiakról nem tudtam semmit s nem tudtam hogy ez a sors az egész magyarországi zsidóságnak a közös tragikus sorsa.
Az ipolysági zsidókról nem voltak megbízható adataink, s amit kaptunk is, egymásnak ellentmondóak voltak. Egyes hírek szerint, Balasagyarmaton vannak, más hírek szerint Kecskeméten, Léván, stb. Ez még mind nem lett volna

Semmiképpen sem vagyok képes a logika eszközével magyarázatot adni az esetnek.

Összegezve az elmondottakat: a történelemkutatók szerint vagy százezer zsidó (köztük szlovák és lengyel menekültek is) köszönhetik az életbenmaradásukat a cionista chalucmozgalmak tagjainak. Részben a hamis papirok mentették meg öket, részben rejtekhelyeken találtak menedéket, nagyrészben pedig a Schutzpassok segítségével vészelték át a nehéz napokat. Csatoljuk ezekhez azokat a gettóba zárt zsidókat is akik a chalucszervezet élelmiszer segítsége nélkül nem maradtak volna életben.

A történteknek sok arcuk volt - nemcsak az amit itt leírtam. Nem vettem részt sokban - megelégedtem az egyéni élményeim vázolásában. Visszatekintve, boldog vagyok hogy részt vehettem a nagy küzdelemben a zsidó életek megmentéséért. Valójában mindez csak egy rész volt, legyen fontos amennyire csak legyen, álmom beteljesítésében, Erec Jiszráel épitése felé.

Irta: **Imre - Slomo Kohn**

Fordította: **Székely P. - Szegali A.**

ásásában saját kezemmel résztvettem. Az én feljebbvalóm Cvi Goldfarb (ma kibuc Farod-i chaver) volt, töle kaptam az utasításokat és neki kellett beszámolnom a történtekröl. A bunkerban rejtözök között volt Mose (Kohn Pali), elhunyt testvérem is, aki kirívóan zsidó vonásai miatt nem járhatott szabadon. Altalában éjjnek idején látogattam a bunkerlakókat - jól ismertem a környéket, nem volt problémám, de a veszély árnyéka sosem hagyott el. 1944 Novembere végén parancsot kaptam a bunker kiürítésére, minthogy a veszély egyre nött, és átvittem az ott rejtözködöket a schweizi követség "védett házába" a Vadász utcában. Ott is maradtak a város orosz megszállásáig (13.1-18.1.1945). Mindnyájan életben maradtak és többségük Erec Jiszráelbe is eljutott.

Nem végezhetem be ennek az örült korszaknak a leírását egy abszurd történet megemlítése nélkül. Az eset velem történt, és ha nem így lenne nehezen hinném el hogy megtörténhetett. És így volt az eset:
A napok - a zsidóüldözés legforróbb napjai. Én pedig az egyik körúton sétálgatok magamnak. Egyszerre csak szemben jön velem két nyilaslegény. Kivasalt új egyenruhák, mintha rájuk öntötték volna. Fel is vannak állig fegyverezve. Amikor vagy öt méterre vagyok tölük, hirtelen felfedezem, hogy az egyik közülük nem más mint a Bittman gyerek Ipolyságról (szabó fia). A tekintetünk már találkozik. Én ismerem öt - de ami rosszabb, ö is ismer engem. A gondolatok villámgyorsan száguldoznak az agyamban, mint ahogy ez történik ilyen esetben. Ez a vég. Meneküljek? De hogyan? Megforduljak és elfussak? Biztos öngyilkosság. Bemenjek valamelyik üzletbe? Mit segítek vele? Nem maradt választás: találkozni fogok vele. De ekkorra már szemben állunk egymással. Én hebegek valamit - ö modja a vezetéknevemet és kezet nyújt. Megszorítom a kezét és ö megkérdez: "Hát te mit csinálsz itt?" "Dolgozom" mondom. És ö, mintha nem is tudná hogy zsidó vagyok, és mintha ö nem lenne zsidógyülölö az igazából, meghív egy kávéházba és még be is mutat a nyilastársának mint honfitársát. Azután a kaszárnyájukba elküldi a társát és biztosítja neki hogy hamarosan ö is csatlakozik hozzá.
És mi így üldögélünk, kávét rendelünk, beszélgetünk. A múltról társalogtunk. Ö nem kérdez tölem zavaró kérdéseket és én nem kérdezek töle, természetesen, ilyeneket. Még ráadásul meg is kérdez, nem szorulok-e valami pénzbeli segítségre - hajlandó segítségemre lenni tehetsége szerint. Aki véletlenül lát bennünket ott beszélgetni, semmi jelét nem fedezi fel annak az abszurd színdarabnak, aminek itt mi ketten szereplöi vagyunk. Nem tudhatja milyen érzelmi vihar dúl bennem. A feszültség már-már kibírhatatlan.

Vagy húsz perc elteltével elválunk egymástól - ki-ki az útjára. Elmeséltem a találkozásomat a társaimnak, és még napokig nem tértem magamhoz.

Ráadásúl felajánlott pénzt is, ha szükségünk van rá. Megköszöntem neki, de nem fogadtam el az ajánlatát. Még egy eset: Kemény Tibi, egy ipolysági fiú, aki kiváló futballista lévén a magyar vállogatottba került, adott nekem hiteles blankó papirokat, pecséttel ellátva. A papirok tanúskodtak hogy mi a Gamma hadiüzemben dolgozunk. Ezek az iratok "kóserok" lévén, lehetövé tették nekünk, hogy szabadon forgolódjunk, katonaszökevényi gyanú nélkül. És még egy eset: Dr. Vida Ernö, ipolysági ember, katonaorvos, hivatalos, pecsétes invalid szabadítólevéllel látott el.
Voltak hát ilyenek is, és ezeknek a drága embereknek a jóvoltából aránylagos biztonsággal róhattam a fövárosi utcákat. Ez nagy szó volt azokban a napokban.

Harcoltunk a napokkal: minden múló óra közelebb hozott minket a szabadsághoz. Feladatunk egyszerü volt, de nagyon nehéz: életben maradni. Egyébként, felmerült az a kérdés is, valyon harcoljunk-e aktívan is a nácik ellen, avagy az életmentés feladata fontosabb mindennél. Az életmentés magában elfoglalt nem csak minket, hanem mindenki mást is, akinek az élete veszélyben volt. Isztanbulból utasítottak bennünket: tegyetek meg mindent minnél több élet mentéséért. És így tettünk. Ezért minden segítség amit kaptunk, lehetövé tette még és még emberek mentését. Nagy lelkesedéssel müködtünk és boldogok voltunk hogy meggyözödhettünk arról, hogy nem mindenki vesztette el emberi formáját.

És még volt egy feladatunk: Schutzpassokat osztani a központ irányítása szerint. A Schutzpass valamiféle mentelmi levél volt, amivel egy idegen ország vagy nemzetközi szervezet igazolta, hogy a levél tulajdonosa a védelme alatt áll, vagy mint jelenlegi vagy jövöbeli állampolgára, vagy mint foglalkoztatottja. Én osztogattam a névre szóló leveleket, nem minden veszély nélkül. Hiszen ha elfogtak valakit és találtak nála valami paksaméta védelmi leveleket, mindjárt tudták, hogy itt egy nagyarányú csalásról van szó. Ezek a papirok, túlzás nélkül, tízezreket mentettek meg a deportálás és a halál körméböl.
Elég nevetséges volt látni, hogy a nyilaskeresztes brigantik, akikre semmi szóbeli magyarázat és kifogás nem hatott, mennyire tisztelték a Schutzpassokat - valószínüleg az idegennyelvü szöveg és a pompás országcímer jóvoltából. Voltak ott schweizi, spanyol, svéd, portugál és vatikáni iratok, meg a nemzetközi vöröskereszt papirjai - ezrével. Valójában ezek a nyilas bandák nemigen tudtak mit kezdeni ezekkel az igazolásokkal, és hogy ne mutatkozzanak teljesen analfabétáknak, elfogadták az iratokat, mintsem vitatkozzanak velünk.

A legfelelösebb és legfontosabb feladatom mégis az volt (és erre a mai napig is büszke vagyok): megkaptam annak a bunkernak a parancsnokságát, aminek az

mozgalmi munkába. Mindez eléggé gyorsan ment, mivel hogy itt már jól be voltak tanulva a földalatti munkába, hisz majdnem naponként érkeztek mozgalmi tagok, hasonló okokból. Kaptunk hamis papirokat, kaptunk pénzt - és ami nem kevésbé fontos: kaptunk címet a kapcsolat fenntartására. Mindenki igyekezett gondoskodni magáról: élelmiszerröl, ruháról, lakásról. Minthogy pénzünk volt, majdnem minden korlátozás nélkül (a földalatti mozgalom kapott mindent amire szüksége volt), gyorsan felszereltük magunkat és szobát is béreltünk. A házigazdának azt meséltük, hogy a Felvidékröl menekültünk (sokan valóban menekültek Erdélyböl és a Felvidékröl, ezek a románok azok meg az orosz csapatok elöl...). Mi azt mondtuk, hogy Ipolyságról jöttünk - nem mondhattunk mást, mikor a palóc nyelvjárás messziröl úgyis elárúlt bennünket?

Az elsö napokban föleg "szervezkedtünk": különös figyelmet szenteltünk a környék megismerésének, biztonsági szempontból, nem volt fontosabb ennél. Meir kezdett dolgozni a Mozgalom egyik irodájában, én pedig csatlakoztam a chaverokhoz akik bunkerokat ástak. Ezek a bunkerok arra voltak szánva, hogy azok a mozgalmi tagok akik nem szereztek be hamis iratokat, és így veszélyes volt számukra az utcán forgolódni, ott tölthessék a nehéz napokat. Az a bunker amit én ástam egy Érdliget-i ház pincéje alatt volt, Budapest egyik kertvárosában, és ezekben az idökben a lakosság nem nagyon látogatta a helyet. A házat megvásárolta egy keresztény ember, aki segített a mozgalomnak. A munka nehéz volt. Nappal ástunk embertelen körülmények között - és éjjel felhordtuk a kiásott földet és elszortuk, hogy fel ne tünjön, hogy valami furcsa történik itt.

A bunkerépítést befejezvén visszamentem Budapestre és a munkatáboros chaverok fellelésével meg menekítésével foglalkoztam. A mentési munka részletei úgy tünnek ma fel elöttem, mintha az Ezeregy Éjszaka fejezetei lennének - sajnos nem itt a helye a leírásuknak. Mellékesen még volt egy elfoglaltságom: gyerekeket mentettem ki a gettóból. Kaptam valami névjegyzéket 8-14 éves gyerekekröl, és amiután kihoztam öket a gettó keritései mögül, elosztottam öket a lakásokban, amiket jóelöre elökészítettünk a befogadásukra. Késöbb, 1944 Novemberében, egy élelmiszerosztó csoporthoz csatlakoztam. A feladatunk "felvételezni" volt a Wekerle utcai központi raktárból és elosztani az élelmet a rejtekhelyekre. Ebben a munkában segítettek nekünk jóindulatú keresztény barátaink is, Ipolyságról. Csak úgy, például, említek meg néhány esetet. Tudomásomra jutott, hogy a Marcsány péknek péksége van Budapesten is, nagyméretü üzem az Üllöi úton. Elmentem hozzá, elmondtam neki hogy ki vagyok és hogy mit kérek. A Marcsány nagyon meglepödött és valósággal elérzékenyült. Azonnal adott tíz vekni kenyeret, eleinte még pénzt sem fogadott el az adományaiért, késöbb pedig kenyérjegy nélkül adott amennyi kellett.

A chalucok földalatti mozgalma - háború az életért

Elsö személyben kezdem a történetemet, habár kétségtelenül velem együtt sok fiatal ment át Magyarországon hasonló megpróbáltatásokon azokban az idökben. 1942-ben besoroztak munkaszolgálatra - Rimaszombatra kerültem. Kezdetben kaptunk valamellyes, inkább képletes katonai kiképzést, és a hónap beteltével munkásszázadokba osztottak bennünket.
Nem részletezem a munkatáboros emlékeket, inkább az illegális korszakra való készületekröl akarok mesélni. A munkaszolgálatot csak háttérként említettem meg. 1942 vége - 1943 eleje felé a Makkabi Hacair ifjúsági mozgalom figyelmeztetést körözött tagjai között. A levélben a budapesti Vezetöség ajánlotta, többek között az ipolysági csoportnak is, hogy szerezzünk be hiteles, vagy ha nem megy másképpen hamis papírokat, keresztény adatokkal, természetesen. Ök már sejtették, hogy eljön a nap amikor személyazonosságot kell változtatnunk. Én megszereztem egy fiúnak az adatait, akivel együtt dolgoztam. A fényképet ki kellett cserélni, és a pecsétek is szorultak egy kis "javításra". Amikor bevonultam, elrejtettem a hamis iratokat a szüleim házában, a zivataros idök jöttére. Talán felesleges megemlítenem, hogy azokban a napokban, lévén ez 1943 eleje, a zsidóság túlnyomó része még csak nem is álmodott a veszély közeledtéröl, de nem így a Mozgalom, aminek Szlovákiából és Lengyelországból átmenekült tagjai a saját börükön már alaposan kitapasztalták honnan fúj a szél és mit hoz magával. Ök figyelmeztettek a veszedelemröl és tanácsolták felkészülni amíg lehet az életbenmaradásért vivandó küzdelemre.

És közben mi "szolgálunk" a munkatáborban: a munka pirkadattól alkonyatig tart. Gyakran változtatják helyünket - egyenlöre még Magyarország határán belül. Igy történt, hogy amikor szüleimet bevitték a gettóba, elvesztek a hamis irataim is, amiket jóelöre, vagy másfél évvel azelött, beszereztem okos óvatosságból. Ebben az idöben minket is tereltek nyugat irányába, a cél az volt, átvinni bennünket Ausztriába vagy Németországba. Ez volt a jel, a front közeledése, hogy menekülnünk kell, most vagy soha. Meir Kárpáti és én olyan jól elszéledtünk, hogy még azon éjjel, gyorson, Budapestre érkeztünk. Ami a menekülést megelözö készületeket és magát a lógást illeti, ez minden képzeletet felülmúló történet, semmi fantázia nem tudna megmérközni vele - de a lapok rövidek és még nem értem el a történetem vellejéig. Elég az hozzá, hogy Budapestre érkezvén, egyenest a Mozgalom irodájába mentünk és jelentettük hogy megérkeztünk.

Mindennek elött papirokra van szükség. Azután - be kell kapcsolódnunk a

én éltem át, és azok gondolatait közlöm, akik közvetlen részesei voltak a szörnyü megpróbáltatásoknak. Talán valahol és valamiben fel tudsz belölük használni.

A vagyonjogi kérdések tárgyában, részletes beszámolót adok és örülnék, ha körülményeidröl stb. Te is további közléseket tennél.

Megörökíteni kivánjuk a Sahy-i zsidóság emlékét, de egyenlöre nem tudjuk milyen formában és hogy hol temetöben vagy templomban.

Kedves növérednek kézcsókom, úgyszintén egész családnak legszivélyesebb üdvözletem,

Régi barátsággal,

Gyuszi

magyarázható a szörnyü pusztulás.
Megmenekülésem a véletlen csodával határos. Egy bomba légnyomása szénakazalra vetett, ahol meghúzódtam és nem találtak meg. Sok hánykódtatás után amerikai csapatokhoz kerültem, onnan a kiütéses tifusz korházba, majd betegen, meggyötörve, 1945 Juniusában "haza".

Itthon még szomorúbb volt a kép. Otthonunk és a zsidó otthonok kivétel nélkül feldúlva, teljesen kirabolva, szétlopva még az ajtók is. Kerestem, kerestük hozzátartozóinkat - elpusztultak a fennt leírt módon. Akik megmenekültek, vagy kalandos véletlen folytán, vagy katonai magyar munkatáborokban szabadultak fel az orosz csapatok elöretörése folytán. A városban nem létezett zsidó gyermek és zsidó idösebb ember. Nincsen ifjúság, csak mi vagyunk, egyensúlyukat vesztett, szeretetteinktöl amputált félemberek. Családapák egyedül, gyermekek hozzátartozók nélkül.
Mit is teszünk, miként is élünk? A vidék zsidósága is itt tömörült. Körülbelül Korpona-Léva-Párkány Sahy körzetböl ide koncentrálódott. A zsidók száma 120-150 lélek. Ennyi maradt. A fiatal fiúk már elindultak Erec felé. Az ittmaradottak összeházasodnak és igyekeznek új életet kezdeni. Az idö heggeszti a sebeket. A kezdeti gazdasági nehézségek után, megélhetést keresnek és találnak a visszatértek.

Családod itt elpusztult. Zoli felesége és gyönyörü fia-lánya elpusztultak. Sógornöd a fiával a szelektálásnál gázkamrába került. A kislány 1944 Aprilisában pusztult el Bergen-Belsen-ben. Link Ilonka és Link Anna 1944 Augusztusában munkaképtelenség folytán szelektálva lettek és gázkamrában végezték életüket. Link Anna más állapotban volt és Auschwitzban szült.
Akik visszatértünk, nem tudjuk kiheverni az elszenvedetteket. Nem tudjuk megtalálni nyugalmunkat. Kisiklott életünk. Aki itt él elkívánkozik, de nem is tudjuk, jobb lenne ez? Mi már nem számítunk, az ifjúságnak pedig Palesztinában a helye. Egyetlen megoldás ez. Nektek, akiknek módjukban van, csak ez irányban szabad gondolkoznotok, és örömmel tölt el, hogy Te mindenkor elöharcosa voltál ezen ideának és mi akik oly áldozatot fizettünk csak megerösíthetjük felfogásod helyességét.
Mi láttuk a népek lelkületét békében és háborúban, mi itt éltünk át egy szörnyü fejlödést minden fázisában és most, a szenvedések után látjuk, hogy nem megoldás részünkre a diaszpóra, csak az önnálló nemzeti állam az, amely megadhatja a zsidóságnak azt a helyet, amely megilleti s amely emberi életet biztosít.
Te zsidó ügyekkel foglalkozol, bizonyára sokat olvastál és írtál ezen problémákról, és azért írtam mindezeket le keresetlen egyszerüséggel, de ezeket

hada közepette órákig várattak, járattak s felkészültünk ismét a halálra. Osamnu...Sma Jiszroel... örök dallama hangzott a csoportokból. A borzalmak e perceiben belesüvített a legszörnyübb hang, amelyet emberi torok valaha is kiadott: anyak és gyermekek ezreinek halálsikolya a gázkamrákból. Ezeket a sikolyokat soha elfelejteni nem lehet, ezt nem lehet utánnozni. Meghült bennem a vér, hol van a gonoszság határa? Hol van az Isten, aki bölcsességgel áldotta meg az embert és kormányozza a világot? A lélekegyensúlyához szükséges hit szünt-e meg, vagy minden ezirányú tanulás, tanitás és nevelés helytelen út, vagy elavult? Munkatáborba került mindenki, aki életben maradt. A tábori élet, a földi pokollal volt egyenlö. Férfiak, nök egyaránt, erejüket meghaladó munkákat tartoztak végezni. A munkában nem volt kimélet és nem volt megállás. A munkaerö olcsó volt, szabad préda, és senki sem volt egy életért sem felelös. Végtelennek tetszö napok, szenvedésekkel teli órák és kilátástalan jövö szomorú perspektívája között tengettük életünket. Megalázások, testi fenyítések napirenden voltak. Kínzásokkal szemben elfásúltunk, de nem tudtuk elviselni az éhséget. Sohasem tudtuk mit is jelent ez a szó - éhség! Annyi mint naponként élö húsba vágni, -annyi mint teljesen elveszteni az emberi méltóságot, elveszteni az érzéket család és szeretet iránt - nem törödni senkivel és semmivel, egyetlen ösztön és vágy hajt, megszabadúlni ettöl a szörnyü szenvedéstöl, az ehség kínzó érzésétöl. Enni, enni, bármit és bármi is ennek az ára! Igy lehet megítélni a táborokban elöfordult kannibálizmust, az elvetemültséget.
A munkarend elviselhetetlen volt. Reggel 4-töl este 9-ig állandó hajsza, ütlegelés, kínzás, robot. Rohamosan romlott a foglyok állapota. A gyengéket kiválsztották és gázkamarákba küldték. Egyetlen vékony vászonruha volt a ruházatunk, nyáron és télen, esöben és hóban, a legnagyobb viharban és záporban egyaránt, a munkahelyen kellett maradni. Igy pusztultak a rabszolgák a táborokban.
Breslau körül dolgoztunk. Keleti harcok eseménye folytán, evakuálták a tábort. Vékony vászonruhánkban II. hó 9-én megindultunk nyugat felé. Emberi fantáziát meghaladó szomorú menetelés volt. IV. hó 26-ig egyfolytában tartott. 70,000-en voltunk a menetben, és 200-an maradtunk életben. A menetet Totenmarsch-nak nevezték. Mindenkinek el kell pusztulni, ez volt a parancs. Az élelmezést itt már megszüntették. Egyszer napjában kaptunk négy-öt darab krumplit enni. Meneteltünk nappal 30 km-t s minden harmadnap éjjel is. A menet ötös sorban történt, ahol többen voltak, ott a felesleget lelötték. Aki a menetböl lemaradt lelötték, aki megpihent, halál fia volt. Kutyákat uszitottak ránk, melyek széttépték az áldozatokat, bottokkal és puskatussal verték agyon, géppisztollyal egyenesítették a sorokat. Minden felé halál honolt, hullák feküdtek. Igy

Május 22-én (1944) Auschwitzba értünk. Szürke volt az ég, hideg tavaszi nap volt. Felnyitották a vagonajtókat és elcsigázva döltünk ki abból. Velünk szemben másik vonat futott be, a nagyváradi zsidókkal. Ott ugyanaz a helyzet volt. Anyák, apák, gyermekek, aggok és fiatalok, csecsemök és betegek végtelen sora. Megkezdödött a szortírozás, felvonúlt a történelem legszomorúbb menete az SS orvosok elött.
Körülnéztem körös-körül elektromos árammal telített drót-kerítés, minden 50 méteren egy örtorony géppuskás örséggel, több oldalon krematóriumok, melyekböl néhány méter magasra csaptak a lángok. A táborban vad kinézésü SS örség rabruháju foglyok, távolabb faépületek végnélküli sora. A levegöben átható füstszag volt, mintha húst égetnének. Késöbb megtudtuk - a krematóriumok nem gyözték a munkát, mágják füstje volt.
A válogatás megkezdödött. Elöször a nöket szelektálták. A munkaképes lányokat külön vették. Drámai jelenetek. Anyák jajveszékelése és gyermekek sikolya. A pillanat egyetlen töredéke alatt történt a határozat, egy kézintés jelentette az életet vagy a halált. A férfiaknál ugyan így munkaképes és munkaképtelen csoportja létezett, mely rabszolgaságot vagy gázkamrát jelentett.
Feléledt bennünk az életösztön, és örültünk akiket a rabszolgaságra ítéltek. A meggyötört és a hosszú halálfélelem alatt eltompult lélek ismét feljajdúlt, amidön tehetetlenül néztük a végtelen sort, szeretetteinket, véreinket, jövö generációnkat, legjobbjainkat, vértanúinkat, amidön útjuk a gázkamrákhoz vezetett.
Nem hittem és nem tudtam elképzelni, hogy ennyire sülyedhet az ember, a bestialitásnak ilyen foka is létezik. Tudományos alapossággal és elöre megfontolt szándékkal ilyen tömeggyilkosságot lehessen elvégezni. Tehetetlenül állottam, Szeretetteimre gondoltam, forgott velem a világ. Az égre tekintettem, kerestem az Istent. Gyorsan suhantak a felhök, mintha nem akarnának tanúk lenni eme szörnyüségeknek. Gyávának éreztem magam, hogy minden ellenállás nélkül, tízezrével megyünk a vágóhídra, hogy nem harcolunk, és nem küzdünk a szabadságért. Mint az egykori görög a csatatéren halálos sebesülése közepette jött rá a két értelmü jóslás helyes megfejtésére, rájöttünk naívitásunkra, amikor hittük, hogy emberek között élünk, amikor hittük, hogy máshol is lehetett volna a helyünk, mint Palesztina, amikor hittük, hogy elmúlt az ó- és középkor, amikor hittünk kultúrában, civilizációban és hittünk a kormányzat aljas hazudozásaiban. Elkéstünk. Fájt, hogy nem adhatom át a utókornak e borzalmak hites leírását. Fájt, hogy mindez megtorlatlan marad, és hogy a zsidóság nem vonja le e szörnyü esemény végleges tanuságát.
A rabszolgahadat tovább idomították. Éjjel a szabadba vittek. Drótsövény, hullákat égetö mágják szikrás lángja, állig felfegyverzett SS legények marcona

1944 Márciuában a lavina elindult. Félve aggódtam, hogy bekövetkezik mindaz, amit már Oroszországban láttam. Megoldást kerestem. Nem találtam megbízható embert, aki merte volna vállalni az elrejtést, mindenütt a megfélemlítés, hideg fogadtatás volt - nem találtam kiútat. Aprilis 4-én szuronyos csendörök állítottak be. Édesanyámat akkor láttam utójára, megriadt, síró arccal, az utolsó kép amely emlékezetemben maradt. A városban óriási riadalom volt, minden családból elvittek valakit, mindenki tudta, érezte, hogy megkezdödött a szenvedések legnehezebb korszaka, talán a vég. Szigorú katonai fedezet mellett kisértek, nyomunkban a kétségbeesett családtagok, anyák, feleségek, gyermekek, mindannyian utolsó "isten veletek"-et integetve. Pestre a toloncházba vittek. Ott jött össze az ország zsidóságának a színe-java, összevállogatva minden számba jöhetö egyént az egész országból. Internáló táborba kerültünk, ott a tábori csendörök brutális hada fogadott. Ordítozás, bántalmazások korszaka kezdödött. Géppisztolyos SS legények tüntek fel. Otthoni kapcsolataim megszüntek. Riasztó hírek izgattak.
Koldussá tenni volt az elsö jelszó. Elkobozták az ékszereket, pénzt, majd ruhanemüt, bútorokat, és végül kiüzték családtagjainkat lakásukból, gettóba zsúfolták, csendörileg örízve. Sajogtak a sebek, megfosztva jogoktól, emberi mivolttól, férfi családtagoktól, és generációk munkájának eredményétöl, szétrombolva látni a családi szentélyt, az évszázados otthont, a megszokott lakást, a hozzánött bútorokat s ugyanakkor olcsó prédája lenni az érzéketlen tömegnek.
Az egész zsidóság gettóba tömörítése után, elkezdödött a kollektív szenvedés. Gyermekes és középkori koholmányok ürügye alatt folytatódtak a gettóban is a zaklatások, kínzások. Lelki és testi fájdalom honolt a zsúfolt nyomortanyán, ahol legprimitívebb életmód között tízen egy szobácskában húzódtak meg. Megtiltották az élelem bevitelét, a lakossággal való érintkezést pedig lehetetlenné tették. Holtra gyötörték, inkvizíciós módszerekkel erre a célra külön képzett csendörök által, kínzással, ütlegelésekkel vallaták elrejtett vagyontárgyaik után. Koldussá téve, meggyötörve betelni vélték a szerencsétlenek a szenvedések sorozatát, de csalódtak, mint ahogyan mindenben és mindenkiben csalódtunk. Összeterelték, csordába tömörítették kis batyúval hátukon, csendörszuronyok közepette, kiüzték a gettóból is, marhavagonba gyömöszölték, 80-an egy vagonban. Az ablakokat eldrótozták, az ajtót lánccal biztosították, és megindult a szomorú menet Auschwitzba.
Ugyanez volt a mi osztályrészünk is. Ugyanígy mi is Auschwitzba érkeztünk, persze az internáló táborból. Öt napi étlen-szomjan út után, abban a tudatban utaztunk, hogy kivégzésre megyünk.

Dr. Josua Lusztig
Advokat
Sahy

Sahy, 20 Július 1946

Kedves Pali barátom!

Nagy örömmel vettem kedves leveled, s örülök hogy oly szép pozicióba kerültél, boldog családi körben élheted életed s mentesen anagi gondoktól megbecsülésben van részed.
Érdeklödsz felölünk, körülményeinkröl, megmenekülésünkröl. Engedd meg, hogy szubjektív szempontból írjak le mindent, s applikáld ezt valamennyiünkre, akik itt élnek - levelem végén írok rokonaidról is.

A francia összeomlás után, a propaganda hatásaként a gyülölködés és az antiszemitizmus elviselhetetlen teherként nehezedett ránk. Törvények szerint is megfosztottak minden jogtól, elvontak minden megélhetési forrást, s bennünket az országban átmenetileg megtürt ellenségként kezeltek, akiket alkalmas pillanatban kitelepítenek. Barátok elfordultak, ismerösök eltüntek, a legjobbak közömbösek lettek. A túlnyomó többség pedig helyeslöleg vett minden intézkedést amely ellenünk irányult, s várták a pillanatot, amikor elkövetkezik a teljes megsemmisülésünk, s ök anyagi javaink felett rendelkezhetnek. Ezen tények tudatában megriadva vártuk a fejleményeket.
1942 Májusában, katonai behívót kaptam, amelynek folytán munkásosztagba osztottak be, s katonai fegyveres felügyelet mellett Oroszországba szállítottak. Kényszer munkát végeztünk, kegyetlen árkász munkát végeztünk német csoportban. Mi voltunk az utánszállító, rakodó, hídépítö és hídjavító, majd aknakutató és aknarobbantó olcsó tömeg, s gyalogmenetekben különbözö helyekre dobáltak át. Megjártam Brest Litovsk-Minsk-Kiev-Berdicsev-Charkov részleteket, ezernyi megpróbáltatások, testi-lelki szenvedések közepette 19 hónapot töltöttem Oroszországban. Végig szenvedtem az ukrán-orosz zsidóság nagy tragédiáját, helyszínen láttam, mint élö tanú százezrek megsemmisülését, érthetetlenül megdöbbenve álltam a vérrel áztatott ukrán földön. Százezres zsidó sírok szélén, s aggódva figyeltem a tornyosuló fellegeket, amelyek talán az Én Szeretetteimhez is elérnek. Mintegy 70,000-en voltunk kinnt, kizárólag intellektuellek, s 19 hónap alatt 50,000-en pusztultak el közülünk. 1943 Decemberében haza érkeztem. Boldog voltam a család körében, hogy viszontláthattam az értem annyira aggódó anyámat. Szerényen visszavonultan, csak a családban, ezer korlátozások közepette, vártuk a megpróbáltatások elmúlását, jobb idök elkövetkezését. Hiába vártuk!

mikor a front közeledett, elindítottak gyalogmenetben egy másik láger felé. Sokan kidöltek az úton, de mi 11-en mindig együtt voltunk és nem szakadtunk el egymástól. Kétszer is megszöktünk és végül elbújtunk egy erdőben. Bejártunk a szomszédos falvakba ennivalóért, mindig kaptunk valamit, és azt testvériesen elosztottuk.

Május 8-án (1945-ben) arra ébredtünk, hogy megérkeztek az oroszok és vége a háborúnak. Egy hét múlva már "haza" érkeztünk. Mivel édesapám nagy tiszteletnek örvendett a faluban, és éppen Pünkösd napja volt, nagyon szép foadtatásban volt részünk. Azon kevés és szerencsés családok közzé tartoztunk, akiknek 5 tagjából 4-en ugyan azon a napon érkeztünk meg Perőcsényre.

Mindannyian alijáztunk, de sajnos Tibor bátyám hősi halált halt a felszabadító háborúban. Így mi is megfizettük az árat. Édesapám 95 éves korában hunyt el Nahariyán.

Weisz (Deutsch) Éva

Peröcsénytöl a felszabadulásig

Peröcsény egy kis falu, Vámosmikolától 4 kilométerre egy völgyben terül el és ez egy bizonyos pasztorális jelleget ad neki.
Két zsidó család lakott a faluban. ASzügyi családból már csak a Szügyi néni élt. A másik család mi voltunk: Deutsch Miska, felesége és 3 gyermekük: Tibor, Béla és jómagam Éva. Ezenkivül kiterjedt rokonságunk volt és sorsunk mint a többi környékbeli zsidóké. Mindenkit elvittek, a férfiakat munktáborba, az öregeket, nöket és gyerekeket deportálták.
Édesanyámmal és Szügyi nénivel bekerültünk az ipolysági gettóba, ahol találkozott az egész család, mert a környékröl mind oda hozták a zsidókat. Nagymamám is hozzánk jött lakni.Tibor bátyám Ipolyságon dolgozott mint mészáros. Öt meghagyták munkájában, mert szükség volt rá, söt még a gettóban sem kellett laknia. Késöbb átvitték a gettót Illéspusztára, és balassagyarmatiakkal együtt bevagoníroztak és kivittek Auschwitzba. A vagonokban nagy volt a zsúfoltság és nagymama valahogyan elszakadt tölünk. Megérkezvén Auschwitzba ahogy vonultunk Mengelle felé, édesanyám észrevette nagymamát és utána szaladt. Sajnos ez volt életének utolsó nagy tévedése, mert anélkül hogy Mengelle küldte volna, abba az irányba ment ami a gázkamrákba vezetett. Így egyedül álltam Mengelle elött és két unokatestvéremmel, Lilivel és Magdával arra az oldalra kerültem akik életre lettek itélve.
Mikor megláttam az elsö szürkeruhás és kopaszra nyírt nöket, az volt a benyomásom, hogy elmebeteg intézetbe kerültünk. Hamarosan rájöttem a valóságra, mert rövid idön belül mi is így néztünk ki, és alig ismertük meg egymást. A cigánylágerben szállásoltak el. Ott Lili unokanövérem megszervezett egy ipolysági csoportot, akik minden sorakozónál együtt álltak az 5-ös sorokban. Részben annak köszönhetjük, hogy megmenekültünk, mert összetartottunk és mindég együtt voltunk.
Egy bizonyos idö múlva még egy szelekció következett és elvittek Krakovba. Itt köbányákban és építkezéseknél dolgoztunk. Innen visszavittek Birkenauba, ahol még egy szelekción estünk át. Itt már sokan lemaradtak, de mi újból szervezkedtünk. Itt meg is tetováltak minket. Itt nem csináltunk semmit, de itt is megtalálták a módját, hogy állandó rettegésben tartsák az embereket. Elvittek fertötleníteni (fürdöbe), ami egyúttal gázkamra is volt. Soha nem lehetett tudni, hogy a menyezeten lévö vízrózsákból vizet engednek-e ránk vagy pedig gázt. Még egy szelekció következett Mengellével és elvittek Leipzigba. 8 hónapig dolgoztunk egy repülögép gyárban, napi 12 órát. Itt már türhetöbb volt a helyzetünk, és abban reménykedtünk, hogy itt fogunk felszabadulni. Azonban

osztag volt. Tarkón lötték áldozatukat, és ugyan akkor hátulról belerugtak, úgy hogy az illetö beleesett a gödörbe. Minket pedig a revolverrel bíztattak, hogy minnél gyorsabban temessük el Öket. Az ötnek a büne az volt, amit én is megtettem elözö este. Bementek a táborba, ahova a belépés tilos volt. Öket elfogták.

Gráctól kezdve még rosszabb lett a helyzetünk. Már egyáltalán nem kaptunk élelmet. A sorból tilos volt kilépni. Már nem voltunk emberek. Megbékéltünk a sorsunkal. Ez már halál menet volt. Az irány Mathausen volt, de a cél minnél többet meggyilkolni az úton. Füvet és gyökeret ettünk a mezön. Egy városka mellett egy emelkedöhöz érkeztünk. Felhajtottak minket a tetejére. Onnan szaladva kellett lejönnünk. A lejtö közepén, elöre elkészített álásokból löttek ránk és így több százat legyilkoltak. Ma tudom hogy a városkát Eisenercc-nek hívták, de akkor nem tudtam elolvasni, teljesen el voltam fásulva, és Mathausen-ig nem emlékszem az útra. Már az éhség sem izgatott, a megbékélés a sorssal teljes volt. Kiéhezve és legyengülve megérkeztünk Mathausenbe. És ahogy az szokás volt, még ütlegeltek is a bejáratnál. Betuszkoltak mindnyájunkat hatalmas sátrakba. Már nem is szamitottunk emberi lényeknek. Kinézésre is, csak járó csontvázak voltunk. Az elhalálozás nagy arányokat öltött, emlékszem a hulla hegyekre, mert senki sem temette el a halottakat. Már nem volt semmilyen nyilvántartás, és nem foglalkoztak a foglyokkal.

Voltak ott gyerekek akiket Auschwitz kiüritése után hoztak oda. Robert kisöcsémet kerestem köztük, és ez még adott valami életcélt.

Kiürítették Mathausent is, és a zsidókat három menetcsoportban indították Günskirchen felé. Ott akarták összegyüjteni a táborok maradványait, és még a Reich összeomlása elött megsemmisíteni. Hallottam hogy itt volt édesapám, barátjával Bandler Sándorral. Ök a 2-es számú csoportal elmentek.

Én a harmadik csoportal indultam (úgy hívták, hogy a 3-as számú halál menet). 3 napig meneteltünk zuhogó esöben. Éjszakára az út szélén maradtunk sárban, pocsolyában a szabad ég alatt. Mindenütt hullák feküdtek az út szélén, még az elözö csoportokból. Már nem volt idö összeszedni a hullákat. A Reich összeomlás elött állt. A háború a vége fele közeledett, de nekünk nem volt annyi erönk sem, hogy örüljünk neki. Zuhogó esöben értünk Günskirchenbe. Betoloncoltak a barakokba, én az 5-ös barakba kerültem. Észre vettem, hogy valaki megfog és húz oldalra. Apám volt.

Mindez egy pár nappal a tábor felszabadulása elött történt. Május 4-én. Péntek este érkezett az amerikai hadsereg elsö Jeep-je és felszabadultunk.

Sajnos nekünk még nem fejezödött be a háború. Az emberek gyöngék voltak. Ezrek haltak meg tifuszban és dizentériában. Apámmal sikeresen haza (?) érkeztünk, és akkor jöttünk rá a nagy szerencsétlenségre ami a zsidósággal történt.

Írta: **Dekner Arie (Tibi)**
Ivritröl fordította: **Lányi Imre**

Megbetegedtem. Három napig elbújtam az eresz alá, betakarva rongyokkal, nehogy a kontrol megtaláljon munkábavonulás után.
Aki gyengélkedöre ment (orvosi vizitre) az egyszerüen eltünt, nem jött többé vissza. Ott találkoztam Gartenzaum Gyulával, és még egy pár Ipolyságival, nevükre nem emlékszem. Gyulát egy párszor meglátogattam. Nagyon beteg volt.
Mikor kezdödött a katonai táborok kiüritése az osztrák határ mentén, minket is útnak indítottak. Meg voltunk gyözödve, hogy aki ott marad azt kivégzik. Gartenzaum Gyula azt mondta, hogy Ö képtelen menni, és lessz ami lessz. Azt történt, hogy a felvigyázók, a Hitler-Jugend, amikor meghalották hogy az oroszok közelednek, meglógtak. Három nap mulva, Sachendorf felszabadult, aki ott maradt megmenekült. Mi pedig folytattuk az elképzelhetetlen szenvedést.
1945 Február végén, a szenvedés még magasabb fokához érkeztünk. Erös tél volt, gyér ruházatban, éhesen meneteltünk Grác felé. Aki nem bírt tovább menetelni, azt egyszerüen lelötték, és az út szélére dobták. Sachendorf után, ismervén már a terepet, az út kanyarodásánál, hogy a kisérök ne vegyenek észre, leléptem az erdö irányába. Perceken belül kutyák ugrottak rám, és kiderült, hogy a város tele van tábori csendörökkel, SS-ekkel. Szerencsémre, egy félkarú örnagy a menet parancsnoka, mentett ki az SS-ek kezei közzül, és egy bottal terelt a menetelök soraiba.
Este felé megérkeztünk Grácba. Kábultan, éhesen és sokkal kissebb létszámmal, mert sokan kidöltak az úton. Letelepedtünk egy motor-bicikli gyár kapuja elött lévö térségen. A gyárat átalakitották fogoly táborrá, a foglyul ejtett Szövetséges pilóták részére. A belépés szigorúan tilos volt!
Én mégis találtam egy rést a keritésben, bementem élelmet keresni. A barakok üresek voltak, csak fogpaszta tubosokat találtam, és ez majdnem az életembe került.
A németeknél rend volt. Az emberek százas csoportokra voltak osztva. Ha valaki eltünt vagy kivégezték, akkor feltöltötték az utolsó csoportból.
Volt még egy dolog amit úgy hívtak, hogy kiszúrás. Minden csoportnak volt egy parancsnoka, aki egy noteszben vezette a létszámot. Ha a németek kértek egy bizonyos számú embert, akkor az a névsor szerint történt. Különben nem lehetett tudni mi van azokkal akiket kikértek. Azok egyszerüen eltünhettek.
Hajnalban kértek 6 embert az én csoportomból, én is bele estem a sorrend szerint. Esett a hó. Bevittek a üres fogolytáborba, a kapunál kaptunk csákányokat és lapátokat. Egy gödörhöz vittek, ami egy bomba becsapódástól képzödött, és minden nagyon gyorsan ment.
Az ss alakulat pribékjei fekete uniformisban hoztak 5 félmeztelen munkaszolgálatost, és oda állitották a gödör széléhez. Ez egy kiképzett kivégzö

elírányitottak minket gyalog menetben Pápán keresztül Szombathely felé. Pápa elött, valami kis faluban, úgy este felé, elhatároztuk magunkat hatan Ipolyságiak hogy lelépünk. Elbujdostunk a mezön, bokrokban, abban a reményben, hogy utól ér minket a front. Másnap rájöttünk, hogy nem maradhatunk a mezön. Nagyon hideg volt, és esett az esö. Különben is, ha a parasztok felfedeznek, átadnak a katonaságnak. Statárium volt, ha szökevényeket elfogtak, azokat kivégezték. Ezért elhatároztuk: nagybátyám Géza, Glökner Misi, Ungár Gyula, Ehrenreich Sándor, Szindesz Mojse és jómagam, hogy kettös csoportokra oszlunk, és így próbálunk szerencsét. Azóta nem találkoztam, csak Ehrenreich Sándorral Walesben, a felszabadulás után.
Mi ketten Géza bácsival, az éj leple alatt elmentünk Pápára, ahol a nagybátyám véletlenül találkozott egy katonával, akivel együtt szolgált a huszároknál. Ö megengedte, hogy az istálóban aludhassunk, a nagy felelöség dacára, hogy szökevényeket bujtat. Reggel felkapaszkodtunk egy katonai teherautóra, ami bevitt minket Veszprémbe. Megérkeztünk ugyan abba a táborba, ahol voltunk a kiürítés elött. Ott találtunk egy kis, kb. 50 tagú munkaszolgálatos csoportot (lógósok), akik Varga örnagy parancsnoksága alatt egy egységet alakítottak.
A katonság visszavonult, de a front megállt. A repülötéren több száz Messerschmiedt repülögép vesztegelt. Ott láttam az elsö áldozatot is. Egy korombeli fiút átküldtek egy szomszédos Jutas nevü katonai táborba, munkára. Mikor jött visszafelé a nyilasok elfogták, egy fához kötözték, céltáblának használták és úgy ölték meg.
Neve mindmáig emlékezetembe vésödött, Braver Imrének hívták, nem tudom hová valósi, emlékének szentelem e sorokat.
Január elején katonaság érkezett, körülfogtak, bevagoníroztak zárt marhavagonokba, és elszállítottak Szombathelyre. A vasút állomásról gyalog mentünk az egykori ghettoba (amely már ki volt ürítve). Csak azokban a ruhákban maradtunk ami rajtunk volt, és az is már teljesen lerongyolódott. Lábainkra, cipö helyett, gumi abroncs darabokat kötöztünk, és így meneteltünk az Osztrák határ felé, amíg elérkeztünk Sachendorfba.
Ez egy mezögazdasági udvar volt, és a bejáratnál észrevettük, hogy a kukoricaszárítóra emberek voltak felkötve. Ez egy bizonyos büntetés volt, úgy hivták, hogy kikötés. Hátul összekötötték, és ennél fogva felhúzták a kukoricaszárító felsö gerendájára. Addig hagyták ott, amíg elájult. Az is elöfordult ha "nagy büne volt" hogy vízzel fellocsolták, és megint felhúzták. Itt sokat szenvedtünk. Erödítményeket ástunk, és építettük a délkeleti védelmi vonalat. Reggeltöl késö estíg dolgoztunk csákánnyal és lapáttal, Horváth SS-ek felügyelete alatt, kiket később a Hitler-Jugend váltott le. Éhesek és gyöngék voltunk, egy tálka leves és egy darabka kenyér volt a napi eledelünk.

Ipolyságtól Günskirchenig (Mathausen)

Elmúlt ugyan 50év, de ami akkor történt, arra úgy emlékszünk mintha tegnap lett volna. Évekig nem beszéltünk róla, magunkba zártuk az emlékeinket. De a sebek nem hegedtek be, és ahogy öregszünk, visszatérnek az emlékek és állandóan foglalkoztatnak minket.
Nem írok történelmet, mindenki tudja mikor kezdödött a zsidók, köztük az Ipolysági hitközség, üldöztetése, és végül a likvidálása. Kezdjük a Német megszállással 1944 Márciusában. Besorozták a összes férfiakat munkatáborokban, és a fiúkat 14 éves kortól szintén elvitték munkára. A gettóban csak az öregek, asszonyok és a kisgyerekek maradtak.
Én akkor tizenöt és fél éves voltam amikor elvittek a korombeli fiúkkal munkára a katonaság részére. Mivel megboldogult Édesapám már régen munkatáborban volt, Édesanyám egyedül maradt öt apró testvéremmel (2 lány és 3 fiú) a gettóban. Ez a búcsu sorsdöntö volt. Azóta is lelkiismeret furdalásom van, hogy elhagytam Öket, még ha nem is a saját hibámból. Én voltam az elsö szülött, aki felelös volt a családért. Ha elbujtam volna, nem jelentkezem sorozásra, mehettem volna Velük végig, az Ö sorsuk lett volna az enyém is, de legalább segitettem volna nekik. De a sors másképp akarta. Ki gondolt arra, hogy emberi lényekkel az fog történni, ami történt.
Háború után mesélték nekem a gettó kiüritését, a szomorú menetet az Ipolysági vasútállomásra. Öregek, asszonyok és kisgyerekek, ahogy bevagonírozták a marhavagonokba. Én nem voltam ott, de lelki szemeimmel mindíg magam elött látom Anyámat az öt kisgyerekkel, az öregeket és az egész gettót amint meneteltek a bizonytalanságba.
Mikor besoroztak, minket szintén elvittek Hatvanon keresztül Jolsvára. Elég sokan voltunk Ipolyságiak, mind annak dacára, hogy sokakat Hatvanból másfelé irányítotak. Helyzetünk még elég türhetö volt, általában a magnézium gyárban és gazdaságokban dolgoztunk. 1944 Augusztus végén felsorakoztatták az egész társaságot, a Jolsvai football-pályán. Szétosztottak különbözö csoportokra, én Géza nagybátyámmal kerültem egy csoportba. Bevagoníroztak és marhavagonokban elszálítottak a Veszprémi repülötérre, a Dunántúlra. Bunkerokat és vasútat építettünk. Helyzetünk még mindíg türhetö volt, nehezen dolgoztunk, de a koszt jó volt.
Október közepén, mikor Szálasi uralomra került, bevitték az egész századot a repülötéren egy gödörbe. Körül fogtak négy gépfegyverrel, és ott ültünk két napig. Meg voltunk gyözödve róla, hogy kinyírnak minket, de valahogy megúsztuk. Novemberben, amikor az oroszok kezdték Budapestet támadni,

Auschwitzból Krakóba vittek, ahol ugyan azzal a munkával foglalkoztattak és ugyan olyan körülmények között mint Auschwitzban. Bizonyos idön belül (a dátumot nem tudtuk) újra visszavittek Auschwitzba.
Eleinte vonaton nyitott vagonokban vittek ismeretlen helyekre, késöbb pedig hosszú gyaloglás könnyü ruhában - néha cipö nélkül, nehéz hóviharban, az orosz katonák elörenyomulása következtében. Az irány nyugat felé volt. Ebben a gyaloglásban sokan lettek áldozatai az SS katonák lövöldezéseinek.
Az utolsó állomásunk a felszabadulás elött Bergen-Belsen volt. Ide teljesen legyengülve és betegen érkeztünk. Itt sok ipolyságival találkoztunk. A fizikai helyzetük nem volt jobb mint a miénk. Bár a felszabadulás ideje elég közzel volt, nagyon sokan, és köztük az ipolyságiak is, nem élték meg ezt a pillanatot.
A leírt sorokat abban a reményben teszem, hogy az utánunk jövö nemzedék nem felejti el azt ami velünk történt. A jövöre való cselekedeteikben szemük elött lessz az ezzel kapcsolatos következmények birálása.

Weisz-Goldstein Lenke

Auschwitz - Bergen-Belsen

Majdnem ötvén év telt el a borzasztó események kezdetétöl, az emberiség történelmének legsötétebb korszakától.
Életem egyik legnehezebb feladatát válaltam magamra, mikor beleegyeztem, hogy a megjelenö Ipolyságiak emlékkönyvében Auschwitzról írjak. Az Auschwitzban történt események leírását a legtehetségesebb író sem lenne képes leírni. Én kötelességemnek tartom, szerény szavaimmal rövid tanúvallomást hagyjak az utókor részére. Minden igyekezetem, hogy ne foglaljak az ott történtekbe olyan részleteket, amik személyileg érinthetnek életben maradt hozzátartozókat.
Kétnapi kínos utazás után a Balassagyarmaton koncentrált gettóból (marha szállításra alkalmas vagonokban) érkeztünk meg Auschwitzba. Nem tudtunk semmit a helyröl és nem tudtuk mi vár itt ránk.
Még a mai napig sem vagyok képes !eírni azt a félelmet és fájdalmat, amit éreztem akkor, amikor elválasztottak bennünket - a fiatalokat - az idösebbektöl és a gyerekektöl.
A német SS katonák azt mondták, hogy az öregeket és a gyerekeket autóval hozzák utánunk. Az igazat késöbb tudtuk meg, hogy a sorsuk a gázkamrákban és a Krematoriumokban fejezödött be.
A hely ahova vittek tele volt fabarakokkal, amit villany és drótkerités vett körül. A kerítést örtornyok SS katonák és farkas kutyák örizték.
Minket egy fabarakba vittek. A német katonák durva parancsára levetköztünk. Itt kopaszra nyírtak bennünket, és a hajunkat zsákokba rakták. Mindenkinek odadobtak valamilyen ruhadarabot és cipöt, tekintet nélkül a méretekre.
Az elsö ételt (levest) amit nem lehet ételnek nevezni, a földre ülve kaptuk, meleg korpásvizet, amit nálunk még a disznóknak sem adtak.
"Étkezés" után betereltek bennünket egy másik barakba, ahol fábol készült 3-4 emeletes fekvöhelyet kaptunk. A hely nagyon kicsi volt és alig tudtunk benne megmozdulni. Az ipolyságiak igyekeztünk egy csoportban maradni és segíteni egyik a másiknak, de ez nem mindíg sikerült.
Másnap kivezényeltek bennünket a "tetoválás"-ra: nevünk és emberi mivoltunk megszünt és csak számok a karunkon léteztek többé.
Az elsö munkanap Auschwitzban kötörés volt, útépítés részére, nehéz csákánnyal követ törni.
Aki nem emelte elég magasra a csákányt, annak korbácsütés volt a következménye. Ezt a nehéz munkát 3 ember részére napi negyed kenyéradaggal végeztük.

Álltunk pár órát, mert keresztül kellett menni egy nagy helységen, ahol az asszonyokat bába-asszonyok vizsgáltak, hogy a nemi szerveikben nem-e rejtettek el ékszert, vagy valami más értéket, és itt vették el a még megmaradt jegy-gyürüket is. A kisírt szemü megszégyenített asszonyok zokogtak.
Megindult a gyászos menet. Azon az útvonalon, ami a gettóból a vasútig vezetett, az üzletek (parancsra) becsukták az ablakokat, elfüggönyözték és az utca néptelen volt.
A hosszú szerelvény mellett már türelmetlenül, lovagló pálcáját ütögetve várt ránk Sziller Károly és pribékjei, kik trágár, durva szavakkal lökdösték az embereket a vonatra (tudomásom szerint, Sziller Károly ma is él Amerikában).
Pár órai utazás után megérkeztünk Illéspusztára (nem messze Balasagyarmattól), ahol az egész gettót egy nagy emeletes kukoricaszárítóba zsúfoltak be. Aki nem fért be, az a körülkerített udvaron húzta meg magát. A kukoricaszárító annyira zsúfolt volt, hogy az emberek egymást taposták le ha ki akartak menni. Egy éjjel Rosenberg Miska bácsi rosszúl lett, elvitték és senki sem hallott róla többet.
Pár nap múlva, újra bevagoníroztak minket, de most 80-90 embert zsúfoltak össze egy marhavagonba, egy vödör kiséretében, ami a szükségletek számára volt. Egy kis ablakon, amit sürü szögesdróttal rácsoltak, jött csak be a levegö. A leapadt élelmiszerrel mindenki nagyon spórolt, tartogattuk késöbbre, a víz hiányzott a legjobban, a büz kezdett elviselhetetlen lenni. Igy érkeztünk Kassára. Itt vettek át minket a németek, akik rögtön kiraboltak minket, rúd szalámik, bicskák, termoszok eltüntek pillanatok alatt, de kinyitották az ajtókat és két kanna vizet adtak fel, meg egy üres vedret, aztán újra elindult a vonat. Ismeretlen állomásokon robrgtunk keresztül, vagy órákig állt a vonat valami mellékvágányon. Már Lengyelországban jártunk.
Pár napi keserves utazás után, megérkeztünk valahová, ahol a kapu-bejáraton nagy betük hírdették hogy "Arbeit macht Frei". Azt hittük, hogy dolgozni jöttünk, de tévedtünk, mert ami itt várt ránk, azt normális emberi agy nem tudja soha felfogni.
Ezt a helyet hívják Auschwitznak!

Irta: **Rosenberg - Markstein Ági**

zsidó holmit rejteget, súlyos büntetést kap. Sok gój vissza küldte a nála hagyott dolgokat a gettóba (aminek egy részét már úgy is ellopták). Nem volt szabad csoportosúlni. A Vikulenszki házban, ahol a gazdagabb zsidókat vallaták erre a célra kiképezett vadállat csendörök, az emberek félholtan kerültek elö, mikor már semmijük sem volt, és nem volt mit bevallaniuk. Ilyen vallatásnál verték agyon Polgár Ignácot, akit holtan dobtak ki a kapu elé. Egyik újját levágták, mert nem tudták másképp a gyürüt levenni róla.
Másnap plakátokat ragasztottak a gettóban, hogy névtelenül be lehet adni ékszereket és értéktárgyakat büntetés nélkül, de ez az utolsó alkalom, mert ha az akció nem jár sikerrel, a gyerekeket fogják megverni. Már kora délután, civilbe öltözött csendörök zsákokkal jártak házról házra és mindenki rémülten dobta a zsákba amije még volt.
Ettöl kezdve, a helyzet óráról órára rosszabb lett. Katonaság vette körül a gettót, sem kijönni sem bemenni nem lehetett. Az élelmiszer fogytán volt. Néha egy-egy parasztasszony bemerészkedett az esti órákban. Túrót-vajat-tejet hozott ötszörös áron, de már soknak pénze sem volt megvenni. Még nem éhezett senki, mert a templom udvarán asszonyok föztek a összeadott élelmiszerekböl, és a rászorúltaknak jutott meleg étel.
Napok alatt megduplázódott a gettót körülvevö katonák száma. A gettóban minden 50 méterre fegyveres katona állt, a lakást csak endegéllyel, rendkivüli esetekben lehetett elhagyni, például orvosért menni. Megtudtuk, hogy Dr. Neuman, felesége és leányuk Anna megmérgezték magukat. Súlyos állapotban szállították öket korházba. Dr. Neuman meghalt, feleségét és leányát megmentették, hogy Auschwitzba vihessék öket, ahonnan nem tértek vissza. Bartos Olga fényképész is öngyilkos lett.
Az emberektöl zsúfolt házakban csend volt, a családtagok összebújva néztek a reménytelen semmibe. Éreztük hogy rövidesen történik valami - valami nem jó - de nem akartuk hinni.
Pár nap múlva, Junius elején, hírül adták, hogy reggel 6 órára mindenki köteles megjelenni a Vikulenszki ház mögötti utcában, pár napra való élelmiszerrel és két váltás ruhával. Az emberek szemében a félelem tükrözödött. Hova megyünk, mi lesz velünk? Találgattuk, talán munkára visznek, de miért viszik az öregeket és a gyerekeket?
Reggel 6 órakkor az embereket sorba állították. Anyák kisbabákkal karjaikon, melletük a nagyobbacska gyerekek. Mindenki hátán hátizsák vagy batyú, kinek mije volt.

A getto és az elhurcoltatás

1944 Április (Pészach elött)

A hajnali órákban Sziller Károly föhadnagy - csendör - parancsnok utasitására, a csendörök összeszedtek 80 Ipolysági zsidó férfit - válogatás nélkül öregeket, betegeket. Markstein Endre, aki már megjárta mint munkaszolgálatos Ukrajnát, ahol látta hogy mit csinálnak az oda vitt zsidókkal - akiknek nem volt rendben az állampolgárságuk - sortüzzel megölték õket, és ha akadt köztük aki csak megsebesült azt is a tömegsírba dobták. Senki sem akarta elhinni ezeket a dolgokat, azt hitték, hogy megzavarodott. Mikor öt is el akarták vinni a csendörök, föbe lötte magát, és mivel a létszám nem volt meg, a testvérét, apámat, Markstein Gábort vitték helyette. Ezeket Garanyba internálták - majd Auschwitzba vitték öket.
Pészách után híre jött, hogy zsidó fiatalok mehetnek gazdasági munkára. Sokan jelentkeztek, mert úgy gondolták, hogy ezzel megoldódik valahogy az egyre bizonytalanabb helyzetük. Parasztkocsikkal, felcsomagolva érkeztünk Lontóra, ahol egy nagy raktárban szállásoltak el minket. Kora reggeltöl estig dolgoztunk nehezen - nem voltunk ilyen munkához szokva, de senki nem panaszkodott.
Két heti munka után, a csendörök szekerekre raktak minket és vissza vittek Ipolyságra, mert kezdödött a gettózás.

Május elsö napjai
A gettót Ipolyság és környéke számára jelölték ki. A Malom utcát - a Tabánt - a Vida telepet, amit a városka szegény proletárjai lakták. A gettó bejáratánál tornyosult a Vikulenszki hirhedt ház - ahol a vallatásra kiképezett csendörök uralkodtak.
A gettózás két nap alatt lezajlott. Minden szobára jutott két család. Ágyat, takarót, kevés ruhanemüt és föleg élelmiszert igyekezett mindenki bevinni, a többi dolgok az elhagyott lakásokban maradtak.
A kezdetben ki lehetett menni 10-11-ig a piacra, ahol a zsidóktól dupla árat kértek mindenért.
A fiatalokat ujra elengedték gazdasági munkára, de pár nap mulva vissza parancsolták öket a gettóba. Féltek hogy megszöknek? Sajnos nem volt hová.
Erev Sávuotkor elvitték a fiatal fiukat 16 évtöl felfelé munkatáborba.
A helyzet napról napra rosszabb lett. A városban plakátok jelentek meg, hogy aki

mindenféle nyagokból hátizsákokat varrtunk, hogy legyen mibe csomagolni.
Ezután következett a legnagyobb szörnyüség. Ki kellett üriteni a legjobb házat a gettóban, amit a csendörség foglalt el. Még aznap estefelé többen kaptak behívót személyes iratokkal és adó igazolásokkal megjelenni. Férjem helyett én mentem mert ö beteg volt. Mikor rám került a sor elküldtek és neki kellett megjelenni. Egész éjjel hiába vártuk öket vissza. Másnap reggel Neumann Bözsivel és Reiner Gizivel odamentünk és vittünk reggelit. Elöször a csendörök elkergettek, de a parancsnok felismert és ezt mondta: "maga bemehet". Amit ott láttam az a borzalmak borzalma volt. Az emberek a földön véresre verve a felismerhetetlenségig. Férjem szemben a falnak támaszkodva ült fájdalmas szemekkel össze-vissza verve. Polgár Ignácot a szó szoros értelmében addig verték míg belehalt.
Mikor kitámolyogtam onnan, a parancsnok utánam jött, megállitott és ezeket mondta: "menjen és mesélje el a zsidóknak, hogy én itt élet-halál ura vagyok, és aki nem fogja bevallani hová rejtette el, vagy kinek adta megörzésre értéktárgyait azt akár agyon is lövethetem. Ezt hallván, Dr. Neumannék öngyilkosok lettek. Mi találtuk meg öket Gizikével a padláson eszméletlen állapotban. Dr. Komlós (aki még akkor a korházban dolgozott) bevitette öket a korházba. Dr. Neumann Adit nem sikerült megmenteni, csak a feleségét és kislányát.
Pár nap elteltével, reggel 5 órakkor mindenkit felébresztettek, egy fél óra alatt össze kellett csomagolni, és felsorakozni a felsö utcában. Elöbb egy durva testi motozáson mentünk keresztül. Mindenkinél ékszert és pénzt kerestek, a nöket még a szülésznövel is átkutatták. Még ketten lettek öngyilkosok.
Mikor mindenkit átkutattak, gyalogmenetben mentünk ki a vasútállomásra.
Átszállitották az egész gettót Illéspusztára egy téglagyárba, ahol még nagyobb volt a zsúfoltság, mert itt volt Balassagyarmat és környéke zsidósága is. Csak oldalt lehetett feküdni, ahoz hogy valaki a hátán feküdjön nem volt hely.
Itt voltunk egy hétig, míg a balassagyarmati vasútállomáson bevagoníroztak (természetesen az útat az állomásra gyalog tettük meg keresztül Balassagyarmaton az örvendezö lakosság szemeláttára). Kivittek Birkenau-Auschwitzba.
A felszabadulás után Annuskával a kislányommal mi voltunk az elsö két nö aki megérkezett Ipolyságra. Egy pár férfi már volt "otthon" és lassan szállingóztak az a kevés aki megmaradt. Lakásunkat teljesen feldúlt állapotban találtuk, se bútor semmit sem találtunk. Nem is érdekelt, hozzátartozóinkat vártuk, hogy talán "haza" érkeznek. Sajnos sem férjem sem kisfiam Péterke nem jöttek vissza.

Garry (Gansel) Elizabeth, U.S.A.

Tanúvallomás az utódok részére

Budapeströl házasságom által kerültem Ipolyságra, ahol egy nagyon kellemes légkört találtam. Összetartó intelligens zsidóságot, dacára a két hitközségnek, egy nagy család voltunk. Az 1938-as magyar felszabadulás után nagyon nyomoruságos lett az életünk. Azzal kezdödött, hogy rögtön beverték a zsidók ablakait, egy csomó zsidót hamis váddal összeszedtek és internáltak. Köztük drága sógornömet, Gansel Mártonnét is. A pesti toloncházban tartották öket, igen rossz körülmények között, hosszú ideig.
Jöttek a különbözö megszorítások, zsidó törvények, engedélyek bevonása és sok más "atrocitás".
1944 Március 19-töl ez még fokozódott. Egy nap mulva két német tiszt jelent meg üzletünkben, feloszlatták a két hitközséget és kineveztek egy "Judenrat"-ot. Vezetöként Dr. Holló ügyvédet és az én férjemet, Gansel Aladárt (Ajon) tették. Ök lettek a felelössek az egész hitközségért és a hitközség értük. Evel kezdödtek a szörnyüségek, az újabb megszorítások, üzletek elvevése, tilalmak sorozata, csendörök éjszakai kutatása, idegen elrejtett zsidók után, további zsidó törvények és a sárga csillag viselete. Egy incidenset példaképpen leírok nektek: az üzletünk össze volt kötve lakásunkkal, volt egy ajtó ahol bejárhattunk oda. Persze azt bezárták és lepecsételték. Az üzletben még sok árú volt. Másnap egy csendör jelent meg a lakásunkban és kérte hogy adjunk neki szönyeget. Hiába mutattuk neki a pecsétet, leszedte nagy szakértelemmel. Mi remélve figyeltük, hogy talán mégsem sikerül, hisz a legkissebb büntetés ezért internálás volt. Persze ki vitt amit akart, de nem pénzért, Isten örizd! Visszatette nagy szakértelemmel a hatósági pecsétet. Aztán jött az ékszer bevallás, ó, sokmindent lehetne mesélni.
Pár nap mulva kijelölték a gettót (a város egyik szegény-negyedét). Az ott élö lakosságot kiköltöztették az elegáns zsidó lakásokba, és elrendelték a zsidók gettóba zárását. A hely nagyon szüken volt. Az én férjem osztotta ki a lakásokat és a végén nekünk nem maradt hely. Végül a Dr. Neumannékkal és a Dr. Weinbergerékkel hárman egy szobában kaptunk helyet. Ez azért volt hátrányos, mert egyész éjjel hívták az orvosokat a betegekhez. A környékröl is ide hozták a zsidókat, Ipolynyéktöl egész Párkányig. Ezek csak a legszükségesebb holmijaikat hozhatták magukkal és jóformán semmi élelmet. Ezért felállitottam a népkonyhát aminek én voltam a vezetöje.
Fiatal lányokból és fiúkból munkacsoportokat alakitottunk és kiküldtük öket gazdaságokba, gondolván, hogy így megmenekülnek. Sajnos a deportálás elött visszahozták öket a gettóba. Én nem bíztam a zsidó optimizmisban, hogy nem visznek ki az országból, ezért behozattam a varrógépemet a gettóba és

segítettek haza vinni öket. A zsidó-tanács ezeket a fiatalokat megszervezte, hogy mint futárok és rendfenntartók müködjenek a gettóban.
Még mielött a második csoportot vitték kihallgatásra, Dr. Neumann orvos és családja öngyilkosak lettek, hogy ne kelljen szenvedniük.
Egyik nap kihírdették a gettóban, hogy a férfiak 14 évtöl 65 évesig jelentkezzenek a gettó egyik bejáratánál. Alkalmat kaptak jelentkezni önkéntes munkára a munkásszázadokban. Az alkalmat nagyon sokan kihasználták, annak ellenére, hogy az elszakadás a családtól nem volt egy könnyü dolog.
A gettóban ezek után csak az asszonyok, gyerekek és az öregek maradtak, de nem sokára öket is átvitték egy nagyobb kerületi gettóba, ami Balasagyarmaton volt. 1944 Juniusában, három hónap múlva ahogy elkezdödött a magyar zsidóság megsemmisítési terve, a budapesti zsidóság kivételével, Magyarország többi részéböl elvitték a zsidókat.
Amikor berakták öket a vagonokba, a zsidók még nem tudták, nem hallottak a lágerekröl, hogy mi vár rájuk ezekben a lágerekben.
Mindez 1944 nyár elején történt.

Benjamin Schany - Róth Tibi

Forditotta: **Mose Kinóri (Hegedüs)**

A zsidóknak nem volt szabad elhagyni a lakásukat amiben laktak, felállitottak zsidó-tanácsot és csináltak zsidó népszámlálást. Egyik rendelet jött a másik után és az életünk mindíg nehezebb és nehezebb lett. A zsidókat kezdték letartóztatni minden ok nélkül és elvitték öket ismeretlen helyekre.
Kezdtek hírek terjedni a városban, hogy érdemes keresni munkát gazdaságokban, mivel hogy a keresztény földmüveseket behívták katonáknak és így hiányoztak munkások a fontos és sürgös munkákra.
Sikerült elintézni a környéki földesurakkal, hogy két nagy csoportot (lányokat és fiúkat) akit még nem hívtak be munkaszolgálatra engedélyt kaptak a katonaságtól elhagyni a várost, és kimenni egy környéki faluba, Lontóra, sürgös földmüvelési munkára.
A két csoport, a munkán kivül, ami nem volt nehéz, aránylag jó bánásmódba részesült és közben tudtak cionista tanulmányokat folytatni. A budapesti Makkabi Hacair mozgalom vezetöségével volt állandó kapcsolatunk és még sikerült átküldeni hozzánk hamis személy-azonassági papirokat, amit sajnos nem használtunk ki, mert nem tudtuk hogy mi vár ránk.
Az aránylag jó élet a falun csak rövid ideig tartot, mert Ipolyságon 1944 Májusában a zsidó lakosságot beterelték és bezárták a gettóba. A gettó területét a város legszélsö és legelhanyagoltabb részén állították fel. A gettó területén lakó keresztények kimentek a rossz és szegény lakásukból, és részükre ott álltak a zsidók szépen berendezett lakásai, amit a zsidóknak ott kellett hagyni.
A zsidó üzleteket be kellett zárni és az a kevés zsidó aki még dolgozott, el lettek bocsájtva. A gettóban nagy volt a zsúfoltság, de azért egy pár nap elmúltával még a környéki falvak zsidóságát is minden felszerelés vagy élelmiszer nélkül is beterelték az így is zsúfolt gettóba.
A gettó területén a házak, pincék, padlások és az orthodox templom, ami a gettó területén volt, fel lettek használva a zsidók elszállásolására. A nagy zsúfoltság, a nagy hiány az élelmiszerben és a tehetetlenség megszerezni a minimális segitséget még nehezebbé tette az életet a gettóban.
Egy-két hét után kijárási tilalmat rendeltek el a gettóban, és jöttek különleges kihallgatók, akiknek az volt a feladata, hogy kihallgassák a zsidókat, föleg a gazdag zsidókat, hogy hol dugták el értéktárgyaikat, pénzt, aranyat és ékszereket. Természetesen ezek a kihallgatások brutális és kegyetlen módon folytak, úgyhogy a fájdalmas és keserves kiabálásukat az egész gettóban lehetett hallani. Az elsö csoport kihallgatottjai közül az egyik, Polgár Ignác, sajnos nem bírta ki a kegyetlen és fájdalmas faggatást és meghalt a vallatások közben.
A többi embert kiengedték egy pár nap múlva, de sajnos egy sem volt képes saját lábára állni. A 17-18 éves fiatalok, akiket még nem vittek el munkaszolgálatra

gazdaságokban.
Amikor Magyarország csatlakozott a második világháborúhoz Németország oldalán, és a magyar katonák kezdtek harcolni a keleti fronton Oroszország ellen, a zsidó munkásszázadokat is kezdték kivinni a keleti frontra. Itt különbözö munkákkal foglalkoztatták öket mint aknák lerakása és felszedése, hídak és útak valamint katonai állások, sáncok épitésére használták öket. Sajnos a rossz hírek kezdtek jönni, hogy nap mint nap vannak közülük áldozatok meg sebesültek, és természetes hogy a mi kis városunk fiai közül is voltak áldozatok, akik szolgáltak ezekben a munkásszázadokban.
Az elözö sorokban már megemlítettem a zsidó cserkész mozgalom bezárását, de a másik két mozgalom többé kevésbé folytatta müködését titokban. Egy bizonyos ideig müködött egy tanulási kör is, amit a város rabbija, Zinger rabbi vezetett. Egyszer egy héten találkoztak az ellemi iskolában és hallgattak elöadásokat különbözö témákról. A találkozások a hatóságok tudomására jutott, és egy pár kellemetlen kihallgatás után, amikben Zinger rabbi is résztvett, a kör befejezte müködését.
A zsidó lakosság élete kezdett mindég nehezebb lenni, annak ellenére, hogy a két zsidó templom és hitközség müködtek, és még folyt a tanlás a zsidó ellemiben és a Talmud Torában is. A zsidó üzletek folytatták a város és környéki lakosság kiszolgálását, még szombaton is, a hatóságok rendeletére. A keresztény lakossággal az érintkezés normális és rendes volt, kivéve egy kis szélsöséges fasiszta csoportot.
A baj csak az állandó félelem volt, hogy mit hoz a jövö, és ilyen állapotban folyt a zsidók élete, amíg el nem érkezett 1944 Március hónapja.
Miután a nyugat- és kelet Európa zsidóságát megsemmisítették, a Magyarországi zsidóság volt az egyedüli közösség amely nem volt sem gettóba zárva, sem üldözve.
1944 Márciusában a németek kezdték a nagyobb vesztességeket érezni a frontokon, és elhatározták, hogy a magyar zsidóságot is megsemmisítik. 1944 Március 19-én a német katonai egységek bevonultak Magyarországra és a magyar kormánnyal együtt megindították a szélsöséges új törvényeket a magyar zsidósággal szemben. A magyar hatóságok természetesen bökezüen segitettek, kimutatván igazi arcukat a zsidó lakossággal szemben. Az összes gátlások amik eddig voltak eltüntek és elkezdödött a zsidók üldözése.

A magyar zsidók kötelezve lettek sárga Dávid csillagot a ruhájukra tüzni, elkobozták az autókat, tilos volt az ellenség rádio-állomásait hallgatni, majd elkobozták a rádiókat is, és tilos volt használni a villamosokat és az autobuszokat.

alkalmat keresni szkmai képzettséget tanulni (asztalos, fodrász, cipész, lakatos stb.).
Az ipari szakmák legnagyobb része a keresztény lakosság kezében volt. Ezek az iparosok kihasználták az alkalmat és felvették a zsidó fiatalokat inasoknak a szakma kitanulására, de ahelyett hogy ök fizessenek az inasnak, ök követelték, hogy nekik fizessenek a tanulásért.
Ipolyságon a zsidó fiatalságnak a zsidó cserkészmozgalmon kivül volt még két mozgalma a Makkabi Hacair és a Hanoar Hacioni. Az elsö mozgalom amit a magyarok beszüntettek az a cserkész mozgalom volt. A mozgalomnak volt saját háza, nagy udvarral és raktárral, amiben a kirándulási és táborozási felszerelés volt. Ezeket a magyarok elsajátították a magyar ifjúsági mozgalomnak, a "leventéknek", aminek a célja az volt, hogy a magyar ifjúságot elöképezze a katonai szolgálatra.
A város ifjúsága zsidók, keresztények bizonyos kortól kötelezve voltak ebbe a mozgalomba belépni, ahol egyszer egy héten délután 3-5 órán keresztül katonai elöképzést kaptak, és minden vasárnap déleött ünnepi sorakozón kellett résztvenni, utána a fiataloknak hazafiságról tartottak elöadásokat. A mozgalom fel volt osztva különbözö egységekre (szakasz, század stb.) és minden egységnek volt parancsnoka, aki külön kiképzést kapott erre a célra.
A zsidó lakosságnak a magyar hatóságok nyomására, hogy megkaphassák a magyar állampolgárságot be kellett bizonyítani, hogy legalább három generációra visszmenöleg Magyarország területén születtek. Voltak családok, aki kényszerítve voltak vagy keresték az alkalmat hogy elhagyják a várost és kivándoroljanak. A magyarok bevonulása és a város vezetésének megalapozása után körülbelül úgy négy éven keresztül a zsidó lakosság is szabadon folytatta régi életét, a megélhetés és a munkalehetöség terén nem volt semmi korlátozás és élvezték a teljes szabadságot. Sajnos nem lehet mondani, hogy nem voltak itt-ott antiszemita kilengések, mint például házkutatás zsidó házakban, vagy testi bántalmak, föleg mikor városunkban megalakult a magyar nyilas fasiszta párt fiókja.
1941-ben a magyar kormány rendeletére a zsidó katonákat, akik a hadseregben szolgáltak rangra való tekintet nélkül kivették a rendes katonai alakulatokból. A katonai hatóságok ezek részére felállított fegyverhasználat nélküli munkásszázadokat Magyarország területén. A munkásszázadokba behívták azokat a korosztályokat is, akiknek be kellett vonulni katonai szolgálatra, természetesen a tartalékosokat is behívták ezekbe a munkásszázadokba. Ezek az új zsidó alakulatok kötelezve voltak sárga karszallagot hordani a karjukon. A munkásszázadok az elsö idöben különbözö munkákat végeztek, de föleg

Ipolyság 1938 ösztöl - 1944 nyárig

Az europai nagyhatalmak közötti 1938 októberi tárgyalások egyik határozata az volt, hogy Csehszlovákia déli részét visszacsatolják Magyarországhoz.
A mi kis városunk Ipolyság így került újból magyar fennhatóság alá. Meg kell jegyezni, hogy a cseh hatóságok a várost már jóval elöbb kezdték elhagyni és vissza menni Szlovákiába és Csehországba.
A lakosság Ipolyságon magyar nyelvü volt és nagy örömmel fogadták a magyarok bejövetelét, és nem csak a keresztények mutatták örömüket, hanem a zsidó lakosság is. Föleg azok a családok akiknek tagjai résztvettek az elsö világháborúban és különbözö kitüntetéséket kaptak a harcokban. Röviden mondva, nagy volt a magyar hazafiság kimutatása, még mielött a cseh katonaság és a városi tisztviselök végleg elhagyták a várost.
Egy szép öszi szombaton megérkeztek a várva várt magyar katonaság, és velük együtt a magyar fasiszta alakulatok is. Ezek meg voltak szervezve mint rendes katonai egységek, és visszafoglalták a mi kis városunkat, ami ki volt díszitve a magyar nemzeti zászlókkal, és a lakosság ünnepélyes fogadtatásban részesítette a katonákat.
A zsidó fiatalság, akik meg voltak szervezve a zsidó cserkészmozgalomban gondolták hogy nekik is részt kell venni az ünnepi fogadtatásban. Egyenruhában felsorakoztak a fö utca két oldalán, de az utolsó percekben figyelmeztetve lettek, hogy nem ajánlatos feltünést kelteni és maradjanak csendben. Igy lett a mi kis városunkból újból magyar város.
A katonasággal együtt megérkeztek a magyar állami tisztviselök, akik gyorsan megalapozták és megindították a város vezetését.
Ezek az emberek és családjaik megrohanták a város üzleteit, föleg a zsidó kereskedökét és összevásárolták a legjobb árukat fillérekért, amit Magyarországon nem lehetett kapni.
A magyar katonaságban az 1938-as években még szolgáltak zsidó vallású katonák, és voltak akik örmesteri rangot is elértek. Egyes zsidó családok, de föleg a gazdagok akik a régi osztrák-magyar monarchia alatt még nemesi kitüntetésekben is részesültek, a katonaságnál tiszti rangig is eljutottak. A magyarok bejövetelével természetesen hogy magukkal hozták azokat a rendeleteket, a törvényeket amik már Magyarországon érvényben voltak a zsidó polgárokkal szemben, többek között a zsidó ifjúság egyetemi tanulmányainak a korlátozása.
Sajnos ezen korlátozás után, a zsidó fiúk, akik gimnáziumban tanultak, az 1938-as karácsonyi szünet után abba hagyták tanulmányaikat, és kezdtek

Második Fejezet

A vészkorszak idején

pusztulásból a megváltásba.
Szüleim Kibuc Kfár-Rupinban vannak eltemetve, ott él bátyám, Jehosua - Ervin. Édesapám, Chizkijáhu Livne (Weisz Feri) meghalt 1961 Október 8-án. Édesanyám, Chání Livne (Weisz Ella) 1978 Október 8-án hunyt el.
Annak dacára, hogy Sahyt 14 éves koromban hagytam el, mai napig magam elött látom a városkát és emlékszem majdnem minden zsidó családra. Képzeletemben le tudom rajzolni az utcák fekvését, a zsidó templomokat és föleg azt az orthodox templomot, ahol a nagyapám évtizedeken át rabbi volt.
Ami a szívemben és az emlékezetemben van, azt megörzöm. Nem akarok visszamenni oda és látni, hogy az többé már nem létezik.

Livne Mose (Weisz Bandi)

A vészkorszak (a "soá") elötti alija

Iplyságot 1939-ben hagytuk el, jobban mondva megszöktünk a városból utolsö lélegzettel, magunk után hagyva mindent amink volt; anyagi javakat, biztonságot, családot.
Megboldogult apánk okos ember volt, és mint cionista is logikusan gondolkodott, vagyis elöre látta az elkövetkezöket.
Az volt az elöérzete, hogy veszély fenyegeti az európai zsidóságot. Nem volt vallásos, de mint rabbinak a fia, a zsidóság erkölcsi alapjain lett nevelve, szellemileg és érzelmileg vágyott elhagyni a gálutot és eljutni a zsidók országába, az akkori Palesztinába.
Mi, a két fiu ebben a légkörben születtünk, és kicsi koromtól emlékszem, hogy az "alija" téma nem került le a cslád napirendjéröl.
Rengeteg eröfeszítésbe és sok pénzbe került a certifikát megszerzése.
1938 Októberében bejöttek a magyarok és az elsö éjjelen beverték az Ádler házban lévö drogéria kirakatát. Ez a tény egyben kizaklatott bennünket abból a beidegzödött eröfeszítésböl, amelyböl nem látszott kiút. El lett határozva, hogy halasztás nélkül likvidáljuk a vagyont és keresünk kapcsolatot az illegális alijához. A család felköltözik Budapestre és ott fogunk várni a hajóra amely kiment bennünket Európából.
Amikor 1939 Szeptember elsején kitört a háború, mi a Fekete Tengeren úsztunk egy hajón, boldogan, hogy úton vagyunk az álomország felé. De ki voltunk fáradva az út nehézségeitöl, és szomorúak voltunk, mert mindenkink és mindenünk hátramaradt.
A "Soá" fogalmát akkor még nem ismertük, mert abban az idöben az még távol volt minden emberi elképzeléstöl. Keleten a felkelö nap nagy örömmel töltötte be szívünket.
Édesapám nem csak cionista volt, hanem cháluc is, és szocialista világnézete volt. Minket is - a két fiát - chaluci ifjúsági mozgalom szellemében nevelt. Így természetes, hogy itt az országban megtaláltuk az útat a dolgozó településök felé. A szülök áldásukat adták erre a határozatunkra, és ez az áldás életük végéig kisért minket.
A szülök anyagi helyzete itt az országban nehéz volt, föleg az elsö években, amikor édesapánk hosszadalmas betegségben szenvedett.
Visszatekintve a "Soá" utáni idökre, amikor rájöttünk az európai zsidóság majdnem teljes pusztulására, egész zsidó hitközségek eltünésére - köztük Ipolyság hitközsége is. Mi, a két fiú, nagyon meg tudjuk becsülni szüleink bölcs és bátor elhatározását, amikor az utolsó alkalommal kimentettek minket a

származott. A cserkészek legtöbb tagja a gimnázium tanulói voltak. A parancsok, sorakozások héberül hangzottak el, talán kicsit hibássan. Minden héten voltak összejövetelek amikor tanultak különbözö dolgokat a cserkészettel kapcsolatosan. A mozgalom szervezett sok kirándulást, és minden évben, a nyári szünetben három hetes táborozást tartottak, a helyek minden évben változtak. A mozgalomnak volt egyenruhája, jelvénye és rangok a vezetöknek.
Az 1930-as évek elején megalakult a Makkabi Hacair mozgalom, amibe föleg a dolgozó ifjúság akik már nem tanultak iskolában és dolgoztak mint inasok, de voltak közöttük fiatalok is, akik még jártak iskolába.
A mozgalom elve és célja, cionista úttörök és alija Palesztinába volt, ahol a mozgalom tagjai felállítanak zsidó településeket (kvucot) és földmüveléssel fognak foglalkozni. Makkabi Hacair vezetöje Felinek Avraham volt, aki a szlovák cionista mozgalom neveltje volt. Ez a mozgalom müködött 1938-ig és sokat járult hozzá a zsidó ifjúság összetartásához. A magyarok bejövetele után, rövid idön belül a mozgalom feloszlott és a klubbot, felszerelést táborozásra és sportolásra a magyarok elkobozták, és átadták a magyar levente mozgalomnak.
A zsidó cserkészmozgalom betíltása után sok zsidó lány és fiú csatlakozott a Makkabi Hacair-hoz. Sajnos ezek a fiatalok nem tudtak beilleszkedni a Makkabi-ba sok vita és veszekedés volt köztük. Egy pár évre rá megalakult egy új cionista mozgalom, a Hanoar Hacioni. A két mozgalom intenzíven müködött és sokan közülük mentek közösségben dolgozni amit úgy neveztek hogy "Hachsara", ahol képezték magukat gazdasági munkára.
Mikor kezdödött a zsidók helyzete rosszabodni Magyarországon, a mozgalmaknak abba kellett hagyni nyílvános müködésüket és kellett lehetöséget keresni titokban folytatni a találkozásokat. Igy alakultak kisebb körök ahol a fiatalok tovább folytatták a tanulásukat magyar és héber nyelven. Igy folytatta a két mozgalom müködését megállás nélkül. A kapcsolat a Budapesti vezetöséggel is folytatódott, még akkor is, amikor a városban a zsidók már a gettókban voltak. Peströl a futárok beszivárogtak a gettóba és osztottak hamis igazolványokat, és segítettek amibe csak tudtak és lehetett.
A gettó felszámolásával természetesen hogy a két mozgalomnak müködése is befejezödött.

Benjamin Schany - Róth Tibi

Héberröl forditotta: **Mose Kinori - Hegedüs**

magyarok bejövetele után is folytatta müködését.
Meg kell említeni, hogy volt még egy zsidó vallású tanulási keret (Talmud Tora). Itt a gyerekek négy éves kortól érettségiig tanultak, a Tora öt könyvét, Rásit, Gmárát. A gyerekek héber nyelven olvastak a könyvekből és lefordították német nyelvre. A tanulás egy terembe volt és Salamon Béla volt a tanító (Melámed). Ez a keret az orthodox hitközség és annak vezetöje Weisz rabbi felügyelete alatt állt. Miután a hatóságok nem ismerték el ezt a tanulási keretet, a gyerekek föleg a délutáni órákban tanultak késö estig.
A két hónapos iskolai nyári szünetben, a gyerekek egész nap tanultak. Minden héten szombaton délután, az esti ima után vizsgák voltak. A vizsgákat a rabbi, vagy egy Tórában komoly tudású ember vezette, aki az orthodox hitközséghez tartozott.
A tanitónak (Melámed) a tanításon kivül még egy feladata volt, elökészítni a fiúkat Bar Micvai Haftarára
Ipolyságon volt két középiskola, az egyik négy osztályú polgári, amibe a tanulási nyelv magyar és szlovák volt. A polgáriban a tanulók többsége a környékbeli falvakból jöttek és a nívó elég alacsony volt, a gyerekek itt tanultak mert tankötelezettség alá tartoztak. A másik középiskola a gimnázium volt, ahol nyolc osztály müködött. A gimnáziumban, a négy alacsony osztálynak dupla osztályai voltak, mert sok volt a tanuló. A tanulók az iskolában a jómódú keresztény családok gyermekei voltak, a városból és környékéröl. A zsidó tanulók komoly százaléka tanult a gimnáziumban, de föleg a magasabb osztályokban, mert a gyenge tanulók kimaradtak az iskolából. A tanítás magas nívón volt és a tanárok sokat követeltek a tanulóktól akik sok eröt és tudást fektettek a tanulásba, hogy jó bizonyitványt kapjanak és letegyék az érettségit, ami eshetöséget adott az egyetemi felvételre. A tanulási nyelv magyar volt, de sok órát tanultak szlovákul, ezen kivül tanultak latinul és franciául. A gimnázium igazgatója és tanárai profeszorok és keresztények voltak. Talán egy vagy kettö volt zsidó, mint a matematika tanár Szücs Lajos és a tanárnö aki magyar irodalmat tanított. 1938-ban, a magyarok bejövetele után, a legtöbb zsidó tanuló elhagyta a gimnáziumot, és szakmát kezdtek tanulni. Azon tanulók között akik abba hagyták a tanulást, sok volt a kitünö tanuló aki minden évben be volt jegyezve a gimnáziumban kiadott könyvben (csillag minden kitünö tanuló neve mellett).
A városunkban már a huszas években volt két cserkészmozgalom egyik a keresztény cserkészek, a másik a zsidó cserkészek mozgalma. A két mozgalom között nem volt semmi kapcsolat. A zsidó cserkészmozgalom tagjai lányok és fiúk, föleg a neológ zsidók és a kevésbé vallásos zsidók gyermekei voltak. A mozgalom vezetöje Schmiedel László volt aki egy vallásos orthodox családból

Iskolától az elhurcoltatásig

A 20-as évek végén és az 1930-as évek elején Ipolyságon csak egy óvoda volt. Ez állami óvoda volt ahol az óvónök csak szlovák vagy cseh nyelven beszéltek a gyerekekkel. A legtöbb gyerek ebben az óvodában a cseh tisztviselök gyermekei voltak, akik aránylag új lakosok voltak a városban.
A gyerekek között volt egy pár zsidó család gyereke is, de föleg az orthodox hitközséghez tartozó családoké.
A jó módú zsidó családok nem akarták az állami óvodába küldeni gyermekeiket. E helyett felvettek a gyerek mellé nevelönöket, akik cseh és morávia északi részéböl jöttek ahol a német nyelvet beszélték. A legtöbb nevelönö keresztény fiatal lány volt, a 20-ik éveiben, megjelenésük szép és komoly volt. Ezek a lányok tanították a gyerekeket németül beszélni, olvasni és írni (goth irást). Azon kivül tanították hogyan kell illemeldessen viselkedni. Egész idejük a gyerekek tanítására, nevelésére és felügyeletére volt szentelve. Ezeknek a nevelönöknek jobb volt a helyzetük mint a cselédeknek, a családi asztalnál étkeztek, külön szobájuk volt, vagy a gyerekekkel aludtak. Voltak nevelönök akik hosszú évekig dolgoztak egy családnál és úgy lettek kezelve mint akik a családhoz tartoznak.
A városban volt három ellemi iskola, egyikben a magyar lakosság gyerekei tanultak, a tanítás magyar nyelven és vallási alapon folyt. Az iskola a keresztény templom mellett volt és ök gondoskodtak fenntartásáról.
A második iskola az állami ellemi iskola volt, ahol szlovák nyelven folyt a tanulás, a szlovák tisztviselök gyerekei tanultak ott, és egy pár zsidó orthodox család gyerekei.
A zsidó iskola volt a harmadik, ahol két terembe öt osztály volt és két tanító tanított, az egyik volt az iskola igazgatója aki az I és II osztályt együtt tanította. A másik tanító tanította a III és IV osztályt és egy pár tanulót az V osztályból természetesen együtt. A tanítási nyelv magyar volt kivéve a hittan órát amikor a gyerekek héberül tanultak olvasni a Tóra öt könyvéböl ami le volt forditva magyarra. Ebben az iskolában 1943-ig tanultak a jómódú családok gyermekei, akik többé-kevésbé jó tanulók voltak ami kitünt a bizonyitványukban. Ezek a gyerekek általában négy évet tanultak és utána átmentek a gimnáziumba.

A szegényebb családok gyermekei általában és a gyengébb tanulók az öt évi tanulás után a polgári iskolában folytatták a tanulást. Az iskola igazgatója Spitzer Jákov - aki még 1932-ben nyudíjba vonúlt és Kopasz Armin tanító lett az igazgató, helyette jött egy tanítónö, Popper Rózsinak hivták. A tanítónö új rendszereket vezetett be, és az osztályzatoknál nem csak a gyerek családjának a gazdasági helyzetét vette számításba, hanem a tudásukat is. Ez az iskola a

alakulat a nagy cionista mozgalmak keretében, melyek többnyire kifejezetten politikai beállítottságuak voltak s néhányan kimondottan hagyomány ellenes ideológiával. Így jött létre a zsidó cserkész-csapat, mely ugyan formálisan az általános cserkészmozgalomhoz tartozott, annak külsö formáival, de kifelyezetten zsidó tartalommal. Lehetséges volt ott zsidó ismeretek széleskörü tanítása beleértve Izrael és a cionista mozgalmak ismertetését.
A harmincas években a gazdasági válság nem kerülte el Ipolyságot sem. A zsidóság egy része megalapozott gazdasági helyzetben volt ugyan, de voltak kevésbé tehetösek is. Olyanok is akiknek a megélhetéshez segítségre volt szükségük. Itt meg kell említeni hogy a két különálló hitközségtöl és azok "Szent Egyletei"-töl (Chevrah Kadisa) függetlenül müködött a zsidó nöegylet. Ebben a kizáróan jótékonycélú intézményben egyaránt résztvettek mindkét hitközség nöi tagjai, akik lelkes önkéntes munkával felkutatták és különbözö formákban támogatták a rászorultakat. Volt még egy jótékonysági intézmény, mint helyi különlegesség. A városkán vezetett át az az út, melyen kéregetö és más megélhetést keresö szegény zsidók vonultak át keletröl az ország nyugati részei felé, Pozsony irányában. Ezek számára külön szálláshelyet létesítettek, tiszya ággyal hogy megpihenhessenek, azonkivül pénzösszeggel látták el öket, hogy ne járjanak házonként kéregetni.
A harmincas évek közepén a bizonyos mértékü gazdasági fellendülés ellenére a messzi láthatáron feltüntek a közelgö vihar elöjelei. A szomszédos magyar oldalról olyan hangok hallatszottak, melyek a náci elvek visszhangja volt. A müveltebb rétegeknek hirtelen eszébe jutott a bécsi Bettauer nevü író híres könyve: "A város zsidók nélkül". Kezdtek érkezni a német majd késöbb az ausztriai menkültek, akik elmesélték a náci uralom kegyetlen voltát. A végzet a falra volt írva. Látták, de nem hitték el igazán, mert nem akarták elhinni, hogy elérkezett az ideje elhagyni az Ipoly folyó partjait. Néhány család és kis-számú chaluci ifjúság hagyta el a várost Palesztinába. A túlnyomó többség hitt abban, hogy valamilyen formában át lehet vészelni az üldözések közeli idöszakát.
1938 Szeptemberében Ipolyság magyar uralom alá került, s a légkör azonnal megváltozott. Az egyenjogúság ami a republika alatt természetes volt, ismeretlen idöre véget ért. Kezdödtek az üldözések, elvonták a foglalkozási engedélyeket. Kihallgatások és elfogatások kezdödtek, majd 1940 öszén nagy mértékben megkezdödött a férfiak munkatáborba való behívása.
Mindenki elött bizonnyá vált, hogy új korszak kezdödik, nehéz idök következnek és a végzet felé viszi a városka zsidóságát.

lakosság és hivatalos közegek közti viszony síma és szokványos úton haladt tovább. Az új hivatalos közegek továbbra elismerték a zsidó hitközségek önnállóságát és lehetövé tették zavartalan tevékenységüket. Különlegesen fontos volt a hitközségek számára a hitközségi adó kivetése és behajtása, ami a vallási szolgáltatások fedezésére volt szükség. A hitközségi adót a hitközségek vetették ki, az adófizetök anyagi helyzete szerint és az így megállapított adó fizetése kötelezö volt, mintha állami adó lett volna. (azonkivül létezett u.n. iskolaszéki adó, a Status-Quo hitközség által fenntartott elemi iskola kiadásainak fedezésére).

Az új köztársaság célszerü gazdasági politikája azt eredményezte, hogy a városka lakói - a zsidókat is beleértve - kiheverték a nagy háború gazdasági következményeit. A hitközségek növekedni kezdtek létszámban, egyrészt a természetes szaporodás másrészt bevándorlás következtében. Az új tagok részben a környékbeli falusi zsidóságból, részben a más városokból jövö bevándorlókból kerültek ki, akik megélhetést keresve telepedtek le. A falusi zsidóság beköltözésének fontos tényezöje volt az iskolák - a zsidó elemi iskola, a különbözö középiskolák (polgári és gimnázium) vonzereje. A javult gazdasági helyzet jele volt, hogy az orthodox hitközség, melynek régi kis templomhelysége már szük volt a híveknek, új épületet emelt. Az új temlomot a helyi zsidóság nagy részének, valamint az állami és más egyházak hatóságai jelenlétében ünnepélyesen avatták fel. Az új templom, bár jelentösen nagyobb volt a réginél, szombatokon és ünnepnapokon megtelt imádkozókkal.

A gazdasági helyzet kihatott a kultúréletre is. Az említett zsidó elemi a város legnagyobb alapiskolájának számitot és ismert keresztény családok gyermekei is ott tanultak. Miután az elemi iskola csak 4, illetve 5 osztályos volt, s a kötelezö oktatás 14 éves korig szólt, onnan kerültek a középiskolába. A huszas évek közepétöl már a zsidó ifjúság jelentös része látogatta a gimnáziumot, sokan azzal a céllal, hogy tovább tanulhasson az ország különbözö egyetemein.

14 éves korig szólt, onnan kerültek a középiskolába. A huszas évek közepétöl már a zsidó ifjúság jelentös része látogatta a gimnáziumot, sokan azzal a céllal, hogy tovább tanulhasson az ország különbözö egyetemein.

A század huszas és harmincas éveinek folyamán a zsidó élet központjában a hitközségek állotak, melyek elsösorban a vallási hivatást teljesítették a hívök aktív részvételével, tekintet nélkül foglalkozásra, társadalmi helyzetre vagy korra, az ifjúságot is beszámítva. A hagyományhü irány más téren is kihatott, így, negatív magatartással viseltetett a cionista szervezkedéssel szemben, és ez nem fejlödhetett úgy mint Szlovákia más városaiban.

Az ifjúsági szervezetek terén sem volt kivánatos, hogy létrejöjjön valamely

hagyományhü volt, nem voltak még az orthodox hitközség tagjai sem - kevés kivételekkel - különösen képzettek a Talmud köteteiben.

A két hitközség tagjainak jövedelmi forrását nagyrészt a helyi természetes adottságok eredményei képezték. A többség kereskedelemmel foglalkozott, de a városka kisiparosainak jelentös százaléka is közülük került ki. Ezekben a foglalkozásokban, amelyek a helyi lakosság részére szükségesek voltak, tehát szabók, asztalosok, órások és mások. Voltak természetesen szabadfoglalkozásúak is: orvosok, ügyvédek, mérnökök. A helyi legjelentösebb foglalkozási ágban, a földmüvelésben is kivették részüket. A városban és környékén több gazdálkodó volt és jelentös részük volt a szölötermelésben. Szlovákia erdei lehetövé tették a zsidó tökésék részvételét a fatermelés és fakereskedelem felé s annak fejlesztésén.
Az elsö világháború kezdetén kb. 700 fönyi volt a zsidó lakosság létszáma, akik a helyi társadalomba mint annak szerves része illeszkedett be.
Nem keletkezett városrész, amelyet úgy lehetett volna megjelölni mint "zsidó utcák" és nem úgy alakult ki az életforma mint különálló kissebbségé.
Öntudatosan vallották a zsidó vallást de jól beszéltek magyarul és a magyar társadalom és kultúra részeseinek tartották magukat. Katonai kötelességüknek eleget téve vonultak be a háborúba, amely a zsidók közül is szedett áldozatok. Egyesek a háborúban mint tisztek szolgáltak és a harcban szerzett kitüntetésekkel tértek haza.

Jelentös változás következett be a városka életében a világháború befejeztével és az Osztrák-Magyar monarchia összeomlásával.

Az új csehszlovák rezsimben Sahy már nem volt a vármegye székhelye így fontos hivatalokat megszüntettek ott. A járás székhelye Krupina lett, abból az okból, hogy az a szlovák nyelvterületen feküdt, távolabb az új határtól.

Az új határ más kedvezötlen következménnyel is volt a város számára, miután elvágta az Ipolytól délre fekvö közeli falvakat, amelyek azelött szoros gazdasági kapcsolatban voltak a volt megye székhellyel. Természetesen ezáltal a zsidó lakosság gazdasági lehetöségei is csökkentek.
Még egy probléma merült fel az új helyzetben. A zsidó lakosság kissebb része tudott csak szlovákúl és ezáltal nehezebbé vált a hatóságokkal való kapcsolat, annál is inkább, hogy az új tisztviselökar nacionalista hajlamánál fogva hangsújozta a nemzeti nyelv használatát.

Hangsúlyozni kell, hogy az új rezsim nem volt zsidóellenes. Ellenkezöen, alapjában liberális hajlamú volt, így a beilleszkedés rövid átmenete után a

Összefoglaló 1925-töl / Dr. Klein Károly

Ipolyság (röviden Ság, szlovákul Sahy) kisváros, melyet északról Szlovákia dombvidéke, délröl pedig a Börzsöny hegyei vesznek körül, amelyek a szlovák-magyar határtól délre húzódnak.

A völgyben az Ipoly folyó partjain termékeny földek vannak a dombokon pedig erdök és szöllöskertek. Az egész környék kimondottan mezögazdasági jellegü. Alig van ipar, kivéve néhány üzemet, amelyek a lakosság személyi szügséletét elégítik ki (malmok, villanymü és szeszfözde).

A zsidó település a városkában kb. 150 éve kezdödött a múlt század 50-es éveiben.

Mint a vármegye központja és székhelye, a helység városias jelleget kezdett ölteni (iskolák, középületek, köztük a megyeháza és a korház). Egyúttal egy kereskedelmi központ létesült a környék részére, amelyben a zsidók is megtalálták megélhetésüket.
A zsidó hitközség kezdetben egységes volt, de nem hosszú ideig. 1868 óta kettévált a hitközség. Létrejött egy különálló orthodox hitközség, míg az eredeti hitközség "Status-Quo" (tehát "változatlan") jellegü maradt. Mindez a nagy változás keretében történt, amikor Magyarország zsidósága átszervezödött.
A két önnálló hitközség jól volt ellátva. Voltak templomok, temetök, rituális fürdö (mikve) és egyéb szükséges vallási szervek. Mindkét hitközség külön rabbit választott, Weisz Antal az orthodox hitközségben és Grossmann Gyula a Status-Quo hitközségben hosszú évtizedeken át voltak tevékenyek hivatalukban. Feladatuk lényegét abban látták, hogy megörizzék a zsidó vallás szerinti életmód betartását. Természetes, hogy Weisz förabbi volt a konzervatív irány örzöje, míg Grossmann förabbi jeles szónok és széleskörü müveltségü volt, liberálisabb felfogással.
A zsidó kultúr-intézmények közül ki kell emelni a magyar tanitási nyelvü, de zsidó jellegü népiskolát, amely magyar tanitási nyelv ellenére hosszú ideig az egyetlen intézmény volt, melynek keretében a gyermekek bizonyos alapvetö oktatást kaptak héber nyelvben és Tórában.
A városka egyetlen középiskolája, a gimnázium, állami intézet volt (1913-ban alapították) és az elsö világháború elött a zsidó ifjúság kis százaléka tanult ott. Ebben a korszakban az ifjúság egy része más városokban volt kénytelen tanulni. Azoknak a fiataloknak akik történetesen Pozsonyban tanultak módjuk volt a zsidó tanulmányokban is továbbhaladni. Egyesek jesivába jártak.
Annak ellenére hogy mindkét hitközség tagjainak nagy része szombattartó és

pusztultak el nagy számban, köztük Ipolyságiak is, akik élve ugyan de legyengülve élték át a magyar munkatábor viszontagságait. Fogságunk kezdetén tudtuk meg, hogy létezik egy csehszlovák egység, amely az oroszok oldalán harcol a németek ellen. Az újságokban láttuk azok névsorát, akiket ott kitüntettek, nem volt nehéz kitalálni, hogy nagyrészt zsidókról volt szó. Kötelességünknek tartottuk, hogy mint volt csehszlovák állampolgárok oda jelentkezzünk az oroszok engedélyével. Mindez hosszú hónapokig tartott, amíg elintézést nyert. 1944 szeptemberében Duklánál találkoztunk a többiekkel, akik más lágerekben voltak hasonló körülmények között. Duklánál volt Dr. Brack Laci is, akit csak nemrégen hoztak ki Magyarországról. Az ö elbeszéléséböl tudtuk meg mindazt, ami az elözö hónapokban Ipolyságon történt. Beszámolt arról, hogy gettóba, utána Németországba hurcolták el drága hozzátartozóinkat. Minderröl a trágédiáról nekünk halvány sejtelmünk sem volt, csak Auschwitz felszabadulása után tudtuk meg annak további borzalmas részleteit. Nem sokkal azután, hogy Brack Lacival találkoztunk, német aknavetötöl teli találat érte, s ott lelte szegény halálát a csehszlovák határ közelében.
Minazok akik azon idök poklából megmenekültünk, s ma életben vagyunk, sohasem felejthetjük el. Kell, hogy az utánunk következö nemzedék mindezt megismerje, s megbecsülje mit jelent szabad hazában születni, ott élni és nevelkedni.

Dr. Gansel Tibor, orvos
Haifa, 1994 Január

A magyar megszállás eltiport minden polgári jogot. Engedélyeket vontak meg kereskedöktöl, iparosoktól, ügyvédektöl, orvosoktól. Kiutasítottak mindenkit, akinek magyar állampolgársága kétségesnek tünt. Megfélemlitették, terrorizálták s bántalmazták a zsidókat minden téren. Kijárási tilalom és rendöri felügyelet alá helyeztek mindenkit akit gyanúsnak véltek. Számunkra lehetetlenné tették a föiskolai tanulmányok folytatását. Természetesen így minden zsidó mozgalom nyílvános müködése lehetetlenné vált. A zsidók félve látogatták templomaikat, rettegve várták az u.n. "zsidó törvény" megjelenését, amely további korlátozást jelentett. Mindez lehetetlenné tette a zsidó intézmények létét. Mindezen bántó és korlátozó körülmények között tovább folyt a tanítás a zsidó ellemiben, ahol akkor Fischer Gyuri tanított s nem félt tanítványait bátorítani és elszántságra nevelni. Tanitói hivatását mindvégig odaadással teljesítette. A nagy pusztulás után tanítványai közül csak néhányan maradtak életben, élete utolsó napjáig kapcsolatban voltak vele és gondoskostak róla Jeruzsálemben. A háború után, Fischer Gyuri természetesen Ipolyságra tért vissza, hogy ott folytassa nevelö munkáját.
Az iskola romjain kivül az amúgy is szétlött városban csak pár zsidó lézengett. Tanítványai vagy elpusztultak, vagy korán megértek, miután olyan fiatalon kijárták a náci pokol iskoláját, s családjukat és mindenüket elvesztették.

Nem akadt többé már iskolaköteles zsidó gyerek Ipolyságban sem akkor, mint ahogy a késöbbi évek folyamán sem születtek annyian, hogy akár egy fél osztályravaló is teljen belölük.
Fischer Gyuri volt Ipolyság utolsó zsidó tanítója. Allijázása után résztvett és megsebesült Izrael függetlenségi háborújában.
Nem tudom tovább folytatni, mert minden további ismeretes. Fiatalságunk megszünt. A zsidó fiatalokból kötelezöen "Leventék" lettek, belölünk azután munkaszolgálatosok a félbeszkított tanulmányok helyett. A magyaroknak a célja a mi teljes megsemmísitésünk volt. Az embertelen bánásmód folytán, számtalanok pusztultak el a Don kanyarban. A hencegö, vitéz magyar hadsereg egy csatát sem tudott megnyerni és dicsöségük a mi szemünk láttára omlott össze Voronezs alatt. 1943 januárjában ott estünk orosz fogságba, együtt a megvert és menekülö magyar, olasz és német katonaság megmaradt töredékeivel. A várt felszabadulás helyett ujabb pokol kezdödött, teli szenvedéssel, éhséggel, faggyal, halálos betegségekkel, a legcsekélyebb hygiénai felszerelés nélkülözésével. Az oroszok nem tettek megkülönböztetést a civil-ruhás, lerongyolt, testileg és lelkileg elcsigázott zsidók és a harcokban aktívan résztvevö katonák között. Ellenségnek számítottunk az ö szemükben, nem hitték el nekünk, hogy tölük vártuk szabadulásunkat. Igy az orosz fogoly-táborokban

osztálytársam és felejthetetlen barátom Lengyel Pista, valamint a nemrégen meghalt Löwy Gyuri vették ki részüket. Mindketten tornatanárnak készültek a brünni föiskolán. A két vezetö, Hevesi Pali és Virányi Laci történetesen Prágában voltak (hachsaran) feleségeikkel együtt (Révész Ilonával és Büchler Magdával) a magyar megszállás idején. A Theodor Herzl aktív vezetöi közül Weiss Feri (Fajvi) alijázott családjával együtt. Fiai: Livne Ervin és Bandi, azoknak gyermekei és unokái itt élnek Izraelben. Alijáztak más családok is, s miután nem tudtak beilleszkedni, visszatértek s néhány év után szerencsétlenségükre mindannyian Auschwitzban pusztultak el.

Érettségi vizsga után, 1935-ben az én generációm sem maradt meg a cserkészmozgalom keretében. Elegen voltunk már zsidó föiskolások ahoz, hogy önnálló szervezetbe tömörüljünk. Erre szükség volt azért, mert magyar diáktársaink egyre jobban kimutatták zsidó ellenes beállítottságukat, nem volt semmi közös érdekünk ami összekapcsoljon velük. Ök akkor már nyíltan a soviniszta, állam-ellenes csoportokhoz közeledtek. Ennek a különálló szervezkedésnek még más célja is volt. Szükség volt anyagi segélyt elöteremteni, hogy támogatni lehessen azon diáktársak tanulmányait, akik szorult anyagi helyzetben voltak.

Ez az akció nagyjában sikerült is, pár év folyamán, 1935 és 1938 között. A nyári szünetben rendezett magas színvonalú, kifejezetten zsidó tartalmú kultúr-rendezvényeinket az egész zsidó közönség támogatta. Természetes volt, hogy ez a föiskolás csoport szerves részét képezte a Theodor Herzl egyesületnek. Voltak közöttünk akik Prágában a zsidó szabadegyetem elöadásait látogatták, s az ott tanult ismereteket átvitték a helyi csoportba.

Mindaz, ami fiatalságunkkal kapcsolatba volt, megszakadt 1938 öszén, a magyar megszállás kezdetével. Annak idelyén nem tartózkodtam Ipolyságon. Vizsgákra készültem Prágában, s ott idöközben idegen állampolgárrá lettem. Különleges engedéllyel lehetövé tették, hogy esedékes vizsgáimat a karácsonyi szünet elött befejezzem. A zavaros idök következtében az otthonnal való levelezés is rendszertelenné vált, az is csak rövid, óvatos tartalommal. Igy eltitkolták elöttem mindazt amit az u.n. "felszabadulás" hozott magával, csak hogy zavartalanul tanúlhassak. Otthon már vártak a fájó meglepetések. Szegény boldogúlt Anyámat koholt vádak alapján (melyekre részeges, züllött kétes egyének hamis tanúságát használták fel), többed magával, köztük iskolás lányával is toloncházba internálták hosszú heteken át. Mindannyiukat a kitoloncolás veszélye fenyegette. A határra, Cseklész állomásra vitte öket a vasúti szerelvény, hogy ott a "rongyos gárda" gyilkosaiért cseréljék ki. Erre az új csehszlovák hatóságok nem voltak hajlandók.

szlovákok is elnyomottaknak érezték magukat, ami kizárólag kulturális okokból történt. A zsidók tudni illik nem akarták, hogy az 1930-as népszámlálás következtében esetleg megszüntessék az Ipolyságon müködö magyar nyelvü középiskolákat (polgárit és gimnáziumot). A magyarok kezdetben még óvatosak maradtak, mert szükségük volt a zsidóság támogatására. Ök kezdetben az u.n. "Katolikus Akció" ürügye alatt gazdasági alpaon próbáltak a zsidóságnak ártani. Katolikus szövetkezeti boltokat, valamint textil üzleteket és gyári lerakatokat létesítettek, így akartát késztetni a vidéki lakosságot is, hogy ezeket az üzleteket látogassák szombatokon, amikor az összes zsidó üzletek egyöntetüen zárva maradtak. Az értelmiségi foglalkozásokban (orvosok és ügyvédek) a zsidók túlnyomó többségben voltak.
A gimnázium éretségizöi és a föiskolai hallgatók között a zsidók száma egyre emelkedik. Pl. az én évfolyamomban (1935-ben éretségiztünk), 13-an voltunk az osztályban, ebböl heten voltunk zsidók. Tovább tanultunk különbözö föiskolákban mindaddíg, amíg a megszállás következtében kénytelenek voltunk tanulmányainkat félbeszakítani. A magyarok nagy bünéül tudták be a zsidóságnak azt a tényt is, hogy valamennyien bizalommal és hüséggel viszonyultak a csehszlovák államhoz, és azt ki is nyilványították.
A szlovák hivatalnokok rossz indulatúan intézték a zsidók adó, vagy állampolgársági ügyeit, zaklatták öket más módon; fokozatosan egyre jobban kiélezödtek a lakosság egyes csoportjai közti ellentétek. Elérkezett az ideje, hogy a zsidóság is reagáljon a hitközségi élet keretein kivül. Két cionista egyesület alakult: "Theodor Herzl", Dr. Neumann Antal (Ady) elnöklete alatt, valamint a "Wizo" Rosenberg Arnoldnéval (Ellával) az élén. Mindkét csoport körül nagyszámú tagság tömörült, és teljes megértésben müködtek együtt. Ugyanakkor a cserkészmozgalom vonzó hatása is csökkenni kezdett. Vezetöségének jelentös és közkedvelt tagja Hevesi Pali (mai nevén Avisai Sraga, Kfar Maccabi kibucban) kivált a csapatból, s Virányi Lacival együtt megalapították s hamarosan kiépítették a Makkabi Hacair szervezetét Ipolyságon. Ez az ifjúsági mozgalom mindennél jobban felelt meg a helyi mentalitásnak (politikamentes, nem szélsöséges, ugyancsak a vallással is türelmes). Az ö nevelésüknek az eredménye mutatkozott meg a késöbbi évek, illetve a háború utáni idöszak folyamán. Ök vették ki részüket a földalatti mentömunkában Pesten, ahol Kárpáti Pali hösi halált halt a nyilasok elleni harcban. A Makkabi Hacair életben maradt tagjai képezték magvát a nagy allijának. Kivették részüket az ország építésében, ahol ök és gyermekeik is életüket áldozták az ország védelmében és terrorista támadásokban. A chaluci munkára való elökészités mellett a Makkabi Hacair intenzíven foglalkozott a testneveléssel. Ebben volt

befogadta a zsidó fiatalságnak a túlnyomó részét, többek között önnálló leánycsoportal. Rövid idö alatt a zsidó cserkészek csapata lényegesen felülmulta a gimnáziumét, és az egész zsidó közönség kedvelte. A nyári táborozáson és kirándulásokon kivül komoly nevelö munka folyt, kultúrtevékenység, zsidó témáju elöadásokkal, vita estek a nagy közönség számára. A csapat anyagi helyzete és technikai felszerelése lehetövé tették a táborozást távol fekvö romantikus helyeken is, mint az Alacsony- illetve a Magas Tátrában. Füredy tanár még azután is résztvett a nyári táborokon, miután áthelyezték Ipolyságról. Utána Salamon Géza tanár volt névleges (nem aktív) parancsnok egészen hirtelen haláláig 1935-ben. Voltak közös kultúrrendezvények propaganda és pénzszerzés céljából együtt a gimnázium cserkészeivel. Ilyenkor a mieink zsidó motívokkal tarkították a müsört. Nekik akaratuk ellenére kellett elfogadni ezt, mert a közönség javát a zsidó csapat vonzotta. A bevételböl folyó közös hasznot pontosan megfeleztük. Egy ilyen elöadás próbái közben a következö nevetséges kis eset történt. Felléptek többek között a 7-8 éves kis zsidó cserkészlányok (1-2-ik ellemisták) kedves táncszámmal, énekeltek egy dalt magyar és ivrit fordítással. Dr. Horváth tanárom (a gimnáziumi csapat parancsnoka) buzgó katolikus és konzervatív nevelö létére nem állhatta meg megjegyzés nélkül: :A kislányok talán feltünöen magasra emelik lábukat a táncnál. Ajánlatos volna megváltoztatni, hogy mindez ne legyen olyan kihívó!!"
A zsidó nevelés terén változás állott be, amikor a 30-as évek elején a zsidó ellemiben Popper Rózsi kezdett tanítani. Ö cionista létére haladó irányt adott az eddigi merev szellemnek, igyekezett öntudatos nevelést adni tanítványainak. Ujításait Kopasz Armin igazgató is jóváhagyta az akkori idök felfogásának megfelelöen. Rövid idö alatt megismerkedett a helyi körülményekkel. Iskolai elfoglaltsága mellett a cserkészcsapat munkájában is aktívan résztvett és minden téren hasznosan segített. Azelött Bratislavában több testvérével a Hacofe tagja volt. A Hacofe szintén önnálló cserkészcsapat volt, párton kivüli, de jobban kifejezett cionista iránnyal. Popper Rózsi ivritül is kitünöen beszélt. Osztályaiban fejlesztette tanulói általános ismereteit és egyéni kezdeményezéseit, felismerte és pártfogolta a tehetségeseket. Ugyanakkor a szülök minden rétegével a legszivélyesebb kapcsolatban állt. Az iskolában a kötelezö tananyagon kivük is tanultak a zsidóságról, olvasták az akkori zsidó írók és költök müveit magyar fordításban, megújultak az ivrit versek és dalok az iskola ünnepségein. Popper Rózsi ténykedésének 1938 öszén vége szakadt.
Ugyancsak a 30-as évek elején jutott hatalomra Hitler és pártja a szomszédos Németországban. Visszaélve a csehszlovák állam demokratikus törvényeivel, a német kissebbség példájára a magyarok is mozgolódni kezdtek; ugyanakkor a

a mi városunkban is. Elözöen is voltak már akik a mozgalommal szimpatizáltak, de sok féle okból ezt nem nyilvánították kifelé. Emlékszem arra, hogy voltak kultúresték cionista jelleggel, ahol meghallgatták a lelkes elöadókat, de a hallgatóság nagy része továbbra is közönbös maradt. Ez történt a késöbbi években is, amikor az akkori Palesztinából a híres ivrit költö Avigdor Hameiri látogatott el, s adott elö. Ö ismert volt városunkban és sok személyes barátja is volt abból az idöböl, amikor az elsö világháború elött egy idöben a boldogúlt Grossman rabbi mellett tevékenykedett. Az ö elöadása nagy csalódást váltott ki a közönségben, mert nyíltan és merészen bírálta az akkori galuti felfogást és a kisvárosok zsidó társadalmát. 1925-ben már akadtak lelkes cionisták, akik kezdeményezték az ifjusági mozgalmak létrejöttét. Megalakult a Hasomer Kadimah. Ez inkább cserkész mozgalom volt mint chaluc, és igyekezett párton kivüli maradni (ez volt akkor a legmegfelelöbb az akkori keretekben). Itt meg kell emlékeznem Schütz Feriröl, aki komoly intellektuális tényezö létére teljesen átadta magát a mozgalomnak. Ugyanakkor Liszovics Mór héber tanítónak az érdeme volt az, hogy beszervezte az iskolásokat és lelkesen tanította a héber dalokat, (egy idöben ö volt a csapat parancsnoka is). A vezényszavak ugyancsak ivritül hangzottak. Ez az alakulat csak néhány évig tartotta fenn magát, aminek több oka volt. Az eredeti vezetök, Schütz Feri és Liszovics Mór, idöközben elkerültek Ipolyságról. Az egyik lelkes és népszerü parancsnok, Kohn Zoli, az Ipolyba fulladt (annak dacára hogy kitünö úszónak ismerték). Örvénybe került a kiáradt folyóban, vagy szívgörcsött kapott. Nem sokkal késöbb fiatalon halt meg még egy vezetö, Büchler Laci (a nagy Laci). Ez a két tragikus vesztesség hozzájárult, hogy a Hasomer Kadimah Ipolyságon is lassan megszünt létezni...
Ennek a mozgalomnak a helyét a Hasomer Hacair vette át. Az akkori túlságosan baloldali beállítottságú ideológia miatt ez a mozgalom nem tudott Ságon megalakulni, mint ahogy a késöbbi években a Betárnak sem sikerült.
A volt Hasomer Kadima legaktívabb tagjai voltak a Büchler fiúk mindkét családból, részük volt annak alapításában és vezetésében. Ök együtt Schmiedl Lacival egy csoportot képeztek, amely továbbra is kitartott. Évente résztvettek a gimnáziumi cserkészcsapat nyári táborozásán, ahol a tábori élet keretében külön kóser konyhát vezettek. Ez volt a magva a késöbbi önálló zsidó cserkészcsapatnak. A 30-as évek elején ez a kezdeményezés valóra vállt, megvoltak a feltételek hozzá. Abban az idöben a gimnáziumban müködött Füredy Hugó zsidó tanár, akinek felelösségére az intézet igazgatósága hozzájárult ahoz, hogy diákjai hivatalosan is belépjenek a minden politikától mentes zsidó cserkészcsapatba. Egyúttal Füredy tanár lelkes és tevékeny csapatparancsnokká vált. Mindez nagy változást hozott, mert ez a cserkészcsapat

osztály együtt, mindegyik a saját tanterve szerint. Tornaterem nem volt, nem is tornáztunk sokat, azt is az idösebb évfolyambeliek vezetésével. E miatt sok bajunk volt a gimnáziumban... Az iskolaév azonos volt az állami iskolákkal, beszámítva a nyári szünidöt is, csak vasárnap helyett szombat volt a pihenönap. Ugyancsak szünet volt az összes nagy ünnepek és félünnepek idején, továbbá Chanuka, Purim, Lag B'Omer és böjtnapokon. Az iskola színvonala elismerten jó volt, a jobb keresztény családok is küldték oda gyerekeiket. Az állami tanterv csak hittan tanitását írta elö, így világtörténelmet is csak általánosságban tanultunk, s nem zsidó vonatkozásban.
A hivatalos tanórák után kezdödött naponta a tulajdonképeni héber óra. Kezdetben az Alef-Bet olvasását sajátítottuk el, azután kezdtünk imaszövegeket olvasni, majd a Tanachot, melynek szavait magyarra fordítottuk.. Ez így ment addig, amíg a héber tanitásban változás állott be. Volt egy lelkes héber oktatónk, Liszovics Mór, aki tanachi héber mellett kezdett tanitani ivrit verseket és énekeket (többek között a Hatikvát és a Birchat-Am-ot). Akkor hallottunk elöször Trumpeldorrról és társairól. Akadtak már akkor a hitközségi iskolaszékben egyesek, akik ezt támogatták. A többség azonban akkor még nem fogta fel a cionizmus jelentöségét, de erre majd visszatérek.
Az iskolákkal kapcsolatban meg akartam jegyezni azt, hogy az állami iskolákban (szlovák ellemi és polgári, illetve magyar polgári és gimnázium) zsidó tanulói mindennemü irásbeli feladattól vagy vizsgától szombaton hivatalosan fel voltak mentve.
Még a táblához sem hívhatták öket, ha az írással volt kapcsolatban. Tehát szombatokon nem volt írással vagy rajzolással egybekötött tanóra. Azonkivül az elismert föünnepek napjain, a zsidó diákokat országszerte felmentették az iskola látogatásától természetes, hogy ez sokszor irígy vagy antiszemita megjegyzéseket vont maga után egyes tanárok vagy diáktársak részéröl. A mi ünnepeink közül a Chanukát kifejezetten méltó formában ünnepelték a zsidó ellemiben. Az ünnepélyen egyenlö módon ismertették a makkabeusok harcát és a chanukai csodát. Hangsúlyozták az iskola zsidó mivoltát. Voltak ünnepi beszédek és versek Patai Józseftöl, illetve Bialik, Giszkalay János, stb. verseik leforditva. Mai szemmel megítélve, ennek a szép és megható ünnepségnek volt egy árnyoldala is: a kifelé mutatott jótékonyság. Voltak u.i. közöttünk szegénysorsú tanulótársak, akiket az ünnepélyen nyílvánosan ajándékoztak meg meleg ruhanemüvel vagy pénzel. Az akkori fogalmak szerint ebben nem volt semmi bántó vagy megalázó. (Különben sem cukorkát sem fánkot nem osztottak az ünnepélyen).

Aránylag hosszú idöbe telt, amíg a cionista gondolat végre kezdett gyökeret verni

nagyon kezdetleges valami volt, azt hiszemm közöttünk senki sem járt oda. A zsidó anyák nagy része otthon volt, ellátta a háztartást, s maga nevelte gyermekeit.
70 évvel ezelött, tehát 1923-ban kezdtem látogatni a zsidó ellemi elsö osztályát. A harmadik osztály végeztével, 1926-ban ünnepelték az iskola fennállásának 30-ik évfordulóját, így szüleink is ott tanultak már, öket is Spitzer Jakab tanitotta. A mi idönkben ö volt az igazgató tanitó, mellette Kopasz Armin a másik tanerö. Alapításától kezdve a Pusztulás idejéig, 48 éven át ez az iskola adta a kötelezö elsö fokú oktatást Ipolyság és vidéke zsidó gyermekei részére, és töltötte be feladatát a zsidó nevelés terén. A másik magyar ellemi iskolát, valamint a falvakban is, a katolikus egyház tartotta fenn, és ott annak szellemében tanitottak. Minden osztályban ott volt a falon a feszület, és naponta a "Miatyánk"-ot imádkozták. E környezetben a zsidó gyerekek nem érezték jól magukat. A tanitás nyelve kizárólag magyar volt, az állami hivatalos tankönyvek és tanterv szerint. Szlovákul írni-olvasni a második osztályban kezdtünk. Akkor még nem volt intenzív szlovák tanitás, csak néhány óra hetenként.
Idézem az elsö verset melyet tanultunk:

A Kis Honfi

"Magyar anyától születtem,
Magyar is az anyanyelvem,
De azért jó honfi vagyok,
Szlovákul is tanulgatok."

Az iskolában, mely a "status quo" hitközséghez tartozott, a hivatalos állami tanterv mellett zsidó hittant is tanultunk. Mindezt magyarul. A tanulók száma sohasem volt nagy; mindössze néhány minden osztályban, föképen a háborús években született korosztályoknál. Összesen két tanteremben folyt a tanitás, minden teremben 2-3 osztály együtt, mindegyik a saját tanterve szerint. Tornaterem nem volt, nem is tornáztunk sokat, azt is az idösebb évfolyambeliek vezetésével. E miatt sok bajunk volt a gimnáziumban... Az iskolaév azonos volt az állami iskolákkal, beszámítva a nyári szünidöt is, csak vasárnap helyett szombat volt a pihenönap. Ugyancsak szünet volt az összes nagy ünnepek és félünnepek idején, továbbá Chanuka, Purim, Lag B'Omer és böjtnapokon. Az iskola színvonala elismerten jó volt, a jobb keresztény családok is küldték oda gyerekeiket. Az állami tanterv csak hittan tanitását írta elö, így világtörténelmet is csak általánosságban tanultunk, s nem zsidó vonatkozásban.
korosztályoknál. Összesen két tanteremben folyt a tanitás, minden teremben 2-3

kitünt: Masaryk elnök még a Balfour deklaráció megjelenése elött, tárgyalásaiban hangsúlyozta az önálló zsidó állam létesítésének szükséges voltát. Soká tartott, amíg ennek a széleskörü demokráciának fogalmát a mi városunk zsidósága felfogta, s megszokta a beállott változást. Így a kezdet nem volt könnyü. Nem minden ment símán, sok volt a félreértés, súrlódás, hivatali hatalommal való visszaélés stb. Sokan még mindezt csak átmeneti változásnak vélték. A zsidóság távol tartotta magát az irridenta magyar mozgalmaktól, mert ugyanakkor a szomszédos Magyarországon antiszemita nacionalista rezsim volt, zsidóüldözések, Numerus Clausus, stb. Mindezt megismerhettük 1938-ban az úgynevezett "felszabadulás" után, mely minden egyéni szabadság korlátozását hozta magával. A zsidók az új republikában továbbra megmaradtak régi kereteikben, mint zsidó (izraelita) vallású magyarok. Egymás között, valamint a hivatalokban magyarul beszéltek (kezdetben a cseh hivatalnokokkal németül).
Héberül imádkoztak a két hitközség templomában, a rabbik németül szónokoltak
Héberül imádkoztak a két hitközség templomában, a rabbik németül szónokoltak
(még akkor is, amikor az idök folyamán a hivökböl egyre kevesebben értették a német beszédet, melyet az úgynevezett "jobb" családokban használtak). A héber imakönyvekben magyar forditás is volt a könnyebb megértés kedvéért. Uganakkor a sági zsidóság nagyban kivette részét minden politika-mentes magyar kultúr-tevékenységben, beleszámítva sport-egyleteket is. Voltak zsidók a városi tanácsban, hogy érdekeiket képviseljék. Mindvégig fenntartották a zsidó ellemi iskolát, melyben megmaradt a magyar tanitási nyelv.

A zsidósághoz való tartozás megnyilvánult a családok életében. Nagy részben betartották a zsidó vallás törvényeit, kóser háztartást folytattak és szombaton bezárták üzleteiket.

A gyermekeket is a zsidó vallás szellemében nevelték.

Nagyon ügyeltek arra hogy kora gyerekkorunkban megszokottá vállјanak az akkori zsidó élet formái. A legtöbb házban a gyerekek a "Mode Ani" imával keltek fel, s a "Hamalach" imával mentek aludni, ebéd után "bencsoltak", s tudták a "Bróchekat". Megszoktuk azt is, hogy ne járjunk és ne étkezzünk fedetlen fövel (a kapele akkor még nem volt divatban), s "Cidáklit" viseltünk. Ha a szülök távol voltak, az imákat a keresztény szolgáló-lány segítségével mondtuk el. Péntek este, szombat- és ünnepnapokon magukkal vittek szüleink a templomba, hogy az ottani atmoszférát megszokjuk. Péntek este ittunk a templomban a "Kiddus" borból, mely édes volt. Utána "Gut Sabeszt" kivántunk és kezet csókoltunk a Pap Bácsinak (ahogy az idös rabbikat nevezték). A templom udvarán játszottunk kortársainkkal, akik késöbb velünk nöttek fel. Rajtuk kivül alig ismertünk másokat, nem is voltunk sokan. Az ovoda akkor

Az ártatlanul elpusztult Drága fiatal nemzedék emlékére

Sokat gondolkoztam azon, hogyan oldjam meg feladatomat: lehetöen hü leírást adni gyerek illetve ifjúsági korunk idejéröl szülövárosunkban. Szeretném, ha ez a kép elérné célját. Érthetö legyen mindenki számára, hogy felújítsa mindannyiunk emlékeit akik akkor éltünk s ma is életben vagyunk. Azt hogy tanulságul szolgáljon az utánunk következö nemzedéknek, milyen körülmények között éltünk a két világháború közötti korszakban, s mindaz ami életünkre és késöbbi sorsunkra befolyással volt.

Tudni való dolog az, hogy a mi gyerekkorunk az ujonnan alakult Csehszlovák Köztársaság elsö éveiben kezdödött. Ez a történelmi tény radikális változást jelentett az elözö generáció életének minden téren, még ha kezdetben nem is fogták fel ennek a jelentöségét és késöbbi kihatásait.

A 4 évig tartó elsö világháború, az Osztrák-Magyar monarchia összeomlása utáni felfordulás az elvesztett háború következményeivel, valamint a vörös majd fehér forradalom eseményei tönkre tették a lakosság életét, anyagi és biztonsági helyzetét. Mindehez hozzájárult az a tény, hogy az új államban a volt vármegyei székhely az aránylag virágzó városból, elhanyagolt határvárossá esett vissza és minden fejlödése megszünt. (Talán akadnak még olyanok, akik emlékeznek még a város körüli harcokra, valamint arra, mikor az Ipoly képezte a határt a város két része között). Az elsö világháborúban számos zsidó esett el a különbözö frontokon. A város körüli heves harcokban zsidó fiatalok is részt vettek, egy néhányan elestek közülük. Ezek a régi keresztény temetö tömegsírjában feküsznek. (Spitzer Andor az ottani harcokban vesztette el a karját).

Az elsö világháború résztvevöi közül sokan értek el tiszti rangot, vagy részesültek magas harctéri kitüntetésekben. (Ez azonban nem akadéalyozta meg, hogy késöbb a munkatáborba kerüljenek és a kezdetben hordták rangjelzéseiket illetve kitüntetéseiket).

Az akkori generációnak, mely a monarchia neveltje volt, s annak szellemében élt, számtalan nehézséggel kellet megmérközni, hogy az új körülményeket megszokják, mert az új állam alakukat alapjai megváltoztak. Hangsúlyozni kell, hogy az elsö republika a teljes demokrácia elvein épült, alkotmánya minden állampolgárának azonos jogokat biztosított: vallásra, nemzetiségre és fajra való megkülönböztetés nélkül, meghagyva a kissebbségek kultúrális jogait, iskoláival együtt, anyanyelvükön tanulhattak. A zsidóság számára fontos fordulat állott be: A Csehszlovák Köztársaság volt az elsö állam a világon, amely teljes egészében ismerte el a zsidóságot mint nemzetiséget, nem csak mint vallást, s mint utólag

utána lerombolták az oroszok. Mindezek elött a hivöket, a szereplöket elhurcolták a magyar-német hóhérok. Öregeket, fiatalokat, gyerekeket, asszonyokat, férfiakat, senkit nem kimélve, söt a helybeli lakósok egy részének örömére, akik abban reménykedtek, hogy megszabadulnak a zsidóktól és még meg is kapják lemaradt holmiaikat. Sajnos a kivánságuk meg is valósult, 95%-a az elhurcoltaknak ott maradt a különbözö haláltáborokban. Néhány visszatért a háború után, várt egy idöt, abban a reményben, hogy családtagjaiból valaki talán visszajön, vagy próbálta megmaradt vagyonát visszaszerezni, utána elhagyták Mikolát, ahol azóta sem lakik többé zsidó származású lakos, egy kivétellel, akinek édesanyja keresztény, édesapja zsidó származású volt. Pedig valaha a "béke" idöben, a társadalom majdnem minden rétegéböl találni lehetett képviselöket a zsidóságunk körében: öt vegyes kereskedés, gabona-marha kereskedök, fatelepesek, kocsmák, (4) röfös rövidáru, bör és cipö üzlet, trafikos, vasáru, papír-pipere cikkek. Iparosok: órás, bádogos, szabó, pék-cukrász, mészáros, malom (2) szódavízgyár, mozi, villanytelep, ispán, földbérlö, gyógyszerész, ügyvéd, adóhivatalnok, bankár, több magánzó, ezek képezték tagjaink foglalkozását. A hitközség támogatott minden rászoruló zsidót és gondoskodott arról, hogy meglegyen alapvetö megélhetése.
Mivel Mikolán járási székhely volt, voltak benne: járásbiróság, adóhivatal, fináncláktanya, nagy laktanya a határörség számára, csendör laktanya. E hivataloknak nagyszámú fizetett alkalmazottjai sokban hozzájárultak a kereseti lehetöségekhez, ami nagyban elösegítette a szép tradicionális zsidó élet kifejlödését.
Több szigorúan vallásos család volt akik a munka mellett a Talmud napi tanulását sem hanyagolták el. Voltak akik csak a nagy ünnepekkor vagy csak Jahrzeit-kor jutottak el a templomba, de csak egyesek voltak, akik nem tartottak kóser konyhát. Ebben a keretben és életmódban éltek Mikola és környéke zsidósága, megszokva az antiszemitizmus örökké felbukkanó jeleit. Voltak akik elmentek a környékröl nagyobb városokba. A fiatalság tanulás céljából vándorolt el, az idösebbek maradtak a szülö faluban, amíg Hitler és csatlósai elkezdték a "végsö megoldás" lebonyolítását. Többen deportálva lettek, sokan munkatáborba kerültek. Az otthon maradottak Ipolyságra lettek koncentrálva a gettóba, és onnan tovább transportálva a haláltáborokba. Sajnos a legtöbbje nem jött vissza. Családok gyerekekkel, nagyszülökkel elpusztultak, legtöbbje a krematoriumokban. A "Soá" történetét jól ismerjük, kötelességünk nekünk megmaradottaknak, átadni utódainknak az Ipolyság és környéke zsidóságának történetét, hogy emlékezzenek és örizzék meg generációkon át az elpusztultak emlékét. Legyen nevük áldott.

Héberröl forditotta: **Ruhig Magda**

hogy "a mi imáinkat jobban meghallgatják odafent".
Szépek voltak a vidámabb ünnepeink is, tradicionálisak, említésre méltók. A sátoros ünnep, Szukot; a templom udvari "szukán" kivül, majdnem minden család épített szukát. A Schönberger családnál elöre elkészített szuka volt, amit minden évben gazdagon feldíszitettek a Schömbi gyerekek, és mi jártunk csodálni a müvet. Az ünnepi vacsorákat a sátorban tartottuk, ahol mi gyerekek türelmetlenül vártuk a mákkal behintett barchest mézbe mártva, ami az ünnepet jellemezte és az édesebb új esztendöt szimbolizálta, de nekünk föleg az íze volt fontos.
"Sevuesz"-kor a fiatalság díszitette fel a templomot. Teli lombokkal, ágakkal, virágokkal és föleg búzavirág koszorúkkal, amit a lányok fontak az ünnep tiszteletére, feldíszitve velük még a Tóra tekercseit is. "Szimchat Tora"-kor, amikor zászlókkal jártuk körbe a templomot, míg a karzatról szorták ránk a diókat, cukorkát. Miután felnöttünk és erönk bírta, már vihettük a kisebb Tóra tekercseket a körmenetben, nem volt ennél nagyobb öröm és boldogság számunkra, és milyen "hösök" voltunk?
"Peszach"-kor rossz gyerekek voltunk, mert tervszerüen, évenként, az elöre leszállított, a templom emeletén leraktározott macesz csomagokat "megdézsmáltuk", és ezzel "chomeccé" tettük öket, ugyan akkor amikor a falu minden családja már készítette az ünnepre a peszachi fazekakat, edényeket, evöeszközöket, és a tisztaság a "kóser le peszach" a tetöpontján állott. Kinek volt ideje ránk kis tolvajokra és szentségtörökre vigyázni. De a mai napig sem bántuk meg, még ha büntetést is kaptunk érte. A napi "knédlit" megkaptuk, és a maceszböl szivesen megkináltuk a irigykedve nézö gój gyerekeket is. A széder estékröl könyvet lehetne írni, de valahányan ismerjük, még otthonról, ízét és lefolyását.
Chanuka ünnep kedves estéi, amikor meggyújtottuk a chanuka gyertyákat a félig nyitott "spaletták" mögött, a Máoz Zur"-t énekelve, belebámúltunk a szines gyertyák fényébe, örömtelten, ismervén a népünk szabadságharcát, györelmét és a "Bet hamikdas" felszabadítását. Eljártunk esténként más-más családhoz játszani, trenderlizni néhány dió nyeremény reményében. A felnöttek is "gyurták a havat" este, tombolázni és kártyázni az ünnep örömére.
Nem csak az ünnepnapok, hanem minden szombatnak megvolt a maga "íze" és tradiciója mint például "találkozás a déli orákban a Ruhig pék sólet kemencéje elött, megtárgyalva az elmult hét szenzációit és pletykáit, kiváncsian várva hogy a gabe kinyissa a lakatot, hogy milyen sóletot is eszünk ebédre, leégettet, sürüt vagy túl leveseset.
Ezer egy kép, ezer egy emlék, születés, temetés, esküvö, bar micva, hitközségi tisztség választások és még megszámlálhatatlan mozzanat ami bevésödött valamennyiünk emlékébe. Mindez egy röpke pillanat alatt eltünt életünk szinpadáról Vámosmikolán. Szép nagy templomunkat lóistálóvá változtatták és

imátkozástól meglógó fiatalságnak társalgásaira, de föleg a gyermek hadsereg összes elképzelhetö játékaihoz, mint fogócska, bújócska, versenyfutás, stb. Az udvar kapuja a patakra nyillott, így a gyerekeknek a meleg idöben a vízben "hancurozni" és télen a jégen csuszkálni lehetett.
Az udvar keretén belül volt a "mikve", a baromfi vágoda és a cházán lakása, aki egyúttal a metszö (mohél) és a hittan tanitó is volt.
Az idös "Jungreisz bácsi" volt a csodarabbink, nem csak a hitközségé, hanem az egész falué, aki csodatetteivel, növényböl készített gyógyszereivel és föleg imáival segített megoldani a zsidóság és a gojság ügyes bajos problémáit és betegségeit. Elöregedvén, már nehezére esett a szombati "drósékat" tartani, helyette a balasagyarmati "dajan", Deutsch Manó, lett választva és beiktatva. Fiatal, két gyermekes családapa, nagyeszü és nagyon szimpatikus és barátságos ember, aki falunk lakóinak szeretetét és tiszteletét gyorsan elnyerte. Napsütéses vasárnapokon a "galoch"-al (keresztény pap) sétált, együtt tárgyalták a biblia kivonatait. Szombatonként házában délutáni "sale-südeszt" (salos szeudot) celebrált ahol mi gyerekek is megjelenhettünk és a kézmosás és kenyérre való áldás után boldogan csillapítottuk éhségünket a "rabbi néni" barcheszával. Szombat este a "havdala" után Melave Malka estéket tartott, némi könnyebb "harapnivaló"val, és részben vallási részben mindennapi problémák megtárgyalásával sokat hozzájárult a zsidó tradicionális és társadalmi életéhez.

Kántorunk Katz bácsi, aki sok generációt tanitott az alef-bét-re és a hit rejtelmeire, míg késöbb Fink Lézer vette át a nádvesszöt a tanitáshoz. Katz bácsi kezelte a "mikvét", ö volt a metszö, aki járta hetenként a falvakat baromfit vágni, a kóserságot tartó és szombatra készülödö zsidóknak. Ugyan ö volt aki késével több generációt az Abrahám Britjébe felvett. De igazi nagysága a hangjában volt, aminek gazdag és zendülö teltségével betöltötte naponként, szombatonként, ünnepenként templomunkat. Mestere volt a Tóra-olvasásnak is.
A "samesz" pozicióját, hosszú éveken át Hersch bácsi töltötte be. Ö keltette fel a hivöket korán reggel a "szlichesz"-hez, és ö árulta "muszef"-kor a Tórához való felhívást. Legfontosabb munkája a templom gondozása volt, és a kegyszerek karbantartása.
A hétköznapi imádkozások föleg a reggeli minjant nehéz volt betölteni. Az emberek többsége már dolgozott, de a délutáni és az esti imához már összegyült a hivök száma. A legszebb emlékek mégis az ünnepnepokkal kötödnek össze a templom és környékével. Ros Hasana - Jom Kipur, amikor mindenki a fehér "kitel"-ben jelent meg, sok vendég, rokon, szülök, a városban iskolázó gyerekek, jönnek és élvezik az együttléttet, az ünnep szépségét, fennségét, áhitatát. Száll az ima, a fohászkodás a bocsánatért, és egy boldogabb, egészséggel elkövetkezendö évért. Ezekben a kérésekben részt vettek falunk idössebb gojsága, akik természetesnek találták szépszámmal képviselni magukat, végig ülve a részükre elöre elkészített padokon, az ünnepi imákat, mondván

Vámosmikola és környéke / Ruhig György

Vámosmikola Ipolyságteøl kb. 20 km-rel délebbre fekvö ipolymenti falu, és a hitközségileg hozzátartozó Börzsöny-Perocsény-Kemence- Bernece Baráti-T´sa faluk zsidó lakossainak emlékére írom e sorokat, elöre bocsánatot kérve mindazoktól akiknek nevét akaratlanul kifelejtettem a névsorból.
A mikolai hitközség tipikus képét mutatta a magyarországi zsidóság elrendezkedésének a kissebb-nagyobb városokban és falvakban. Microcosmos, amiben majdnem minden rétegét a zsidóságnak meg lehetett találni, a szegénytöl a gazdagig, az iparostól a kereskedöig, az újságárustól az ügyvédig. Annak dacára hogy a harmincas évektöl nem volt már nagy létszámú a zsidó lakosság, a családok száma, a környékkel együtt elérte a negyvenen túli számot. A családok zöme tösgyökeres mikolai születésü - akik még az iskolát a mikolai ellemiben végezték. Az én koromban már nem volt lehetöség az iskolát fenntartani (1930-), így generációm zsidó gyerekei a református ellemiben végzett.
Minden "honszeretet-hazafiság-katona szolgálat" dacára csak másodosztályú állampolgárok voltunk, egyszerüen mondva zsidók. Viszont ez a szó füzte és tartotta össze a "kehilát" és vezette a szomorú végzetig.
A tradicionális zsidó élet, a templomban, a templom körül, és föleg a családok zsidó életének keretein belül bonyolódott le.
A templom egy emeletes, szép, nagy létszámú hivök befogadására képes épület volt. Belül oszlopos, közepén a "bima", a keleti falnál egy néhány lépcsö feljárattal, a Tóra szekrény kivart függönnyel díszítve, és oldalán a cházán (kántor) a másik oldalán a pap és a megtiszteltek üléshelye, arcal a közönség felé. Nöi karzat az emeleten külön bejárattal, nagy díszes ablakok, amelyek sok fényt engedtek be a terembe, megvílágítva a márványutánzatra festett falakat. Az ülés sorok, a le-fel csukható ülésekkel, és a talesz és imakönyv fiókokkal, a padok szélén gyertyatartókkal, amiknek gyertyafénye beleolvadva a csillárok fényébe adták az ünnepi és misztikus hangulatot, ízt és szagot az Istentisztelethez. Minezek képezték "kehilá"nk büszkeségét.

Több kissebb és nagyobb Tóra tekercs, ezüstel himzett ruhákban, koronákkal és mutató ujjal díszítve álltak az "aron ha-kodes"-ben.
A templom bejáratánál volt a "chéder" és egyúttal kis templom, ahol a gyerekek tanulták az "alef-bét" betüit, az imákat, a chumást. Télen fütve volt az imádkozások idejére. E "kis templom" falára volt egy márvány tábla rögzítve, ahol a két patron és nagy adakozók a templom építésére - Feigel Groszman és Naftali Rosenbaum -nevei voltak bevésve.
A templom nagy udvarral volt körülvéve, amiben elfért böven a nagy ünnnepekre távolról jövö rokonok, vendégek, barátok találkozója. Elég volt az újhold megáldására összegyült imádkozóknak vagy a tanulástól illetve

Felsö Túr:
Nagy földbirtokosok éltek Felsö Túron. Katona Sándor, Wider és Frisch családok. További családok: Susitzky kocsma és üzlet tulajdonos, a fia Árpád Ipolyságon élt, és fiával Misivel alijáztak. Ezeknek a családoknak csak egy töredéke maradt életben és szétszéledtek az egész világon.

Rikincise:
Szlovák falu, itt laktak az ipolysági Kulka család rokonai. Idös özvegyasszony orvos fiával, akik nem tértek vissza.

Medovarce:
Kis szlovák falu, egy Fráter nevü család lakott ott, két nös fiuk és leányuk Valika mind nyomtalanul eltüntek.

Devoca:
Szlovák falu Korpona mellett, egy Blumenfeld nevü családból Rachel maradt meg, aki a fiával Haifán él.

Lontó:
Ipolyságtól nyugatra esö falu. Itt lakott Nagel földbirtokos családjával, gyerekei Jancsi és Éva akik a háború után Németországba éltek. Gladstein család két fia megmaradt és Nahariyán éltek. Basa testvérek, Elli, Laci, Olga és Samu elpusztultak, Elli maradt meg, és Mexikoban élö növérével Fridával késöbb Nahariyán éltek. Manci növérük Pöstényben élt a háború után.

Szakállos
Ipolyságtól nyugatra fekszik. Szügyi család malomtulajdonosok elpusztultak, lányaik Aranka és Blanka az országban éltek. A Grünwald család öt tagjából csak Laci fiuk maradt meg, aki a szlovák partizánoknál vészelte át a háborút, Braziliában él.

Ezeket a sorokat szenteltük azoknak az emlékére, akik az ipolysági és környékbeli zsidókkal pusztultak el.

Rosenberg Joska és Langer Laci

Emlékek barátokról és falujukról

Emlékek két barátunktól - azokból a kevesekből akik átvészelték a vészkorszakot. (Észak-keletre Ipolyságtól) Palástról, szülöfalujukról.
Alig volt falu ahol ne lakott volna egy pár zsidó család, a kapcsolat a családok közt néha rokoni volt vagy baráti, és az ünnepeken a minjan-nál, ami vagy az egyik falu kis imaházában vagy egy magán házban tartottak, de föleg a jizkor imánál jöttek össze. - Volt körzeti vándor sakter, aki egyik faluból a másikba ment. - Némely faluban zsidó temetö is volt.
1944 májusában az összes falusi zsidókat az ipolysági gettóba kényszerítették menni. Sorsuk az lett, mint a többi deportáltaké - kb 80%-a elpusztult.
A megmenekültek nagy része munkaszolgálatosokból került ki. A vészkorszak túlélöi rövidesen Izraelbe vagy a világ másik részébe vándoroltak ki.

Tompa:
Két család lakott ott. Goldsmit Jenö és felesége Rivka. Kocsmájuk és füszerüzletük volt. Mindketten elpusztultak. Juker család, szintén füszerüzletük volt, gyerekeik Armin és Juci az országban élnek.

Horváti:
Langer József (Laci nagyapja) kocsma-üzlet és mészárszék tulajdonos volt. Fia Miska földbirtokot bérelt. 1949-ben a fiával Lacival alijázott és Nahárián telepedtek le. Miska 1986-ban meghalt. Doman Alfréd és felesége földbirtok bérlök voltak. Elpusztultak.

Alsó Szemeréd:
Diamant család, kocsmatulajdonos, Steinberg család üzlet tulajdonos. Mind elpusztultak.

Egeg:
Horn családból Laci és Magda maradtak meg és sógoruk Dr.Weinberger, aki Nahariyán él.

Palást:
Langer, Rosenberg család (Jóska családja). Langer József Smuel még 1930-ban meghalt. Rosenberg Natán és felesége Rozália meghaltak a háború alatt. A fiuk Feri -Avigdor itt élt Izraelben.
Herman Léván élt. Herman lánya Rachel Dganja kibucban él. Avigdor Palástom élt feleségével és három gyerekével, Magda, Karol és Joska. Felesége és Magda elpusztultak. Avigdor, Karol és Joska alijáztak. Avigdor és Karol meghaltak. Rosenberg Natan fia, Arpád kivándorolt USA-ba családjával, és ott halt meg.

Fenyö Hugó, felesége Ilonka, gyermekei: Dezsö, Miklós, Edith és Éva; unokáik Vera és Tamás. Ipolynyéki Körjegyzö volt. Életben maradtak: Miklós, Éva és Vera. Mindhárman Ausztráliában élnek.

Kalmár Alexander, felesége Julia, gyermekeik Kató és Stefán. Kató Ipolynyéken halt meg mint Bornstein Oszkár felesége, Stefán Izraelben él.

Schöfer Lídia és Miklós, két testvér. Csak Miklós tért vissza és az Amerikai Egyesült Államokban él.

Müller László és felesége Kató, gyermektelenek voltak. Szódagyáros volt. Nem jöttek vissza.

Ipolynyék mellett Kelenyén lakott egy zsidó család. Glück Hermann (még a háború elött elhunyt), felesége Julia, gyermekei: Elza, Hugó, Aranka, Helén, László és Ing. Béla. Unokái: Gilad Uri (Friedmann Imre), Arielli (Wertheimer) Ági, Glück Gyuszi, Imre és Tomi, és Wertheimer András. Saját nagy birtokon gazdálkodtak. Az egész nagy családból visszajöttek: Gilad Uri (aki Izraelben hunyt el), Glück Gyuszi és Arielli Ági. Glück Hugó még a háború elött kivándorolt Amerikába, és megmaradt. Glück László szintén megmaradt, Csehországban halt meg.

Ipolykeszi (Kesihovce) szintén egy szomszéd falu. Itt két zsidó család lakott.

Brack Ignác és felesége, gyermekei: András és Julia. Saját birtokán gazdálkodott. Csak András jött vissza, Amerikában él.

Wetzler Jenö és felesége, gyermekei: Erzsébet és Klári. Kereskedö és kocsmáros volt. A két lány jött csak vissza.

Az összes családokat elhurcolták és csak egy töredéke tért vissza. Akik megmaradtak, szétszóródtak a világban, egy nagy részük Izraelben él.

Ma csak egy zsidó él Ipolynyéken, Matzner György (Gyurka). A templomot lerombolták, a telkét eladta a község. Viszont a kis temetö szépen rendben van tartva. Ez annak köszönhetö, hogy a háború után oda temették Matzner Ödönt, Bornstein Oszkárt és feleségét (Kalmár) Katót. Hozzátartozóik, izraeli anyagi segítséggel gondozzák a temetöt.

Lányi Imre

Ipolynék és környéke

Ipolynyék (Nekyje ma Vinica) 18 km-re fekszik Ipolyságtól. A 12 zsidó család egy szép kis berendezett templomot tartott fenn és egy fizetett metszöt. Egy része az ortodox a másik a status quo áramlathoz és rabbinátushoz tartozott, de ipolynyéken a legszebb harmóniában éltek. Az ipolynyéki templomba jöttek imádkozni a környékbeli kis falvak zsidó lakossai ia, leginkább csak az ünnepekre, amikor az ipolynyéki családok vendégei voltak.

Minden Péntek este és Sábát délelött volt minján, de ha valakinek hét közben Azkarája (Jahrzeit) volt, akkor is össze jött a tíz ember.

Az Ipolynyék és környéke zsidó lakosainak névsora, foglalkozási ága és túlnyomó többségének szomorú története:

Bornstein David és felesége Olga, gyermekei: Erzsébet, Magda és Oszkár. Kereskedö volt, késöbb földmüveléssel foglalkozott. A családból csak Oszkár jött vissza. Ott élt Ipolynyéken és ott is halt meg.

Widder Mor és felesége Etel, gyermekei: Ph. Mr. Tibor, Magda és Imre, unokája Ákos. Kereskedö és vendéglötulajdonos volt. Az egész családból csak Tibor jött vissza. 1948-ban kivándorolt Guatemalába és a mai napig ott él.

Hirschfeld Izidor és felesége Regina. Földbirtokos gazdálkodó volt. Gyermektelen. Elpusztultak.

Widder Emil, felesége Olga, gyermekei Éva és Károly. Gazdálkodó volt, a Hirschfeld birtokot bérelte. Csak Éva jött vissza, Ausztráliában él.

Zsadányi Dezsö, elsö felesége Frida, második felesége Elza, gyermekei: Ilona, Vali és Zoli. Kereskedö volt. Csak Ilona és Vali jöttek vissza. Vali (Szücsné) Izraelben halt meg. Ilona Németországban él.

Zemmel Josef, felesége Rivka, gyermekei nevére nem emlékszem. Ö volt a környék metszöje és a gyerekek héber tanitója. Töle tanultunk imádkozni. Voltak testvérei: Jolan, Irénke, László. Mind elpusztultak, senki sem jött vissza.

Ing. Lányi Alexander, felesége Erzsébet (Ester), gyermekei Imre és Dr. Gavriel (Pista), nyugalmazott magyar királyi fömérnök, gazdálkodó és földbirtokos volt. Csak Imre és Gavriel jöttek vissza, Izraelben élnek.

Matzner Sámuel, felesége Berta (még a háború elött elhunyt), gyermekei: Ödön, Sári, Aladár, Alexander, Piroska, (még a háború elött elhunyt) Miklós és László. Csak Ödön és annak fia György (Gyurka) jöttek vissza. Mészáros volt.

alapokra épült. A zsidó hagyomány volt az összetartó erö, s tette lehetövé fennmaradását. A zsidó család biztos "menedéket" nyújtott. A sanyargattatás éveiben mindenki meghozta családjáért a maga áldozatát. Az én családom majdnem teljes egészében elpusztult a Holocaustban, azonban csekély számú rokonom túlélte a borzalmakat, és hozzám fordultak segitségért, Buenos Airesba. Számomra magától érthetö volt, hogy mindenben rendelkezésükre állok; örömömre szolgált, hogy segithettem rajtuk. A hagyományörzö családok körében ez a fajta hozzáállás és segitökézség csaknem egészében megmaradt. A zsidó hagyomány elhagyása sokszor a család széthullásához vezetett. Az igazat megvallva persze, mint például az iparosodás következtében a családok szerteágazása, a nagyszámú lakosság nagyvárosokba tömörülése, forradalmak és háborúk.

nem ellenezték, hogy a fiatalok szerelmi házsságot kössenek, mindaddig, amíg megitélésük szerint a pár anyagi szempontból is összeillett. A válás igen ritka eseménynek számított Ipolyságon. Volt néhány "águná" is a városban: olyan nök, kiket férjük elhagyott, s elválni nem volt hajlandó tölük, vagy olyan asszonyok, kiknek férje eltünt az I. világháború során, s haláluk ténye nem bizonyosodott be. Ezek a nök nem tudtak újból férjhez menni a zsidó vallás törvényei szerint. Csak két kirívó esetre emlékszem ezen a téren. Volt két fiatalasszony, akik belefáradtak a várakozásba, s mindketten törvényen kivüli fiút szültek. Az egyik esetben mind a nö, mind a férfi a "Status-Quo" közösséghez tartoztak, s a másik esetben a férfi orthodox volt, s a nö a "Status-Quo" közösség tagja - így a második eset nagyobb vihart kavart. Az volt szokás Ipolyságban, hogy a férfiak csak akkor házasodtak meg, miután már elég élettapasztalattal rendelkeztek. Fiatalon elhagyták a szülöi házat, lakást béreltek maguknak, és izlésük szerint cserélték ágyasaikat. Ez bevett szokás volt mindkét zsidó hitközség tagjai körében, és senki nem látott ebben semmi rosszat. Ezzel együt a nem zsidó nökkel való együttélés bünnek számított, melyre nem lehetett megbocsátást kérni Jom Kippurkor. Házzaságuk napján a fiatalemberek pontot tettek múltjukra, s egy éjszaka során tiszteletreméltó, hüséges férjekké változtak át. Az ipolysági nöket leginkább a szerénység és az erkölcsösség jellemezte. Ez igaz volt mindkét hitközség nötagjaira egyaránt, de ugyanúgy a magyarországi zsidó nökre összességükben. Zsidók és nem zsidók közötti vegyesházasságok majdnem nem léteztek. Egy kézen megszámlálható volt a kitért zsidók száma Ságon. Ezek között volt egy nem helyi születésü orvos, és egymásik orvos is, aki zsidóként hagyta el a várost, hogy egyetemi tanulmányokat végezzen, és tökéletesen elfelejtette, mire visszatért, hogy zsidónak született.

Az állami törvények szerint, minden zsidónak hitközségi adót kellett fizetnie. Körülbelül öt olyan család lakott a városban, akik nem tartoztak egyetlen hitközséghez sem, de tagjaik zsidókkal kötöttek házasságot és zsidó életmódot folytattak azután is. Igen kevesen tértek le a helyes útról.

Minden éremnek két oldala van, így az emberi életnek is. Ez az oka annak, hogy elmeséltem Ipolyság zsidóságának történetét, felelevenítettem szülövárosom zsidó lakóinak pozitívumait és negatívumait is.

Amikor manapság olyan híres emberek, kiemelkedö egyéniségek mint Lloyd George, Roosewelt vagy Kennedy tévelygéseiröl, hibáiról, elsösorban nökkel folytatott kalandjaikról olvasok, nem itélem meg öket ezért, szememben ugyanolyan "emberek" maradnak. Hiszen jelentös tetteik és tevékenységeik sora többet nyom a latban. Ugyanígy az ipolysági patriarchális zsidó család fogalommá vált, s rajta keresztül maradt fenn a zsidóság, mely szilárd és biztos

öregembernek akik utolsó "mohikánként" tanulták a Gemárát az egész ipolysági közösségben.

A zsinagóga "gábe"-ja furcsa ember volt. Vöröses bajsza alatt sohasem fordult mosolyra a szája. Nem voltak barátai, az egész városból senkivel sem barátkozott. Hozzászokott, hogy határozott parancsokat osztogat a kocsisoknak, és teljes engedelmességet várt el tölük. "Gábe"-ként is pontosan ilyen durva módon viselkedett. Amikor belépett a zsinagógába, a "samesz", a templomszolga remegni kezdett mint a nyárfalevél, s mikor kilépett az épületböl, a "samesz" felllélegzett. Az igazat megvalva, tevékenysége következtében rend volt a zsinagógában, és talán miután nem voltak barátai, választották meg erre a feladatra, amelynek nagy büszkeséggel tett eleget. Személyisége és "gábe" feladata az évek során egyre forrottak, és elválaszthatatlanná váltak. Lovaskocsijai a Lengyel-kávéház elött egész nap az utasok rendelkezésére álltak. Az utasok általában a várostól három kilométerre fekvö vasútállomásra vették igénybe a szolgáltatást.

A zsinagóga már említett "samesze" is furcsa teremtés volt, hideg és ideges természetü ember, aki örökösen egereket hajkurászott, és soha nem vette észre, hogy útközben minden keze ügyébe kerülö tárgyat összetört. Öregnek és agglegénynek "született", és egyedi tulajdonságain soha nem változtatott. Sovány volt, mivel nem evett eleget. Nem evett, mivel fogai kiestek, kávén és levesen élt. Fejbörén talán soha nem nöttek hajszálak. Írni és olvasni sokkal jobban tudott, mint kollégája, a "szkriszten", a helyi katolikus templom szolgája, aki mondhatni teljesen analfabéta volt. Ez az ember egyedülálló módon képes volt hosszú beszélgetéseket folytatni önmagával, söt vitatkozott is sajátmagával. Már fél órával az imaidö elött mindig helyén ült a zsinagógában. Egy tinédzser kiváncsiságával egyszer utánamentem, hogy kilessem "titkát". Nemlétezö "feleségén" töltötte ki mérgét, mintha mellette állt volna a nö, aki még az elözö évszázadban "vált el" töle. Ez a "samesz" által kitalált módszer nem csak elváltak, de házasemberek számára is ajánlatos, ha mérgüket akarják magukból kiadni.

Amikor a lányok felcseperedtek, családjaik igyekeztek minnél hamarább férjhez adni öket. Nyilvánvaló volt, hogy férjhezadandó lány van a házban, amikor intenzív szabás-varrásba kezdtek a ház asszonyai, hogy elkészítsék a "stafirung"-ot (a feleség vagyona, kelengye, és egy új zsidó ház háztartásához szükséges tárgyak) a jövendö menyasszony számára. A várható hozomány összege már elöre ismeretes volt a szóba jövö férj-jelöltek elött. A fiatalság elfogadta ezt a biztos alapon nyugvó házasodási rendszert. A szülök általában

börtönben ült. Egy Roth nevü zsidónak a szomszédos Hont nevü faluban volt kocsmája. Tilos volt szeszes italt árusítani részegek számára. Egyszer egy jómódú keresztény ember betért ebbe a kocsmába, és pálinkánt kért Roth kocsmárostól. Amikor a kocsmatulajdonos megtagadta a kiszolgálását, a részeg ember rátámadott. Erre reagálva, olyan pofont adott neki, hogy a vendég hátratántorodott, a gerince eltörött és halva terült el a kocsma padlóján. Roth szerencséje az volt, hogy védelmére számos tanú állt rendelkezésére, és így csupán egy év börtönbüntetésre ítélték. A másik esetben, egy egyedülálló könyvelö került börtönbe, aki eredetileg nem volt sági, a városban vállalt munkát egy malomtulajdonosnál. Egy idö után, ez az ember kisebb összegeket emelt el a malom kasszájából. A zsandárok akkor tartóztatták le, amikor éppen szökni készült kis "zsákmányával". A helyi zsidók szerették volna minnél hamarabb elboronálni a kellemetlen ügyet, söt felajánlottak egy összeget a malomtulajdonosnak hogy megakadályozzák hogy vádat emeljen. A malomtulajdonos azonban határozottan elútasított minden kompromisszumos megoldást, s így a tolvaj könyvelö fél évet ült a börtönben.

1958-as Izraelbe való bevándorlásom után mesélte nekem valaki, hogy a harmincas években az orthodox közösség egyik leggazdagabb családja a Scmidel család, amely hivatalosan bérelt erdöket a kormánytól, néhány más zsidó családdal egyetemben nehéz bírósági ügybe keveredett a cseh adóhivatallal.

Ez az ügy nagy vihart kavart a helyi lakosság egészének körében, s ez árnyékot vetett a zsidókra általában.

Lakott Ságon egy kiváló talmud-tudós és polihisztor: Neumann Jakab (Kobi), a nagybátyám). Gyakran fordult meg nálunk: minden szombaton átjött hogy nagyapámmal Tórát tanuljanak és szavait magyarázzák. Most is magam elött látom öt, ahogy hosszú órákon keresztül imádkozik nagyapámmal együtt. Nagyapám valojában süket volt. És aki komunikálni kivánt vele, csak egy, a hangot felerösitö fülbe illeszthetö hallótölcséren keresztül tehette ezt meg. Nagyapámat már messziröl észre lehetett venni, miután a hallótölcsér mindig a nyakában lógott. Igy, habár nem halhatta a mi pletykálkodásunkat de szigorúan követte minden lépésünket minden tettünket. Jakab nagybátyám, és nagyapám órákon át vitatkoztak a Gemárán, a hallótölcsér segítségével. A szomszéd szobában nagymamám üldögélt, kezében a nök körében népszerü, jiddis nyelvü Tóra-kommentárral, a "Cene Rene"-vel s vigyázott arra, hogy mi gyerekek ne zavarjuk az imádkozó férfiakat. Ily módon oltották belénk a Tóra tanulás szentségét és szeretetét. Télvíz idején, az én feladatom volt, hogy káposztalét hozzak a két férfinak az egyik kamarában álló hatalmas hordóbol. Annak a két

tagjaira is átterjedt a játékszenvedély.

Ipolyságnak 1860-ban 2000 fönyi lakossága volt, annak köszönhetöen hogy Hont megye megyeszékhelyeként müködött. A város kereskedelmének alapjait a zsidók tették le: az ott müködö 34 különbözö üzlet, mészárszék és kocsma közül 1921-ben 26 zsidó tulajdonban volt. A zsidóság a helyi lakosság 12%-át képezte, és az összes adó 75%-át fizette. A város nyolc orvosa közül hat zsidó volt, kettö pedig kitért zsidó. A város tizenegy ügyvédje közül kilenc zsidó volt. Az üzletek az egész városban elterjedtek, de föleg a fötér négy oldalán tömörültek. Habár a kereskedök egészséges versenyben voltak egymással, ezzel együtt betartották a "játék" szabályait, és így soha nem voltak közöttük nagyobb összetüzések. A mellékutcákban is voltak kisebb kereskedések, azonban tulajdonosaik csak nagy nehézségek árán tudtak megélni. A szegényeken a gazdagabb családok és a két hitközség gyüjtései segítettek. Koldusok nem léteztek Ságon, azonban volt két-három szellemi fogyatékos a városban. Három szabó és négy suszteren kivül nem volt több zsidó kétkezi munkás. A szomszédes falvakban kizárólag zsidó tulajdonban voltak az üzletek és a kocsmák, söt itt-ott a zsidók még földbirtokkal is rendelkeztek. Négy-öt falu együtt foglalkoztatott elöimádkozót, zsidó hittan-tanárt és vágót. Kevesen elhagyták Ságot, hogy más nagyvárosban, elsösorban Budapesten próbáljanak szerencsét.

Minden hitközségnek megvolt a maga mikvéje (rituális fürdöje), valamint a maga fürdöje. Azokban a napokban még nem volt a házakban fürdöszoba, nem volt csatornarendszer Ipolyságban. A konyhában állt az a mozgatható dézsa, amelyben mosakodtunk. Tíz méter mélyen volt a város alatt elegendö víz, azonban nem ivóvíz. Nyitott városi és magám mükútak szolgáltattak az ivóvízet. A konyha
sarkában a padlón két vödör állt teli ivó vízzel, s egy harmadik a földön volt elhelyezve: ennek vize kézmosásra szolgált. Majdnem minden ház udvarán ástak kutat, melynek vizét fözésre használták. Volt még egy vízszerzési mód: az udvaron a központi ereszcsatorna alatt állt egy óriási hordó, mely az esövizet gyüjtötte és tárolta. Ez a víz szolgált hajmosásra. Amikor befagyott a hordó vize, fejszével törtük fel. Minden udváron építettek árnyékszéket, és a több ház számára közös udvarokon egymás melett sorakoztak az árnyékszékek. A vízöblítéses angol W.C. XIX. századi angol találmány, mely gyorsan elterjedt szerte a világon, azonban csak az elsö világháborút követöen honosodott meg Ságon.
A térség földmüvesei és a két bank adtak elegendö munkát a sági ügyvédeknek. A zsidók általában nem voltak törvényszegök: csupán kettöre emlékszem aki

hogy honfitársaik voltak. A cionizmust a szegény emberek ideológiájaként itélték meg, illetve csak orosz,lengyel vagy öreg zsidók eszméjének tartották, akik életük alkonyát a Szentföldön kivánták eltölteni, s földjébe eltemettetni. A Karlsbadban rendezett 1924-es XIII-ik cionista kongresszust követöen, Brodeczky professzor feleségével együtt Ságra utazott, hogy megismerje édesapámat, és családomat.
Én akkoriban az angliai Leedsi egyetem diákja voltam. Ipolysági látogatásáról hazatérve aggodalommal beszélt nekem szülövárosom lakóinak minden szellemi tartalmat nélkülözö zsidóságáról, közönyéröl. Amikor 1929-ben én magam látogattam Ságra, a helybeliek furcsán és értetlenül néztek rám, miután onnan Argentinába tértem vissza, s szerintük Argentina csak a tolvajok tanyája és menedékhelye.

1931-ben, esküvöm után jártam Ságon utolsó alkalommal. Nem éreztem semmiféle változást a helybeli zsidók általános életfelfogását illetöen, annak ellenére, hogy azidötájt a zsidó nép sorskérdései már komoly helyet foglaltak el világszerte. Az ipolysági zsidók csakis üzleteikkel törödtek, s szabadidejüket kártyajátékokkal töltötték. Élték világukat amögött a félelmetes és öket elvakító "kerítés" mögött, melyet maguknak emeltek. Ezekban az években az ipolysági zsidóság száma mintegy 20%-al növekedett meg, föleg annak következtében, hogy a környezö falvakból sokan költöztek a városba, mert ott biztonságosabbnak látták az életet. 1918-ban hozzávetölegesen 500-an tartoztak a "Status-Quo" közösséghez, s az orthodox hitközség mintegy 150 föt számlált. 150 zsidó vett részt az I. világháborúban, s közülük mintegy 15 esett el, illetve esett fogságba, és soha nem tért vissza.
Ságon két szálloda volt, mindkettö zsidó tulajdonban. Egyikük igen fontos szerepet játszott a helyi zsidóság életében: volt benne egy úgynevezett "Lengyel kávéház", melynek két terme délután és az esti órákban óriási kártyapartik szinhelye volt. Az egyik termet az eyszerübb zsidók töltötték meg, míg a másik teremben a középosztály-beliek és a gazdagok, egyetemi végzettségüek és földbírtokosok, a keresztény dzsentri tagjai és magas pozíciókat betöltö nemesemberek játszottak. A napi négyórás kártyajáték nagy mértékben lerombolta a város egykor magas intellektuális színvonalát, és csökkentette a munka eredményességét és hatásosságát is. Kártyajátékosok általában nem foglalkoznak a zsidó vagy az egyetemes szellemiséggel. A kártyajáték gyakran családokat tett tönkre. Azonban a jelenség nem csak Ipolyságra volt jellemzö, hanem az egész magyar zsidóságra, mind az anyaországban, mind idegen fennhatóság alatt. Eleinte csak kávéházakban folyt a játék, késöbb magánházakban is, elöször csak a férfiak kártyáztak de késöbb a gyengébb nem

Két igen jól szervezett hitközsége volt Ipolyságnak, mindkettö saját zsinagógával és temetövel rendelkezett. Közös, öt osztályos általános iskolába jártak az összes helyi zsidó gyerekek. Soha nem alakult ki ellenségeskedés a két hitközség között, és érdekes, hogy a "vegyes házasságok" a két hitközség tagjai között sem voltak jellemzöek. Ipolyságról nem lehet elmondani, hogy a zsidó tudományokban jártas emberek, talmudtudósok központja volt. Két kézen megszámolható volt azon sági zsidók száma akik tudtak héberül olvasni. Ezzel együtt az orthodoxok, és a "Status Quo" közösség nagy része is tiszteletben tartották a betartandó parancsolatokat, és bizonyos, általuk fontosnak itélt szokásokat is életük részévé tettek. Egy idö után minden sági zsidó elvégezte a helyi vallásos általános iskola öt osztályát, s késöbb többen a környékbeli városok magyar gimnáziumaiban folytatták tanulmányaikat, egészen a sági gimnázium 1910-es megalapításáig. Az összes környékbeli középiskolában büszke magyar állampolgároknak nevelték a diákokat, s a "magyar" világlátást plantálták el a tanulókban. Nem véletlen tehát, hogy a zsidó diákok, akik majdnem egyirányú nevelést kaptak, és csak a magyar kultúrát érezték magukénak mint magyar társaik.

Akkoriban aszerint itélték meg a zsidók egymást, ki mennyire élt a vallási parancsok elöirásai szellemében. Ebböl a szempontból az orthodoxok egy tömböt képeztek. A "Status-Quo" közösség mintegy 95%-a betartotta a kásrut (kóserság) törvényeit, 70%-a megörízte a szombatot, s a nagyünnepeken természetesen mindenki részt vett az istentiszteleteken. Az egykori zsidó élet itt szilárd alapokon állt, melyek azonban bizonyos mértékben meginogtak az elsö világháború után. Az új generációt különbözö gazdasági és politikai irányzatok s Európában, föleg Közép-Európában zajló háborúk és forradalmak befolyásolták. Több évtizeden keresztül az államrendszer türelmességet tanúsított minden népcsoport irányában, s így az ipolysági zsidókat, ugyanúgy ahogy nem zsidó szomszédaikat aggodalommal töltötte el a tény, hogy ezer évnyi magyarországi lét után idegen fennhatóság alá kerültek. Hosszú idö telt el, amíg megszokták új helyzetüket. A helyi zsidók alapvetö ponton tévedtek, helyzetük felmérésekor: egyrészt magukat magyaroknak tartották, akiknek nyelve és kultúrája magasabb színvonalú, mint a sorsukat meghatározó cseheké, másrészt, még az 1919-es "fehérterror" tragikus eseményei után is hüek maradtak magyarságukhoz. Sok-sok év kellett ahhoz, hogy véleményük lassanként megváltozzon.

Ipolyság zsidósága közömbös volt minden külsö szellemi irányzattal szemben s nem érdekelte az sem, ami a zsidó világban történt. Gazdasági szempontból a zsidók kitünö helyzetben voltak, és töretlenül hittek abban, hogy e téren sem történhet változás. Nem hallottak soha Herzlröl vagy Nordauról, annak ellenére,

(amely együttesen mintegy ezer embert jelentett), hozzávetölegesen csupán 240-en tértünk vissza a különbözö haláltáborok poklából: ennyien éltük túl a Holocaustot. A megmaradottak körülbelül fele kivándorolt Izraelbe, s a többiek az Egyesült Allamokban, Ausztráliában s a nyugati világ más országaiban kezdtek új életet. Közösségünk Izraelbe vándorolt tagjai kiváló eredményeket értek el. Vannak közöttünk egyetemi tanárok, katona- és rendörtisztek, rabbik, írók, gyáriparosok, kereskedök, szerelök, mosáv- és kibuc tagok. Mindannyian a saját erönkböl jutottunk el a társadalomban elért színvonalunkra. Örömmel vesszük, hogy gyermekeink kitaposott útunkon járnak, már csak azért is, mert mindannyian egy nagy család tagjainak érezzük magunkat.

Ezennel tanári minöségemben fordulok a követö generáció tagjaihoz: ne dobják félre tanulmányomat, lapozzanak bele néha-néha, s emlékezzenek legalább az emléknapokon drága martírhalált halt szeretetteinkre. Ezáltal könnyeben megérthetik honnan jöttek, s a jövöben merre visz útjuk.

Izrael népe örökkön fennmarad!

Smuel (Pál) Link
Rehovot, 1981

Az elsö zsidó családok, amelyek eredetileg Balassagyarmatról, Vácról és Dunaszerdahelyröl érkeztek, 1860 körül vertek gyökeret Ipolyságon. Dunaszerdahelyröl származnak az én öseim is. Apám és fívérei voltak az elsö Ipolyságon született gyerekek. Kezdetben egységes volt a közösség, azonban az úgynevezett "nagy gyülés" után az ipolysági zsidóság két vallási irányzatra szakadt. A nagy többség a "Status-Quo" közösségbe tömörült, s a kissebbség pedig megalakította a helyi orthodox hitközséget. A pozsonyi származású Groszmann Jehuda rabbit, a pozsonyi jesiva végzettjét nevezték ki a "Status-Quo" hitközség rabbijának, és Weisz Johánán rabbi lett az orthodox közösség rabbija. Mindkét nagytudású vallási vezetö több mint ötven éven keresztül müködött Ipolysági rabbiként.
Lassanként megnövekedett a város zsidó lakossága, egyrészt a természetes népszaporulat, másrészt a környezö falvakból való áttelepülések következtében. Ság hamarosan Hont megye zsidó "fellegvára" lett, mind gazdasági, mind szellemi szempontból. Habár szombatonként volt egy-egy minján a környezö falvakban is, az ünnepeket a környezö falvak zsidó lakossága mindig ipolysági rokonai vagy barátai körében töltötte.

Link Pál Ipolyság (Ság) Šahy egykori polgára szülövárosára emlékezik

Link Pál (késöbbi nevén Smuel Pál Link) 1903-ban született Ipolyságon. Alap és középfokú tanulmányai befejeztével Bécsbe költözött, ahol textil-mérnöki diplomát szerzett. Ezt követöen, Angliában folytatta tanulmányait, s a Leeds-i egyetemen elsöfokú (B.A.) diplomát szerzett nyelvészetböl. Ezután kivándorolt Argentinába, ahol egyrészt a Buenos-Aires-i egyetem tanáraként, másrészt az argentin Földmüvelési Minisztérium állattenyésztési és gyapjufeldolgozási tanácsadójaként müködött. 1958-ban érkezett Izraelbe, és a "Sevah" nevü szakközépiskola igazgatója lett. 1989-ben, Rehovoton távozott az élök sorából.

Elöszó

Az emberi társadalom egyrészt a szeretetre alapozódik, arra a szeretetre, amely az anyai szív legfontosabb érzése, másrészt a Tíz Parancsolat ötödik igéjére: "Tiszteld apádat és anyádat..."

Szeretettel és tiszetelettel teli szívvel avatjuk ma fel ezen szerény emlékmüvet mellyel az auschwitzi koncentrációs táborban mártír halált szenvedett szüleink, fivéreink, növéreink és húgaink, rokonaink és barátaink emlékének állítunk örök mementót.
Mi az Ipoly folyó két partján születtünk, nyaranként bársonyos vizébe fürödtünk, gyermekkorunkban befagyott jegén korcsolyáztunk. Ipolyság városa dombokra épült - itt futkároztunk, s télvíz idején lejtöiken szánkáztunk.
Kisgyermekekként ott tettük meg elsö lépéseinket, ott róttuk az utcákat, s az ottani szük mellélutcákon bújócskáztunk. Gyermekekként a város terein játszottunk, s felcseperedvén az ottani üzletekben adtunk-vettünk, s a városi könyvtárban müvelödtünk. Rendszeresen jártunk a város zsinagógáiba és imaházaiba, ahol Isten könyüreletességéért imádkoztunk.
Ugyan a helyi zsidóság csak kis részét képezte a környék lakosságának, azonban a közösség tagjai mindenki mással egyenrangú részesei voltak a négyezer éves zsidó történelemnek.
Martírhalált halt szeretetteink emléke örökre szivünkbe vésödött. Álmainkban gyakran megjelennek, s ilyenkor nem szégyeljük "megvitatni" velük életünk dillémáit, "megosztani" velük aggodalmainkat, s "tanácsot kérni" tölük ügyes-bajos dolgaink megoldására. Láthatatlanul is, csupán beszédmódjuk és hangjuk csilingelése nyomán felismerjük öket.
Ipolyság két közösségéböl és a környezö Hont megye falvainak lakosságából,

Vamosmikola község, Ipolyság járás, Bars-Hont vármegye

Lakosságának száma 1941-ben: 1,974
Zsidó lakosok száma 1930-ban: 133
Zsidó lakosok száma 1945-ben: 11
A második világháborúig nincsenek adatok a zsidó település kezdetéröl Vámosmikolán.
A hitközséghez tartozott: Ipolypásztó, Ipolybél, Szakálos.
Volt egy temploma amit 1901-ben építettek (elötte imaház volt), temetkezési vállalata, nöegylete. Volt rabbi, metszö, tanitó és samesz. 1934-töl a vészkorszakig Deutsch Menachem rabbi egy jesivát is tartott fenn.
Az iskolába, magas színvonaláért, még keresztények is beiratták gyermekeiket. Egy idöben még egy pár középiskolai osztály is müködött.Az 1938-ban kezdödö zsidótörvények dacára, a helybeli hatóságok bizonyos fokig megvédték az iskolát.

A Holocaust:
1941-ben a fiatalokat elvitték munkaszolgálatra és csak nagyon kevés tért vissza a háború végén.
A náci megszállás után 1944-ben sokakat letartóztattak, s a többieket májusban, egy pár héttel Peszach után átszállították az ipolysági gettóba. Ugyan úgy a környékbeli kisebb helységek zsidóságát is, mint: Nagybörzsöny, Márianosztra stb. Nagy volt a zsúfoltság, de még szerencséjükre vihettek magukkal élelmet, mert a hatóságok nem gondoskodtak róluk. A csendörök megkínozták öket, hogy bevallják hová rejtették az értéktárgyaikat.
Három nappal Savuot után átvitték a 113 vámosmikolai zsidót a többi ghetto-lakossal együtt Illéspusztára és onnan Auschwitzba.A vámosmikolai rabbi, megboldogúlt Deutsch Menachem Zvi is Auschwitzban pusztult el. A háború után csak nagyon kevesen tértek vissza Vámosmikolára. Nagy részük Auschwitzban, mások munkatáborokban pusztulak el. A visszatérök eladták a templomot, és árából körülkerítették a temetöt.
A Jad Vasem archívumából E-7-4/315-16
Bibliográfia: Deutsch Josef Israel: S' Ben Garni, Petach Tikva 1960
Egyelöség: 58 (1938) no. 14 p. 5.

Az Ipolysági iskolák és a zsidó tanitók névsora

I. Talmud Tóra - A zsidó hitközség fenntartásában.

II. Ellemi iskolák:
1. Magyar zsidó Ellemi iskola, a zsidó hitközség védnöksége alatt.
2. Magyar Ellemi iskola, a keresztény egyház védnöksége alatt.
3. Szlovák Ellemi iskola, állami, keresztény és zsidó tanulókkal és tanitókkal.

III. Középiskolák:
1. Magyar Polgári Iskola.
2. Szlovák Polgári Iskola.
3. Magyar Reál-Gimnázium

A tanitók és tanárok névsora

Schalamon Béla	A talmud tórában
Liszovics Mór	A zsidó ellemiben
Spitzer Jakab	-"-
Kopasz Ármin	-"-
Popper Rózsi	-"-
Fischer Gyuri	-"-
Pfeifer Lili	A szlovák ellemiben
Friedmann Aron	-"-
Balla Mózes	A polgáriban
Goldenberg Meir	-"-
Hegyesi Rózsi	-"-
Szász Anna	-"-
(Dr. Kálainé) Goldenberg Jolán	-"-

Braun Adám	1917-töl	1918-ig	A reál-gimnáziumban
Dr. Magyar Emil	1922-yöl	1926-ig	-"-
Schalamon Géza	1924-töl	1935-ig	-"-
Füredi Hugó	1929-tö	1941-ig	-"-
Rosenthal Vilmos	1931-töl	1932-ig	-"-
Braun Hilda	1934-ben		-"-
Opmann Ilona	1935-töl	1936-ig	-"-
Huba Klári	1936-tól	1937-ig	-"-
Szücs Lajos	1936-tól	1940-ig	-"-

1938-ban, mikor a magyarok elfoglalták Ipolyságot, antiszemita légkör keletkezett az iskolákban. A középiskolai tanulók egy része félbeszakította tanulmányait és ipari szakmára tért át, gondolván az izraeli alijára (kivándorlásra).
A háború után nagyon kevés zsidó tanuló folytatta tanulmányait, hogy leérettségizzenek.
1948 után csak elvétve lehetett zsidó tanulót találni az ipolysági iskolákban.

A hitközség vezetösége: Förabbi Grossmann Gyula, elnök Váradi Jakab, alelnök Lengyel Dávid, pénztárnok Kinszky József, gabe Weinberger Mór és Kulka Miksa, iskolaszéki elnök Vámos Béla és a titkár Somogyi Miksa.
Az orthodox hitközség elsö rabbija Weisz Antal volt. 1893-ban épitettek egy templomot a téli imaház mellé. A "Talmud Tórát" 14 tanuló látogatta. Az évi költségvetés 48,000.- Kcs volt. 150 tagja volt, 50 család. (Kizárólag Sahy területén). 43 adófizetöje volt a hitközségnek. Foglalkozás szerint az elosztás: 5 nagykereskedö, 1 földbirtokos, 15 kereskedö, 2 munkás, 1 orvos, 2 vállalkozó, 6 üzemtulajdonos és 13 szabadfoglalkozású.
A hitközség vezetösége: a rabbi Weisz Antal, elnök Schmiedel Manó, alelnök Breiner Sándor, pénztárnok Berczeller Zsigmond és a két gabe Dekner Mihály és Frankfurter Emanuel voltak.

Kivonat a magyar zsidó lexikonból, Bratislava, 1962

Šahy - Ipolyság

Lakosságának száma: 4206.
A zsidó hitközséget 1850-ben alapították. Alapítói: Glück Zanvel és Winter Fülöp.
Az elsö vezetöségi tagok: Glück Mór, Glück Adolf, Winter János.
Ugyan akkor megalakult a "Chevra Kadisa" Rosenberg Miksa vezetése alatt és 126 tagja volt.
Az elsö rabbi Deutsch Salamon volt, aki 1851-töl müködött 20 éven keresztül egészen nyitrai rabbivá való megválasztásáig. 1878-ban Grossmann Gyulát választották meg förabbinak, aki 50 évig volt hivatalában. A templomot 1852-ben épitették, Hontvármegye zsidóságának anyagi segitségével. 1874-ben alapitották a zsidó elemi iskolát, 67 tanulója volt. Tanitói Spitser Jakab, Kopasz Ármin és Liszvics Mór voltak.
Késöbb alakult a nöegylet, mely áldásos müködést fejtett ki. Elnöknöje: Schmidel Zsigmondné, alelnöknö: Herz Adolfné, pénztáros: Rosenberg Arnoldné. Választmányi tagok: Schück Bertalanné, Spitzer Jakabné, Kertész Sándorné, Barok Árminné, Muhlstein Gáborné, Dr. Himler Sándorné, Berczeler Zsigmondné, Brack Ignácné, Dr. Fráter Jenöné, Gansel Mártonné, Holló Andorné, Dr. Hámos Aladárné, Widder Emilné, Ing. Vermes Ervinné, Vig Arnoldné, Dr. Holló Józsefné, Köves Samuné, Kinszky Józsefné, Kalmár Miksáné, Krausz Sándorné, Lovass Nándorné, Rosenberg Miksáné, Neu Gézáné, Polgár Ignácné, Reinhardt Zsigáné, Schmiedel Manóné, Dr. Váradi Jakabné, Dr. Vámos Béláné voltak. (A cfatti muzeum kivonatából).
1876-ban kivált egy csoport a hitközségböl és megalakitotta az orthodox hitközséget. Az anyahitközség megmaradt mint "Status-Quo" hitközség.
Az elsö világháborúban 46 ipolysági zsidó férfi teljesített katonai szolgálatot, közülük tíz hösi halált halt.
1921-ben alakult a "Talmud Tóra" 37 tanulóval.
A hitközség létszáma 577 fö, 113 család, 286-an fizetnek hitközségi adót. Szakmák szerint a következö az elosztás: 43 kereskedö, 22 iparos és üzemtulajdonos, 10 orvos, 9 ügyvéd, 9 hivatalnok, 9 nyugdíjjas, 8 földbirtokos, gazdálkodó vagy ispán, 3 nagykereskedö, 2 tanitó, 1 köztisztviselö, 1 nagyiparos, 1 mérnök.
A "Status-Quo" hitközség évi költségvetése: 100,000.- Kcs, ebböl kb. 10%-ot fordítottak jótékonyságra.

rokonszenvüknek adtak kifejezést. A több mint 700 szlovák és cseh szomorú távozása után Ipolyság lakosainak száma 1940-ben, 1930-hoz viszonyítva, közel 600-zal csökkent. A második világháború éveiben újabb százak életét követelte Magyarországnak a hitleri Németország oldalán való részvétele a háborúban, de föleg a fajüldözés. Ez az 1942-1944-es években több mint 900 ipolysági zsidó tömeges deportálásában nyilvánult meg. Közülük a fasiszta emberpusztítást csak kevesen élték túl.

A horthysta rendszerrel szembeni ellenállást Ipolyságon is elsösorban a CSKP háború elötti tagjai szervezték. Tevékenységüket nem csupán a csendöri terror, hanem különösen a megszállás elsö éveiben a lakosság egy részének nacionalista illúziói is nehezítették.

Az ellátási nehézségek, a rendöri terror és a háborús hisztéria 1944 második felében érte el tetöfokát. 1944 októberében Magyarországon a hatalmat a fasiszta nyilaspárt vette át. Rémuralma azonban Ipolyságon csak 1944. december 13-ig tartott. E nap kora reggeli óráiban a szovjet hadsereg II. ukrán hadseregcsoportjának egységei a város elött és közvetlenül a város utcáin vívott véres harcok árán meghozták Ipolyság szabadságát.

A németek a város visszeszerzésére tett kisérleteit, a következö napokban meghiúsították és így Ipolyság a szovjet hadsereg györztes, Garam felé vezetö elönyomulásának kiindulú pontja lett.

A szovjet katonai parancsnokság kezdeményezésére már a felszabadulást követö elsö napokban felújitották a város polgári közigazgatását. A demokratikus beállítottságú lakosok melett a kommunistáknak volt ebben nagy szerepük. Megalakult az antifasiszta, később pedig a járási és helyi közigazgatási bizottság is. A haború utáni élet, különösen a közlekedés, kereskedelem, egészségügy és a szlovák iskolák felújítása csak 1945 januárjában kezdödött el, amely a kezdeti nehézségek ellenére is eredményes volt. Ezt az 1945. évi elsö szabad május elsejeenek ünnepe is bizonyítja amelyen a dolgozók tömegesen vettek részt és sor került a hösi halált halt szovjet katonák két emlékmüvének leleplezésére. Történelmi értékük kétszeres: hazánk területén elsöként emelték, felállításukat pedig a II. ukrán hadseregcsoport épitkezési egységei végezték.

Ipolyság 1945 és 1949 között, hasonlóan, mint az I. CSSZK idején, a krupinai járáshoz tartozott. Azonban felújították itt a járási expozitúrát (kirendeltséget), ami azt jelenti, hogy a háború utáni években többnyire járási feladatokat töltött be. A felszabadulás után, a haladó erök Ipolyságon is harcoltak a Kassai Kormányprogram teljesítéséért - a közélet megtisztításáért az ellenség vagyonának elkobzásáért és az államosításáért.

(Idézet az 1987 - évi városi kiandvanyból)

Csehszlovák Köztársaság határvárosa lett. Az 1923. Január 1-én életbelépö közigazgatási reformig azonban Hont vármegye székhelye maradt. A nagy októberi szocialista forradalom visszhangjának és Csehszlovákia megalakulásának legértékesebb ipolysági forradalmi hagyományai közzé a proletárdiktatúra rövid egy hónapos létezése tartozik. 1919 júniusában Ipolyság a Magyar Tanácsköztársaság munkásdirektóriumainak volt megyei, járási és városi székhelye, és forradalmi sajtó is jelent itt meg.

A köztársasági reform értelmében Ipolyság 1923. január 1-töl elvesztette megyeközponti rangját. A város azonban a burzsoá-demokratikus Csehszlovák Köztársaság viszonyai között is tovább fejlödött. Feltünö lakosai létszámának alakulása. Például 1921-en 4698 lakosa volt, 1930-ban viszont már 5804 (ezt a létszámot csak az 1970-es évek közepén sikerült Ipolyságnak újra elérnie és túlszárnyalnia. Az I. Csehszlovák Köztársaság idején több új intézménnyel és egyesülettel gazdagodott a város, demokratizálódott a társadalmi és kulturális élet.

A burzsoá rendszer szociális igazságtalanságai, a kapitalista kizsákmányolás különbözö formái azonban továbbra is fennmaradtak. A burzsoázia elleni harc élén Ipolyságom is a kommunisták álltak. A CSKP ipolysági alapszervezete 1924 tavaszán alakult meg. A következö években Ipolyság Szlovákia déli vidéke forradalmi és kommunista mozgalmának egyik jelentös központja lett. Az 1924-1938-as években a CSKP sokéves aktív funkcionáriusai például Varga, Schéri, Sukerek, elvtársak voltak. A CSKP ereje és befolyása az 1925. és 1927. évi választások eredményeiben is megmutatkozott. A kommunisták Ipolyság proletárjainak magasabb bérekért, a munka- és életkörülmények javításáért vívott harcát vezették. Különösen az 1929-1933. évi gazdasági válság és munkanélküliség idején növekedett a CSKP nyilvános gyüléseinek, demonstrációinak, tiltakozó összejöveteleinek száma és harci jellege. Emlékezetes pl. az az 1932. évi demonstráció a város központjában, amelyben 300 munkanélküli vett részt és a rendörség oszlatott szét.

Jelentös volt 1933-1938-ban Ipolyság és környéke kommunistáinak a köztársasági fasizmussal szembeni védelmében és az irredentizmus elleni harcban való részvétele is. Ezekben az években bizonyos gazdasági pezsgés kezdödött a városban, amely a határmenti erödítmények és a stratégiai fontosságú Bratislava - Lucenec - Munkács útvonal építésével függ össze.

A müncheni diktátum után, még a bécsi döntés elött, Ipolyságot 1938. október 11-én csatolták Dél-Szlovákia elsö városaként a horthysta Magyarországhoz. A megszállt területen katonai diktatúrát vezettek be, és elkezdödött a haladó erök, föleg a kommunisták és mindazok üldözése, akik Csehszlovákia iránti

háborúskodások következményeit. A besztercebányai (Banská Bystrica) jezsuitákhoz tartozó jobbágyvárosként fejlödött tovább. A jezsuita birtokkezelöség a volt kolostorban székelt. A 18. századi dokumentumok az itteni jobbágyok nehéz robotjáról tanúskodnak. A hajdani városi kiváltságból csupán az évenkénti két vásár maradt meg.

Hont vármegye déli részének elmaradott viszonyai közepette Ipolyság még így is kereskedelmi és részben kézmüipari jelentöséggel bírt. A 19. század elején (1806-ban) fontos közigazgatási központ lett, mivel ide helyezték át Hont vármegye székhelyét. Már ezt megelözöen, 1750-ben postaállomással, 1796-ban pedig állami sólerakattal gazdagodott.

A 19. század végéig Ipolyság fokozatosan elvesztette falusi jellegét. Lakosainak soraiban egyre inkább túlsúlyba kerültek az iparosok, kereskedök és a megyei hivatalok tisztviselöi. Ipolyság a városi jellegének kialakulását már a 19. század közepe elött létrejött legionáris kultúrális és társadalmi intézmények is elösegítették.

A város történetének értékes fejezeteit képezik 1848/1849-es szabadságharc itteni eseményei. Ipolyság lakosai közül sokan - föleg a megyei tisztviselök - jelentös szerepet játszottak a polgári forradalomban és a magyar nemzeti szabadságharcban. De a város tartósan összeforrott Janko Král' szlovák forradalmi költö nevével is. Itt volt bebörtönözve barátjával, Ján Rotarides-szel együtt, akivel Hont vármegye keleti részének szlovák földmüvesei körében forradalmi és nemzeti követelményeket terjesztett.

A Bach korszakban Ipolyság pangó vidéki kisváros volt. Útleírásaiban érdekes képet fest róla Bozena Nemcová nagy cseh irónö.

A város gazdasági és társadalmi életében az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés után, de különösen az 1870-es évek felétöl tapasztalható fellendülés. Új intézmények (pl. pénzintézetek) alakultak, létrejön a regionális sajtó és 1886 szeptemberében Ipolyságot Csatán keresztül rákapcsolták az ország vasúthálózatára. A városi jelleget több új domináns, föleg hivatali épület is alátámasztotta. A vasútvonalat 1891-ben Balassagyarmatig, 1899-ben pedig Krupináig terjesztették ki.

Ebben az idöben a közlekedés, kereskedelem és ipar folyamatos fejlödésének köszönhetöen emelkedett a város lakosainak száma (1880-ban 2755, 1900-ban 3710, 1910-ben pedig 4206 lakost számlált a város).

A megyeszékhely színvonalát új iskolák és kultúrális intézmények létrehozásával is igyekeztek emelni. 1874-ben megalakult a polgári leányiskola, 1899-ben a Honti Múzeum, 1913-ban pedig a gimnázium.

Az elsö világháború nehéz négy éve után Ipolyság az újonnan megalakult

Álatalános Összefoglaló Ipolyság Történeréröl

1237 - 1987 Sahy - Ipolyság
Részlet a városi kiadványból

A nyugat-szlovákiai kerület legkeletibb városa, Sahy (Ipolyság) 1987-ben ünnepli elsö hiteles írásos említésének 750. évfordulóját. A város az Ipoly-medence nyugati szélén, a csehszlovák-magyar államhatár a Nyugat- és Közép-Szlovákiai kerület határa mentén terül el.
Régészeti leletek bizonysága szerint, Ipolyság és vidéke már az öskorszak idején is lakott volt. A korai bronzkorszaktól egészen a szláv letelepülésig folyamatosan felbukkanó leletek szerint a város fekvésének stratégiai jelentösége volt és a vidék éghajlati viszonyai jó feltételeket biztosítottak a földmüvelés fejlesztéséhez.
A magyar állam létrejötte után, Ipolyság környékének fontos szerep jutott a királyi Hont vármegye kialakulásában. A vármegye 11.-13 századi életében a Hont-Pázmán család játszott vezetö szerepet. Ekkor Ipolyság - mint jobbágyfalu - a Honti vár tartozéka volt. 1237-ben IV. Béla király az ipolysági malmot és a település határának egy részét az esztergomi káptalannak adományozta. Ipolyság jelentösége 1238-ban nött, amikor a Hont-Pázmán családból származó Márton bán premontrei kolostort alapított itt. A kolostornak megalapításától kezdve egészen a 16. század közepén bekövetkezett török megszállásig fontos szerepe volt a müveltség terjesztése terén. Egyúttal hiteles hely (a középkorban jogügyletekkel foglalkozó intézmény) szerepét is betöltötte. Ipolyság a kolostor szomszédságában elterülö jobbágyvárosként a gyakori katonai támadások és természeti csapások ellenére is folyamatosan fejlödött. 1266-ban már vámszedési joggal bírt. 1275-ben pedig lakosait felmentették az adófizetés és a katonák elszállásolásának kötelezettsége alól. Fontos kiváltságait a város - vásártartási és pallósjogot - Zsigmond királytól kapta 1405-ben és 1407-ben.
A városka késöbbi fejlödését a 15. században az ország belsö viszályai, a 16. és 17. században pedig a török háborúk gátolták. A kolostart 1546-ban törökelleni erödítménnyé alakították át.

A szerzetesek elhagyták a várost és a premontrei rend többé nem jött vissza Ipolyságra. 1552 és 1593 között, valamint az 1626-1685-ös években Ipolyság a török fennhatóság alá tartozó területhez tartozott. A török háborúk és a rendi felkelések hosszú évei, a törökök és az ellenük harcoló katonaság gyakori rablásai valamint a kolerajárványok nagyban akadályozták a város fejlödését.
Az utolsó rendi felkelés 1711-ben bekövetkezett bukása után egészen a 19. század elejéig a város csak lassan tudta áthidalni a több mint százötven éves

Elsö Fejezet

A vészkorszak elötti idöszak

Tartalomjegyzek

Ez volt a németek "sikerének" alapvetö oka, ezért pusztithatták el zsidók millióit, s köztük Magyarország zsidóságát. Európa országai, köztük Magyarország együttmüködtek a náci gépezettel, s "jobb esetben" nem tettek semmit, "csak" hallgattak.

aj az európai földrésznek, amely elnyelte zsidó lakossait!
Testvéreink millióinak kiáltó hangja hallik a mélyböl.
Félrevezetett, megcsalt bennünket Európa!

A Holocaust túlélöi, legtöbben fiatalok, akik egyedül maradtak meg családjukból, megdöbbenten látták szülöházuk pusztulását. Emlékezetükben a szülöi ház eredeti fényében, pompájában állt, a szeretet szimbólumaként élt. A valóságban azonban üresen, lerombolva állt elöttük. Ekkor értették meg, hogy a gálut, a számüzetés nem való a zsidóknak. A gálut nem biztosítja a zsidóság számára a túlélést. Felnyitották szemüket, s könnyeiken keresztül pislákoló fényt láttak, Izrael országa, Cion felé mutató fényt. Akkor a veszteségböl adódó fájdalmat, az ujjászületés energiájává változtatták, s a "Soá" gyászkiáltását a tenni vágyás energiájává alakították. Amilyen gyorsan csak lehetett, elhagyták szülöföldjüket s elindultak a reményt nyujtó jövöbe. Útjuk Izrael földjére vezetett, késöbb bekapcsolódtak a Függetlenségi Háborúba, s gyarapították az akkor még kis létszámú Izraeli Hadsereget. Szivükben mindíg megörizték szeretett mártírjaik emlékét.
Amikor áldott emlékü szeretetteink életének lángja kialúdt, új láng lobbant, Izrael országa született meg. A több évezredes történelemmel bíró nép, mely a Holocaustban történelme vége felé haladt, megtalálta fiatalságát ösei egykori országában.
Abban a reményben, hogy még a mi nemzedékünkben megvalósulhat az álom, mely szerint Izrael népének egész, vagy legalább nagy része egyesül, meggyújtjuk az örökmécsest szeretett mártírjaink emlékére, kiknek élete árán született meg Izrael országa, mely soha nem hagyja cserben fiait.

Ezért, amikor e könyv napvilágot lát, örök mécsest gyújtunk szent szeretetteink, Ipolyság és környéke lakosai emlékére. Kiadványunkban tisztelettel adózunk szeretetteinknek, mikor egyenként felsoroljuk neveiket. Ez a könyv, úgy is mondhatnánk, hogy megfelel elpusztított drágáink nagy, közös sírkövének, kiknek porai, a világ négy tája felé szórattak szét.

Mikor felolvassuk neveiket, megelevenednek számunkra, s akkor beteljesítjük végrendeletüket, meggyújtjuk lelkük üdvösségéért az örökmécses lángját. Ezen apró fénysugár rávilágít a kegyetlenségekre és a kinzásokra. E könyvben átadjuk a világító fáklyát az utánnunk jövöknek, amely megvilágítja a múlt sötétségét. Feladatunk szavakba önteni egykoron átélt fájdalmaink kínját, annak érdekében, hogy maradandó nyomot hagyjunk a fiatalság lelkében. Célunk az, hogy a fiatalok megértsék a Holocaust borzalmait, s az egykoron számüzetésben élt zsidóság tengernyi fájdalmát. Így a kellö ismeretanyag birtokában a megfelelö következtetéseket vonhatják le. Hiszen ezredévek története bizonyítja, hogy testvéreink éljenek akár Afrikában, Spanyolországban, Németországban, Lengyelországban vagy Magyarországon, osztályrészük "jobb" esetben a kiüzetés volt. Ugyanakkor, elödeink és a mi generációnk is megismerte a pogromok és a "Soá" poklát.

A mi áldott mártírjaink, erejük megfeszitésével arra törekedtek, hogy szeretett szülöföldjük hazájukká váljon: ott nevelkedtek, az ország nyelvét beszélték, magukba szívták a gazdag helyi kultúrát, amelyet tehetségükkel gyarapítottak. Hozzájárultak a gazdasági élet fellendüléséhez, és a szülöföld hírnevének öregbitése érdekében mindent elkövetetek. Abban reménykedtek, hogy ha veszély leselkedik a zsidó közösségre, a szülöföld oltalmazó karja megvédi öket. Azonban mindez csak illúzió volt. Ezzel együtt a zsidók nem akartak szembenézni a valósággal. Befogták füleiket, nem akartak hallani a gonosz tettekröl, még azoktól a társaiktól sem, akik az ukrajnai munkatáborból tértek haza, s meséltek a németek ottani kegyetlenkedéseiröl. Nem hittek (vagy nem akartak hinni) a budapesti földalatti mozgalomban résztvevö cionista ifjúsági szervezetek tagjainak sem, akik becsempészték magukat a gettókba, s utána elmesélték mit is láttak ott. Nem hitték, hogy elüzik öket szülöföldjükröl, s ha ezt el is hitték, azt már nem, hogy Auschwitzba szállítják öket. Ha ezt elhitték, azt már véképp nem, hogy ott megölik öket. A felvilágosult népek is altatták csak a zsidókat az egyenlöség eszméjével. Az az Európa, amelyben a békére, a szeretetre és könyörületre tanitó keresztény vallás a domináns, Európa, a kultúra és technológiai elörehaladás fellegvára, a "szabadság, egyenlöség, testvériség" ideológiájának bölcsöje, hátat fordított a zsidóknak a szükség óráján, s így minden nagysága semmissé vált.

meghalniuk.

Azonban nem "kell" örökmécsest gyujtanunk, hogy emlékezzünk rájuk. Emlékük mindannyiunkban él, ha akarnánk sem tudnánk öket elfelejteni. Amikor nevüket felsoroljuk e könyvben, hirtelen megelevenednek számunkra, lelki szemeink elött láthatóvá válnak, mintha feltámadnának, s látni véljük édesanyánkat, édesapánkat, hitvesünket, gyermekeinket. Lelkünkben tovább élnek, szerves részünket képezik, halálunk napjáig.

Ezzel együtt fel kell lobbantanunk az örökmécsest, szeretetteink emlékére, nem magunk miatt, hanem a követö generáció okulására. Át kell adnunk nekik a zsidóságot valaha ért legnagyobb katasztrófa üzenetét. Emlékeznünk, és emlékeztetnünk kell arra, amit Ámálék tett velünk. Nem szabad elfelejtenünk, hogyan bántak velünk a németek, és hogyan müködtek velük együtt magyar kiszolgálóik. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogyan viszonyult a modern, kultúrált világ a szörnyü, kegyetlen tettekhez.

Még halljuk halálba menö szeretetteink utolsó "Semá Jiszráel" kiáltását, mely visszhangzott szerte a világon, de a világ népei nem akarták meghallani azt. Az emberek megkeményítették szivüket és betapasztották füleiket. A különbözö országok bezárták kapuikat a zsidók elött, s megtagadták a segitségnyújtást. Így történhetett, hogy az európai zsidók, köztük szeretetteink is, ki lettek szolgáltatva a nácik kinzásainak, megalázásának. A világ szeme láttára és ellenkezése nélkül írtották ki öket.

Mi, a Holocaust túlélöi azonban meghallottuk kiáltó szavukat, s úgy vesszük azt, mint egy olyan végrendeletet, melyet utolsó erönkel is végre kell hajtanunk. Nem riadunk meg a borzalmak nyilvánosság elé tárásától. Emlékezünk és emlékeztetünk arra, amit Ámálék tett velünk. Aki nem emlékszik a múltjára, az újra fogja élni azt. Aki felejteni kivánja múltját, továbbra is "számüzetésben" él. Aki emlékezik, annak számára megfejthetö a Megváltás titka.

Mi a borzalmak utolsó tanúi, mi, akik saját szemünkel láttuk, börünkön tapasztaltuk a szörnyü kínzásokat, mi képesek vagyunk érzékeltetni a következö generációkkal az égetö fájdalmat, a lélek megtörésének nagyságát, s Izrael népe hihetetlen katasztrófájának szörnyü poklát.
Kötelességünk szólni, elbeszélni a borzalmakat a nyilvánosság elött. El kell mesélnünk gyermekeinknek mindazt ami történt, s be kell bizonyítanunk, hogy a világ népei valóban érdektelenek voltak, s nem akadályozták meg a zsidó vér kiontását. Nem szabad hallgatnunk, és nem szabad visszariadnunk, mivel ha csendben maradunk, áldott emlékü szeretetteink ellen vétkezünk, de vétkezünk gyermekeink, unokáink, s a következö generációk ellen is.

Elöszó

A néhai Pinchás Singer rabbi, az ipolysági zsidó közösség utolsó szellemi vezetöjének beszéde.

Singer Pinchás (Fülöp) rabbit 1936-ban választották meg az ipolysági Status-Quo közösség élére, ahol a rabbinikus tevékenységet folytatta, egészen addig, amíg Öt az egész ipolysági közösséggel együtt Auschwitzba deportálták. A koncentrációs táborban elvesztette feleségét és kisfiát, majd a szabadulást követöen visszatért Ipolyságba. 1949-ben vándorolt ki Izraelbe. 1989 októberében, Szimchát Torá ünnepén hunyt el. Halála elött írta - héber nyelven - könyvünk bevezetöjét, melynek szerkesztésén már akkor tevékenykedtünk.

Örökmécses

(Forditotta: **Háráv Dr. Yoel Schöner**)

A szentségtöl való félelemmel, és alázattal állok itt, meghatottan és könnyes szemmel, midön szent mártírjainkra emlékezem. Nehezemre esik kifejezni viharzó érzéseimet, azonban mégis megpróbálom megtalálni a megfelelö szavakat, amelyek meggyujthatják bennünk az emlékezés örökmécsesét.

Emlékezzünk tehát Ipolyság és környéke mártírjaira: nökre és férfiakra, szent szüleinkre, tiszteletre méltó nagyszüleinkre, drága testvéreinkre és gyermekeinkre. Kegyetlenül elhurcolták öket otthonaikból, túlzsúfolt gettókba zárták, majd bevagonírozták öket, s a vasúti vagonokban, emberhez méltatlan körülmények között szállították öket az auschwitzi koncentrációs táborba, ahol a fojtó gázkamrákban lelték halálukat.
Arcukon halálfélelemmel, és ajkukon "Semá Jiszráel", "Halljad Izrael" kiáltással adták vissza tiszta, szent lelküket az Örökkévalónak, s leltek örök nyugodalmat.

Azon testvéreink emlékére is meggyújtjuk a gyertyát, akik az orosz frontra kerültek, s fiatalságuk virágjában, az aknamezön lelték halálukat. Mécsesünk azokért a fiatalokért is örökké ég, akiket munkatáborokba kényszerítettek, nehéz, fizikai, megalázó munkát eröltettek rájuk, s a sok megpróbáltatás, szenvedés, éheztetés és kínzás következtében testük már nem bírta az egyoldalú harcot. Oroszországi temetési helyük nekik is ismeretlen.
Nem csak nekünk, hanem egész népünk számára szent az Ö emlékük. Mártírjaink bevonultak Izrael népének történelmébe, mert zsidóságuk miatt kellet

leveleit, s íly módon felidézni egy-egy darabját. Minden bizonnyal hiányzanak részletek, mert a szerzök csak emlékezetükre hagyakozhattak, s az írások a bozalmas múlt felidézését is követelték. Mindezért elöre is a Tisztelt Olvasó szives elnézését kérjük.

Emlékkönyvünk öt föfejezetböl áll:

1). A Holocaust-ot megelözö idöszak.
2). A Holocaust évei.
3). A Holocaust-ot követö idöszak.
4). Emlékezés
   a). A Holocaust mártírjainak névjegyzéke (fájdalmunkra a lista nem teljes)
   b). Emlékhelyek (emléktáblák)
   c). Azon ipolysági katonák listája, akik a második világháborúban estek el; Az Izrael háborúiban elesett ipolysági származásúak névjegyzéke; Ipolysági származású szülök Izrael háborúiban elesett katona gyermekeinek névjegyzéke;
5). Utószó - Képek a múltból

A szerkesztök nem változtatták meg sem stílisztikailag, sem tartalmilag a szerzök írásait, legfelyebb apró javításokat végeztek el. A könyv nem kronológiai sorrendben íródott két nyelven.

Reméljük, hogy kiadványunknak sikerül megörökítenije Ipolyság és környéke zsidó mártírjainak emlékét.

Könyvünk minden bizonnyal hozzájárúl a Holocaust történetének kutatásához, s betölt egy abban tátongó ürt. Ugyanakkor a következö nemzedékek fiait szolgálja majd, akik kutatni szeretnék a korszak, s a hely eseményeit, s forrásként szolgálhat számukra, a megfelelö jövöre vonatkozó következtetések levonására.

A. Asher - J. Gidron

Bevezetö

E könyv elsödleges célja Ipolyság és környéke zsidó közösségeinek a Holocaustban meggyilkolt mártírjaira való emlékezés, szeretetteink emlékének megörökitése.
Szeretnénk e könyv által segítséget nyújtani a jövö kutatóinak: megemlemlékezni az egykor fényes zsidó közösségröl, s mindarról, ami elpusztult. Feltárni a kutatók elött e viszonylag kis város zsidó közösségeinek egykor kiválóan müködö intézményeit.
Mindezzel rámutatni az Európa zsidóságát ért szörnyü katasztrófa nagyságára és borzalmaira, amely ugyanolyan kisebb vagy nagyobb zsidó közösségekböl állt mint a mieink.
Vádoljuk Európa azon népeit, amelyek együttmüködtek a kegyetlen náci gépezettel.
A mai napig senki sem talált logikus választ arra a kérdésre, valyon hogyan mehettek végbe a kultúrált Eupópában a Holocaust szörnyüséges gonosz tettei, melyben számos nép fiai lelkesen vettek részt, s amelyben alig volt olyan, aki felemelte volna hangját a borzalmas vétkek, s a vétkesek ellen. Még kevesebben voltak azok, akik segitettek az üldözötteken, annak ellenére, hogy a zsidók fontos szerepet játszottak Európa országainak gazdasági és kultúrális életében.

Éppen ezért mi, az a kicsiny töredék amely megmaradt, szeretetteink emlékének adózva, kötelességünknek érezzük, hogy átadjuk az utókornak emlékeinket. Mindezt annak érdekében tesszük, hogy a követö generációk jobban elmélyedhessenek a Holocaust kutatásában, s levonhassák abból az emberiség jövöjét illetö fonos következtetéseket. Könyvünk nagy késéssel lát napvilágot. Az idösebb túlélök legnagyobb része, akik felfrissíthették volna emlékezetünket, és kiegészíthették volna a hiányzó részleteket, már nincs az élök sorában.

S mi, a Holocaust túlélöinek kicsiny maradéka, teljesíteni kivánjuk kötelezettségünket elhalt szeretetteink iránti tiszteletböl: meg kell írnunk fiatalságunk fájó emlékeit, s meg kell emlékeznünk mártírjainkról. Idáig a néma, belsö fájdalom gátolta meg ezen emlékkönyv megírását, azonban az utóbbi idöben úgy gondoltuk, hogy ha nem írjuk meg a könyvet minnél hamarább, nem marad már senki aki megtehetné ezt helyettünk.
A kézirat egy része már évekkel ezelött megszületett, de miután a múlt eseményei súlyként nehezednek ránk, a munka a mai napig folytatódik.

Mintegy ötven év telt már el a tragikus események óta. Könyvünkben megpróbáltuk egyesíteni különbözö emberek visszaemlékezéseit, irásait és

"ÖRÖKMÉCSES"

ŠAHY - Ipoolyság és környéke

Elismerés és köszönet
az ipolysági és környéki barátainknak
akik segitö készségükkel és anyagi hozzájárulásukkal
lehetövé tették a könyv kiadását.

Külön köszönet: **Lányi Imrének és Rosenberg Pistának**
közremüködésükért a könyv kiadásában.

Nyelvi lektor: **Lányi Imre**
Gépirás: **Grünfeld Agi**
Fedéllap: **Székely Pista**

Szöveggondozás
Asher S. - Gartenzaum Gy.

Ronil Nyomda - 1994, Nahariya

"ÖRÖKMÉCSES"

ŠAHY - Ipoolyság és környéke

Szöveggondozás: Asher S. - Gartenzaum Gy.

A nyomdaalkalmazottak magyar nyelvtudásának hiányában néhány sajtóhiba található a cimfeliratokban, amiért elnézésüket kérjük.

1. A fedölapon: "Szövggondozás".
2. Az 1 és 2 oldalon Ipolyság 2- "O"- val van irva (hibássan).
3. 13 oldal: Általános összefoglaló Ipolyság "történelméröl".
4. 19 oldal: Az ipolysági iskolák és a zsidó tanitók.
5. 199 oldal: Az ortodox templom az 1920-as évekböl.
6. A 103-106 oldalak hiányoznak. Az Israelbe alijázok névsora az ivrit részben találhatók (95 oldal).

"Örökmécses."

Šahy-Ipolyság ès környèke Mártírjainak emlékére

Szöveggondosás:

Ascher A. - Gidron I.